

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI’NIN MARİFETNAMESİNDEKİ
HADİSLERİN SIHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

HALİME BAYRAM

Danışman: Prof.Dr. Nebi Bozkurt

İstanbul, 2006

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI’NIN MARİFETNAMESİNDEKİ
HADİSLERİN SIHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

HALİME BAYRAM

İstanbul, 2006

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı HADİS Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi HALİME BAYRAM'ın ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN MARİFETNAMESİNDEKİ HADİSLERİN SİHHAT VE KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 21.9.2006

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. NEBİ BOZKURT
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. AYNUR URALER
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. İSMAİL YİĞİT

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	I
Kısaltmalar.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ	1
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI ve ESERLERİ.....	1
1. Hayatı.....	1
2. Eserleri.....	5
a. Ana Eserleri.....	8
b. Evlat Eserleri.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN MARİFETNAMESİNDEKİ HADİSLERİN SIHHAT VE KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	15
---	----

A. MUKADDİME BÖLÜMÜNE AİT HADİSLERİN SIHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	16
---	----

B. I. BÖLÜME AİT HADİSLERİN SIHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	19
--	----

C. II. BÖLÜME AİT HADİSLERİN SIHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	23
---	----

Ölümün Fazilet ve Hakikatini Bildiren Hadisler.....	30
D. III. BÖLÜME AİT HADİSLERİN SİHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	47
1. Kur'an-ı Kerim'le Hidâyete Ermeyi Bildiren Hadisler.....	47
2. Sünnete Uymanın Gerekliliğini ve Bid'atlerden Kaçınmayı Bildiren Hadisler..	52
3. Dünya ve Âhiret Hayatı Hakkındaki Hadisler.....	61
4. Kalbin Önemi Bildiren Hadisler.....	79
5. Açlığın Faziletini Bildiren Hadisler.....	92
6. Gece İbâdetinin Faziletini Bildiren Hadisler.....	98
7. Az Konuşmayı Bildiren Hadisler.....	100
8. Uzletin İzzet ve İhtiram Verdiğini Bildiren Hadisler.....	110
9. Zikrin Ünsü sebebi Olduğunu Bildiren Hadisler.....	114
10. Tevekkülün Faziletini Bildiren Hadisler.....	128
11. Tefvizin Faziletini Bildiren Hadisler.....	132
12. Sabrın Faziletini Bildiren Hadisler.....	137
13. Rızânın Faziletini Bildiren Hadisler.....	139
14. Allah'ı Tanımayı ve Mevlâyâ Muhabbeti Bildiren Hadisler.....	142
15. Evliyâ Hikmetinin Faziletini Bildiren Hadisler.....	154
16. Evliyânın Fazilet ve Bereketlerinin Hadislerle Bildirilmesi.....	159
E. HÂTİME KISMINA AİT HADİSLERİN SİHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	167
İnsanlarla İyi Geçinmenin Faydalarını Bildiren Hadisler.....	167
GENEL DEĞERLENDİRME	203
SONUÇ.....	204
HADİSLER FİHRİSTİ.....	206
BİBLOYOGRAFYA.....	222

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühü
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
hmş.	: Hâmiş
H. No	: Hadis Numarası
m.	: Milâdî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşir
r.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sad.	: Sadeleştirenler
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yer yok

ÖNSÖZ

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde yaşamış olan, devrinin padişahları tarafından çalışmaları takdir edilen ve desteklenen İbrahim Hakkı'nın tasavvufi bir hayat içerisinde, ilâhî aşkla yoğrulmuş, kerâmetlerle süslenmiş bir yaşantısı vardı. İlim ve *Mârifetnâme* sahibi olarak şöhret bulmasını sağlayanda, Türk – İslam düşünce tarihinde önemli bir yer tutmasına neden olan da, onun gerçek kişiliğinde ortaya çıkan bu hayat tarzı idi. O bu hayat tarzıyla pek çok alanda halkın eğitimine katkıda bulunarak geniş halk kitlelerine seslenmiş ve onları cehâletin pençesinden kurtarmaya çalışmıştır.

Belli bir dönemde halkın eğitiminde kullanılmış ve günümüzde de halkın mürâaat ettiği bir eser olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Mârifetnâme* adlı eserinden daha fazla istifade edebilmek için onun yaşadığı dönemin özelliklerini, hayatının şekillenmesine sebep olan yetiştiği çevrenin sosyal, politik ve kültürel özelliklerini öğrenmek zorundayız.

Biz de çalışmamızda bu amaçla İbrahim Hakkı'nın hayatını, yetiştiği çevreyi ve eserlerini kısaca tanıttıktan sonra *Mârifetnâme*'nin hadis ilmi açısından değerini ortaya koyabilmek için *Mârifetnâme*'de kullanılan hadisleri sıhhat ve kaynak açısından değerlendirmeye çalıştık.

Araştırmamız giriş ve bir ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında İbrahim Hakkı'nın Erzurum'dan Tillo'ya kadar geçen hayatı, İstanbul ve Hac yolculukları, eserleri ve özellikle *Mârifetnâmesi* kısaca ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmamızın esasını oluşturan ana bölüm ise kendi içinde mukaddime bölümüne ait hadisler, birinci, ikinci ve üçüncü fenne âit hadisler ve hâtîme bölümüne ait hadisler diye beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin her birindeki hadisler tahric edilmeye ve kısaca değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda kaynak eserlerden, *Concordance'dan* ve cd'lerden (*Mektebetü'ş-şâmile*) den faydalanmak suretiyle hadislerin geçtiği kaynakları tespit

etmeye çalıştık. Tespit ettiğimiz bu kaynaklarda hadislerle ilgili yapılan değerlendirmeler varsa bu değerlendirmeleri aldık.

Erzurumlu İbrahim Hakkı *Mârifetnamede* değişik bir çok konudaki hadisleri cem etmiş, bazen hadisleri verirken bunları bir rivâyetmiş gibi zikretmiştir. Bu cem etme işini yaparken de hadisleri cem ettiğini belirtmemiştir. Bazen de bir hadisi iki ayrı hadis gibi zikretmiştir. Çoğu zaman da hadislerin konuyla ilgi bir bölümünü kullanmış, hadisin tam metnini vermemiştir. Genelde hadisleri hadiste, haberde, eserde şöyle buyurulmuştur ifâdeleri ile ayırarak senedsiz olarak rivâyet etmiştir. Ayrıca *Mârifetnâmesine* aldığı kudsî hadislerin metinlerinin uzun olması sebebiyle kaynak hadis kitaplarında tam metinlerine ulaşamadık. Ancak metin içerisinde kaynaklarda geçen kısımlar varsa onları kaynaklarıyla beraber gösterdik. İbrahim Hakkı eserinde sahâbe, tâbiine ve geçmiş peygamberlere ait sözleri de rivâyet etmiştir.

Konumuz sıhhat ve kaynak açısından bir değerlendirme olmasına rağmen; *Mârifetnâmedeki* hadislerin sayıca çok olması, hadisler içerisinde kaynaklarda yeri bulunamayanlar, hakkında değerlendirme yapılmayan ve hükmünde ihtilaf edilenler olması, hadislerin senedsiz ve râvisine işaret edilmeksizin zikredilmesi sebebiyle değerlendirme imkanı hemen hemen yok gibidir. Bununla berâber kaynağına ulaşabildiğimiz ve hakkında değerlendirme yapılan hadisler *Mârifetnâme*’de kullanılan hadislerin sıhhat ve kaynak durumunu bize gösterebilecek niteliktedir.

Çalışmamda katkısı bulunan ve değerli görüşleriyle yolumu aydınlatan danışman hocam saygıdeğer Prof. Dr. Nebi Bozkurt Bey’e , tez çalışmamda maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen değerli eşim Enver Bayram’a, çalışmalarım boyunca evinde misafir eden kız kardeşim Hülya Sözkese ve eşi O.Yaşar Sözkese’ne, dualarını benden esirgemeyen tüm arkadaşlarıma ve bugünlere gelmemde emeği büyük olan aileme teşekkürü bir borç biliyorum.

Halime BAYRAM

26.09.2006

GİRİŞ

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

Erzurumlu İbrahim Hakkı, XVIII. yüzyılda yaşamış büyük Türk mutasavvıf, âlim ve şâiridir. Erzurumlu Şeyh Osman Efendi'nin oğludur. Annesi Hasankale'nin Kındığı Köy'ünden Şeyhoğlu diye tanınan Mahmut kızı Şerife Hanife Hatûn'dur. İbrahim Hakkı bu yolla Hz. Peygamber'in soyundandır. Erzurumlu diye anılmasının sebebi, babası Şeyh Osman Efendinin Hasankale'den Erzurum'a yerleşmiş olmasıdır.¹

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Erzurum'un Hasankale şehri Nef'î mahallesinde 18 Mayıs 1703 (H. 2 Muharrem 1115) günü güneşle beraber dünyaya gözlerini açtı.² Dünyaya gelişini kendisi şu beyitle ifâde eder:

Hicret'in tarihi bin yüz on beş oldu ol behâr

Kal'a-i Ahsen'de İbrahim Hakkı doğdu zâr.³

İbrahim Hakkı, 1709' da annesini kaybetti. Bu sırada 6 yaşında idi.⁴ Babasının Hasankale'den ayrılarak Erzurum'a yerleşmesi İbrahim Hakkı'nın Erzurum'da okuyup yetişmesine vesile oldu. İbrahim Hakkı'nın ilk öğretmeni babası Osman Efendi'dir. Daha sonra Erzurum'da Sarı Gümrükçü Derviş Efendi'den özel dersler aldı.⁵ Babasının 1710 yılında Siirt'in Tillo Köy'ünde (Aydınlar Bucağı) ikâmet eden İsmail Fakîrullah'ın yanına gitmesi ve yanında kalarak onun mürîdi olması sebebiyle bir sene sonra, 9 yaşında amcası Molla Ali ile birlikte O da Tillo'ya gitti. Şeyh İsmail Fakîrullah'a mürîd olarak Kâdiri tarikatına intisap etti. Şekilden ziyâde öze dönük olan bu tarikatın altı ilkesi vardı. Bu ilkeler: Gönül, Tefvîz, Teslîm-ü Rıza, Murâkabe ve

¹ İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Bibliyografyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No: 280, 1977, s. 5.

² Lütüfî Göker, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâme, *Diyânet Dergisi*, c. XVII, sayı: 2 (Mart-Nisan 1978), s. 96.

³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, Durali Yılmaz ve Hüsnü Kılıç (sad.), İstanbul: Çelik Yayınevi, ts., s. 3.

⁴ Uğur İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve İki Torunu Feyyaz Efendi İle Zâkir Bey*, Ankara: Adalet Matbaacılık, 1998, s. 20.

⁵ Hayrani Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul, MEB.Yayınları, 1992, s. 20.

Sabır'dı.⁶ Hayatının büyük bir kısmını şeyhinin yanında geçiren İbrâhim Hakkı, şeyhinin “halife” si olarak devam etmesinden önce bazı manevî derece ve görevlere tekabül eden mertebelerde bulunmuştur. Bunlar sırasıyla “Nevniyazcılık, Meydancılık ve Nâkiblik” gibi görevlerdir. O’nun, şeyhine karşı büyük bir sevgisi ve saygısı vardı. O’nun mürîdi olmaktan iftihar ediyordu. Eserlerini de şeyhinin kendisine verdiği ilham, eğitim ve bilgiler sâyesinde verebildiğini övünerek söylüyordu.⁷ Burada kuvvetli bir öğrenim gören İbrahim Hakkı; Türkçe, Arapça ve Farsça’yı en iyi şekilde öğrenerek bu dillerde manzûm ve mensûr eserler yazacak derecede ileri bir seviyeye geldi. Bu dönemde Tillo’da yedi yıl kaldı.⁸

İbrahim Hakkı 17 yaşında iken babasının ölümü üzerine Erzurum’a geri dönmüş ve orada 8 yıl sürecek ilmî bir çalışmaya başlamıştır. Erzurum’da değişik ders halkalarını tâkip eden İbrahim Hakkı Erzurum müftüsü Hâzık Mehmet Efendi’den de ders almıştır. Bu bilginin İbrahim Hakkı’nın bilhassa Farsça öğrenmesi ve şiire yönelmesi gibi konularda kendisine rehberlik ettiği rivâyet edilmektedir.⁹ İbrahim Hakkı öğreniminin bu döneminde “ daha sonra programını *Tertib-i Ulûm* adıyla kaleme alacağı, Erzurum’da o gün için okunması gereken ilimleri” tedris etmiştir.¹⁰

İbrahim Hakkı öğrenimini tamamladıktan sonra İsmail Fakîrullah’ı ziyaret etmek üzere 1728-29’da Tillo’ya gitti. Babasının hücreğine yerleşerek tasavvufî hayata yöneldi. Şeyhine hizmet edip onun feyzinden istifâde etmeyi sürdürdü. 1734’de Fakîrullah’ın vefâtı üzerine Erzurum’a döndü. Daha önce babasının imamlık yaptığı Yukarı Habib Efendi Camii’ne imam oldu. Böylece bir yandan halkı vaazlarıyla irşad ederken diğer yandan öğrenci yetiştirmeye koyuldu.¹¹ Bu arada 33 yaşında ilk evliliğini Firdevs hanımla yaptı. Bunu müteâkip ikinci, üçüncü ve dördüncü evliliklerini yaptı. Dördüncü eşinin ölümü üzerine Şeyhi İsmail Fakîrullah’ın büyük oğlu Abdulkâdir-i Sâni’nin kızı ile evlendi. Böylece soyca da şeyhine akraba oldu. Evlendiği eşlerinin adı

⁶ İbrahimhakkıoğlu, s. 22.

⁷ Altıntaş, s. 21.

⁸ Göker, s. 96.

⁹ Abdülbâki Gölpinarlı, “Erzurumlu İbrahim Hakkı”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XIX, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 507; M. Salih Yıldız, “Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Felsefe” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1997), s. 20.

¹⁰ Yıldız, s. 20.

¹¹ Mustafa Çağrı, “İbrahim Hakkı Erzurumi ” *DİA*, c. XXI, İstanbul: İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, s. 306-311; Yıldız, s. 21.

sırasıyla Firdevs, Zeliha, Fatma, Belkıs ve İsmail Fakîrullah'ın torunu Fâtımatü'l-Azîze'dir.¹²

1738 yılında ilk defa hacca gitti Bu sırada pek çok yere seyahat ettiği rivâyet edilmektedir.¹³ Hac dönüşünde büyük İslam şâirlerinin eserlerinden seçtiği ve içinde Hayyam, Nizâmî, Sâdi, Attâr ve başkalarının da 1100 beyiti bulunan *Lübbü'l-kütûb* isminde 7 ciltten oluşan bir antoloji meydana getirdiği belirtilmektedir.¹⁴ 1742'de zengin bir ailenin kızı olan Fâtıma ile evlendi. Çok sevdiği doğum yeri olan Hasankale'de –yakın tarihlere kadar kalmış olan- güzel bir ev yaptırdı. Üçüncü kattaki saçaklı ve çıkmalı odasına “Ayvan” adını verdiği bu evde, Belkıs ve Züleyha ile evlendi.¹⁵

İbrahim Hakkı 1747 tarihinde İstanbul'a giderek I. Mahmut ile görüştü. O'nun takdirini kazandı. İbrahim Hakkı burada devlet büyüklerinin verdiği ziyâfetlerde bulundu. Galata Sarayı'nda gençlerin faydalanmaları için bir kütüphâne yaptırmış ve bir dersâne tahsis ettirmiştir. Ayrıca Ayasofya Câmii avlusunda kitapların muhâfaza edileceği bir yer inşâ ettirerek burayı değerli kitaplarla donatmıştır. Aynı zamanda meşhur dinî eserlerin açıklandığı meclislere sık sık gitmiştir. Özellikle Buhârî-yi Şerif'in hatim merâsiminde hazır bulunduğu kaynakların belirttiği bilgiler arasındadır.¹⁶ Ayrıca Padişah, O'nun saray kütüphânesinde çalışmasına da izin vermiştir.¹⁷ Özellikle yeni astronomiye ilgisinin bu kütüphânedeki çalışmalarıyla başladığı söylenebilir. İbrahim Hakkı İstanbul'da iken kendisine müderrislik pâyesi verildi ve ders okutması şartıyla Erzurum'daki Abdurrahman Gâzi zâviyedarlığı tevcih edildi.¹⁸

İstanbul kütüphanelerinde bir hayli çalıştıktan sonra Erzurum'a döndü. 1750'de Türkçe *Tevhit*'ini ve ilk Türkçe manzum eseri *Tertibü' - ulûm*'u yazdı. Burada ilk defa “Hakkı” mahlasını kullandı. 1753'de bir *Ruznâme* hazırladı.¹⁹ Yine bu yıllarda

¹² Altıntaş, s. 22; Göker, s. 96.

¹³ Altıntaş, s. 23.

¹⁴ Çağrı, *DİA*, XXI, 306-311.

¹⁵ İbrahimhakkıoğlu, s. 22.

¹⁶ Şakir Diclehan, *Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul, Er-Tu Matbaası, 1980, s. 16.

¹⁷ C. Server Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnâmesi*, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları:3, İstanbul: Ercan Matbaası, 1961, s. 42.

¹⁸ Çağrı, *DİA*, XXI, 306-311.

¹⁹ İbrahimhakkıoğlu, s. 23.

İbrahim Hakkı beş büyük eserinden ilki olan *Divân*'ı yazdı. Artık Erzurum'da tanınmış, sevilmiş, sayılmış; dürüstlüğüne, adâlet ve ilmine dâir menkîbeler anlatılır olmuştur.²⁰

1755 yılında tekrar İstanbul'a gitti. İstanbul'dan, Erzurum'daki eşlerine sevgi dolu mektuplar gönderdi. Büyük oğlu İsmail Fehmi'ye yazdığı saygılı mektup ise onun evlat terbiyesindeki tutumunu, ihtimâmını, mesâfeli davranışa verdiği önemi dile getirmektedir.²¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın yaptığı bu ilmi seyahatlerden sonra velûd bir yazar olarak karşımıza çıktığını, başta O'nu ebedileştiren Mârifetnâme olmak üzere diğer kitaplarını kaleme almaya başladığını ve hayatının bundan sonraki dönemini kitap yazmak ve öğrenci yetiştirmekle geçirdiğini görmekteyiz.²²

1757'de eşi Belkıs Hanım'dan Muhammet Şâkir dünyaya geldi. İbrahim Hakkı'nın Hasankaleli torunları bu soydandır. 2 yıl sonra "Sarışın Arslan" diye sevdiği küçük oğlu Osman Nedim'i kaybetti. Büyük acısına rağmen çalışmalarına ara vermeksizin peş peşe eserlerini yazdı. 1761'de *İrfâniye*'yi tamamladı. 1763'de *İnsâniye*'yi hazırlamaya başladı ve üçüncü defa Tillo'ya giderek eserini orada tamamladı.²³ O yılın kışını Tillo'da geçiren İbrahim Hakkı 1764'de ikinci defa hacca gitti. Hac dönüşünde tekrar Tillo'ya gitti ve oradan da üçüncü defa Erzurum'a gitti. Oradan da 1768'de üçüncü ve sonuncu hac yolculuğuna çıktı.²⁴ Hac dönüşünde ilk hanımı Firdevs Hatûn'un ölüm haberiyle karşılaşan İbrahim Hakkı Hasankale'de ki hanımı Belkıs Hanım'ın yanına geldi. İki-üç yıl burada kaldıktan sonra 1771 yılında dördüncü ve sonuncu defa Tillo'ya gitti.²⁵

1775'in baharında hastalanan İbrahim Hakkı'nın Tillo'daki hanımı Fâtımatü'l-Azîze Hatûn da 1778'de vefat etti. Bu ölümüne çok üzülen İbrahim Hakkı, hastalığının geçmesine rağmen ara sıra sancılanmaktadır.²⁶ Farklı kaynaklarda farklı tarihler verilmesine karşılık kesin olarak 22 Haziran 1780 (H. 19 Cemâziyelâhir 1194) Perşembe günü ikindi vaktinde saat on yedi sıralarında vefat etmiştir.²⁷ Şeyhi İsmail

²⁰ İbrahimhakkıoğlu, s. 23.

²¹ İbrahimhakkıoğlu, s. 23.

²² Yıldız, s. 13.

²³ İbrahimhakkıoğlu, s. 24.

²⁴ Amil Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s. 7.

²⁵ Çelebioğlu, s. 7-8.

²⁶ Çelebioğlu, s. 8.

²⁷ İbrahimhakkıoğlu, s. 26.

Fakirullah'ın medfûn olduğu Siirt'in Aydınlar (Tillo) Bucağı'nda bulunan türbesinin ayak ucuna defnedilmiştir.²⁸

2. Eserleri

İbrahim Hakkı'nın içinde yaşadığı yüzyıl, insanlığın bilim ve kültür tarihinde büyük keşiflerde bulunduğu , yeni atılım ve hamlelere giriştiğı bir çağdır. O da bu dönemde sadece okumak ve okutmakla kalmayıp manzum ve mensur, değişik konularda büyük ve küçük eserler kaleme almıştır. İbrahim Hakkı, bu eserlerini Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde yazmış olup, bunları telif, tercüme, nazîre, iktibas ve intihâb (seçme) yoluyla meydana getirmiştir.²⁹

İbrahim Hakkı'nın iyi bir tahsil gördüğü eserlerinden anlaşılmaktadır. Geniş tasavvuf bilgisi, konuları iyi bir düzen içinde ve anlaşılır bir üslupla ifâde etmesi, özellikle eğitimde Arapça'nın hâkim olduğu; Türkçe eserlerde ise ağıdâlı bir dilin kullanıldığı dönemde eserlerini nispeten sâde bir Türkçe ile yazması takdire şâyandır. Ayrıca geleneksel astronomi yanında yeni astronomi ile tıp, anatomi, fizyoloji, aritmetik, geometri, trigonometri, felsefe, psikoloji, ahlâk gibi alanlarda oldukça geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu görülmektedir.³⁰ İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme* ve diğer eserlerinde ilmin şûbelerinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir.

Lütfi Göker, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâme* adlı makâlesinde onun eserlerine yansıyan çeşitli yönlerinden bahsetmektedir.

Bir astronom olarak: Güneş, yıldızlar ve gökküresi tabakalarından bahsetmiştir. Eserlerinde, bunlara ait tasavvufi ve itibâri mâhiyette şekiller çizmeyi de ihmâl etmemiştir. Bu konularda devrinin anlayış sınırlarını aşan yeni görüşler ortaya koymuştur. Bu görüşlerinden; yıldızların eski görüşlere dayanan özelliklerinden, etkilerinden bahsetmekle kalmamış, yeni astronomik bilgilere göre de oldukça doğru bilgiler vermiştir. Böylece eski yıldız bilgisiyle yeni kozmoğrafyayı birleştirmiştir. Kendisi gibi aynı zamanda astronom olarak da yetişen oğlu Şeyh İsmail Fehim'in,

²⁸ Göker, s. 96.

²⁹ Çelebioğlu, s. 23.

³⁰ Çağrı, *DİA*, XXI, 306-311.

Dâru's-Safa Medresesi'ndeki câmiin minaresine namaz vakitlerini gösteren bir güneş saati (bâsita) çizdiği görülür.³¹

Bir meteorolog olarak: şimşek ve yıldırım olaylarından, gök gürlemesi, yağmur, bulut ve hava boşlukları ile bunların görülen değişik durumlarından akli delillere ve tecrübelerine dayanan ve kıymetini bugün dahi koruyan meteorolojik bilgiler vermiştir.³²

Bir jeolog olarak: depremin sebeplerini bir fen adamı görüşüyle açıklamaya çalışmıştır. Bu arada kuyuların, kaynak sularının oluş sebebini ortaya koymuştur.³³

Bir psikolog olarak: zamanımızın anlayışına uygun bir tarzda insanların ruhsal yapılarını tahlile, fizyonomilerini incelemeye, karakterlerini tahlile çalışmıştır. Bu konularda verdiği bilgilerin günümüz psikologlarına temel teşkil edecek nitelikte olduğu görülmektedir.³⁴

Bir sosyolog olarak: eserlerinde yer yer yaşadığı cemiyete ve onun ahlâkına seslenmiştir. Bu konu eserlerinin genel karakterini teşkil etmektedir. Tasavvufa âit tahlillerin bu maksatla kaleme alındığı görülür. Günümüz anlayışına uygun gerçek bir sosyolog görüşüyle topluma seslenerek, onun dine ve ahlâka dayalı düzeni ile ilgilenmiştir.³⁵

Bir mutasavvıf olarak: onun İslam tasavvufunda ayrı bir yeri vardır. Eserlerinde kişi ve topluma dâima bu cepheden yaklaştığı görülür. *Mârifetnâme*'de ölüm olayını şöyle tanımlar: Ölüm, hayatı bitirmez; evden eve göçtür.³⁶

Edebiyatçı olarak: üstün bir mısra yapma yeteneğine sahiptir. Yazdığı eserlerin çoğunda, konuların kolay, anlaşılır ve bellenebilir olması için, manzûm şekilde düzenlediği görülür. Ağır bir dil ve uzun cümleler yerine, mensûr olarak yazdığı eserlerinde, açık ve sâde bir dil ile Erzurum lehçesini çok güzel bir şekilde kullanmıştır.

³¹ Göker, s. 98.

³² Göker, s. 98.

³³ Göker, s. 98.

³⁴ Göker, s. 98.

³⁵ Göker, s. 98.

³⁶ Göker, s. 98.

Divân-ı İlahinâme adlı bir divanı da vardır. Tertip ettiği şiirler öztürkçe (yani halkın kendi konuştuğu dil) sayılacak kadar sâdedir.³⁷

Eğitimci ve öğretmen olarak: zamanımıza kadar, hattâ zamanımızda bile, gizli addedilen çetin konulardan cinsel konuların örtülü taraflarını, usulünce ve ilim kuralları çerçevesinde en ince ayrıntılarını vererek açık olarak anlatır. *Mârifetnâme*'de bu konuya geniş yer verdiği görülür. Öyle ki; insanlığa hayırlı evlat yetiştirmek için verilmesi lâzım gelen bilgileri bu konuya ayırdığı *Kıyafetnâme* adlı bölüm içinde görmek mümkündür. Kendisinin çalışmalarına karşı çıkan muârizlerini, yıllanmış ve kemâle ermiş bir eğitimci ve öğretmen gibi en inandırıcı delillerle iknâ etme yeteneğine sahipti.³⁸

Mûsikişinas olarak: akıl sahibi kimselerin güzel diyebileceği her konuya gönül veren İbrahim Hakkı, müziği insanı yücelten bir vâsıta olarak görür, çok severdi. Saza ve güzel mahallî deyişlere âşık bir insandı. Devrinde bir kısım kimselerin mûsiki aleyhinde söz etmelerini hoş karşılamamıştır.³⁹

İbrahim Hakkı, gördüğü her maddî ve manevî olayı ilim konusu yapan filozof zihniyetli bir kimse idi. Eserlerinde müşâhede ve belgeye dayalı olmayan bir bilgi görmek mümkün değildir. Bu bilgiler aynı zamanda ansiklopedik bir düzende, sistematik bir şekilde ve röntgen berraklığı içinde görülmektedir.⁴⁰

Eserlerinin mâhiyet ve gâyesi, kendini ve etrâfını, âhiretini tanıtarak insanı iyiliğe, dürüstlüğe, güzelliğe, doğruluğa, hayra, îmâna, hakîkate, sahâvete, ganîliğe götürmek ve bu fikirleri aşılamdır.⁴¹ Şu beyitlerde olduğu gibi...

Hak şerleri hayreyler,
Zannetme ki gayr eyler,
Arif ânı seyr eyler,
Mevla görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.⁴²

³⁷ Göker, s. 98.

³⁸ Göker, s. 98.

³⁹ Göker, s. 98; İbrahimhakkıoğlu, s. 31.

⁴⁰ Göker, s. 97.

⁴¹ Hasan Basri Erk, *Erzurumlu Bilginler*, İstanbul: Işıl Matbaası, 1947, s.15.

Yaşadığı müddetçe tek amacı, Allah'ın (c.c) ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) buyruklarına uymak ve onların gösterdiği yolda yürümek ve tutulacak tek yolun yalnız ahlâk ve insanlıktan ibâret olduğunu, kurtuluşun ve refâhın ancak bu suretle elde edilebileceğini fertlerin ve toplumun zihinlerine yerleştirmek, aynı zamanda bilmeyenlere öğretmek ve bu konularda eserler yazmak olmuştur. Hem yaşantısıyla hem de yazdığı eserleri ve irşâdlarıyla bu düşüncelerini ortaya koyduğu görülmektedir.⁴³

İbrahim Hakkı, uzun yıllardan beri sürdürdüğü araştırma ve incelemelerini, İstanbul'da kazandığı yeni bilgilerle genişleterek bu yöntemlerle eser vermeye 1754'de başlamıştır.⁴⁴ Yapılan araştırmalarda eserlerinin sayısı ile ilgili farklı kaynaklarda birbirini tutmayan bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre İbrahim Hakkı'nın eserlerinin sayısı 15, bazı kaynak ve araştırmalara göre 32, 39 veya daha da fazladır.⁴⁵

İbrahim Hakkı'nın eserlerini beş ana, on evlat olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Farklı kaynaklarda, eserlerinin sayısı farklı biçimlerde verilmektedir. Bu durum ana ve evlat eserlerinde yer alan bölümlerin müstakil eser kabul edilmesinden kaynaklandığı gibi bu eserlerde yer alan bölümlerden seçmelerin yapılması da bu sayıyı artırmaktadır.⁴⁶

a. Ana Eserleri:

İbrahim Hakkı "*İnsaniye*" adlı eserinin 50. sayfasına yazdığı bir manzûmede beşi ana, onu tâli derecede onbeş kitap yazdığını kaydetmektedir.⁴⁷ Kendi eserlerini beş ana (*Divân*, *Mârifetnâme*, *İrfâniye*, *İhsâniye*, *Mecmuat-ül Mânia*) ve bunlardan çıkarılmış 10 evlat eser diye tanıtır.⁴⁸ "Ana" dediği ilk beş eseri 1755-1765 yılları arasında Erzurum'da, beş ana eserden doğduğunu söylediği on evlad eserini ise 1767-1777 yılları arasında Tillo'da yazmıştır.⁴⁹

⁴² Erzurumlu İbrahim Hakkı, s. 626.

⁴³ Göker, s. 96.

⁴⁴ Sami Önal, "190. Ölüm Yıldönümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı", *Türk Kültürü*, sayı. 95, Ankara: 1970, s. 793.

⁴⁵ Binark, Sefercioğlu, s. 6.

⁴⁶ Çiftçi, s. 52.

⁴⁷ Celâleddin Toprak, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Hocası Şeyh İsmâil Fakîrullah*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1975), s. 42.

⁴⁸ Hayrunnisa Çavuşoğlu, "Erzurumlu İbrahim Hakkı", *Türk Kültürü*, sayı. 120, Ankara: 1972, s. 1277.

⁴⁹ Çelebioğlu, s. 25.

1. Divân: 1754’de yazılmıştır. İlk Türkçe eseridir. Oğlu İsmail Fehmi için yazmıştır. 17 Mart 1847’de İstanbul’da Mehmet Sâit tarafından basılmıştır. Bu eser 230 sayfa olup ilk otuz sayfası dua, diğerleri; sekiz kasîde, bir aşknâme ve bir nâat ihtivâ eder. 30. sayfadan itibaren *Îlâhinâmesi* başlar. 185. sayfadan itibaren ise *Tevfîznâme*’sine ve tasavvufî diğer şiirlerine rastlanır. En son bölümde ise *Visalnâme*’de Nakşibendilik hakkında öğücü sözleri yer alır.⁵⁰

2. İrfâniye: 1760 yılında Türkçe, Arapça, Farsça dillerinde yazılmış olup 495 sayfadır. Birinci bölüm 220. sayfaya kadar Arapça, ikinci bölüm 410. sayfaya kadar Farsça, geriye kalan bölüm ise Türkçe’dir. Bu eser, şu hadisi açıklamak üzere yazılmıştır: “Nefsini bilen Allah’ını bilir.” Bu eserinde bazı hadis ve ayetlerle büyük mutasavvıfların yazılarını ve sözlerini toplamıştır. 59 değerli eserden seçilerek derlenmiştir.⁵¹

3. İnsâniye: 1762- 63’de yazılmış olan bu eser de üç dilde kaleme alınmıştır. Allah’ın birliğine ait şiirler 722 sayfa tutar. Baştan on iki sayfa, yirmi kitaptan seçilmiş olup Arapça’dır. İbrahim Hakkı’nın, şeyhi Fakirullah için yazdığı şiirleri de buraya sıkıştırılmış bulunmaktadır. Eser 570. sayfaya kadar Farsça, 140 kitaptan seçilmiş şiirleri kapsayan son bölüm ise Türkçe’dir.⁵²

4. Mecmuâtü’l-Maâni: El yazma nüshası A. Bener’de bulunan bu eser 1764 yılında yazılmıştır. Bu eser içinde tevekkül, tefviz ve rızadan bahseden *Şifâu’l-Sudûr*, *Uzletnâme*, *İkbalnâme*, *Vasiyetnâme*, *Ülfetü’l-Kulûb*, *Tarik-i Nakşibendiye* ve *Hısnu’l-Arifîn min Fitenü’z-Zaman fî küllî ân* (her an zamanın fitnesinden ariflerin sığınağı) adlı küçük risâleleri bulunur. Eserin sonunda, yirmi sekiz çeşit aruz veznini ve her vezin için üç dilden üç ayrı örnek verir. Ayrıca eserde yüzlerce tasavvufî beyit bulunmaktadır.⁵³

5. Mârifetnâme: Ansiklopedik nitelikte dini bilgiler ve ilmi konular içeren eser 600 sayfadır. Oğlu Ahmet Nâimi’ye ithaf edilmiştir. *Mârifetnâme*’nin te’lif tarihi 1170 (m. 1756) dir. 1836 ve 1864’de Mısır’da, 1868, 1869 ve 1914’de İstanbul’da basıldı. Günümüzde *Marifetnâme* nüshaları sadeleştirilerek yeniden basılmaktadır.

⁵⁰ Altıntaş, s. 32-33; İbrahimhakkıoğlu, s. 36.

⁵¹ İbrahimhakkıoğlu, s. 37; Altıntaş, s. 33.

⁵² İbrahimhakkıoğlu, s. 37; Altıntaş, s. 33-34.

⁵³ İbrahimhakkıoğlu, s. 37; Altıntaş, s. 34.

Mârifetnâme'nin çeşitli kütüphaneler de bir çok yazma nüshaları mevcuttur. Kendi el yazmasıyla orijinal nüshası Tillo'dadır.⁵⁴

İbrahim Hakkı'nın kendi ifadesine göre, bu eseri yazabilmek için dört yüz kitaptan faydalanmıştır. Bu kaynaklardan bir kısmı şunlardır:

- 1- Seyyid Şerif Cürcânî'nin *et-Târifat*'ı,
- 2- Gazzâlî'nin bir çok eserleri, özellikle *İhyâ* ve *Tehâfetü'l-felâsife*'si,
- 3- İbn Sîna'nın *Şifâ*'sı,
- 4- Fahreddin Râzî'nin bir çok eseri,
- 5- Mesudî'nin *Mürucu'z-zeheb*'i,
- 6- Nasruddin Tusî'nin birkaç eseri,
- 7- Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî*'si,
- 8- Hâkim Sinaî'nin *Hadika-i Şerife*'si,
- 9- Feridüddin-i Attâr'ın birkaç eseri

İbrahim Hakkı'nın en mühim, hatta bütün eserlerini toplayan eseri *Mârifetnâme*'dir. Bu kitap, gerçekten de pek çok kitap okuyan skolastik bilgiyi iyice kavrayan, çağındaki keşif ve bilgilere de yabancı kalmayan İbrahim Hakkı'nın eski ile yeniye kaynaştırmaya çalıştığı bir eseridir. Bu bakımdan değerli bir ansiklopedi mâhiyetini taşır.⁵⁵ Avrupa'da, Aydınlanma Akımı sırasında, “öğreniminin başlamasından akademi yaşına kadar gençliğin öğretimi için zaruri bütün bilgilerin - mârifetin- toplanıp düzenlendiği *Elemanter Work* adlı büyük eser, *Mârifetnâme*'den 20 yıl sonra, şüphesiz birbirinden habersiz olarak yazılmış; fakat onunla aynı fihristi ihtivâ etmektedir.⁵⁶

Bu kitabın yegâne gâyesi, insanlara evvelâ Rabbini, dinini, âhiretini, sonra da kendini ve etrâfındakilerini, cemâdat ve zevil hayâtı, olan biten olayları öğretmektir.

⁵⁴ İbrahimhakkıoğlu, s. 36.

⁵⁵ Gölpınarlı, s. 507.

⁵⁶ İbrahimhakkıoğlu, s. 36.

Daha doğrusu *Mârifetnâme*, ilimlerin, marifetlerin hadiselerin kaynağını, nasıl bir yol takip ettiğini, neye müncer olduğunu akıcı bir üslupla, müspet bir şekilde izâh eden bir eserdir. Bu kitap her sahada, her mevcûda hakîkate yakın olarak bize gerekli bilgiyi verir.⁵⁷

İbrahim Hakkı'yı *Mârifetnâme* gibi bir eser yazmaya sevk eden sebebi kendisi *Mârifetnâme* de şöyle dile getirir: “(Allah’a hadsiz şükürler olsun ki,O) her şan-ı ekvân-ı ilm-i ezeliyesiyle mukadder ve mübeyyen kılıp ayânı cihânı feyz-i lem yezelisiyle mürettep ve muayyen kılıp gülşen-i âlemi gül-ü âdemle muattar ve müzeyyen kılmıştır; ve cümle cihânı insan için ve âni kendi mârifeti için vâd edip hakâyık-ı eşyâ ile dekâyık-ı manâyı bilcümle ondan icmâl ve izhâr edip rûh-u insanı Câmi’ ismine sûret ve hâmil-i emânet ve mahalli esrâr etmiştir... Pes hilhât-i âlem ve âdem’den maksâd-ı aksâ ve matlûb-u alâ mârifet-i mevlâdır. Lâkin bu devlet-i ebediyye ve saâdet-i sermediyye ki cümleden evlâdır; ancak mârifet-i nefse merbût olup mârifet-i nefis dâhi mârifet-i bedene menûd olup, mârifet-i beden hem mârifet-i âleme mevkûf olup mârifet-i âlem ise ulûm-u hakîkiyye ile mevsûf olduğu için...” Bunun yanında Seyyid Şerif Cürcânî’nin “Astronomi yerlerin ve göklerin yaratıcısını tanımak için en faydalı bilimdir” sözü ile Gazzâlî’nin “Anatomi ve Astronomi bilimlerini bilmeyen kişi Allah’ın bilinmesinde kısır bir adam gibidir” sözü bu bilimlerin İbrahim Hakkı tarafından öğrenilmesine ve *Mârifetnâme*’ye aktarılmasına sebep olmuştur.⁵⁸

Göklerden, unsurlardan, tabiatlardan, arzın küre şeklinde oluşundan, gök küresinden, yıldızlardan, arzın, güneşin ve yıldızların hareketlerinden, ay ve güneş tutulmasından, yerlerden; bu arada dini emirlerden, inançlardan geleneklerden, Nakşibendiyye tarikatının esaslarından adaptan bahseden⁵⁹ *Mârifetnâme* bir mukaddeme ve üç fen bahsi ve bir hâtime olmak üzere tertip olunmuştur.⁶⁰

Mârifetnâme’de ana bölümler bab, fasıl ve nev’i adıyla alt başlıklara ayrılmıştır. Dört fasıldan meydana gelen mukaddimenin ilk faslı dünya ve âhiret alemlerinin kuruluş ve işleyişiyle ilgili olarak seksen civârında ayetle başlamakta, ardından tefsir ve hadis ehline dayandırılarak çoğu hurâfelerden oluşan eski

⁵⁷ Erk, s. 17-18.

⁵⁸ Altıntaş, s. 53.

⁵⁹ Gölpınarlı, s. 507.

⁶⁰ Erk, s. 18.

kozmoğrafya bilgilerine yer verilmektedir. Daha sonra kıyâmet alâmetleri ve âhiretin hallerinden bahsedilmektedir.⁶¹

Mârifetnâme'de her konu ile ilgili ayet ve hadisler -her ne kadar konu içinde zikrediliyor olsa da – hemen konunun başında sıralanmaktadır. İbrahim hakkı ayet ve hadisleri görüşlerine delil olarak kullanmaktadır. Konular “ey aziz” ibaresiyle başlayıp ma'lum olsun ki şeklinde devam etmektedir. Bundan sonra konuya göre “ehl-i hikmet ve ehl-i heyet, mütekellimun, ehl-i hadis, ehl-i tefsir, ehl-i teşrih, ehlullah demişlerdir ki” diyerek konuya başlamaktadır.

İslam Ansiklopedisinde Bekir Topaloğlu *Marifetname*'nin bölümlerini aşağıdaki şekilde tasnif etmiştir.

3 bab ve 24 fasıldan oluşan birinci bölüm, madde âleminin yaratılış ve özelliklerine ayrılmıştır. İsbât-ı vâcip, beş cevher, dokuz âraz hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra çamurdan insana doğru gelişen bir tür tekâmül süreci anlatılmış, nûr-u ilâhiden başlayıp toprağa iniş ve oradan nûr-u ilahiye yükseliş şeklindeki devirden bahsedilmiştir. Bu bölümde ayrıca hesap, hendese, dünyanın küre şeklinde olduğu, burçlar, Copernicus Sistemi gibi konular anlatılmıştır.⁶²

İkinci bölüm, beş bâb ve onsekiz fasıldan oluşmuştur. İlk dört bâbta fizyolojinin faydaları, fizyoloji yardımıyla insan bedeninin tanıtılması, beden ve ruh münasebeti, organların çalışması, damarlar, nefs-i tabiiye, nefs-i nebâtiye, nefs-i hayvâniye, zâhiri ve bâtinî duyular hakkında bilgi verilmiştir. Organların şeklinden hareketle kişinin psikolojik yeteneklerini ve ahlâkını tahmin etme tekniği anlatılmıştır. Beşinci bapta ise insan-ı kâmilin alâmetleri incelenmiştir.⁶³

Üçüncü bölüm ise, beş bab, yirmi yedi fasıldan meydana gelmektedir. Bu bölümde kitap ve sünnete uymanın önemi, temizlik hükümleriyle namaz hakkında bilgi verme, dünyanın geçiciliği, âhiretin bekâsı, kalbin ve aklın mâhiyeti, tasavvufun kavram ve konuları, evliyâya âit bilgi ve evliyânın üstün vasıfları, Nakşibendi Tarikâtı'nın erkân

⁶¹. Bekir Topaloğlu, “Marifetname” *DİA*, c. XXVIII, Ankara: İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, s.57-59

⁶² Topaloğlu, *DİA*, XXVIII, 57-59.

⁶³ Topaloğlu, *DİA*, XXVIII, 57-59.

ve yöntemleri, seyr-ü sülûkun hal ve merhaleleri ve nefsin mertebeleri gibi konular ele alınıp incelenmiştir.⁶⁴

Eserin dört fasıldan meydana gelen hâtimesi, her sınıftan insanla birlikte yaşamının adâbı konusundadır. Peygamberin örnek alınması gereği belirtildikten sonra insanlara yönelik davranışların nezâket, şefkât ve merhamet çerçevesinde yürütülmesine vurgu yapan bir çok ayet, hadis, meşhur söz sıralanmış ve farklı sınıflara mensup kişilerin davranışlarında riâyet edecekleri görgü kuralları anlatılmıştır. Hâtimenin sonunda kolayca ezberlemenin on yolu, unutmanın on sebebi, fakirliğe götüren kırk sebep, zenginliğe götüren yirmi hareket tarzı sıralanmıştır.⁶⁵

Özetle *Mârifetnâme*, birinci bölümle okuyucunun dış alemi, ikinci bölümle kendini tanımasını amaçlamış, üçüncü bölümüyle de mâsivâyâ vâkıf olduktan sonra ondan ayrılarak mârifetullah ve kurb-u ilâhi saadetini bulup burada kalmasını hedeflemiştir.⁶⁶ İbrahim Hakkı kitabın sonunda yer alan münâcatını yaptıktan sonra *Mârifetnâme* 'yi şu beyitleriyle özetler;

HAKKI'ya ölmez oğul dur bu kitab

Andırır hayr ile Ânı bî-hesab.

Kim bunu okursa, merd-i kâr olur

Kim ki fehm eyler o berhordard olur.

Bu kitabı okuyan, yazanı

Mârifet genciyle bay et Yâ Gâni.⁶⁷

b. Evlat Eserleri:

İbrahim Hakkı'nın ana eserlerinden seçerek oluşturduğu eserleridir.

1. Tuhfetü'l-Kirâm: 1766-67 yılında Tillo'da yazılmıştır. Büyüklerin hediyesi manasında olan bu eser Arapça ve Farsça olarak iki dilde *Mecmuatü'l-meânî*'den seçilerek yazılmıştır.⁶⁸

⁶⁴ Topaloğlu, *DİA*, XXVIII, 57-59.

⁶⁵ Topaloğlu, *DİA*, XXVIII, 57-59.

⁶⁶ Topaloğlu, *DİA*, XXVIII, 57-59.

⁶⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, s. 966.

2. Nuhbetü'l-Kelâm: 1768-69 yılında tamamlanan bu eser *Mârifetnâme*'den çıkarılmıştır. Sözlerin seçilmesi manasına gelir.⁶⁹

3. Meşarıkü'l-Yuh: *İnsâniye* ve diğer yüz kitaptan seçilerek üç dilde 1171 tarihinde Tillo'da tamamlanmıştır.⁷⁰

4. Sefîne-i Nuh: *Mecmuatü'l-meâni*'den alınmış olup 1173'de yazılmıştır. 40 bölümdür.⁷¹

5. Kenzu'l-Futuh: Tasavvuf ve ahlâka dair bir manzumedir. 1774'de yazılan bu eser *İrfâniyye*'den alınmıştır. Türkçe ve Arapça 600 beyti ihtivâ eder.⁷²

6. Definetü'r-Ruh: Üç dilde yazılmış şiir ve nesirlerden oluşan bu eser, 1775 tarihinde yazılmıştır. Bu eserde *Cilâü'l-kulb* ve *İnsan-ı kâmil* risâleleriyle şiirler yer almaktadır.⁷³

7. Ruhü's-Şuruh: 1776'da yazılmış olan bu Türkçe eser, *Îlâhinâme*'den alınmış olup, vücüttan ayrılıp onun dışında bir hayat sürmeye insanı teşvik eden beyitleri kapsar.⁷⁴

8. Ülfetü'l-Enam: 1776 yılında *Mârifetnâme*'den derlenerek yazılmıştır.⁷⁵

9. Urvetü'l-İslam: 1777 yılında yazılmış olup bir mukaddime, 15 bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır. *Mârifetnâme*'den çıkarılmıştır.⁷⁶

10. Hey'etü'l-İslam: *Mârifetnâme*'den çıkarılmış olan bu eser 1177 yılında Arapça olarak yazılmıştır. On sekiz tefsir ve üç yüz hadisten seçilmiş İslam astronomisi hakkındaki bilgiler yirmi dört bölümde incelenir.⁷⁷

⁶⁸ Cemil Çiftçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul: Şule Yayınları, 2000, s. 49.

⁶⁹ Çiftçi, s. 52; Altıntaş, s. 35.

⁷⁰ Çiftçi, s. 50; Altıntaş, s. 35.

⁷¹ Revnakoglu, s. 53.

⁷² Revnakoglu, s. 54.

⁷³ Çiftçi, s. 51.

⁷⁴ Altıntaş, s. 36.

⁷⁵ Altıntaş, s. 36.

⁷⁶ Altıntaş, s. 36; Çiftçi, s. 57.

⁷⁷ Altıntaş, s. 36.

1

BÖLÜM

**ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN
MARİFETNAMESİNDEKİ HADİSLERİN SİHHAT VE
KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

I. BÖLÜM

MUKADDİME BÖLÜMÜNE AİT HADİSLERİN SİHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Ey Aziz! Ma'lûm olsun ki Hak Teâlâ Hadis-i Kudsîde azâmetiyle buyurmuşdur ki: Ya İbn Âdem, sen dünyaya nice râğbet ve iltifat edersin ki ol fânidir ve nimetleri zâildir ve hayâtı munkatîdir. Tahkîken benim indimde bana mûti olan ibâdım için sekiz cennet müheyyâ eylemişimdir. Ebvâbı dahî sekizdir. Ve her bir cennette za'ferandan yetmiş bin ravdâ vardır. Ve her bir ravdâ da inci ve mercandan yetmiş bin belde vardır. Ve her bir belde içinde yâkut-u ahmerden yetmiş bin kasr vardır ve her bir kasırda zebercedden yetmiş bin dâr vardır. Ve her bir dârda zeheb-i asfârdan yetmiş bin beyt vardır. Ve her bir beyt içinde yâkut-u asfardan yetmiş bin serîr vardır. Ve her bir serîr üzerinde dîbâc-ı harîrden yetmiş bin fıraş döşenmiştir. Ve her bir fıraş üzerinde bir hûri kızı ve her bir hûrinin önünde zeheb-i asfârdan bir sini vardır. Ve her bir sinide elvân-ı cevâhirden yetmiş bin tabak vardır. Ve her bir tabakta başka bir nev'i taam vardır. Ve her bir kasr altında dört nehir câri vardır ki biri su, biri süt ve biri hamr ve biri asel-i mûsâffâdır. Ve her bir nehir kenarında yetmiş bin şecer vardır. Ve her bir şecerenin yetmiş bin envâ-ı meyvesi ve yetmiş bin elvân-ı evrâkı vardır. Ve her bir şecere üzerinde elvân-ı tuyûrdan yetmiş bin nev-i tayr vardır. Ve her bir tayr yetmiş bin nev-i sadâ ile bana tesbih eder. Ve benim mûti olan ibâdıma bunlardan maâdâ her bir saatte yetmiş bin hedâya bahşederim ki, ne gözler görmüş ve ne kulaklar ve ne gönüllere hutûr etmiştir. Ve ehli cennetimin elbiseleri yetmiş kat hullelerdir ki rikkat ve nezâketlerinden biribirilerine hayl olmayıb tahtında olan hullelerin elvânı şa'sa'a urub fevkinde olan hullelerin elvânıyla mümtezic olub zuhûr eder. Ve onlar cinânımdan ne çıkarlar, ne mevt görürler, ne pîr olurlar, ne gam yerler ve ne havf ve hüzün çekerler. Ve ne bükâ ederler ve ne namaz kılar ve ne sâim olurlar ve ne maraz görürler ve ne nifas görürler ve ne bevl ve gayt ederler. Ancak gül suyu gibi araklar dökerler. Bundan sonra kim ki benim rızâmı ve cennetimi isterse dünyadan kalîl ile kanâat edib, dünyanın fâni olan izzet ve lezzetlerini terk etsin. Ve habibime iktidâ ile muhabbet edib yolunca gitsin.

“Hak Teâlâ Hadis-i Kudsîde azametiyle şöyle buyurmuştur ki: “Ey Âdemoğlu! Sen dünyaya ne kadar râğbet ve iltifat ediyorsun. O fânidir, nimetleri geçicidir, hayâtı

sınırlıdır. Gerçekten bana itaat eden kullarım için sekiz cennet hazırladım. Kapıları da sekiz tânedir. Her bir cennette zâ'ferandan yetmiş bin bahçe vardır. Her bir bahçede inci ve mercandan yetmiş bin belde vardır. Her belde içinde kırmızı yâkuttan yetmiş bin köşk vardır. Her köşkte zebercedden yetmiş bin daire vardır. Her dairede sarı altından yetmiş bin oda vardır. Her odanın içinde ipekli kumaştan yetmiş bin taht döşenmiştir. Her taht üzerinde bir hûri kızı ve her hûrinin önünde sarı altından bir sini vardır. Her sinide renkli cevherlerden yetmiş bin tabak, her tabakta ayrı bir yemek vardır. Her köşkün altından dört nehir akar. Biri su, biri süt, biri şarap, biri baldır. Her bir nehrin kenarında yetmiş bin ağaç, her ağacın yetmiş bin çeşit meyvesi ve yetmiş bin renk yaprağı vardır. Her ağaç üzerinde rengarenk yetmiş bin cins kuş vardır. Her kuş bana yetmiş bin ses ile tesbih eder. Ben itaatli kullarıma bunlardan başka her bir saatte gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, kimsenin gönlüne gelmeyen yetmiş bin hediye bağışlarım. Cennetimde bulunanların elbiseleri yetmiş kat hulledir. Çok ince ve nazik olan bu elbiseler, birbirlerine engel olmayıp altındaki elbiselerin renkleri ile karışıp görünürler. Cennetime girenler bir daha çıkmaz, ölmez, ihtiyarlamaz, üzülmez, korkmaz, ağlamaz ve hastalanmazlar. Namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, nifas görmezler. Helâya gitmezler; ancak gül suyu gibi ter dökerler. Benim rızam ve cennetimi isteyen, dünyada aza kanâat edip, dünyanın fani, geçici olan lezzetlerini terk etsin. Habibime uyarak, onu sevip yolundan gitsin.”

يقول الله تعالى وتبارك عز وجل يا ايها الناس كيف زعمتم في الدنيا فانها فانية و نعمتها زائلة و حيوتها منقطعة و اثمها باق وان عندى للمطيعين الجنان ابوابها ثمانية و كل جنة سبعون الف روضة من الزعفران و فى كل روضة سبعون الف مدينة من الكافور و فى كل مدينة سبعون الف قصر من الياقوت و فى كل قصر سبعون الف دار من الزبرجد و فى كل دار سبعون الف بيت من الذهب و فى كل بيت سبعون الف دكان و على كل دكان سبعون الف مائدة من العنبر و على كل مائدة سبعون الف صحيفة من الذهب الاحمر و فى كل صحيفة سبعون الف لون من الطعام داخل كل دكان سبعون الف سرير من الذهب الاحمر و على كل سرير سبعون الف فراش من الحرير والديباج والسناديس والاستبرق و داخل كل سرير الف نهر من الحيوان واللين والخمر والعسل المصفى و فى كل نهر سبعون الف خيمة من الارجوان و فى كل خيمة سبعون الف فراش و فى كل فراش حوراء من الحور العين بين يديها سبعون الف قصر و صفته كانهن بيض مكنون و على كل قصر من تلك القصور الف قبة من الكافور و فى كل قبة الف هدية من الرحمان و فيهما مالا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر و فاكهة مما يتخيرون جزاء بما كانوا يعملون لا يسمعون فيها لغوا ولا تاسيما الا قیلا سلاما سلاما ولا يموتون فيها ولا يهربون ولا يخزنون ولا يبكون ولا يتغيبون ولا بصومون ولا يصلون ولا يمرضون ولا يسقمون ولا يتغوطون ولا يبولون وما هم عنها

بمخرجين ومن طلب مرضاءى ودار كرامى وطلب جوارى و نعمتى فليتقرب الى بالصدقة والامتهانة بالدنيا والقناعة باقليل من الرزق واسكنته فى جنتى.

Bu Hadis-i Kudsî, bazı küçük farklarla M. Mekkî et-Trabzonî el-Medenî'nin *İthâfatü's-seniyye* adlı eserinde geçmektedir.⁷⁸ Hadisin türkçe tercümelerinde birtakım eksiklikler bulunmaktadır.

لان اكون في بلاء انتظر الرخاء احب الي من ان اكون في رخاء احذر البلاء لان الله لا يرف عبدا 2. الا ويخفضه

“Habîb-i Ekrem (s.a.v): “Rehâyı (kurtuluşu) bekleyerek belâda olmayı, kurtuluştta olup belâdan kaçmaktan daha çok severim. Allah Teâlâ bir kulunu yükselttikten sonra, muhakkak indirir.” buyurmuştur.”

حدثنا محمد بن علي الصانع المكي ثنا عبد العزيز بن يحيى المدني ثنا عبد الله بن وهب عن سليمان بن عيسى عن سفيان الثوري عن ليث عن طاوس عن ابن عباس رضي الله عنهما قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بؤمن مستكمل الإيمان من لم يعد البلاء نعمة والرخاء مصيبة [قالوا كيف يا رسول الله ؟] قال لأن البلاء لا يتبعه إلا الرخاء وكذلك الرخاء لا يتبعه إلا المصيبة وليس بمؤمن مستكمل الإيمان من لم يكن في غم مالم يكن في صلاة قالوا ولم يا رسول الله ؟ قال لأن المصلي يناجي ربه وإذا كان في غير صلاة إنما يناجي ابن آدم.⁷⁹

حدثنا موسى بن إسماعيل ثنا حماد عن ثابت عن أنس قال: كانت العضباء لا تسبق فجاء أعرابي على قعود له فسابقها فسبقها الأعرابي فكان ذلك شق على أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : حق على الله [عز وجل] أن لا يرفع شيئا من الدنيا إلا وضعه.⁸⁰

Mârifetnâme'de geçen şekliyle hadisin metnini bulamadık. Fakat burada, hadisin manasını da içine alan iki ayrı hadis metnine yer verdik. Birinci hadisin râvilerinden Abdulaziz b. Yahyâ el-Medenî hadis uyduran bir kişidir.⁸¹ İkinci hadisi Buhârî ve Ebû Davûd rivâyet etmektedir.

I. BÖLÜME AİT HADİSLERİN SİHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3. “.....(Salatü'l) husf tecelli-i ilâhi sebebiyle hudûdur.”

⁷⁸ el-Medenî, *İthâfatü's-seniyye*, s. 11.

⁷⁹ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, XI/27, H. No: 10949; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, I/280, H. No: 346.

⁸⁰ Buhârî, Rikâk 38; Ebû Dâvûd, Edeb 9.

⁸¹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, I/280, H. No: 346.

“Husuf namazı, ilâhî tecelli karşısında bir saygıdır.”

أخبرنا محمد بن المثني قال حدثنا معاذ وهو بن هشام قال حدثني أبي عن قتادة عن أبي قلابة عن قبيصة الهلالي : أن الشمس انخسفت فصلى نبي الله صلى الله عليه وسلم ركعتين ركعتين حتى انجلت ثم قال إن الشمس والقمر لا ينخسفان لموت أحد ولكنهما خلجان من خلقه وإن الله عز وجل يحدث في خلقه ما شاء وأن الله عز وجل إذا تجلى لشيء من خلقه يخشع له فأيهما حدث فصلوا حتى ينجلي أو يحدث الله أمرا.

(إذا تجلى لشيء من خلقه يخشع له) İbrahim Hakkı, *Marifetnamede* yukarıdaki hadisin (إذا تجلى لشيء من خلقه يخشع له) kısmını, dünyanın yuvarlak olduğunu ispat bahsinde Gazzâlî'nin *Tehâfüt-i Felâsife* isimli eserinden yaptığı tercümede, hadisin bu kısmını vererek naklin sahîh olmadığını söylemiştir. Hadisin bu kısmını İmam Hemmâm'dan rivâyet ettiğini söylemiştir.⁸²

Nesâî'nin *Sünen*'inde, muhakkik, senedinde bulunan râvi Katâde'nin müdellis olduğunu, (وأن الله عز وجل إذا تجلى لشيء من خلقه يخشع له) hadisin bu kısmının ziyâde olup hadisin aslından olmadığını söylemiştir.⁸³ Husûf ve kusûf namazı ile ilgili bu ziyâde olmaksızın sahîh rivâyetlerde vardır.⁸⁴

4. Habîb-i Ekrem (s.a.v), Cibrîl-i Emin (a.s)'a zevâl vaktinde suâl etmiştir ki (يا أخي جبريل هل زالت الشمس) Cibrîl-i Emin cevap etmiştir ki *lâ, neâm*, bundan sonra Habîb-i Ekrem (s.a.v) suâl etmiştir ki; *lâ*'dan sonra *neâm* niçin dedin? Cibrîl-i Emin cevap etmiştir ki, sen suâl eylediğinde henüz şems zâil olmamıştı. Ben *lâ* deyinceye dek şems beş yüz fersah mesîreyi kat' edib nısfı nehârdan zâil olmuştu. Onun için *neâm* dedim.

“Habîb-i Ekrem (s.a.v): Cibrîl-i Emin (a.s)'a zevâl (öğle) vaktinde: “Ey kardeşim Cebrâîl, Güneş zevâl buldu mu?” diye sorduğunda, Cibril-i Emin (a.s): “Hayır, evet”, buyurmuştur. Resûl-ü Ekrem (s.a.v), “Önce hayır, sonra evet demenin sebebi nedir?” diye sorduğunda, Cibrîl-i Emin, “Sen sorduğun zaman henüz güneş zevâl bulmamıştı. Hayır deyince, güneş beş yüz fersah yol alıp gün ortasını geçtiği için evet dedim.” diye cevap vermiştir.”

⁸² Erzurumlu İbrâhim Hakkı, *Mârifetnâme*, Durali Yılmaz ve Hüsnü Kılıç (sad.), İstanbul: Çelik Yayınevi, ts, s. 45.

⁸³ İbn Mâce, İkâme 152; Nesâî, *es-Sünen 'ül-kübrâ*, Kusûf 16.

⁸⁴ Buhârî, Kusûf 2; Müslim, Kusûf 1.

قال لجبريل هل زالت الشمس ؟ قال لا نعم قال كيف قلت لا نعم ؟ فقال من حين قلت لا إلى أن قلت نعم
سارت الشمس مسيرة خمسمائة عام

Şevkânî ve Fetteî, bu hadisin aslının olmadığını söylemektedirler.⁸⁵

5. السعيد من سعد في بطن أمه

“Annesinin karnında saîd olan, saîddir.”

حدثنا معاذ قال نا عبد الرحمن بن المبارك العيشي قال نا حماد بن زيد ثنا هشام بن حسان عن محمد بن
سيرين عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: السعيد من سعد في بطن أمه⁸⁶

Taberânî'nin *Mu'cemü'l-evsat*'ta kısa bir şekilde rivâyet ettiği hadisin İbn Mes'ud'dan mevkûf olarak rivâyet edilen uzun metni 12 numaralı hadisimizde geçmektedir. Ayrıca hadisi Müslim'in Kader 3, 4, 5, 6' da yer alan hadisler ile değerlendirilecek olursak kişinin anne karnında iken rızkının, ecelinin, amelinin, said veya şakî olduğunun Allah Teâlâ tarafından görevli meleğe cenin kırk günlükken yazdığını görmekteyiz. Bu sebeble daha anne karnında çocuğun said mi şakî mi olduğu belli olmaktadır. Daha sonra Allah kişiye göre amelinini ona kolaylaştırmaktadır.

6. لو لا ك لولاك ما خلقت الأ فلا ك

Allah (c.c): “Sen olmasaydın, sen olmasaydın yâ Muhammed, felekleri yaratmazdım”, buyurmuştur.

لو لا ك لولاك ما خلقت الأ فلا ك.

Aclûnî, Saganî'nin hadisin mevzu olduğunu söylediğini kendisinin ise manasının sahîh olduğunu; fakat hadis olmadığını, hadis olarak kaynaklarda bulamadığını söylemektedir.⁸⁷

7. البلاء موكل بالأنبياء ثم الأولياء ثم الأمثل فالأمثل

⁸⁵ Fetteî, *Tezkiretü'l-mevzu'ât*, s.44; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 451, H. No: 23.

⁸⁶ Taberânî, *Mu'cemü'l- evsat*, IX/212, H. No: 8460.

⁸⁷ Aclûnî, *Keşfü'l- hafâ*, II/232, H. No: 2123; Şevkânî, *Fevâ'idü'l- mecmû'a*, s. 326, H. No: 18.

“Belâ peygamberlere, sonra evliyâyâ ve bu sıra ile Allah katında çok sevgiliden az sevgiliye doğru gelir.”

Hadis Gazzâlî'nin *İhyâ*'sında *Mârifetnâmedeki* şekliyle geçmektedir.⁸⁸

حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن عاصم بن بهدلة عن مصعب بن سعد عن أبيه قال قلت يا رسول الله :
أي الناس أشد بلاء ؟ قال الأنبياء ثم الأمثل فالأمثل فيبتلى الرجل على حسب دينه فإن كان دينه صلبا اشتد بلاؤه وإن
كان في دينه رقة ابتلى على حسب دينه فما يبرح البلاء بالعبد حتى يتركه يمشى على الأرض ما عليه خطيئة.

Tirmîzî, bu hadisi farklı lafızlarla hasen-sahih olarak rivâyet etmektedir.⁸⁹

حدثنا أبو مسلم الكشي ثنا حفص بن عمر الحوضي ثنا خالد بن عبد الله ثنا حصين عن أبي عبيدة بن
حذيفة عن عمته قالت: دخلنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم في نساء المهاجرات نعوذه وهو محموم فأمر
بسقاء فيه ماء فعلق على شجرة فجعل الماء يقطر على فؤاده من شدة ما يجد فقلنا : يا رسول الله لو دعوت الله كشف
ما بك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أشد الناس بلاء الأنبياء ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم.

Taberânî de hadisi Huzeyfe b. El-Yeman'ın kız kardeşi Fâtîma'dan merfû olarak rivâyet etmektedir.⁹⁰ Ayrıca hadisin aynı manada farklı lafızlarla da rivâyeti vardır.

8. نصرت بالصبا أهلك عاد بالدبور

“Sabah rüzgârıyla bana yardım edildi. Batı rüzgârıyla Âd helâk oldu.”

حدثنا مسلم قال حدثنا شعبة عن الحكم عن مجاهد عن ابن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال :
نصرت بالصبا وأهلك عاد بالدبور.

Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.⁹¹ Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ, “Ey İman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.”⁹² ayetiyle Hz. Muhammed (s.a.v)'e Hendek savaşında yaptığı yardımı bildirirken başka bir ayette de Âd kavminin nasıl helak olduğunu şu şekilde bildirmektedir. “Âd kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler.”⁹³

⁸⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, IV/28.

⁸⁹ Tirmîzî, *Zühâd* 57.

⁹⁰ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV/245, H. No: 627.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/462, H. No: 1955; Buhârî, *İstiskâ* 26; Meğâzî 27; Bedü'l-Vahy; 5; el-Enbiyâ 9; Müslim, *Salâtü'l-İstiskâ* 17.

⁹² Ahzab 33/9.

⁹³ Hâkka 69/6.

9. كلموا الناس على قدر عقولهم

“İnsanlarla akıllarının alacağı kadar konuşun.”

أمرت أن نكلم الناس على قدر عقولهم.

Hadisi *Marifetnâmede* geçtiği şekliyle bulamadık. Ancak Deylemî'nin İbn Abbas'tan merfû olarak rivâyet etmekte olduğu hadisi burada verdik.⁹⁴ Deylemî, hadisi zayıf bir senedle rivâyet etmektedir.⁹⁵

10. أنتم اعلم بأمر دنياكم

“Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz.”

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة و عمرو الناقد ، كلاهما عن الأ سود بن عامر ، قال أبو بكر : حدثنا أسود بن عامر : حدثنا حماد بن سلمة عن هشام بن عروة ، عن أبيه ، عن عائشة ، و عن ثابت ، عن أنس ؛ أن النبي صلي الله عليه وسلم مر بقوم يلحقون ، فقال : (لو لم تفعلوا لصلح) قال : فخرج شيصا ، فمر بهم فقال : (ما لنخلكم ؟ قالوا : قلت : كذا و كذا ، قال (أنتم أعلم بأمر دنياكم)

Marifetnâme'de hadisin tam metnini vermemiş sadece bir kısmı vermiştir. Hadisin tam metni Müslim'in, Enes (r.a)'den rivâyetinde bulunmaktadır.⁹⁶

11. موتوا قبل أن تموتوا

“Ölmeden önce ölünüz.”

موتوا قبل أن تموتوا.

Hâfız İbnü'l Hacer hadisin sabit olmadığını söylemektedir.⁹⁷ Aclûnî, hadisle ilgili, Ali el-Kârî'nin sofîyenin sözlerindendir dediğini ve mânâsında hakîki ölümle

⁹⁴ Deylemî, *Firdevs*, I/398, H. No: 1611.

⁹⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/225, H. No: 592.

⁹⁶ Müslim, *Fezâil* 141.

⁹⁷ İbn Hacer, *el-İmtâ'*, s. 98.

ölmeden önce kendi isteğinizle şehvî şeyleri terk ederek ölümü seçin dediğini nakletmektedir.⁹⁸

II. BÖLÜME AİT HADİSLERİN SİHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

السعيد من سعد في بطن امه والشقي من شقي في بطن امه. 12.

“Saîd o kimsedir ki, anası karnında said oldu. Şakî de o kimsedir ki, anası karnında şakî oldu.”

حدثنا علي بن عبد العزيز ثنا حجاج بن المنهال ثنا ربيعة ابن كلثوم بن جبر حدثني أبي كلثوم بن جبر عن أبي الطفيل عمرو بن وائلة قال : كان ابن مسعود إذا خطبنا بالكوفة قال : الشقي من شقي في بطن أمه والسعيد من سعد في بطن أمه.

Taberânî, İbn Mes’ud’dan mevkûf olarak rivâyet etmiştir.⁹⁹

13. Her mevlûd ki rahm-ı mâderden dünyaya gelir. Onunla şeytanı beraber mütevellîd olur.

“Ana rahminden dünyaya gelen her çocuğun yanında şeytanı da beraber bulunur.”

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة : حدثنا عبد الأعلى عن معمر ، عن الزهري ، عن سعيد ، عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : ما من مولود يولد إلا نخسه الشيطان فيستهل صارخا من نخسة الشيطان ، إلا أمره أمه ، ثم قال أبو هريرة : اقرأوا إن شئتم : وإني أعوذ بك وذريتها من الشيطان الرجيم (آل عمران : 36)

Mârifetnâmede hadisin bir kısmı verilmiş. Bu hadisin tam metnini Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedir.¹⁰⁰

الا نسان بنيان الرب ملعون من هدمه. 14.

“İnsan Rabb’inin binâsıdır. Onu yıkan mel’undur.”

⁹⁸ Aclunî, *Keşfü'l-hafâ*, II/402, H. No: 2669.

⁹⁹ Taberânî, *Mu‘cemü’l-kebîr*, IX/100, H. No: 8530.

¹⁰⁰ Müslim, *Fezâil* 146.

الآدمي بنيان الرب ملعون من هدم بنيان الرب .

Abdurrahman el-Cezirî bu hadisi, *Mezâhibü'l-Erbaâ'* da (مبحث إذا قتل الواحد)¹⁰¹ Cürcânî ise *et-Târîfat*'ta, "hasen li ma'nen fi gayrihi" nin tanımını yaparken bu hadisi rivâyet etmektedir.¹⁰²

15. والطلبوا الخير عند حسان الوجوه

"İyiliği güzel yüzlüler yanında arayınız."

حدثنا عبدان بن أحمد ثنا زيد ثنا عبد الله عن العوام بن حوشب عن مجاهد عن ابن عباس أراه رفعه قال :
اطلبوا الخير والحوائج من حسان الوجوه.¹⁰³

Taberânî bu hadisi, *Mu'cemü'l-kebîr*'de İbn Abbas'tan merfû olarak rivâyet etmektedir. Elbânî, bu hadisin mevzû olduğunu söylemektedir. Hadis Hz. Âişe, İbn Abbas, Abdullah b. Amr, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Amr, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre'den çeşitli tariklerle rivâyet edilmektedir.¹⁰⁴

حدثنا محمد بن نصر الصائغ ثنا محمد بن إسحاق المسيبي ثنا يحيى بن يزيد بن عبد الملك عن أبيه عن
يزيد بن خصيفة عن أبيه عن جده : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : التمسوا الخير عند حسان الوجوه.¹⁰⁵

Taberânî *التمسوا* lafzıyla da Yezid b. Husayfe'den merfû olarak rivâyet etmektedir. Heysemî, Taberânî'nin rivâyet ettiği hadisin senedinde bulunan Yahyâ b. Yezid b. Abdilmelik ve babasının rivâyetlerinin zayıf olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶

حدثنا عبد الله بن أحمد بن أسيد الأصبهاني حدثنا أبو أنس كثير بن محمد حدثنا خلف بن خالد البصري
حدثنا سليم بن مسلم المكي عن بن جريج عن بن أبي مليحة عن بن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :
من أتاه الله وجهها حسنا واسما حسنا وجعله في موضع غير شائن فهو من صفوة الله من خلقه وقال بن عباس قال
الشاعر أين شرط النبي إذ قال يوما فابتغوا الخير في حسان الوجوه¹⁰⁷

¹⁰¹ Cezirî, *el-Mezâhibü'l-erbâ'*, V/298.

¹⁰² Cürcânî, *et-Ta'rîfat*, s. 87.

¹⁰³ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XI/67, H. No: 11110.

¹⁰⁴ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzu'ât*, s. 411; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, VI/376, H. No: 2855.

¹⁰⁵ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/396, H. No: 983.

¹⁰⁶ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VIII/356, H. No: 13734.

¹⁰⁷ Taberânî, *Mu'cemü's-sagîr*, I/380, H. No: 635.

Taberânî, *Mu‘cemü’s-sagîr*’de ise فابتغوا الخير. lafzıyla İbn Abbas’tan rivâyet etmektedir. Heysemî hadisin râvilerinden Halef b. Hâlid el-Basrî’nin zayıf olduğunu söylemektedir.¹⁰⁸

16. اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله.

“Mü’minin ferâsetinden korkunuz. Çünkü o Allah Teâlâ’nın nuru ile bakar.”

حدثنا محمد بن إسماعيل حدثنا أحمد بن أبي الطيب حدثنا مصعب بن سلام عن عمرو بن قيس عن عطية عن أبي سعيد الخدري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله ثم قرأ : إن في ذلك لآيات للمتوسمين.

Tirmîzî, bu hadisin garib olduğunu; ancak {إن في ذلك لآيات للمتوسمين} ayetini tefsir ederken bazı ilim ehlinin bu hadisi rivâyet ettiklerini söylemektedir.¹⁰⁹ Ayrıca hadis Taberânî’nin *Mu‘cemü’l-kebîr* ve *Müsnedü’s-şâmiyyin*’de; Şevkânî’nin *Fevâ’idü’l-mecmû‘a*’sı ve Fettenî’nin *Tezkiretü’l-mevzu‘ât*’ında geçmektedir.¹¹⁰

17. يا انسان اعرف نفسك تعرف ربك.

“Allah (c.c): “Ey insan, rabbini tanımak için kendini tanı.”

18. numaralı hadisle berâber değerlendirmesini yaptık.

18. عرف نفسه فقد عرف ربه.

“Nefsini bilen Rabb’ini bilir.”

İbn Teymiyye, bazı insanların Hz. Peygamberin sözü gibi rivayet ettiklerini ancak bu sözün Hz. Peygambere ait olmadığını, herhangi bir senedinin olduğunda bilinmediğini söylemektedir. Ancak İsrâiliyatta eğer doğruysa يا انسان اعرف نفسك تعرف ربك şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu sözün manası sahihde olsa fâsidde olsa bu sözle

¹⁰⁸ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, VIII/355, H. No: 13731.

¹⁰⁹ Tirmîzî, Tefsirü’l-Kur’an 16.

¹¹⁰ Taberânî, *Mu‘cemü’l-kebîr*, VIII/102, H. No: 7497; *Müsnedü’s-şâmiyyin* III/183, H. No: 2042; Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzu‘ât*, s. 195; Şevkânî, *Fevâ’idü’l-mecmû‘a*, s. 243, H. No: 77.

ihiticac edilmez. Çünkü peygamberin sözü olduğu belli değildir. Ancak onun manasını doğrulayacak sahih bir rivayet gelirse onun durumunu biliriz demektir.¹¹¹

Aclûnî, Ebû'l Muzaffer b. Sem'ânî'nin *Kavâtı* 'nda bu hadisin merfû olarak bilinmediğini; ancak Yahya b. Muaz'ın sözlerinden olduğunu söylemektedir. İbnü'l-Gars'ın da Nevevî'den bu sözün hadis olarak sabit olmadığını naklettikten sonra tasavvuf kitaplarının bu sözle dolu olduğunu ve başta Muhyiddin Ârabî ve sofilerin bu söze hadis muamelesi yaptığını söylemektedir. Suyûtî'nin *Camiü's-sağır* 'ini şerh eden Şeyh Hicâzi, Muhyiddin İbn Ârabî'nin hadis hâfızlarından sayıldığını söylemektedir. Bazıları da Şeyh Muhyiddin'in bu hadisin rivâyet yoluyla sahîh olmasa bile keşf yoluyla sahîhtir, dediğini söylemişlerdir. Hâfız Suyûtî ise bu sözü, hadise çok benzeyen güzel bir söz olarak rivâyet etmiştir.¹¹²

Mâverdî'nin, *Edebü'd-Din ve'd-Dünya* 'sında Hz. Âişe'den şu şekilde عن عائشة rivâyet edilmektedir.¹¹³

ما وسعني ارضي و لا سماء و وسعني قلب عبدي المؤمن الهين اللين الورع 19.

“Allah (c.c): “Yere ve göğe sığmam, lâkin verâ sahibi kulumun kalbine sığarım” buyurdu.”

حدثنا عبد الله حدثني ابي اخبرنا ابراهيم بن خالد حدثني عمر بن عبيد انه سمع وهب بن منبه يقول ان الله عز وجل فتح السموات لحز قيل حتى نظر الى العرش او كما قال فقال حز قيل سبحانك ما اعظمك يا رب فقال الله ان السموات والارض ام تطق ان تحملني وضيق من ان تسعني وسعني قلب المؤمن الوارع اللين.¹¹⁴

Ahmed b. Hanbel bu hadisi, *Kitâbü'z-zühd* 'ünde Vehb b. Münebbih'ten rivâyet etmektedir. Fettenî, aslının olmadığını söylemektedir.¹¹⁵ İbn Teymiyye de isrâiliyyâtta zikredildiğini, peygamberden bilinen bir senedinin olmadığını söylemektedir.¹¹⁶

¹¹¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u- Fetâvâ*, XVI/349.

¹¹² Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 11; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/361, H. No: 2532.

¹¹³ Mâverdî, *Edebü'd-Dünya ve'd- Din*, s. 337.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-zühd*, Yusuf Aleyhisselam'ın zühdü bahsinde geçmektedir. (Kullandığımız kaynakta bu hadisi bulamadık; ancak Türkçe tercümelerinde hadisin metni verilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-zühd*, trc: Mehmet Emin İhsanoğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, c.1, s.130); Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/147, H. No: 1884, 2256.

¹¹⁵ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 201.

¹¹⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u- Fetâvâ*, XVIII/122.

Allah insanları kendisini tanımaları ve kullukta bulunmaları için yaratmıştır. Allah Teâlâyı bilmek ise sadece bir et parçasından ibâret olmayan kalp ile olur. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de "Biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir."¹¹⁷ buyurmuştur. Ayetinde işâret ettiği gibi emâneti yüklenme cesâretini sadece insanoğlu göstermiştir. Böylece de büyük bir sorumluluğun altına girmiştir.

20. كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف

Allah (c.c): "Ben gizli bir hazine idim, tanınmayı sevdim."

كنت كنزا لا أعرف فأحببت أن أعرف فخلقت خلقا فعرفتهم بي فعرفوني.

İbn Teymiye, *فتعرفت إليهم في عرفوني* lafzının Hz. Peygamber ait bir söz olmadığını sahih ya da zayıf senedinin bilinmediğini söylemektedir.¹¹⁸ Aclûnî, Hâfız İbn Hacer *Âlâi*'sinde, Zerkeşî, Suyûtî ve diğerleri de İbn Teymiye'nin bu görüşüne katıldıklarını, Ali el-Kâri'nin ise *(وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون)*¹¹⁹ ayetinden istifade ederek bu hadisin manasının sahih olduğunu söylemektedir ve İbn Abbas *ليعبدون* kelimesini *فأحببت أن أعرف* "كنت كنزا مخفيا" şeklinde tefsir ettiğini, halk arasında *فأحببت أن أعرف* şeklinde şöhretbulduğunu, sofilerin bu hadisi kendi lehlerine bir dayanak olarak kullandıklarını söylemektedirler.¹²⁰

21. ان الله ارأف بعبيده واشفق عليه من الوالدة البرة بولدها الرضيع

"Allah Teâlâ kuluna çok acıyıcı ve meme emmekte olan yavrusuna bir annenin şefkâtinden daha şefkâtlidir."

حدثني الحسن بن علي الحلواني ومحمد بن سهل التميمي (واللفظ لحسن) حدثنا ابن أبي مريم حدثنا أبو غسان حدثني زيد بن أسلم عن أبيه عن عمر بن الخطاب أنه قال :قدم على رسول الله صلى الله عليه وسلم بسبي فإذا امرأة من السبي تبتيغي إذا وجدت صبيا في السبي أخذته فألصقته ببطنها وأرضعته فقال لنا رسول الله صلى الله عليه

¹¹⁷ Ahzab 33/72.

¹¹⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû' u- Fetâvâ*, XVIII/122.

¹¹⁹ Zâriyat 51/56.

¹²⁰ Fettenî, *Tezkiretü'l- mevzû 'ât*, s. 11; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/191, H. No: 2016.

وسلم أترون هذه المرأة طارحة ولدها في النار ؟ قلنا لا والله وهي تقدر على أن تطرحه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الله أرحم بعباده من هذه بولدها.

Buhârî, Müslim ve Bezzâr rivâyet etmektedir.¹²¹

22. الخير فيما وقع وليس في الا مكان أبدع مما كان.

“Vâki olanda hayır vardır. Şu varlık aleminde mevcûd olandan daha mükemmeli, daha üstünü olması mümkün değildir.”

Hadisin kaynağını bulamadık. Ancak halk arasında “olanda hayır vardır” şeklinde şöhret bulmuştur.

23. ما من شر جزئ الا يتضمن خيرا كليا.

“Hiçbir cüz-i şer yoktur ki, küll-i hayrı bulundurmasın.”

ما من شر جزئ الا يتضمن خيرا كليا.

Ebû's-Suûd, *Îrşâdü'l-akli's-selim*'de, Âl-i İmrân sûresi 26. ayetindeki (يبدل) (الخير) tefsir ederken bu hadisi kullanmaktadır. Buradaki kullanım dışında bu hadisi başka yerde bulamadık.¹²²

24. الشريعة اقوالى و الطريقة افعلى والحقيقة احوالى.

“Şerîat benim sözlerim, tarîkat hareketlerim, hakikat hallerimdir.”

الشريعة أقوالى والطريقة أفعالى والحقيقة حالى والمعرفة رأس مالى.

Aclûnî, hadislerin sıhhat durumunun açıklandığı herhangi bir yerde, bu hadisi görmediğini; bununla beraber bazı tasavvuf kitaplarında bulunduğunu, bu kitaplara bakılabileceğini söylemektedir.¹²³

25. Her kim ki baklayı kışrıyla ekleder, ondan ol kadar maraz çıkar gider.

¹²¹ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Tevbe 22; Bezzâr, *Müsned*, I/412, H. No: 287; Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 226.

¹²² Ebû's-Suûd Efendi, *Tefsir-i Ebû's-suûd*, II/22.

¹²³ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/6, H. No: 1532.

“Baklayı kabuğu ile yiyenden, o kadar hastalık çıkar gider.”

من أكل فولة بقشرها أخرج الله تعالى منه من الداء مثلها.¹²⁴

İbnü'l Cevzî, *Kitabü'l-mevzûat*'ında Hz. Âişe'den merfu olarak rivâyet etmektedir. Ancak hadisin sahih olmadığını söylemektedir.¹²⁵ Aclûnî, hadisle ilgili olarak, Deylemî'nin *Firdevs*'te ve İbn Hibbân'ın *Zuafâ*'sında, bu hadisi Hz. Âişe'den rivâyet ettiklerini, Zehebî'nin *Mizân*'ında bu hadis batıldır, dediğini söylemektedir. Beyhakî'nin de *Menâkıb'ı-şâfi*'de “القول” kelimesiyle ilgili olarak, dimağa kuvvet verdiğini, bunun da aklı kuvvetlendirdiğini bildirmektedir.¹²⁶

26. Üç nesne mucîbü sururu sîne ve mevcûdu sıhhat-ı bedendir. Biri istişmâmı tayyib ve biri şurb-u asal ve biri lebs-i seb-ü hasendir.

“Üç şey kalbin sürûrunu ve bedenın sıhhatını muciptir: Güzel koku koklamak, bal içmek ve güzel elbise giymektir.”

أنبأنا محمد بن عبد الملك قال أنبأنا أبو محمد الجوهري عن الدارقطني عن أبي حاتم بن حبان قال حدثني محمد بن سعيد البزار قال نا عبيد ابن محمد بن أبي الرجال قال نا محمد بن روح قال حدثنا يونس بن هارون عن مالك ابن انس عن ابيه عن جده عن عمر بن الخطاب عن النبي (ص) قال ثلاث يفرح بهن البدن ويربو عليه الثوب اللين والطيب وشرب العسل.

Ebû Hâtım, Yunus ve Mâlik'ten rivâyetin helâl olmadığını ve bu hadisin delil olarak getirilemeyeceğini ifâde etmektedir.¹²⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*'sinde, Mâlik'in babasından rivâyet ettiğı hadisin garib olduğunu ve bu hususta Kuşeyrî'nin teferrüd ettiğini söylemektedir.¹²⁸

27. اللهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي

“Allah'ım yaratılışımı güzelleştirdiğın gibi ahlâkımı da güzelleştir.”

¹²⁴ Deylemî, *Firdevs*, III/588, H. No: 5843.

¹²⁵ İbnü'l Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûat*, II/ 293.

¹²⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/318, H. No: 2391; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 163, H. No: 27.

¹²⁷ İbnü'l-Cevzî, *İlelü'l-Mütenâhiye*, II/682, H. No: 1135.

¹²⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI/340.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محاضر أبو المورع ثنا عاصم عن عوسجة بن الرماح عن عبد الله بن أبي الهذيل عن ابن مسعود : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول اللهم أحسن خلقي فأحسن خلقي.¹²⁹

Ahmed b. Hanbel, İbn Mes‘ud’dan yukarıdaki şekliyle bu hadisi rivâyet etmiştir. Ancak halk arasında aynaya bakarken söylenen اللهم حسن خلقي كما حسنت خلقي şekliyle şöhret bulmuştur. İsnâdı sahihtir.¹³⁰

Ölümün Fazilet ve Hakikatini Bildiren Hadisler

و علم المؤمن ما كان له بعد الموت لما تمنى الحيات في الدنيا بل قال كل لحظة ربي امتي امتي. 28.

Allah (c. c): “Mü’min öldükten sonra kendine olacakları bilseydi, dünyada kalmayı istemez, belki her an, Yâ Rabbi beni öldür, beni öldür, derdi.” buyurdu.

الموت اليوم للمؤمن تحفة والنعش له محفة لأنه ينقله من الدنيا إلى محل لا فتنة فيه ولا بلوى فليس بخاسر ولا مغبون من كان آملا المنون فإن فيه اللقاء الإلهي والبقاء الكوني ولو علم المؤمن ماذا بعد الموت لقال في كل نفس يا رب أمت يا رب أمت انتهى.

Aclûnî, Taberânî, Hâkim, Ebû Nuaym, Beyhakî’nin bu hadisi, İbn Ömer’den lafzen değil mânen rivâyet ettiklerini söylemektedir.¹³¹

29. Müminin kalbine nur-u îmân nâzil oldukta kalbi vâsi ve münşerih olur. Suâl olunmuştur ki onun bir alâmeti var mıdır? Cevap etmiştir ki, belâ, dâr-ı gururdan içtinâb ve dâr-ı hulûda rücû etmektir. Ve mevt ona gelmezden mukaddem onun tedârîki tarîfine gitmektir.

“Mü’minin kalbine îmân nuru gelince kalbi genişler.”¹³² Bu açılma ve genişlemenin bir alameti var mıdır? dediklerin de: “Evet, dünyadan kaçınıp âhirete dönmektir ve ölüm ona gelmeden önce onun tedariki yoluna gitmektir.” buyurdu.”

حدثني أبو بكر محمد بن بالويه ثنا محمد بن بشر بن مطر ثنا محمد بن جعفر الوركاني حدثني عدي بن الفضل عن عبد الرحمن بن عبد الله المسعودي عن القاسم بن عبد الرحمن عن أبيه عن ابن مسعود رضي الله عنه

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/49, H. No: 3823.

¹³⁰ Kudâî, *Müsnedü’ş-şihâb*, 334, H. No: 1472; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I/217, H. No: 566.

¹³¹ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I/352, H. No: 948.

¹³² En’âm 6/125.

قال : تلا رسول الله صلى الله عليه و سلم : { فمن يرد الله أن يهديه يشرح صدره للإسلام } فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم : إن النور إذا دخل الصدر انفسح فقليل : يا رسول الله هل لذلك من علم يعرف ؟ قال : نعم التجافي عن دار الغرور و الإنابة إلى دار الخلود و الاستعداد للموت قبل نزوله

Hâkim, Zehebî'nin hadisin ravilerinden Adıyy b. Fazl'ın “*sâkı*”¹³³ olduğunu söylediğini ifâde etmektedir. ¹³⁴ Ayrıca İbn Ebi Şeybe, bu hadisi *Musannef*’inde rivâyet etmektedir.¹³⁵

30. Mevti ibretle derk eden dünyayı ibretle terk eder.

“Ölümü ibretle idrâk eden (anlayan), dünyayı ibretle (tecrübeyle) terk eder.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

31. Mevti fikredenin nefsi pâk ve kalbi âgah olur. Ve dünyadan ikrâh ile veliyullah olur.

“Ölümü düşünenin nefsi pak, kalbi uyanık olur. Dünyayı aşağı görüp veliyullah olur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

32. Hak Teâlâ kime kime hidâyet etmiştir. Ona vâiz olmaya mevt kifâyet etmiştir.

“Allah Teâlâ’nın hidâyet ettiğine vâiz olmaya, ölüm kâfidir.”

و أخبرنا أبو الحسين بن بشران أنا إسماعيل بن محمد الصفار ثنا عمر أنيس الدلال ثنا داود بن رشيد ثنا الربيع بن بدر عن يونس بن عبيد عن الحسن بن عمار يعني ابن ياسر قال : كان النبي صلى الله عليه و سلم يقول : كفى بالموت واعظا و كفى باليقين غنى و كفى بالعبادة شغلا.

Beyhakî *Şuabü’l-îmân*’da, bu hadisi Ammâr b. Yâsir’den merfû olarak rivâyet etmektedir.¹³⁶ Heysemî, hadisin ravilerinden Rebî b. Bedr’in metrûk olduğunu

¹³³ Adaletten düşmüş manasına cerh lafızlarından biridir.

¹³⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, VIII/2803, H. No: 7863.

¹³⁵ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VIII/37, H. No: 13.

¹³⁶ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, VII/353, H. No:10556.

söylemektedir. *Tezkiretü'l-Mevzuât*'ta ise Fettenî, “كفى بالموت واعظا” şeklinde Fudayl b. İyâz'ın sözü olarak meşhur olduğunu söylemektedir.¹³⁷ Ayrıca hadisin aynı manada farklı lafızlarla rivâyetleri vardır:

33. Halkın ziyâde âkılı mevî ziyâde fikredendir. Ve tedârikiyle şerefi dârını alıp gidendir.

“İnsanların en akıllısı, ölümü çok düşünen ve ona hazırlık ile iki dünyanın şerefini alıp gidendir.”

حدثنا محمد بن عيسى بن شيبه المصري ثنا سعيد بن يحيى بن سعيد الأموي ثنا أبي ثنا مالك بن مغول عن معلى هو الكندي عن مجاهد عن ابن عمر : قال : أتيت النبي صلى الله عليه وسلم عاشر عشرة فجاء رجل من الأنصار فقال : يا نبي الله من أكيس الناس وأحزم الناس ؟ قال : أكثرهم ذكرا للموت وأشدهم استعدادا للموت قبل نزول الموت أولئك هم الأكياس ذهبوا بشرف الدنيا والآخرة .

İbn Mâce ve Taberânî, bu hadisi İbn Ömer'den farklı senedlerle rivâyet etmektedirler.¹³⁸ Heysemî, Taberânî'nin rivâyet ettiği hadisin senedinin hasen olduğunu söylemektedir.¹³⁹

34. İndel mevt insanın aynı semt-i re'sine râci olur. Zirâ ki onun basarı cânına râci olur.

“Ölüm zamanında insanın gözü yukarıya doğru döner. Zirâ onun gözü cânına rucû eder.”

وحدثنا محمد بن رافع حدثنا عبدالرزاق أخبرنا ابن جريج عن العلاء بن يعقوب قال أخبرني أبي أنه سمع أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ألم تروا الإنسان إذا مات شخص بصره ؟ قالوا بلى قال فذلك حين يتبع بصره نفسه.

Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.¹⁴⁰

¹³⁷ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzuât*, s. 213.

¹³⁸ İbn Mâce, *Züh'd* 31; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XII/318, H. No: 13536.

¹³⁹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/556, H. No: 18214.

¹⁴⁰ Müslim, *Cenâiz* 9; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XV/560, H. No: 4271.

35. Sanman ki mü'min mevt ile münfaîl olur. Lâkin bir hânedan bir hâneye müntakîl olur.

“Mü'minin ölümle bozulacağını, yok olacağını sanmayınız. Lâkin bir evden başka bir eve intikal eder”

حدثنا أحمد بن إسحاق ثنا الحسن بن هارون ثنا سليمان بن داود الشاذكوني ثنا سفيان بن عيينة قال قال الحسن للأبد خلقتهم ولكن تنقلون من دار إلى دار.¹⁴¹

Ebû Nuaym *Hilye'sinde* rivâyet etmektedir.

36. Mü'min ki cîsr-i mevti ubûr eder. Ol kendi habîbiyle huzur eder.

“Ölüm köprüsünü geçen mü'min, habîbi ile huzurda bulunur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

37. Cem'i nass nevm-i gaflette kemrâhdır. Ve cümlesi mevt ile agâh olur.

“Bütün insanlar gaflet uykusundadır ve hepsi ölümle uyanırlar.”

حدثنا سليمان بن أحمد ثنا عباس الأسقاطي ومحمد بن عثمان بن سعيد الضرير قالوا ثنا أحمد بن يونس ثنا المعافى بن عمران قال سمعت سفيان الثوري يقول الناس نيام فإذا ماتوا انتبهوا.

Ebû Nuaym, *Hilye'sinde* bu hadisi Süfyan es-Sevri'nin sözü olarak rivâyet etmektedir.¹⁴² Fettenî de *Tezkiretü'l-Mevzûat*'ında, bu hadisi Ali b. Ebû Tâlib'in sözü olarak rivâyet etmektedir.¹⁴³

38. Emvâtınızı hayr ile zikrediniz. Ve sebb etmeyip rahmetle onu anınız.

“Ölülerinizi iyilikle anın, sövmeyip rahmetle yâd edin.”

حدثنا آدم حدثنا شعبة عن الأعمش عن مجاهد عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال النبي صلى الله عليه وسلم (لا تسبوا الأموات فإنهم قد أفضوا إلى ما قدموا).¹⁴⁴

Buhâri Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir.

¹⁴¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII/286.

¹⁴² Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII/52

¹⁴³ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzûât*, s.:200.

¹⁴⁴ Buhârî, Rikâk 42.

حدثنا أبو كريب حدثنا معاوية بن هشام عن عمران بن أنس المكي عن عطاء عن ابن عمر : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساويهم.¹⁴⁵

Tirmîzî, bu hadisin garib olduğunu, râvilerinden. İmran b. Enes el-Mekkî'nin münkerü'l-hadis olduğunu söylemektedir.

أخبرني إبراهيم بن يعقوب قال حدثني أحمد بن إسحاق قال حدثنا وهيب قال حدثنا منصور بن عبد الرحمن عن أمه عن عائشة قالت : ذكر عند النبي صلى الله عليه وسلم هالك بسوء فقال لا تذكروا هلكاكم إلا بخير.¹⁴⁶

Ayrıca Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında bu hadis yukarıdaki şekliyle de rivâyet edilmektedir. Ayrıca hadisin farklı lafızlarla aynı mânada rivâyetleri vardır.

39. Âdemoğlu mevtinden firâr ve feryâd eder. Halbu kim mevti onu fitnelerden ârad eder.

“Âdemoğlu ölümden korkar ve kaçır. Halbuki ölüm onu fitnelerden kurtarır.”

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو سلمة أنا عبد العزيز يعني بن محمد عن عمرو عن عاصم بن عمر بن قتادة عن محمود بن لبيد أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : اثنتان يكرههما بن آدم الموت والموت خير للمؤمن من الفتنة ويكره قلة المال وقلة المال أقل للحساب.

Ahmed b. Hanbel, bu hadisi Mahmud b. Lebid'den rivâyet etmektedir.¹⁴⁷ Heysemî de Ahmed b. Hanbel'in ricâlinin sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁴⁸

40. Mevt mü'minin tuhfe-i cânıdır. Onun nâim ve ruh-u ve reyhânıdır.

“Ölüm, mü'minin can hediyesidir. Onun cenneti, rahatı ve reyhânıdır.”

أخبرنا الحسن بن حكيم المروزي أنبأ أبو الموجه أنبأ عبد الله أخبرني يحيى بن أيوب عن بكر بن عمرو عن عبد الرحمن بن زياد عن أبي عبد الرحمن الحبلى عن عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : تحفة المؤمن الموت.

¹⁴⁵ Tirmîzî, Cenâiz 34.

¹⁴⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Cenâiz 51.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVII/58, H. No: 23515.

¹⁴⁸ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, III/62, H. No: 3904.

İki ayrı hadis olarak bulduk. Hâkim ve Beyhakî bu hadisi, Abdullah b. Amr'dan sahîh senedle rivâyet etmektedir.¹⁴⁹

الموت ربحانة المؤمن .

Deylemî bu hadisi, Hüseyin b. Ali'den rivâyet etmektedir.¹⁵⁰

41. Mevt mü'minin rahatıdır. Ve onun surûr ve ganîmetidir.

“Ölüm mü'minin rahatıdır. Onun surûr ve ganîmetidir.”

وحدثنا قتيبة بن سعيد عن مالك بن أنس فيما قرئ عليه عن محمد بن عمرو بن حلحلة عن معبد بن كعب بن مالك عن أبي قتادة بن ربعي أنه كان يحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر عليه بجنزة فقال مستريح ومستراح منه قالوا يا رسول الله ما المستريح والمستراح منه فقال العبد المؤمن يستريح من نصب الدنيا والعبد الفاجر يستريح منه العباد والبلاد والشجر والدواب

Buhârî, Müslim ve Nesâî rivâyet etmektedirler.¹⁵¹

42. Mevt mü'minin ıyd-i mes'udu . Ve likâ-i mev'ududur.

“Ölüm mü'minin saâdetli bayramıdır. Likâ-i mev'ududur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

43. Dünya mü'minin zindanıdır. Ve mevt onun ıtlâkı ve seyrânıdır.

“Dünya müminin zindanıdır. Ölüm onun açılması ve ondan çıkmasıdır.”

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا علي بن إسحاق أنا عبد الله أنا يحيى بن أيوب أخبرني عبد الله بن جنادة المعافري أن أبا عبد الرحمن الحبلي حدثه عن عبد الله بن عمرو حدثه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : الدنيا سجن المؤمن وسنته فإذا فارق الدنيا فارق السجن والسنة¹⁵²

حدثنا غندر عن شعبة عن يعلى بن عبيد عن يحيى بن قمطة عن عبد الله بن عمرو قال: الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر فإذا مات المؤمن يخلى به يسرح حيث شاء والله تعالى أعلم.¹⁵³

¹⁴⁹ Hâkim, el- Müstedrek, VIII/2814, H. No: 7900; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, VII/253, H. No: 10208.

¹⁵⁰ Deylemî, Firdevs, IV/339, H. No: 6718; Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, XV/551, H. No: 42136.

¹⁵¹ Buhârî, Rikâk 42; Müslim, Cenâiz 61; Nesâî, Cenâiz 48.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/338, H. No: 6855.

Bu hadisile ilgili iki farklı metin bulduk. Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Amr'dan rivâyet ettiği hadisin senedinin sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁵⁴ Ayrıca İbn Ebi Şeybe'inde Abdullah b. Amr'dan mevkûf bir rivâyeti vardır.

44. Her ne kim mü'minin beklenecek matlûbudur. Onun mevt-i cümleden hayırlı ve mahbubdur.

“Müminin beklediği matlupların en hayırlısı ve sevgilisi ölümdür.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

45. Bir mü'min yoktur illâki mevt ona hayırlı olduğu muhakkaktır. Zirâ ki (وما) kelâmı hakdır. (عند الله خير للابرار)

“Her mü'mine ölüm muhakkak hayırlıdır. Zirâ “Allah Teâlâ'nın katında çok ve devamlı olanlar, sâdık ve müttakîler için geçici olan dünyalıktan hayırlıdır,”¹⁵⁵ kelâmı doğrudur.”

حدثنا محمد بن النضر الأزدي ثنا معاوية بن عمرو ثنا زائدة عن الأعمش عن خيثمة بن عبد الرحمن عن الأسود عن عبد الله قال : والله لذي لا إله غيره ما من نفس حية إلا الموت خير لها إن كان برا إن الله عز وجل يقول { وما عند الله خير للابرار } وإن كان فاجرا إن الله عز وجل يقول { ولا يحسن الذين كفروا أنما نملي لهم خير لأنفسهم إنما نملي لهم ليزدادوا إثما }¹⁵⁶

Taberânî bu hadisi, iki senedle rivâyet etmektedir. Senedlerden birinin ricâli Yezid b.Ebi Ziyâd dışında Buhârî'nin sahîhinin ricâlidir. Yezid b. Ebi Ziyâd ise hasenü'l hadistir.¹⁵⁷

46. Mü'min kısmı eğer birr ve fâcirdir. Mevt ona hayırlı olduğu zâhirdir.

“Mümin iyi ve fâcir olsa da ölüm ona hayırlıdır.”

¹⁵³ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/129, H. No: 34722.

¹⁵⁴ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/515, H. No: 18079.

¹⁵⁵ Âl-i İmran 2/198.

¹⁵⁶ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, IX/151, H. No: 8759.

¹⁵⁷ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/555, H. No:18211.

أخبرنا أبو زكريا يحيى بن محمد العنبري ثنا محمد بن عبد السلام ثنا إسحاق ثنا جرير عن الأعمش عن خثيمة عن عبد الله رضي الله عنه قال : و الذي لا إله غيره ما على الأرض نفس إلا الموت خير لها إن كان مؤمنا فإن الله يقول : { لكن الذين اتقوا ربهم لهم جنات تجري من تحتها الأنهار } و إن كان فاجرا فإن الله يقول : { إنما نملي لهم ليزدادوا إثما }

Hâkim bu hadisi, Abdullah'dan rivâyet etmektedir. Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu ancak onların, bu hadisi kitaplarında tahrir etmediklerini söylemektedir.¹⁵⁸

47. Halkın indinde gınâ ve sıhhat ve hayat ehabb-ü eşyâdır. Benim indimde fakr, maraz ve mevt eâz ve elez ve âladır.

“İnsanlara göre zenginlik, sıhhat ve hayat en sevgili şeylerdir. Bana göre ise, fakirlik, hastalık ve ölüm daha aziz, daha leziz ve daha yüksektir.”

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا خالد بن مخلد . حدثنا عبد الله بن سليمان عن معاذ بن عبد الله بن خبيب عن أبيه عن عمه قال كنا في مجلس . فجاء النبي صلى الله عليه وسلم وعلى رأسه أثر ماء . فقال له بعضنا نراك اليوم طيب النفس فقال (أجل والحمد لله) ثم أفاض القوم في ذكر الغنى . فقال (لابأس بالغنى لمن اتقى . والصحة لمن اتقى خير من الغنى وطي النفس من النعيم)

İbn Mâce hadisin isnâdının sahîh ve râvilerinin sika olduğunu söylemektedir..¹⁵⁹ Şuayb Arnavut, hadisin isnâdının sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁶⁰

حدثنا عبدالرحمن بن العباس ثنا إبراهيم الحربي ثنا علي بن الجعد أخبرنا شعبة عن معاوية بن قره قال قال أبو الدرداء ثلاث أحبهن ويكرههن الناس الفقر والمرض والموت¹⁶¹ .

Aynı zamanda, yukarıda ki şekliyle Ebû'd-Derdâ'nın sözü olarakta geçmektedir.

48. Kendi mevtim içün iverim ve dostumun mevtini hem severim.

“Kendi mevtimi isterim. Dostumun ölümünü de severim.”

¹⁵⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, IX/151, H. No: 8759; Hâkim, *el-Müstedrek*, III/1187, H. No: 3168.

¹⁵⁹ İbn Mâce, *Ticârat* 1.

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII/ 104, H. No: 16597.

¹⁶¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I/217.

Hadisin kaynağını bulamadık.

49. Gâib olan sadıkımdan her haber ki gelip bana yetmiştir. Cümlesinden bana hoş gelen onun mevti haberidir ki dünyadan gitmiştir. Kendi canım için arzu eylediğim tuhfe-i mevt-i her dostuma hem sanmışım. Zirâ ki vatanımız dar-ı surur iken bu dar-ı gurur ikametinden usanmışım.

“Kaybolan arkadaşımdan bana gelen haberlerin en hayırlısı, ölüm haberidir. Canım için arzu ettiğim ölüm hediyesini, her dostuma da isterim. Zirâ vatanımız dâr-ı surûr iken, bu dâr-ı gurûrda kalmaktan usanmışım.”

حدثنا عبد الله حدثني ابي حدثنا هاشم وابو المنذر قالا حدثنا جرير عن راشد بن سعد ان ابا الدرداء كان يقول ما اهدى الى اخي هدبة احب الى من السلام ولا بلغني عنه خبر اعجب الى من موته.

Mârifetnâme'de geçen şekliyle hadisi bulamadık; fakat Ahmed b. Hanbel'in, Ebû'd-Derdâ'dan mevkûf olarak rivâyet ettiği hadisin metnini verdik.¹⁶²

50. Mevti kendi nefsim ve sadıkıma arzu kılmışım. Zirâ ki likâ-illah mevt ile hasıl olduğunu bilmişim.

“Ölümü kendi nefsim ve dostuma arzu kılmışım. Zirâ likâ-yı ilâhının ölümle ele geçtiğini bilmişim.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

51. Likâ-illah arzusu olan mü'min, mevte muhabbet eder. Zirâ ki ol tarîk-i mevt ile âlem-i likâyâ gider

“Allah Teâlâ'ya kavuşma arzusu olan mü'min, ölümü sever. Zira o yolu, ölümle bulur ve ölümle dünya düşüncesinden kurtulur.”

حدثنا محمد بن عبد الله الرزي حدثنا خالد بن الحارث الهجيمي حدثنا سعيد عن قتادة عن زرارة عن سعد بن هشام عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أحب لقاء الله أحب لقاء الله ومن كره لقاء الله كره لقاء الله فقلت يا نبي الله أكرهية الموت ؟ فكلنا نكره الموت فقال ليس كذلك ولكن المؤمن إذا بشر برحمة الله ورضوانه وجنته أحب لقاء الله فأحب لقاء الله وإن الكافر إذا بشر بعذاب الله وسخطه كره لقاء الله وكره لقاءه.

¹⁶² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-zühd*, II/61.

Bu hadisi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.¹⁶³

52. Vâsita-i mevt ile Habîb habîbini bulur ve mevt ile hemûm-u dünyadan âzâd olur.

“Ölüm vasıtasıyla sevgili sevgilisini bulur. Ölüm ile dünya vehimlerinden âzat olur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

53. Mü'min'in ölümü, halktan uzlettir. Ve ebeden hak ile halvettir.

“Mü'min'in ölümü, halktan uzlettir ve sonsuz olarak Hakk ile bulunmaktır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

54. Sanman ki mevt adem ve fenâdır. Lâkin bedenden tecerrüd ve bekâdır.

“Sanmayın ki ölüm yok olmaktır. Lâkin bedenden sıyrılmak ve bekâdır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

55. Mevt, müfârakât-ı beden ve tebdîl-i hâldir. Ve bir dârdan bir dâra intikaldir.

“Ölüm, bedenden ayrılmak ve halden hale geçmek, bir evden bir eve göçmektir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

56. Enfüs ebdân için mahluktur. Ve nefs-i mü'min indillâh merzuktur.

“Nefisler, bedenler için yaratılmıştır. Mü'min'in nefsi, Allah katında rızıklanmıştır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

57. Sizler fesât ve fenâ için değilsiniz. Ancak hulûd ve bekâ için bir evden bir eve müntakilsiniz.

¹⁶³ Buhârî, Rikâk 41; Müslim, Zikr 14-15.

“Sizler bozulmak ve yok olmak için değilsiniz. Ancak devamlılık için bir evden bir eve göçersiniz.”

Yukarıdaki manayı da içine alan bir hadisi 35 numaralı hadisimizde verdik.

58.Nefs için dört dâr vardır. Evveli ki dâr-ı cümleden dardır ki rahm-i mâderdir. İkinci dâr, âlemi şehâdetir. Ve üçüncü dâr, âlem-i berzâhtır. Ve dördüncü, devr-i âlemi ervâhdır. Ve her bir dârın başka bir hükmü ve şânı vardır.

“Nefs için dört ev vardır. Birincisi hepsinden dârdır ki, ana rahmidir. İkinci ev, dünyadır. Üçüncü ev, kabirdir. Dördüncü ev de ruhlar âlemdir. Her bir evin başka hükmü ve şânı vardır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

59.Dünyada mevtin misâli, rahimde cenin ehvâlidir. Nitekim cenin vakti velâdetle rahimden dünyaya gelmek istemez. Kezâlik mü'min mevtinden cezi' ve fezi' edib ölmek istemez. Ve nitekim mevlûd radâ-i maderden lezzet ve ünsiyet buldukta bir dahi mekanına gitmek istemez. Kezâlik mü'min mevlâsına mülâki oldukta bir dahi dünyaya rücu' etmek istemez. Ve nitekim velâdetle mevlûd ol dayyık ve muzlim mekandan bu vasi' ve rûşen cihana hurucundan sonra ol mekana müteaffini ferâmuş eder. Kezâlik mü'min mevt ile bu dâr-ı dünyadan, ol dâr-ı ulyaya urucundan sonra bu dâr-ı inayı unudur gider

“Dünyada ölümün misâli, ana rahmindeki çocuğa benzer. Nitekim cenin, doğarken dünyaya gelmek istemez. Mü'min de feryât ve figân edip ölmek istemez. Çocuk, anne sütünden lezzet ve ünsiyet bulduğunda bir daha yerine dönmek istemediği gibi, mü'min de, mevlâsına mülâki olduğunda, bir daha dünyaya dönmek istemez. Nitekim doğumla çocuk o dar yerden, o karanlık odadan, geniş ve aydınlık aleme çıktıktan sonra o yeri unuttuğu gibi, mü'min de ölümle bu dünyadan o yüksek aleme göçtükten sonra, bu dünyayı unuttur gider.”

إن مثل المؤمن في الدنيا كمثل الجنين في بطن أمه إذا خرج من بطنها بكى على مخرجه حتى إذا رأى

الضوء ووضع لم يحب أن يرجع إلى مكانه¹⁶⁴

¹⁶⁴ Gazzâli, *İhyâ*, IV/497.

كذلك المؤمن يجزع من الموت فإذا أفضى إلى ربه لم يحب أن يرجع إلى الدنيا كما لا يحب الجنين أن يرجع إلى بطن أمه¹⁶⁵

Hadisin tam metnini bulamadık ancak *İhyâ*'da hadisin bir kısmı geçmektedir.

60. Mü'minin ruhu cisminden rahat uruc eder. Keennehü bir kıl hamur içinden huruc eder.

“Müminin ruhu bedeninden, bir kılın hamurdan çıkması gibi kolay çıkar.”

حدثنا أحمد قال حدثنا سليمان بن النعمان الشيباني قال حدثنا القاسم بن الفضل الحداني عن قتادة عن قسامة بن زهير عن أبي هريرة أن رسول الله قال : إن المؤمن إذا حضر أتته الملائكة بحريرة فيها مسك ومن ضبائر الريحان وتسل روحه كما تسل الشعرة من العجين ويقال يا أيها النفس المطمئنة اخرجي راضية مرضية مرضيا عنك وطويت عليه الحريرة ثم يبعث بها إلى عليين وإن الكافر إذا حضر أتت الملائكة بمسح فيه جمرة فتنزعه روحه انتزاعا شديدا ويقال أيها النفس الخبيثة اخرجي ساخطة مسخوطا عليك إلى هوان وعذاب وإذا خرجت روحه ووضعت على تلك الجمرة فإن لها نشيئا فيطوى عليها المسح ويذهب بها إلى سجين.

Taberânî, bu hadisi Ebû Hureyre 'den merfû olarak rivâyet etmektedir.¹⁶⁶

61. Her mü'minin ruhunu rıfk ve lutf ile kabzedenden Azrâil'dir. Ve ol melekü'l-mevti emîn ve şefik ve cemîldir. Eğer mü'min için indel mevt envâ-ı kerâmatın birisi müheyyâ olmasa, rü'yet-i cemâl-i Azrâil ona lutf-u cezîldir.

“Her mü'minin ruhunu rıfk ve lütuf ile kabzedenden Azrâil'dir. O ölüm meleği emin, Şefkâtli ve güzeldir. Eğer mümin için ölüm zamanında kerâmet çeşitlerinden birisi hâzır olmasa, Azrâil'in güzel görünüşü ona büyük lütuftur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

62. İnde'l-mevt nefsi mü'min hüsnü melekü'l-mevt ile meşguldür. Ve hâlet-i nezi' eleminden zuhûliyle ma'zuldür.

“Ölüm zamanında, mü'min ölüm meleğinin güzelliği ile meşguldür. Can çekişme halinin acısını duymaz olur.”

¹⁶⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, IV/497.

¹⁶⁶ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, I/416, H. No: 746.

Hadisin kaynağını bulamadık:

63. İndel mevt, mü'mine Rabbisi muîn olur. Ve hüzn-ü dünyadan ve hâvf-ı âhiretten emin olur.

“Ölüm zamanında mü'mine Rabbi yardımcı olur. Dünya üzüntüsünden ve âhiret korkusundan emin olur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

64. Hak Teâlâ nefs-i mü'mini kabz eyledikte ruhu onunla mutmain olur. Ve sıkleti bedenden rahat ve selâmet bulur.

“Allah Teâlâ mü'min'in nefsini kabz eylediğinde, ruhu onunla mutmain olur. Bedeninin ağırlığından rahat ve selâmet bulur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

65. Beden ki, kafes-i merâg-ı ruhdur. Pes bedende can mahbûs ve mecrûhdur. Mevti ona fetih ve fütûhdur.

“Beden, ruh kuşunun kafesidir. O halde can bedende hapis ve yaralıdır. Ölüm ona kafesi açar.”

66. Ervâh-ı emvât, eşcâr-ı berzâhda emsâl-i tuyûrdur. Ve birbiriyle müteârif ve mesrûrdur.

“Ölülerin ruhları berzah ağaçlarında kuş gibidirler. Birbirlerini tanırlar ve sevinirler.

حدثنا عيسى بن يونس عن ثور عن خالد بن معدان عن عبد الله بن عمر قال الجنة مطوية معلقة بقرون الشمس تنشر في كل عام مرة وأرواح المؤمنين في جوف طير خضر كالزراير يتعارفون ويرزقون من ثمر الجنة.

İbn Ebi Şeybe *Musannef* inde bu hadisi rivâyet etmektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁷ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/31, H. No: 33978.

67. Kalbi muzlim olan müşrikin mevtinden, havfı hali muzlimde bulunan tayrın, kesr-i kafesi misâlidir. Ve kalbi münevver olan mü'minin, arzûy-u mevt ile intikâl etmesi, eşcâr-ı âliye tahtında kafesde kalan tayrın, ondan uçup eşcâr üzerinde terennüm eden hemcinsi zümresine gitmesidir.

“Kalbi kara müşrikin ölümden korkulu hâli, karanlıkta bulunan kuşun kafesi kırması gibidir. Kalbi nurlu olan mü'minin ölüm arzusu ile intikal etmesi, yüksek ağaçlar altında kafeste kalan kuşun, ondan uçup, dallar üstünde öten hem cinslerinin yanına gitmesidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

68. İndel mevt arak-ı cebîn ya tedmeu ayn veya tevsî' menhureyn alâmâtı saâdettir.

“Ölüm zamanında alnın terlemesi, yahut gözün yaşarması, burun deliklerinin genişlemesi saâdet alâmetleridir.”

حدثنا محمد بن بشار حدثنا يحيى بن سعيد عن المثني بن سعيد عن قتادة عن عبد الله بن بريدة عن أبيه :
عن النبي صلى الله عليه وسلم قال المؤمن يموت بعرق الجبين.

Tirmîzî, bu hadisi, Abdullah b. Büreyde'den merfû olarak rivâyet etmektedir ve hasen hadis olarak nitelendirmektedir. Yine Tirmîzî'nin ifadesine göre, bazı ilim ehli: “Katâde'nin Abdullah b. Büreyde'den bu hadisi işittiğini bilmiyoruz,” dediklerini rivâyet etmektedir.¹⁶⁸

69. Meyyit bilir ki bedenini kimler gasl ve tekfîn eder. Ve namazını kimler kılıb cenâzesiyle gider. Ve lahdine kimler indirip ona telkîn eder.

“Meyyit (ölü), bedenini kimin yıkadığını ve kefenlediğini bilir. Namazını kimin kıldığını, ardından kimlerin geldiğini, kabre kimlerin indirdiğini ve kimin telkin verdiğini bilir.”

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو عامر ثنا عبد الملك بن حسن الحارثي ثنا سعيد بن عمرو بن سليم قال سمعت رجلا قال قال عبد الملك نسيت اسمه ولكن اسمه معاوية أو بن معاوية يحدث عن أبي سعيد الخدري أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : أن الميت يعرف من يحمله ومن يغسله ومن يدليه في قبره فقال بن عمر وهو في المجلس

¹⁶⁸ Tirmîzî, Cenâiz 10.

ممن سمعت هذا قال من أبي سعيد فانطلق بن عمر إلى أبي سعيد فقال يا أبا سعيد ممن سمعت هذا قال من النبي صلى الله عليه وسلم .

Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, bu hadisi Ebû Sâid el-Hudrî'den rivâyet etmektedirler .¹⁶⁹

70. Emvât-ı hayr ile ya şer ile görmek ahvâl-i ervâha keşf ile ermehtir. Ve bu keşf ancak tebşîr veya tenbîh için olur. Ve bu keşfi mü'minler rüyâda ve mukarrabîn yakazâ halinde bulur.

“Ölüleri iyi veya kötü olarak görmek, ruhların hallerine keşf ile ermehtir. Bu keşif ancak müjde veya îkaz için olur. Bu keşfi müminler rüyâda, mukarrebler uyanıkken bulur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

71. Mü'minin cismine kabri mendûm olur. Keennehû vâlîde-i müşfika veled-i gâibini bulur. Ve kabrine cennetden bir rûzne açılır. Ve ruhuna bâran-ı rahmet saçılır.

“Müminin cismine kabri sarılır, tıpkı Şefkâtli bir annenin kaybolmuş evlâdını bulup saldırması gibi. Müminin kabrine cennetten bir pencere açılır. Ruhuna rahmet yağmuru saçılır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

72. Ervâh-ı mü'min emsâli tuyûru hadr olup âlem-i berzahda bölük bölük tayran ederler. Ve haftada bir kere alemlî şehadete gelib giderler.

“Mü'minlerin ruhları yeşil kuşlar gibi olup, berzâh aleminde bölük bölük uçarlar. Haftada bir dünyaya gelip giderler.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

73. Neşet'i uhrâda ervâh ağleb ahlâkî sûretinde haşr olunur. Yani kangî hayvanın hulkı ruha galib ise ruhu ol surette bulunur.

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X/10, H. No: 10939; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VIII/210, H. No: 7434; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, III/115, H. No: 4071; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl* XV/687, H. No: 42749.

“Âhiretteki doğuşta, ruhlar ahlâkları suretinde haşrolunur. Yani hangi hayvanın ahlâkı ruhuna üstün gelmişse, ruh o surette bulunur.”

وحدثنا قتيبة بن سعيد وعثمان بن أبي شيبة قالوا حدثنا جرير عن الأعمش عن أبي سفيان عن جابر قال: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول يبعث كل عبد على ما مات عليه.

Bu hadisi *Mârifetnâme*'de geçtiği şekliyle bulamadık; ancak Müslim'in Câbir'den rivâyet ettiği yakın manadaki bir hadisi yukarıda verdik.¹⁷⁰

74. النوم اخو الموت

“Uyku, ölümün kardeşidir.”

اخبرنا ابن ناصر قال أنبأنا ابو علي بن البناء قال نا هبة الله بن الحسن الطبري قال نا مهدي بن محمد النيسابوري قال نا عبد الله بن محمد بن الحسن الشرقي قال نا فطر بن ابراهيم النيسابوري قال نا الحسين بن الوليد عن سفيان الثوري عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال قال رجل يا رسول الله أينام اهل الجنة قال النوم اخو الموت ولا يموت اهل الجنة.

Taberânî bu hadisi, Câbir' den merfû olarak rivâyet etmektedir.¹⁷¹ Ukaylî ve İbn Mugîre, hadisin aslının olmadığını söylemektedirler.¹⁷²

75. من مات فقد قامت قيامته

“Ölenin kıyâmeti kopmuştur.”

حدثنا محمد بن أحمد ثنا أبو الحسن بن أبان ثنا أبو بكر بن عبيد حدثني محمد بن الحسين ثنا داود بن المحبر ثنا عبد الواحد بن الخطاب قال سمعت زياد النميري ونحن في جنازة وذكروا القيامة فقال زياد من مات فقد قامت قيامته.

Şevkânî bu hadisle ilgili, İbn Ebi'd-Dünya'nın zayıf bir senedle rivâyet ettiğini ve bunun Fudayl b. İyaz'a âit bir söz olduğunu söylemektedir.¹⁷³ Ebû Nuaym, bu hadisin Enes b. Malik 'den de rivâyetinin olduğunu söylemektedir.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Müslim, Cennet 83.

¹⁷¹ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, IX/376, H. No: 8811; Beyhakî, *Şuabu'l İmân*, IV/183, H. No: 4745.

¹⁷² İbnü'l-Cevzî, *İlelü'l Mütênâhiye*, II/931, H. No: 1553.

¹⁷³ Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 267, H. No: 189.

والحمد لله الذي احيانا بعد ما امانا ورد الينا ارواحنا و اليه البعث والنشور. 76.

“Bizi öldürdükten sonra diriltten ve ruhlarımızı bize iâde eden, bâ’s ve nüşûr kendisine olan Allah Teâlâ’ya hamd olsun.”

حدثنا عبيدالله بن معاذ حدثنا أبي حدثنا شعبة عن عبدالله بن أبي السفر عن أبي بكر بن أبي موسى عن البراء أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا أخذ مضجعه قال اللهم باسمك أحيا وباسمك أموت وإذا استيقظ قال الحمد لله الذي احيانا بعدما أمانا وإليه النشور.

Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.¹⁷⁵

III. BÖLÜME AİT HADİSLERİN SİHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Kur’an-ı Kerim’le Hidâyete Ermeyi Bildiren Hadisler

المرء مع من أحب. 77.

“Kişi sevdiği ile berâberdir.”

حدثنا وهب بن بقية ثنا خالد عن يونس بن عبيد عن ثابت عن أنس بن مالك قال رأيت أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فرحوا بشيء لم أرهم فرحوا بشيء أشد منه قال رجل يارسول الله الرجل يحب الرجل على العمل من الخير يعمل به ولا يعمل بمثله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم " المرء مع من أحب."

Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.¹⁷⁶

78. Ey ümmetim ve ashâbım! Siz şehâdet etmezsiniz ki ibâdete lâıyk kimse yoktur illâ ki Allah Teâla vardır. Ve ben onun size hak rasûlüyüm. Demişlerdir ki belâ rasulallah şehadet ederiz. Bundan sonra hitab etmiştir ki tahkîkan bu Kur’an’ın bir ucu Allah Teâla’nın yedindedir. Ve bir tarafı sizin elinizdedir. Ona muhkemi teşebbüs eyleyiniz ki tahkîkan siz Kur’an ile âmil olduktan sonra herkez azıb delalete düşmezsiniz. Ve elbette helâk olmazsınız.

¹⁷⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI/268.

¹⁷⁵ Buhârî, Tevhid 13, Müslim, Zikr 59, İbn Mâce, Dua 16; Ebû Dâvûd, Edeb 107.

¹⁷⁶ Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165; Ebû Dâvûd, Edeb 122; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/397, H. No: 497.

“Ey ümmet ve ashâbım! Siz Allah Teâlâ’dan başka ibâdete lâıık kimse olmadığına şehadet etmezmişiniz ki ben onun hak peygamberiyim.”Evet, şehadet ederiz, Yâ Râsulallah dediler. Bunun üzerine, “Bu Kur’an-ı Kerim’in bir ucu Allah Teâlâ’nın yed-i kudretinde, bir tarafı sizin elinizdedir. Ona kuvvetli tutununuz. Muhakkak ki siz, Kur’an-ı Kerim ile amel ettikten sonra sapıtmaz ve helâk olmazsınız.”

حدثنا زكريا بن يحيى الساجي ثنا أبو حفص عمرو بن علي حدثنا أبو داود ثنا أبو عباد الزرقى ثنا الزهري عن محمد بن جبير بن مطعم عن أبيه : قال : كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالجحفة فخرج علينا فقال (أليس تشهدون أن لا إله إلا الله وأني رسول الله وأن القرآن جاء من عند الله ؟) قلنا نعم قال : (فابشروا فإن هذا القرآن طرفه بيد الله وطرفه بأيديكم فتمسكوا به ولا تهلكوا بعده أبداً).

Bu hadisi, İbn Hibbân da *Sahîh*’inde, Taberânî, *Mu’cemü’l-kebîr*’de, rivâyet etmektedir.¹⁷⁷ Heysemî, Taberânî’nin rivâyetindeki hadisin râvilerinden Ebû Ubâde ez-Zergî’nin metrûku’l hadis olduğu söylemektedir.¹⁷⁸

79. Bu Kur’an yevmü’l kıyâmette bir şefî’ dir ki şefâatı makbûldür. Ve bir müştekî’dir ki şekvâsı nâfiz ve mergûbdur. Kim ki ona teşebbüsle iktida eder. Ol kimseyi cennetinden yana alıp gider. Ve kim ki onunla amelden araz eder ol kimseyi nâr-ı cahîme sevk eder.

“Bu Kur’an-ı Kerim, kıyâmet günü, şefâatı kabul olan bir şefâatçıdır. Şikâyeti önemli ve te’sirli bir şikâyetçidir. Ona tutunup uyanı alıp cennetten yana gider. Onunla amelden yüz döneni cehennem ateşine sevk eder.”

حدثنا إسحاق بن إبراهيم الدبري عن عبد الرزاق عن الثوري عن أبي إسحاق وغيره عن عبد الرحمن بن يزيد قال قال عبد الله : القرآن شافع مشفع وما حل مصدق فمن جعله إمامه قاده إلى الجنة ومن جعله خلفه ساقه إلى النار.

İbn Hibbân da *Sahîh*’inde, Taberânî, bu hadisi *Mu’cemü’l-kebîr*’inde, rivâyet etmektedir.¹⁷⁹ Heysemî, Taberânî’nin rivâyet ettiği hadisin râvilerinden Rebî b. Bedr metrûk olduğunu söylemektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ İbn Hibbân, *Sahîh* I/166, H. No: 122; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebîr*, II/126, H. No: 1539.

¹⁷⁸ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, I/412, H. No: 780.

¹⁷⁹ İbn Hibbân, *Sahîh*, I/166, H. No: 124; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebîr*, IX/132, H. No: 8655.

¹⁸⁰ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, VII/341, H. No: 11663.

80. Kim ki Kur'an-ı okuyub muktezâsınca âmil bulunur. Onun vâlideynine yevm-i kıyâmette birer tac ilbâs olunur ki ziyaları dünya büyütmünde bulunan dav-ı şemsden ahsen görünür. Pes bu Kur'an ile amel eden kimsenin kendi hakkında düşününüz nicedir.

“Kur'an-ı Kerim'i okuyup gereğiyle amel edenin anne ve babasına kıyâmet günü bir taç giydirilir ki, ışıĒı ve parıltısı dünya evlerinde bulunan güneş ışıĒından parlak olur. O halde bu Kur'an ile amel edenin durumunun nasıl olacağını siz düşününüz!”

حدثنا أحمد بن عمرو بن السرح أخبرنا ابن وهب أخبرني يحيى بن أيوب عن زبان بن فائد عن سهل بن معاذ الجهني عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال " من قرأ القرآن وعمل بما فيه ألبس والداه تاجا يوم القيامة ضوءه أحسن من ضوء الشمس في بيوت الدنيا لو كانت فيكم فما ظنكم بالذي عمل بهذا " 181

Heysemî, hadisin râvilerinden Zübbân b. Fâid'in zayıf olduğunu söylemektedir.¹⁸²

81. Bu Kur'an ziyâfet-i ilâhidir. Bundan sonra tâkatiniz kadar ziyâfet-i ilâhiyi kabul ediniz. Ve tahkîkan bu Kur'an Hak Teâlâ'nın habl-ü metîni ve nur-u mübînidir. Ve şifâ-ı nâfidir ki ona teşebbüs edeni hâfızdır. Ve tâbi olan kimseye müncidir. Ve Kur'an tarîki müstâkimden mâil olmaz ki takvîm oluna . Ve Kur'an'ın acâibi dükenmez. Kesreti tekrâr ile eskimez. Kur'an'ı okuyunuz ki Allah Teâla onun her bir harfince size on sevab ihsân eder. Âgah olunuz ki ben dimem ki (الم) harf-i vâhiddir. Lâkin elif bir harf ve lâm bir harf ve mîm bir harfdır.

“Bu Kur'an, Allah'ın ziyâfetidir. O halde elinizden geldiĒi kadar Allah'ın ziyâfetini kabul ediniz. Bu Kur'an, Allah Teâlâ'nın sağlam ipi, açık nuru, fayda ve şifadır. Ona yapışanı koruyucudur. Ona uyanı kurtarıcıdır. Kur'an, doğru yoldan ayrılmaz ki düzeltilsin. Kur'an'ın acâibi tükenmez. Çok tekrarlar eskimez. Onu okuyunuz. Allah Teâlâ her bir harfî için on sevap ihsân eder. Biliniz ki (elif lâm mîm) bir harftir demiyorum. Elif, bir harf, lâm, bir harf ve mîm, bir harftir.”

¹⁸¹ Ebû Dâvûd, Salât 349; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/521, H. No: 2335.

¹⁸² Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VII/336, H. No: 11643.

حدثنا أبو الوليد حسان بن محمد القرشي الفقيه ثنا مسدد بن قطن بن إبراهيم ثنا داود بن رشيد ثنا صالح بن عمر أنبأ إبراهيم الهجري عن أبي الأحوص عن عبد الله رضي الله عنه : عن النبي صلى الله عليه و سلم قال : إن هذا القرآن مآدبة الله فاقبلوا من مآدبته ما استطعتم إن هذا القرآن حبل الله و النور المبين و الشفاء النافع عصمة لمن تمسك به و نجاة لمن تبعه لا يزيغ فيستعتب و لا يعوج فيقوم و لا تنقضي عجائبه و لا يخلق من كثرة الرد اتلوه فإن الله يأجركم على تلاوته كل حرف عشر حسنات أما إني لا أقول : الم حرف و لكن ألف و لام و ميم.

¹⁸³ Müstedrek'te bu hadisin isnâdının sahîh olduğu söylenmektedir.

82. Yakında bir fitne zuhûra gelir. Ol fitneden mahrec kitâbullah olur ki, onunla amel eden halâs bulur. Zirâ ki sizden mukaddem olan âsara ve sizden muahhar olacak ahbâra ve mâbeyninizde bulunan ahkam onda vardır. Ve Kur'an hak ile batılı fârik ve fasıldır, ol hezl değildir. Onu terk eden cebbârı Allah Teâla helâk eder. Ve onun gayrısından hidâyet taleb eden dalâlete gitmiştir. Zirâ ki Allah Teâlâ Kur'an-ı habl-ü metin, zikr-i Hâkim ve tarik-i müstâkîm etmiştir. Ve Kur'an'dır ki hevâ ve heveslerle haktan batıla meyl kılmaz. Ve elsine ile mültebis olmaz ve ondan ülemâ doymaz. Ve çok tekrar ile eskimez ve acaibi dükenmez ve Kur'andır ki onu cin işittik de hükmünden âraz etmezler hatta demişlerdir ki قل أوحى إلي أنه استمع نفر من الجن فقالوا إنا سمعنا bundan sonra her kim ki Kur'an ile söylerse tasdik olunur. Ve kim ki onunla ederse ol ecr-i cezil ile me'cur bulunur. Ve kim ki onunla hükmederse ol âdil bilinir. Ve kim ki ondan bana dâvet edse tarîki müstakîmi göstermiş olur.

“Yakında bir fitne zuhûr eder. Ondan kurtaran Kitâbullah'tır. Onunla amel eden kurtulur. Zirâ sizden önce ki eserler ve sizden sonra olacak haberler ve aranızdaki hükümler onda vardır. Kur'an, Hakk ile batılı ayırıcıdır. Boşuna değildir. Onu terk eden cebbârları (şedidleri) Allah Teâlâ helâk eder. Ondan başkasından hidâyet isteyen sapıtmıştır. Zirâ Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'i sağlam ip, zikr-i hakîm ve tarîk-i müstâkîm (doğru yol) etmiştir. Kur'an'dır ki, hevâ ve heveslerle haktan bâtila kaymaz, diller ile başka şekil almaz, ondan âlimler doymaz, çok tekrarlar eskimez. Acâib-i tükenmez. Kur'andır ki, onu cinler işittiklerinde hükmünden yüz çevirmezler. Hattâ cinler, Cin sûresi bir ve ikinci ayetlerinde bildirildiği gibi, “Biz insan sözüne benzemez acîb, din ve dünyanın iyiliğine götüren bir Kur'an işittik. Ona îman ettik. Bundan sonra

¹⁸³ Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 1; Hâkim, el-Müstedrek, II/774, H. No: 2040; İbnü'l-Cevzî, İlelû'l-Mütenâhiye, I/109, H. No: 145.

¹⁸⁴ Cin 72/1.

Rabbimize bir şeyi ortak etmeyiz.” dediler. O halde Kur’an’ı Kerim ile söyleyen tasdik olunur. Onunla amel eden âdil bilinir. Ona çağıran doğru yolu göstermiş olur.”

حدثنا عبد بن حميد حدثنا حسين بن علي الجعفي قال سمعت حمزة الزيات عن أبي المختار الطائي عن أبي أخي الحارث الأعور عن الحارث قال : مررت في المسجد فإذا الناس يخوضون في الأحاديث فدخلت على علي فقلت يا أمير المؤمنين ألا ترى أن الناس قد خاضوا في الأحاديث قال وقد فعلوها ؟ قلت نعم قال أما إني قد سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ألا إنها ستكون فتنة فقلت ما المخرج منها يا رسول الله ؟ قال كتاب الله فيه نبأ ما كان قبلكم وخبر ما بعدكم وحكم ما بينكم وهو الفصل ليس بالهزل من تركه من جبار قصمه الله ومن ابتغى الهدى في غيره أضله الله وهو حبل الله المتين وهو الذكر الحكيم وهو الصراط المستقيم هو الذي لا تزيغ به الأهواء ولا تلتبس به الألسنة ولا يشبع منه العلماء ولا يخلق على كثرة الرد ولا تنقضي عجائبه هو الذي لم تنته الجن إذا سمعته حتى قالوا { إنا سمعنا قرآنا عجبا } { يهدي إلى الرشد } من قال به صدق ومن عمل به أجر ومن حكم به عدل ومن دعا إليه هدى إلى صراط مستقيم خذها إليك يا أعور.

Tirmîzî bu tarikten başka bir tarikle bilinmediğini, isnâdının meçhul olduğunu Hâris hakkında birtakım olumsuz şeyler denildiğini söylemektedir.¹⁸⁵

83. Şeytan, sizin bu diyârınızda kendine ibâdetle tapılmaktan me’yus olmuştur. Lâkin ona kulluktan maâda hakîr addolunan âmâliniz ile râzı olmuştur. Bundan sonra onun râzı olduğu işlerden hazer üzre olunuz. Zirâ ki tahkîkan ben sizin indinizde öyle nesne terk etmişimdir ki eğer siz onunla i’tisâm edersiz elbette ebeden delâlete düşmeyip sırat-ı müstâkîme gidersiz. Ve ol nesne kitâbullahdır. Ve resulümün sünnetidir.

“Şeytan, sizin bu evlerinizde kendine ibâdet edip tapmanızdan ümidini kesmiştir. Lâkin ona kulluktan sonra en aşağı olan amellerinize râzı olmuştur. O halde onun râzı olduğu işlerden kaçınınız. Zirâ ben sizin yanınızda öyle bir şey bıraktım ki ona tutunursanız, elbette ebedi olarak dalaletе düşmeyip, doğru yolda gidersiniz. O şey Allah Teâlâ’nın kitabı ve Rasulü’nün sünnetidir”.

وأخبرنا أبو عبد الله الحافظ أخبرني إسماعيل بن محمد بن الفضل الشعراني ثنا جدي حدثنا ابن أبي أويس قال حدثني أبي عن ثور ابن زيد الديلمي عن عكرمة عن ابن عباس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خطب في حجة الوداع فقال إن الشيطان قد يئس أن يعبد بأرضكم ولكنه رضي أن يطاع فيما سوى ذلك مما تحاقرون من أعمالكم فاحذروا يا أيها الناس إني قد تركت فيكم ما إن اعتصمتم به فلن تضلوا أبدا كتاب الله وسنة نبيه إن كل مسلم

¹⁸⁵ Timîzî, Fezâilü’l-Kur’an 14; Müttakî el- Hindî, Kenzü’l-ummâl, I/370, H. No: 1636.

أخو المسلم المسلمون إخوة ولا يحل لامرء من مال أخيه إلا ما أعطاه عن طيب نفس ولا تظلموا ولا ترجعوا بعدي كفارا يضرب بعضهم رقاب بعض.

Beyhakî'nin *el-itikâd* kitabında İbn Abbas'tan rivâyet edilmektedir.¹⁸⁶

84. Kim ki Kur'an-ı Azîm'i okuyub ezber ederse ve helâlini helâl ve harâmını harâm bilib muktedâsınca giderse, Hak Teâlâ onu Kur'an ile cennete idhâl eder. Ve kendi ehli beytinden nâra müstehâk olan on kimseye şefî-i irsâl eder.

“Kur'an-ı Kerim'i okuyup ezberleyeni, helâlini helâl, harâmını harâm bilip gereği ile amel edeni, Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim ile cennete sokar ve kendi ev halkından ateşe müstehak olan 10 kişiye şefâatçı eder.”

حدثنا علي بن حجر أخبرنا حفص بن سليمان عن كثير بن زاذان عن عاصم بن ضمرة عن علي بن أبي طالب قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قرأ القرآن واستظهره فأحل حلاله وحرم حرامه أدخله الله به الجنة وشفعه في عشرة من أهل بيته كلهم وجبت له النار.

Tirmîzî, bu hadisin garib olduğunu ve bu vecihten başka bir vecihle bilinmediğini, isnâdının sahîh olmadığını, senedinde bulunan Hafs b. Süleyman'ın hadiste zayıf bir râvi olarak bilindiğini söylemektedir.¹⁸⁷

2. Sünnete Uymanın Gerekliğini ve Bid'atlerden Kaçınmayı Bildiren Hadisler

85. Ey ümmetim ve ashâbım size vasiyetim budur ki Hak Teâlâ'dan havf edesiz ve ulul emirinize bir abd-i habesi olursa da ona itaatle gidesiz. Zirâ ki sizden kim ki çok muammer olur, tahkîkan ol kimse gelecekte ihtilâfat-ı kesire görür. Ol vakidde size lâzım olan benim sünnetimle amel etmektir. Ve ashâbım olan hülefâ-i râşidin ve mehdiyyîn iziyle gitmektir. Ve sünnetime teşebbüste bir nesneyi azı dişlerle ad etmek mertebesine yetmektir. Ve bundan sonra hâdis olan umûru diniyyeden begâyet ihtiraz etmek gerektir. Zirâ ki her hâdis olan bid'attır. Ve her bid'at dâlâlettir.

¹⁸⁶ Beyhakî, *el-itikâd*, I/184.

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/129, H. No: 1277; İbn Mâce, *Mukaddime*16; Tirmîzî, *Fezâilü'l-Kur'an* 13; İbnü'l-Cevzî, *İlelül'l-Mütenâhiye*, I/114, H. No: 154.

“Ey ümmet ve ashâbım, size vasiyetim budur ki, Hak Teâlâ’dan korkunuz. Bir habesi de olsa sizden olan emîrinize itaat ediniz. Zirâ çok yaşayanlarınız, ileride çok ayrılıklar görür. O zaman size lazım olan benim sünnetimle amel etmek ve ashâbımın izinden gitmektir. Sünnetime yapışmanız, bir şeyi azı dişlerinizle tutmak gibi olsun. Benden sonra ortaya çıkan din işlerinden çok sakınınız. Çünkü sonradan çıkan herşey bid’attir ve her bid’at dalâlettir, sapıklıktır.”

حدثنا علي بن حجر حدثنا بقية بن الوليد عن بجير بن سعد عن خالد بن معدان عن عبد الرحمن بن عمرو السلمي عن العرباض بن سارية قال : وعظنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما بعد صلاة الغداة موعظة بليغة ذرفت منها العيون ووجلت منها القلوب فقال رجل : إن هذه موعظة مودع فماذا تعهد إلينا يا رسول الله ؟ قال : أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وإن عبد حبشي فإنه من يعش منكم يرى اختلافا كثيرا وإياكم ومحدثات الأمور فإنها ضلالة فمن أدرك ذلك منكم فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا عليها بالنواجذ.

Tirmîzî, bu hadisin sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁸⁸

86. Ey ümmetim âgah olunuz ki bana bu kitap verilip bununla bir misli dahi verilmiştir. Pes âgah olunuz ki gârib olur ki bir malı çok kimse kendi tahtı üzerinde oturub halka der ki, hemân Kur’an ile amel kılınız ki onda neyi helâl bulursuz. Onu helâl biliniz neyi harâm bulursuz. Onu harâm biliniz. Halbu kim tahkîkan Allah Teâla’nın rasulünün harâm eylediği eşya dahi onun kendi harâm eylediği eşya gibidir. Âgah olunuz ki sizler için hımar ekli helâl olmaz. Ve yırtıcıların her azı dişlisi dahi helâl olmaz. Ve zımmîlerin izinsiz malını almak helâl değil, vebâldir. Meğer ki sahibi ondan müstağni olursa helâldir. Ve bir kimse bir kavme mîsâfir olsa onların üzerine vâcib olan ona it’amdır. Ve ol misâfire lâayık olan onların it’amı kadar onlara ikrâmıdır.

“Ey ümmetim, biliniz ki, bana bu kitap verilip, bununla bir misli daha verilmiştir. Biliniz ki yakında çok kimseler taht ve kürsüden insanlara der ki yalnız Kur’anla amel ediniz. Onda neyi helâl bulursanız, onu helâl biliniz. Neyi harâm bulursanız onu harâm biliniz. Halbuki Allah Teâlâ’nın Râsulünün de harâm ettiği şeyler, kendisinin harâm eylediği şeyler gibidir. Biliniz ki size merkep eti helâl olmaz. Yırtıcı hayvanlardan azı dişli olanlar da helâl olmaz. Zımnilerin malını, izinsiz almak helâl değil, vebâldir. Ancak sahibinin ona ihtiyacı yoksa helâldir. Bir kimse bir kavme misâfir

¹⁸⁸ İbn Mâce, Mukaddime 6; Ebû Dâvûd, Sünnet 6; Tirmîzî, İlim 16.

olsa, onlara vâcip olan ona yemek ikrâm etmektir. Misâfire de layık olan onların yemeği kadar onlara ikrâmdır.”

حدثنا محمد بن المصنف الحمصي قال ثنا محمد بن حرب عن الزبيدي عن مروان بن روبة التغلبي عن عبد الرحمن بن أبي عوف عن المقدم بن معد يكرب: عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال " ألا لا يحل ذو ناب من السباع ولا الحمار الأهلي ولا اللقطة من مال معاهد إلا أن يستغني عنها وأيما رجل ضاف قوما فلم يقروه فإن له أن يعقبهم بمثل قراه.

Ebû Dâvûd, Dârekûtî ve Taberânî rivâyet etmektedirler.¹⁸⁹

87. Zinhar ben sizin birinizi öyle bulmuyum ki tahtında ittikâ edib de emreylediğim, ya nehy eylediğim umûrun biri ona geldikte ol diye ki ben bunu bilmem ancak her ne kim kitâbullah da buluruz. Ona tâbi oluruz .

“Sakin sizi şöyle bulmayayım ki, sizden biri tahtında yaslanıp, emir veya yasak ettiğim şeylerden birisi ona geldiğinde, ben bunu bilmem, ancak Allah’ın kitâbında ne bulursak ona uyarız der.”

حدثنا أحمد بن محمد بن حنبل وعبد الله بن محمد النفيلي وابن كثير قالوا ثنا سفيان عن أبي النضر عن عبيد الله بن أبي رافع عن أبيه: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال " لا ألفين أحدكم متكئا على أريكته يأتيه الأمر من أمري مما أمرت به أو نهيت عنه فيقول لا ندري ما وجدنا في كتاب الله اتبعناه

Ebû Dâvûd ve Tîrmizî rivâyet etmektedirler. Tîrmîzî hadisin hasen-sahih olduğunu söylemektedir.¹⁹⁰

88. Sizin biriniz tahtında ittikâ edipte öyle mi zanneder ki Allah Teâlâ bu Kur’an’da tahrîm eylediği eşyâdan gayrı bir nesne harâm eylememiştir. Âgah olunuz ki ben dahi nice eşyâ ile va’z ve emreylemişimdir. Ve bu nice eşyâdan nehy ile söylemişimdir ki onlar Kur’an kadar ya daha ekserdir. Ve tahkîkan Allah Teâla sizler için helâl etmemiştir ki ehl-i kitab olan ehli zımmiden izinsiz evlerine gidesiz. Ve ne de nisâlarını darb ve ne de meyvelerini ekl edesiz. Madem ki cizyelerini sizlere maâda ederler. Onlar sizden emin olub giderler.

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, Et’ime 33; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebîr*, XX/283, H. No: 670; Darekutnî, *Sünen*, IV/287, H. No: 59

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, *Sünnet* 6; Tîrmîzî, *İlim* 10; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, I/175, H. No: 882.

“Sizden biriniz koltuğunda oturup da, Allah Teâlâ bu Kur’an’da harâm ettiği şeyden başka şey harâm etmemiştir sanır mı? Bilin ki, ben de çok şeylerle vaaz ve emretmişimdir. Çok şeyden nehy kılmışım. Onlar da Kur’an kadardır. Belki daha çoktur. Muhakkak ki, Allah Teâlâ sizlere ehl-i kitap olan zımmîden izinsiz evlerine girmenizi, kadınlarını dövmenizi ve meyvelerini yemenizi helâl etmemiştir. Cizyelerini verdikleri müddetçe sizden emin olup giderler.”

حدثنا محمد بن عيسى ثنا أشعث بن شعبة ثنا أرطاة بن المنذر قال سمعت حكيماً بن عمير أبا الأحوص يحدث عن العرباض بن سارية السلمي قال نزلنا مع النبي صلى الله عليه وسلم خيبر ومعه من معه من أصحابه وكان صاحب خيبر رجلاً ماراد (المارد العاتي) منكراً فأقبل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا محمد ألكم أن تذبحوا حمرنا وتأكلوا ثمرنا وتضربوا نساءنا؟ فغضب يعني النبي صلى الله عليه وسلم وقال "يا ابن عوف اركب فرسك" ثم نادى "ألا إن الجنة لاتحل إلا لمؤمن وإن اجتمعوا للصلاة" قال فاجتمعوا ثم صلى بهم النبي صلى الله عليه وسلم ثم قام فقال "أحسب أحدكم متكئاً على أريكته قد يظن أن الله لم يحرم شيئاً إلا ما في هذا القرآن ألا وإنني والله قد وعظت وأمرت ونهييت عن أشياء إنها لمثل القرآن أو أكثر وإن الله تعالى لم يحل لكم أن تدخلوا بيوت أهل الكتاب إلا بإذن ولاضرب نسائهم ولا أكل ثمارهم إذا أعطوكم الذي عليهم¹⁹¹

89. Her hâdisin hayırlısı kitâbullahtır. Ve her hidâyetin hayırlısı hidâyet-i Muhammed'dir. Ve umûrun şerlisi sonradan hâdis olanlardır ki bederdir. Ve her hâdis olan bid'attır. Ve her bid'at dalâlettir.

“Her sözün hayırlısı, Allahü Teâlâ'nın kitabı, her hidâyetin hayırlısı Muhammed'in (a.s) hidâyetidir. İşlerin kötüsü sonradan çıkanlardır. Sonradan çıkanlar bid'attir. Her bid'at dalâlettir.”

وحدثني محمد بن المثنى حدثنا عبد الوهاب بن عبد المجيد عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جابر بن عبد الله قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا خطب احمرت عيناه وعلا صوته واشتد غضبه حتى كأنه منذر جيش يقول صباحكم ومساكم ويقول بعثت أنا والساعة كهاتين ويقرن بين أصبعيها لسبابة والوسطى ويقول أما بعد فإن خير الحديث كتاب الله وخير الهدي هدي محمد وشر الأمور محدثاتها وكل بدعة ضلالة ثم يقول أنا أولى بكل مؤمن من نفسه من ترك مالا فإلهله ومن ترك ديناً أو ضياعاً فإلي وعلي¹⁹²

90. Cem'i ümmetim cennete dâhil olur. İllâ ki ebâ eden dahil olmaz. Bundan sonra ebâ eden kimdir denildikte cevap etmiştir ki kim ki bana mûti olur, ol duhûlu cenneti bulur. Ve kim ki, bana âsi olur, tahkîkan o kimse ebâ etmiş olur.

¹⁹¹ Ebû Dâvûd, İmâre 1; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/174, H. No: 881.

¹⁹² Müslim, Cum'a 43; İbn Mâce, Mukaddime 7.

“Bütün ümmetim cennete girer; ancak büyüklenen giremez. Büyüklenen kim dir, denildiğinde cevap etmiştir ki, bana uyan cennete girer, âsi olan ebâ etmiş olur” buyurdu.

حدثنا محمد بن سنان حدثنا فليح حدثنا هلال بن علي عن عطاء بن يسار عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : كل أمتي يدخلون الجنة إلا من أبى . قالوا يا رسول الله ومن يأبى ؟ قال : من أطاعني دخل الجنة ومن عصاني فقد أبى

Bu hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî rivâyet etmektedirler.¹⁹³

91. Kim ki helâl ekl edib sünnetimle amel kılar ve onun şerrinden nâs emin olur. Ol kimse duhûlu cenneti bulur. Denilmiştir ki senin ümmetinde böyle kimse tahkîkan bu zamanda çok müşâhede olunur. Cevap etmiştir ki benden sonra bir kavim içinde ancak bir bulunur.

“Helâl yiyip sünnetimle amel edenin şerrinden insanlar emin olur. O kimse cennete girer. Böyle kimse bu zamanda çok bulunur dediklerinde, benden sonra bir kavim içinde ancak bir kişi bulunur,” buyurdu.

حدثنا هناد و أبو زرعة و غير واحد قالوا أخبرنا قبيصة عن إسرائيل عن هلال بن مقلاص الصيرفي عن أبي بشر عن أبي وائل عن أبي سعيد الخدري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أكل طيبا وعمل في سنة وأمن الناس بوائقه دخل الجنة فقال رجل يا رسول الله إن هذا اليوم في الناس لكثير قال وسيكون في قرون بعدي.

Tirmîzî, bu hadisin İsrâîl’in hadisinin dışında başka bir vecihle bilinmediğini ve hadisin garib olduğunu söylemektedir.¹⁹⁴

92. Kim ki ümmetimin fesâdı vaktinde benim sünnetimle mütemessik ve âmildir. Ol kimse yüz şehit ecrine nâildir.

“Ümmetim bozulduğu zaman sünnetime yapışıp onunla amel edene yüz şehit sevâbı verilir.”

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII/401, H. No: 8713; Buhârî, *İ’tisam* 2; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/111, H. No: 17; Hâkim, *el-Müstedrek*, I/80, H. No: 182.

¹⁹⁴ Tirmîzî, *Sıfatü’l-Kıyâme* 60; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, 15, H. No: 43365.

حدثنا محمد بن احمد بن ابي خيثمة قال حدثنا محمد بن صالح العدوي قال حدثنا عبدالمجيد بن عبد العزيز عن ابيه عن عطاء عن ابي هريرة قال قال النبي صلى الله عليه وسلم المتمسك بسنتي عند فساد امتي له اجر شهيد.

Taberânî bu hadisi, *Mu‘cemü’l-‘evsat*’ta rivâyet etmektedir.¹⁹⁵

93. İslam dini dünyaya garîb gelmiş, garîb gidicidir. Tuğba ol gurebâya, kim benden sonra halkın fesâd eylediği sünnetimi ıslah edicidir.

“İslam dini dünyaya garip gelmiş, garip olarak gider. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi ıslah edene müjdeler olsun.”

حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن أخبرنا إسماعيل بن أبي أويس حدثني كثير بن عبد الله بن عمرو بن عوف بن زيد بن ملحمة عن أبيه عن جده : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن الدين ليأرز إلى الحجاز كما تأرز الحية إلى جحرها وليعقلن الدين من الحجاز معقل الأروية من رأس الجبل إن الدين بدأ غريبا ويرجع غريبا فطوبى للغرباء الذين يصلحون ما أفسد الناس من بعدي من سنتي

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁹⁶

94. Siz kendi dünyanızın umûrunu a’lemsiz benden suâl etmeyiniz. Vaktâ ki ben size dininiz umûrundan bir nesneyi emrederim. Onu ahz ve kabul ediniz.

“Siz kendi dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Bana sormayınız. Ben size din işlerinden birini emredersem onu alınız.”

حدثنا عبدالله بن الرومي اليمامي وعباس بن عبدالعزيز العنبري وأحمد بن جعفر المعقري قالوا حدثنا النضر بن محمد حدثنا عكرمة (وهو ابن عمار) حدثنا أبو النجاشي حدثني رافع بن خديج قال قدم نبي الله صلى الله عليه وسلم المدينة وهم يأبرون النخل يقولون يلحقون النخل فقال ما تصنعون ؟ قالوا كنا نصنعه قال لعلمكم لو لم تفعلوا كان خيرا فتركوه فنفضت أو فنقصت قال فذكروا ذلك له فقال إنما أنا بشر إذا أمرتكم بشيء من دينكم فخذوا به وإذا أمرتكم بشيء من رأي فإنما أنا بشر.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Taberânî, *Mu‘cemü’l-‘evsat*, VI/197, H. No: 5414; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, I/184, H. No: 932

¹⁹⁶ Tirmîzî, *Îmân* 13; Taberânî, *Mu‘cemü’l-‘evsat*, V/478, H. No: 4912; Kudâî, *Müsnedü’s-şihâb*, II/139, H. No: 1055.

¹⁹⁷ Müslim, *Fezâil* 140; Taberânî, *Mu‘cemü’l-‘kebîr*, IV/280, H. No: 4424.

95. Sizin birinizin hevâsı benim getirdiğim ahkâm-ı şerîata tâbi olmadıkça ol kimse mü'min addolunmaz.

“Sizin birinizin hevâ ve istekleri benim getirdiğim şeriat hükümlerine tabi olmadıkça o kimse mü'min sayılmaz.”

لا يؤمن أحدكم حتى يكون هواه متبعا لما جئت به.

Bu hadis, İbn Battâ'nın *İbâne*'sinde ve *Kenzu'l-ummâl*'da geçmektedir. *İbâne*'de isnâdının zayıf olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁸

96. Ben-i İsrâile gelen fitneler elbette benim ümmetime dahi gelse gerekir. Hattâ onlardan anasıyla âşikâra zinâ eden olmuş ise de benim ümmetimde hem onu işleyen olsa gerekir. Ve Ben-i İsrâil yetmiş iki millete müteferrik olmuştur. Ve tahkîkan benim ümmetim yetmiş üç millet üzere teşe'ub kalsa gerekir. Ve cümlesi nâr-ı cahîmi bulsa gerekir. İllâ ki vâhîde selâmette kalsa gerekir. Ol milleti vâhîde kimdir deyû suâl olunmuştur. Cevâb etmiştir ki o millettir ki ben ve ashâbım gittiğimiz yolda bulunmuştur.

“Ben-i İsrail'e gelen fitneler, elbette benim ümmetime gelir. Hatta onlardan anası ile âşikâr zinâ eden olmuş ise de, benim ümmetimde de bunu yapan olur. Ben-i İsrâil yetmiş iki millete ayrılmıştır. Benim ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılır. Hepsi cehenneme gider ancak bir tanesi kurtulur. O bir kurtuluş fırkası hangisidir? diye sorulduğunda, benim ve ashâbımın gittiği yolda olanlardır.”

حدثنا محمود بن غيلان حدثنا أبو داود الحفري عن سفيان الثوري عن عبد الرحمن بن زياد الأفريقي عن عبد الله بن يزيد عن عبد الله بن عمرو قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليأتين على أمتي ما أتى على بني إسرائيل حذو النعل بالنعل حتى إن كان منهم من أتى أمه علانية لكان في أمتي من يصنع ذلك وإن بني إسرائيل تفرقت على ثنتين وسبعين ملة وتفترق أمتي على ثلاث وسبعين ملة كلهم في النار إلا ملة واحدة قالوا ومن هي يا رسول الله قال ما أنا عليه وأصحابي.

Tirmîzî, bu hadisin garib olduğunu ve bu vecihten başka bir vecihle bilinmediğini söylemektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/217, H. No: 1084; İbn Battâ, *el-İbâne*, I/387.

¹⁹⁹ Tirmîzî, *İmân* 18; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/182, H. No: 928.

97. Enes (r.a)'a ol Hazret buyurmuştur ki ey benim oğlancığım eğer kâdir olursan ki kalbinde hiçbir kimseye gıl ve gış olmadığı halde sabahlayasın. Ve ahşamlayasın. Öyle işle kim ol benim sünnetimdendir. Halbu kim benim sünnetime muhabbet eden, tahkîkan bana muhabbet etmiş olur. Ve bana muhabbet ederse benimle cennetde kalır.

“Ey benim oğlum! Eğer kalbinde kimseye gıl-ü gış olmadığı halde sabahla ve akşamla bu benim sünnetimdendir. Sünnetimi seven beni sevmiş olur. Beni seven cennette benimle berâber olur.”

حدثنا مسلم بن حاتم الأنصاري البصري حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري عن أبيه عن علي بن زيد عن سعيد بن المسيب قال قال أنس بن مالك : قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا بني إن قدرت أن تصبح وتمسي وليس في قلبك غش لأحد فافعل ثم قال لي يا بني وذلك من سنتي ومن أحيا سنتي فقد أحبني ومن أحبني كان معي في الجنة.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir.²⁰⁰

98. Yahûdi ve nasâra mütehayyır ve mütehevvir oldukları gibi sizde mi mütehayyır olacaksınız? Tahkîkan ben size bir şerîat-ı mütahhireyi böyle kemâl üzere getirmişimdir ki eğer Mûsâ (a.s) hayatta olsa idi bana ittibâdan gayrı vas'î ve tâkati kalmazdı.

“Yahûdi ve Hristiyanlar şaşkın ve tehevvrülü oldukları gibi, siz de mi şaşırmış olacaksınız? Ben size temiz bir şerîatı böyle kemal üzere getirmişimdir ki, eğer Mûsâ (a.s) sağ olsaydı, bana uymaktan başka çâresi kalmazdı.”

وعن جابر أيضا قال : نسخ عمر كتابا من التوراة بالعربية فجاء به إلى النبي فجعل يقرأ وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم يتغير فقال رجل من الأنصار : ويحك يا ابن الخطاب ألا ترى وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تسألوا أهل الكتاب عن شيء فإنهم لن يهدوكم وقد ضلوا وإنكم إما أن تكذبوا بحق أو تصدقوا بباطل والله لو كان موسى بين أظهركم ما حل له إلا أن يتبعني

Bezzâr, bu hadisi *Müsned*'inde rivâyet etmektedir. Senedindeki râvilerden Câbir b. El-Cûfî'nin ittihâmü bi'l-kizb olduğunu söylemektedir. Ayrıca Ebû Ya'lâ da *Müsned*'inde bu hadisi rivâyet etmiştir.²⁰¹

²⁰⁰ Tirmîzî, İlim 16.

99. Kim ki benim sünnetimden âraz ederse ol kimse benden değildir.

“Benim sünnetimden yüz çeviren, benden değildir.”

من أخذ بسنتي فهو مني ومن رغب عن سنتي فليس مني.

Müttakî el-Hindî, İbn Asâkir’in bu hadisi, İbn Ömer’den rivâyet etmekte olduğunu söylemektedir.²⁰²

100. Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Ve her hırsın bir fetretle usanması vardır. Bundan sonra ol kimsenin ki usanması benim sünnetimden yana gelmiştir. Tahkîkan ol kimse hidâyet bulmuştur. Ve kim ki usanması gayrı nesneden kalmamıştır. Tahkîkan ol kimse helâk olmuştur.

“Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Her hırsın bir kesinti ile usanması vardır. Şu halde o kimsenin ki, usanması benim sünnetimden yana gelmiştir, gerçek o kimse hidâyet bulmuştur. Usanması başka şeyden kalan helâk olmuştur.”

أخبرنا أحمد بن علي بن المثنى قال : حدثنا أبو خيثمة قال : حدثنا هاشم بن القاسم قال : حدثنا شعبة عن حصين بن عبد الرحمن عن مجاهد عن عبد الله بن عمرو قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (إن لكل عمل شرة وإن لكل شرة فترة فمن كانت شرته إلى سنتي فقد أفلح ومن كانت شرته إلى غير ذلك فقد أهلك).

Bu hadisi, İbn Hibbân *Sahîh*’inde, Taberânî, *Mu’cemü’l-kebîr*’inde, Bezzâr, *Müsned*’inde, Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*’ında rivâyet etmektedirler.²⁰³

101. Sizin birinizin katında vâlideyn ve veledinden ve nâsın cümlesinden ben ziyâde mergûb ve mahbûb olmadıkça ol mü’min addolunmaz.

“Sizden biriniz beni, ana, baba, evlâd ve bütün insanlardan çok sevmedikçe ve bana râğbet etmedikçe mü’min sayılmaz”

حدثنا أبو اليمان قال أخبرنا شعيب قال حدثنا أبو الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: فوالذي نفسي بيده لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من والده وولده.

²⁰¹ Ebû Ya’lâ, *Müsned* IV/104, H. No: 2135; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, I/422, H. No: 809, 810, 811.

²⁰² Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, I/183, H. No: 934.

²⁰³ Bezzâr, *Müsned*, VI/338, H. No: 2346; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/107, H. No: 11; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebîr*, II/284, H. No: 2186; Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, III/399, H. No: 3878.

Bu hadisi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.²⁰⁴

102. Kim ki bizim şerâitimizde benden olmayan fîl-i ehâdisi ederse ol fîl-i merdûddur.

“Bizim şerîatimiz de benden olmayan işi işleyen o işi kabul olunmaz.”

حدثنا أبو جعفر محمد بن الصباح وعبدالله بن عون الهلالي جميعا عن إبراهيم بن سعد قال ابن الصباح حدثنا إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف حدثنا أبي عن القاسم بن محمد عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد.)

Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.²⁰⁵

3. Dünya ve Âhiret Hayatı Hakkındaki Hadisler

103. Hak Teâlâ Ehâdis-i Kudsiye'sinde buyurmuştur ki:

يا ابن ادم افنت عمرك في طلب الد نيا فمتي تطلب الجنة من اصبح حزينا علي الد نيا فكأنما اصبح سا خطا علي يا ابن ادم عجبت لمن ايقن بزوال الد نيا كيف يطمئن بها و عجبت لمن ايقن بالاخرة وبقا ئها و نعيمها كيف يصبر عنها يا ابن ادم عبد تم الدنيا ونسيتم لقائي انما مثلكم كالقبور المجصصة ظاهرا هاملح وباطنها قبيح يا ابن ادم انما الد نيا دار من لا دار له و مال من لا مال له ولها يجمع من لا عقل له و بها يفرح من لا يقين له و عليها يحرص من لا توكل له و في شهواتها يرغب من لا معرفة له فمن أجزنة زائلة و حياة منقطعة وشهوة فانية فقد ظلم نفسه ونسي ربه و غرته الحياة الد نيا يا ابن ادم لا تميتوا قلوبكم بحب الد نيا فان زوالها قريب فكل شئ هالك الا وجهي لور غبتم في كما ترغبون في الد نيا لا سعد تكم في الدارين يا ابن ادم ان اردت حبي اخرج حب الد نيا من قلبك فاني لم اجمع حبي و حب الد نيا في قلب واحد ابدلان الضدين لا يجتمعان كما لا يجتمع الماء والنار في اناء واحد ابدان يا ابن ادم كيف تطمع في حبي مع حب الد نيا فاطلب حبي ورضائي في ترك الد نيا وتفرغ لعبادتي املا قلبك غني وبك رزقا وجسمك راحة يا ابن ادم من عرف الد نيا فرفضها خلص و من عرف الاخرة وسعي لها وصل يا ابن ادم كيف رغبت في الد نيا و نعيمها زائل وحياتها منقضة فان عندي للمطيعين الجنان ابوابها ثمانية فمن طلب رضائي و دار كرامتي فليترك الد نيا ليقنع بالقليل يا ابن ادم تفرغ من الد نيا املا قلبك محبتي يا ابن ادم لا تحزن علي ما فاتك من الد نيا ولا تفرح بما اوتيت منها فانها اليوم لك و عزاب لغيرك فعدد الد نيا واطلب الاخرة فاني اعد دت لعبادي الصالحين مالا عين رأت و لا اذن سمعت ولا خطر علي قلب بشر.

²⁰⁴ Buhârî, Îmân 8, Müslim, Îmân 69-70; İbn Mâce, Mukaddime 9; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Îmân 19; İbn Hibbân, Sahîh, I/202, H. No: 179; Hâkim, el-Müstedrek, IV/1424, H. No: 3805.

²⁰⁵ Buhârî, Sulh 5; Müslim, Akdiyye 17; Ebû Dâvûd, Sünnet 6; İbn Hibbân, Sahîh, I/116, H. No: 26.

“Allah Teâlâ Hadis-i Kudsî’de buyuruyor ki: Ey insanoğlu! Ömrünü hep dünyayı istemekle geçirdin. Cenneti ne zaman isteyecek, onun için amel edeceksin? Sabahleyin dünya işi için üzüntülü kalkan, sanki bana kızarak sabahlamış olur. Ey insanoğlu! Şaşarım o kimseye ki, dünyadan gitmesi yaklaştığı halde, o hala dünyaya dalmış gidiyor. Şaşarım o kimseye ki, âhiretin sonsuzluğuna ve nimetlerine yaklaştı da, onlara kavuşmak için nasıl çalışmaz.

Ey insanoğlu! Dünya, evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Onu toplayanın aklı yoktur, ona sevinenin yakini yoktur, ona haris olanın tevekkülü yoktur, onu istemekte ileri gidenin ma’rifeti yoktur. Geçici ni’met, bitici hayat ve fâni şehvet elde eden kendine zulmetmiş, Rabbi’ni unutmuş ve dünya hayâtı onu aldatmıştır. Ey insanoğlu! Dünya sevgisi ile kalplerinizi öldürmeyiniz. Çünkü elden çıkması yakındır. Benden başka her şey helâk olacaktır. Dünyaya rağbetiniz gibi, bana rağbet etseydiniz, iki dünyada da iyilerden olurdunuz.

Ey insanoğlu! Benim muhabbetimi istiyorsan, dünya sevgisini kalbinden çıkar. Çünkü ben, kendi muhabbetim ile dünya sevgisini hiçbir zaman bir kalpte toplamam. Çünkü iki zıt şey bir arada bulunamaz. Tıpkı su ile ateşin bir kap içinde bulunamadığı gibi. Ey insanoğlu! Dünyayı sevdiğin halde, benim muhabbetimi nasıl istersin. Benim muhabbet ve rızâmı dünyanın terkinde ara, dolu kalbini bana ibâdet için boşalt. Elini çok çalışmaktan, bedenini rahattan çek Ey insanoğlu! Dünyayı tanıyıp atan halis olur, âhireti bilip onun için çalışan vâsıl olur. Ey insanoğlu! Kendisi fâni, nimetleri geçici, hayatı kısa olan dünyaya nasıl rağbet ediyor, kıymet veriyorsunuz? Çünkü benim katımda, itaat ediciler için cennetler vardır. Sekizdirler. Rızamı arayan ve ikrâm yeri isteyen, aza kanâat eylemesi için dünyayı terk etsin. Ey insanoğlu! Dünya sevgisinden vazgeç, kalbin muhabbetimle dolsun. Ey insanoğlu! Helâl sana damla damla, harâm ise sel gibi gelir. Eğer seli terk edip, yüzünü damla damla gelene çevirirsen, halin ve kalbin benimle saf olur. Ey insanoğlu! Dünyadan kaçırdıklarına üzülmeye, ondan eline geçene de sevinme. Çünkü o bugün senindir. Azâbı başkasınındır. O halde dünyayı bırak, âhiret için uğraş. Çünkü ben sâlih kullarım için, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, gönüllerin düşünemediği ni’metler hazırladım.”

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسين بن محمد قال ثنا زويد عن أبي إسحاق عن زرعة عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الدنيا دار من لا دار له ولها يجمع من لا عقل له.

Ahmed b. Hanbel *Müsned’inde* rivâyet etmektedir.²⁰⁶

104. Ey benim ümmetim ve ashâbım! I’şî tayyîbe ol kimse yetmiştir ki, dünya onu terk etmezden mukaddem ol dünyayı terk etmiştir.

“Ey benim ümmetim ve ashâbım! En güzel hayâta kavuşan, dünya kendisini terk etmeden önce, kendisi dünyayı terk edendir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

105. Dünya da öyle olası ki kendini bir garîb, ya bir misâfır bilesin ve gubûr ehlinden addedesin. Tâkim tedârikli gidesin.

“Dünya da öyle ol ki, kendini bir garîb bil, yahut yolcu kabul et, yahut ölülerden say. Ancak böyle hazırlıklı olursun.”

حدثنا يحيى بن حبيب بن عربي . حدثنا حماد بن زيد عن زيد ليث عن مجاهد عن ابن عمر قال أخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم ببعض جسدي فقال يا عبد الله كن في الدنيا كأنك غريب . أو كأنك عابر سبيل . وعد نفسك من أهل القبور .

Bu hadisi Buhârî, Tirmîzî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Taberânî rivâyet etmektedir.²⁰⁷

106. Dünyanın hub ve talebi, her günah ve hatânın ser ve sebebidir.

“Dünya sevgisi, her günah ve hatânın başıdır.”

حدثني سريج بن يونس قال : ثنا عباد بن العوام عن هشام أو عوف عن الحسن قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : حب الدنيا رأس كل خطيئة .

Beyhakî, bu hadisi Hasan’dan mürsel olarak rivâyet etmektedir.²⁰⁸ Ebû Nuaym’da *Hilye*’de Hz. İsa’ya âit bir söz olarak rivâyet etmektedir.²⁰⁹

²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel , *Müsned*, XVII/326, H. No: 24300.

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/389, H. No: 4764; Buhârî, Rikâk 3; İbn Mâce, Zühhd 3; Tirmîzî, Zühhd 25; Taberânî, *Mu‘cemü’l-kebîr*, XII/319, H. No: 13538.

²⁰⁸ Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, VII/338, H. No: 10501.

²⁰⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, VI/388.

107. Bir mü'mine dünyadan bir ziyâde nesne isâbet kılmaz, illâ ki onun deracâtı indillâh noksan bulur. Öyle kalmaz.

“Mü'minin dünyadan bir şeyi artarsa, Allah Teâlâ katındaki derecesi azalır, eskisi gibi kalmaz.”

حدثنا أبو معاوية عن الأعمش عن مجاهد عن بن عمر قال: لا يصيب أحد من الدنيا إلا نقص من درجاته عند الله وإن كان عليه كريما.

Bu hadisi İbn Ebi Şeybe, *Musannef*’inde rivâyet etmektedir.²¹⁰

108. Kim ki kasdı ve arzusu âhiret olup tarîkine gider. Hak Teâlâ onun gınâsını kalbinde kılıb umurunu cem’ ve teshille muîni olup dünyayı ona hizmetkâr eder ve kim ki kasdı ve arzusu dünya olup onunla kalır. Hak Teâlâ onun fakrını göz önünde hâzır edib umûrunu müteferrik ve müteşeddît kılıb ol mütehayyır kalır. Ve dünyadan ona gelmez illâ ki mukadder olan gelir.

“Niyeti âhiret olup, o yolda gidenin kalbine Allah Teâlâ zenginlik verip, işlerini toplar ve işlerine kolaylık gösterip yardımcı olur. Dünyayı ona hizmetçi eder. Kasdı dünya ve onunla kalmak olanın fakirliğini Allah Teâlâ, gözü önünde hazır edip, işlerini dağıtır, şaşar kalır. Halbuki dünyadan ona, ancak mukadder olan gelir.”

حدثنا مقدم نا أسد بن موسى نا أيوب بن خوط ثنا قتادة عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من كانت الدنيا همه وسدمه ولها يشخص ولها ينصب ويطلب جعل الله فقره بين عينيه وشتت عليه ضيعته ولم يأتها منها إلا ما كتب له ومن كانت الآخرة همه وسدمه ولها يشخص ولها ينصب ويطلب جعل الله غناه في قلبه وجمع له الضيعة وأنته الدنيا وهي صاغرة.

Taberânî, bu hadisi *Mu‘cemü’l-evsat*’ta Enes’ten rivâyet etmektedir.²¹¹ Heysemî, Taberânî’nin hadisi iki farklı tarikle rivâyet ettiğini ve râvilerinden Eyyub b. Hut ve Davud b. Muhbir’in zayıf olduğunu söylemektedir.²¹²

109. Her gün bir münâdi üç kere nidâ eder ki dünyayı ehli içün terk ediniz. Ve siz âhiret yoluna gidiniz.

²¹⁰ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/117, H. No: 34628.

²¹¹ Taberânî, *Mu‘cemü’l-evsat*, VI/ 463, H. No: 5988; IX/409, H. No: 8882.

²¹² Heysemî, *Mecma‘u’z-zevâ‘id*, X/432, 17814.

“Her gün bir münâdi üç kere seslenir: Dünyayı onu sevenlere bırakın ve siz âhiret yoluna gidin, der.”

110. hadisle beraber değerlendirdik.

110. Kim ki dünyadan kifâyetinden ziyâde ahzeyler. Ol kimse kendi helâkını ahzeyler. Halbu kim bilmez ki neyler.

“Dünyadan, kendine yetecek kadardan fazla alan, kendi helâkını almış olur. Halbuki o ne yaptığını bilmez.”

عن أنس قال : رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم خيبر والنضير على حمار باكاف مخطوم بحبل ليف وسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : يا أيها الناس دعوا الدنيا - ثلاث مرات - من أخذ من الدنيا فوق ما يكفيه فإنما يأخذ من حتفه وهو لا يشعر.

Mârifetnâme'de 109 ve 110'nolu hadisler iki ayrı hadis olarak geçmektedir. Biz bu hadisleri kaynaklarda Enes'den rivâyet edildiği şekilde tek hadis olarak bulduk. *Mecma'u'z-zevâ'id*'de Bezzâr'a atfedilerek, hadisin bu vecihten başka bir vecihle rivâyetinin olmadığını ve senedinde geçen Hani' b. Mütevekkil'in zayıf bir râvi olduğu söylenmektedir.²¹³

111. Dünyayı terk etmek kalb ve cesedle rahat etmektir.

“Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahata kavuşmaktır.”

عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الزهد في الدنيا يريح القلب والجسد.

Taberânî *Mu'cemü'l-evsat*'nda rivâyet etmektedir. Heysemî, bu hadisi, Ali b. Zeyd'den Eş'as b. Berâz rivâyet ettiğini ve Yahya b. Bast'ın rivâyetinde teferrüt ettiğini söylemiştir.²¹⁴

112. Ezhedi nâs odur ki zîneti dünyayı terk edib âlemi bekâyı derk ede ve yarınki günü ömründen addetmeyib kendini mevtâdan sayıb tedârikle gide.

²¹³ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/446, H. No: 17859; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/193, H. No: 6117, 8574; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/492, H. No: 1313.

²¹⁴ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VII/73, H. No: 6116; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/510, H. No: 18058; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/182, H. No: 6062.

“İnsanların en zahidi, dünyayı terk edip, âhireti anlayan ve yarınki günü ömründen saymayıp, kendini mevtâ kabul edip, hazırlıklı gidendir.”

حدثنا أبو معاوية عن سليمان بن فروخ عن الضحاك بن مزاحم قال أتى النبي صلى الله عليه وسلم رجل فقال يا رسول الله من أزهّد الناس في الدنيا فقال من لم ينس المقابر والبلى وترك أفضل زينة الدنيا وأثر ما يبقى على ما يفنى ولم يعد غدا من أيامه وعد نفسه من الموتى.

İbn Ebi Şeybe bu hadisi, Dahhâk’tan mürsel olarak rivâyet etmektedir..²¹⁵

113. Dünya mü’minin zindanıdır. Ve kâfirin cennet ve seyrânıdır.

“Dünya mü’minin zindanıdır. Kâfirin cenneti’dir.”

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا عبدالعزيز (يعني الدراوردي) عن العلاء عن أبيه عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر .

Müslim ve Tirmîzî, bu hadisi Ebû Hureyre’den merfû olarak rivâyet etmektedirler. Tirmîzî hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir..²¹⁶

114. Dünya bir saattir, onu tâatle geçirmek gerektir.

“Dünya bir saattir, onu tâatle geçirmek gerekir.”

الدنيا ساعة فاجعلها طاعة.

Acluni, Ali el-Kâri’nin, bu hadisin aslının olmadığını; ancak manası sahîhtir dediğini söylemektedir..²¹⁷

115. Dünya mü’min için safâ olmaz. Ve onda rahat bulmaz. Nice safâ olsun ki onun zindanıdır ve belâyı cânıdır.

“Dünyada mü’mine aydınlık ve rahatlık yoktur. Nasıl aydın olsun ki, dünya onun zindanı ve belâsıdır.”

الدنيا لا تصفو لمؤمن كيف وهي سجنه وبلاؤه.

²¹⁵ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/86, H. No: 34318; Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, VII/356, H. No: 10565; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, III/188, H. No: 6092.

²¹⁶ Müslim, *Zühd* 1; Tirmîzî, *Zühd* 16.

²¹⁷ Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, s. 179; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ’*, I/500, H. No: 1331.

Aclûni, bu hadisi İbn Lâl'in Hz.Âişe'den rivâyet ettiğini ve İbn Kars'ın da hadisi hocasından naklen ve hasen li gayrihi olarak rivâyet ettiğini söylemektedir.²¹⁸

116. Aceb acâibdir ki dâr-ı hulûd ve huzûru tasdik eden mü'min bu dâr-ı fenâ ve gurûra nice meyl ve rağbet eder.

“Ne kadar şaşılsa azdır ki, mü'min cenneti ve huzuru tasdik eder de, bu geçici, aldatıcı dünyaya, yine de kıymet verir.”

و أخبرنا أبو الحسين أنا الحسين ثنا عبد الله ثنا حمدون بن سعد المؤذن ثنا النضر بن إسماعيل عن موسى الصغير عن عمرو بن مره عن أبي جعفر قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : يا عجب كل العجب للمصدق بدار الحيوان و هو يسعى لدار الغرور.

Beyhakî, bu hadisi Amr b. Mürre'den mürsel olarak rivâyet etmektedir.²¹⁹

117. Tahkîkan dünya bir lezzetli sebze ve reyhandır. Hak Teâlâ onu size verdi ki sizi tecrübe ve imtihandır. Zirâ ki Ben-i İsrail'e dünya bast olundukta onlar libase-i fâhireye mâil ve it'âmı nefiseye tâlib olub, işreb-i lezizeye râgıb olmuşlardır. Envâ-ı fitne ve fesâda sâi ve zâhib olmuşlardır.

“Dünya hakikatte tatlı ve güzel kokulu bir çiçektir. Allah Teâlâ'nın onu size vermesi, deneme ve imtihan içindir. Zirâ dünya, Ben-i İsrail'e takdim olununca, onlar süslü giyecekleri, nefis yiyecekleri, lezzetleri ve içecekleri istediler. Çeşit çeşit fitne ve fesâda saptılar.”

حدثنا محمد بن المثنى ومحمد بن بشار قالوا حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن أبي مسلمة قال سمعت أبا نضرة يحدث عن أبي سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن الدنيا حلوة خضرة وإن الله مستخلفكم فيها فينظر كيف تعملون فاتقوا الدنيا واتقوا النساء فإن أول فتنة بني إسرائيل كانت في النساء وفي حديث بشار لينظر كيف تعملون.

Bu hadisi, Müslim Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet etmektedir. Ayrıca Tirmîzî ve İbn Mâce'de rivâyet etmektedirler.²²⁰

²¹⁸ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/187, H. No: 6090; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/494, H. No: 1317-1318.

²¹⁹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/82, H. No: 34362; Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, I/347, H. No: 595; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/348, H. No: 10539; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/160, H. No: 5962.

118. Mü'min kendi nefsinden nefsi için ve dünyasından âhireti için ve şebâbından herm için ve hayatından mevt için tezevvüd ile tedârik eylesün. Zirâ ki dünya sizler için halk olunmuştur. Ve siz âhiret için halk olmuştuz. Ve ba'del mevt bir dâr yoktur, illâ ki ya cennet veya nârdır.

“Mü'min, kendinden kendisi için, dünyasından âhireti için, gençliğinden ihtiyarlığı için, sağlığından ölümü için tedârik ve hazırlıkta bulunsun. Çünkü dünya sizin için yaratılmıştır. Siz de âhiret için yaratılmışsınız. Ölümden sonra cennet ve cehennemden başka yer yoktur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

119. Ebû Bekir'i Sıddık (r.a) hazretleri bir şerbet-i asl isteyib şurbu indinde bûka-i şedid eylemiştir. Ba'de's- sukût ona demişlerdir ki niçün ağladın? Cevab etmiştir ki bir gün ol Habib-i Ekrem (s.a.v) hazretlerini gördüm ki kendi üzerinde bir nesneyi def ederdi. Onunla bile bir kimseyi görmedim. Vakti âhirde dedim ki, Yâ Rasulallah senin kendinden def eylediğin ne idi kim ben kimseyi görmedim? Cevab eyledi kim ol bu dünya idi kim temessül edib bana geldik de onu def edib dedim ki, benden ba'id ol. Bundan sonra ol rucu edib bana dedi ki, sen benden halâs buldun, lâkin senden sonra hiç kimse benden halâs bulamaz. İmdî ben onun için ağlarım, demiştir.

“Ebû Bekr-i Sıddık (r.a) bal şerbeti istemişti. İçerken çok ağladı. Ağlaması bittikten sonra, kendisine ağlamasının sebebi soruldu. Buyurdu ki: Bir gün Resul-i Ekrem'i (s.a.v) gördüm. Üzerlerinden bir şeyi uzaklaştırdı. Halbuki yanında kimseyi göremedim. Bir başka zaman arz ettim ki, yâ Rasulallah, kendinden uzaklaştırdığın şey ne idi? Ben kimseyi görmedim buyurdu. Buyurdu ki o, dünya idi. Bir şekle girip bana geldi. Onu kovdum ve benden uzak ol dedim. Tekrar dönüp bana geldi ve dedi ki: “Sen benden kurtuldun, lâkin senden sonra hiç kimse benden kurtulamaz.” Onun için ağlıyorum.”

حدثنا أحمد بن عبد الله بن الحسين قال : نا إسماعيل بن سنان قال : نا عبد الواحد بن زيد عن أسلم الكوفي عن مرة الطيب عن زيد بن أرقم قال : كنا مع أبي بكر رضي الله عنه إذا استسقى فأتى بماء وعسل فلما وضعه على يده بكى وانتحب حتى ظننا أن به شيئاً ولا نسأله عن شيء فلما فرغ قلنا : يا خليفة رسول الله ما حملك على هذا البكاء ؟ قال : (بينما أنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ رأيته يدفع عن نفسه شيئاً ولا أرى شيئاً فقلت

²²⁰ Müslim, Zikr 99; İbn Mâce, Fiten 19; Tirmîzî, Fiten 26.

: يا رسول الله ما الذي أراك تدفع عن نفسك ولا أرى شيئا ؟ قال : الدنيا تطولت لي فقلت : إليك عني فقلت لي : أما أنك لست بمدركي قال أبو بكر : فشق علي وخشيت أن أكون قد خالفت أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم ولحققتي الدنيا . (

Bezzâr, bu hadisi *Müsned*'inde bazı lafız farklılıklarıyla Zeyd b. Erkam'dan, o da Hz. Ebûbekir'den rivâyet etmektedir. Ayrıca hadis *Hilyetü'l-evliyâ*'da geçmektedir.²²¹

120. Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.v) bâzı ashâbıyla bir ölmüş oğlak lâşesi yanından geçerken ashâbına demişlerdir ki kanginiz bu oğlağı bir dirheme alırsınız? Demişlerdir ki, meccânen dahi almayız. Bundan sonra ol Hazret demiştir ki vallâhi bu dünya sizin indinizde bu cîfeden erzel ve ahgârdır.

“Habib-i Ekrem (s.a.v) bâzı ashâbıyla berâber bir oğlak lâşesi yanından geçerken, ashâbına buyurdu ki, hanginiz bu oğlağı bir dirheme alırsınız? Bedâva verseler de almayız dediler. Buyurdu ki, vallâhi dünya sizin yanınızda bu leşten daha aşağıdır.”

حدثنا عبدالله بن مسلمة بن قعنب حدثنا سليمان (يعني ابن بلال) عن جعفر عن أبيه عن جابر بن عبدالله : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر بالسوق داخلا من بعض العالية والناس كنفته فمر بجدي أسك ميت فتناوله فأخذ بأذنه ثم قال أيكم يحب أن هذا له بدرهم ؟ فقالوا ما نحب أنه لنا بشئ وما نصنع به ؟ قال أتحبون أنه لكم ؟ قالوا والله لو كان حيا كان عيبا فيه لأنه أسك فكيف وهو ميت ؟ فقال فوالله للدنيا أهون على الله من هذا عليكم.

Müslim, bu hadisi Câbir b. Abdullah'tan rivâyet etmektedir.²²²

121. Abd-i dinâr, abd-i dirhem ve abd-i hamîsa ta's olsun.

“Altın, gümüş ve abâ kulları helâk olsun.”

حدثنا يحيى بن يوسف أخبرنا أبو بكر عن أبي حصين عن أبي صالح عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : تعس عبد الدينار والدرهم والقטיפه والخميصة إن أعطي رضي وإن لم يعط لم يرض²²³

²²¹ Bezzâr, *Müsned*, I/106, H. No: 44; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VI/164.

²²² Müslim, *Zühd* 2; Ebu Dâvûd, *Tahâret* 72.

²²³ Buhârî, *Cihad* 69; İbn Mâce, *Zühd* 8.

Tirmîzî bu hadisi, “لعن” lafzıyla rivâyet etmektedir ve hadisin rivâyet ettiği bu vecihle garib olduğunu söylemektedir.²²⁴

122. Nâr-ı cahîm şehvât ile mahfûf ve cennet-i nâîm mekârih ile mestûrdur.

“Cehennem ateşi şehvetlerle kuşatılmıştır. Cennet nimetleri ise mekruhlarla örtülüdür.

حدثنا إسماعيل قال حدثني مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (حجب النار بالشهوات وحجبت الجنة بالمكاره.

Tirmîzî hadisi “حفت” lafzıyla hadisi rivâyet etmiştir. Tirmîzî hadisin bu vecihle hasen-garib olduğunu söylemektedir.²²⁵

123. Vallâhi ben sizin için fakrden havf etmem; lâkin havfım budur ki, dünya sizden mukaddem gelenlere bast olunduğu gibi, size dahi bast olunub, onları helâk eylediği gibi, sizi dahi helâk eder.

“Vallâhi ben sizin için fakirlikten korkmam; fakat dünyanın sizden öncekilere bolca geldiği gibi, sizi de helâk edeceğinden korkarım.”

حدثنا سويد بن نصر اخبرنا عبد الله بن المبارك عن معمر و يونس عن الزهري أن عروة بن الزبير أخبره أن المسور بن مخرمة أخبره أن : عمرو بن عوف وهو حليف بني عامر بن لؤي وكان شهد بدرا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم أخبره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم بعث أبا عبيدة بن الجراح فقدم بمال من البحرين وسمعت الانصار بقدم أبي عبيدة فوافوا صلاة الفجر مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم انصرف فتعرضوا له فتبسم رسول الله صلى الله عليه وسلم حين رآهم ثم قال أظنكم سمعتم أن أبا عبيدة قدم بشيء قالوا أجل يا رسول الله قال فأبشروا وأملوا ما يسركم فو الله ما الفقر أخشى عليكم ولكني أخشى أن تبسط الدنيا عليكم كما بسطت على من قبلكم فتنافسوها كما تنافسوها فتهلككم كما أهلكتهم.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.²²⁶

124. اللهم اجعل رزق آل محمد قوتا كفا

“Yâ Rabbi, Muhammed’in âlinin rızkını yetecek kadar eyle.”

²²⁴ Tirmîzî, Zühd 42.

²²⁵ Buhârî, Rikâk 28; Müslim, Cennet 1; Tirmîzî, Cennet 21; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/49, H. No: 714.

²²⁶ Buhârî, Rikâk 7; Müslim, Zühd 6; İbn Mâce, Fiten 18; Tirmîzî, Kıyâme 28.

حدثنا أبو عمار حدثنا وكيع عن الأعمش عن عمارة بن القعقاع عن أبي زرعة عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اللهم اجعل رزق آل محمد قوتا.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir. Buhârî, hadisi “ اللهم ” şeklinde rivâyet etmektedir.²²⁷

125. Ol mü'min felâh bulmuştur ki rızk-ı kifâf ile kanâat kılmıştır.

“Kendine yetecek kadar rızıkla yetinen mü'min kurtulmuştur.”

حدثنا العباس الدوري حدثنا عبد الله بن يزيد المقرئ حدثنا سعيد بن أبي أيوب عن شرحبيل بن شريك عن أبي عبد الرحمن الحبلي عن عبد الله بن عمرو : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قد أفلح من أسلم وكان رزقه كفافا وقنعه الله.

Tirmîzî, bu hadisin hasen olduğunu söylemektedir.²²⁸

126. Âdemoğlu malım malım der. Ol mağrur-u îtibardır. Onun malından yiyib, giyib, ifnâ eylediğinden gayrı, ya tasadduk edib ibkâ eylediğinden gayrı nesi vardır.

“İnsanoğlu benim malım, benim malım der. Aldanmıştır. Onun, malından yiyerek, giyerek yok ettiği ve sadaka vererek ilerisi için ayırdığından başka nesi vardır?”

حدثنا محمود بن غيلان حدثنا وهب بن جرير حدثنا شعبة عن قتادة عن مطرف عن أبيه : أنه انتهى إلى النبي صلى الله عليه وسلم وهو يقول { ألهاكم التكاثر } قال يقول ابن آدم مالي مالي وهل لك من مالك إلا ما تصدقت فأمضيت أو أكلت فأفنيته أو لبست فأبليت.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.²²⁹

127. Gınâ ol değildir ki metâ-ı dünyası çok olur. Belki gınâ odur ki atâ-ı hak ile kanâat edebilir.

“Dünya malı çok olan değil, Hakk’ın verdiği kanâat edebilen zengindir.”

²²⁷ Buhârî, Rikâk 17; Müslim, Zühd 18; İbn Mâce, Zühd 9; Tirmîzî, Zühd 38.

²²⁸ Tirmîzî, Zühd 35; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/32, H. No: 669.

²²⁹ Müslim, Zühd 3; Tirmîzî, Zühd 31; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/42, H. No: 699; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV/1483, H. No: 3969.

حدثنا أحمد بن بديل بن قريش الياامي الكوفي حدثنا أبو بكر بن عياش عن أبي حصين عن أبي صالح عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس الغني عن كثرة العرض ولكن الغني غني النفس.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.²³⁰

128. Mezara’ ve besâtin ittihaz edinmeyiniz ki dünyaya rağbet edersiz.

“Tarla ve bahçe bulundurmayınız ki, dünyaya rağbet etmeyesiniz.”

حدثنا محمود بن غيلان حدثنا وكيع حدثنا سفيان عن الأعمش عن شمر بن عطية عن المغيرة بن سعد بن الأخرم عن أبيه عن عبد الله بن مسعود قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تتخذوا الضيعة فترغبوا في الدنيا.

Tirmîzî, bu hadisin hasen olduğunu söylemektedir.²³¹

129. Bir sürü koyun içine düşen iki aç kurdun ol koyuna olan ziyânından, kişinin dinine mal ve şeref hırsının ziyânı ziyâde çoktur.

“Mal ve şeref hırsının insanın dinine zarârı, bir koyun sürüsü içine düşen iki aç kurdun sürüye zararından daha büyüktür.”

حدثنا سويد بن نصر أخبرنا عبد الله بن المبارك عن زكريا بن أبي زائدة عن محمد بن عبد الرحمن بن سعد بن زارة عن ابن كعب بن مالك الأنصاري عن أبيه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما ذئبان جائعان أرسلا في غنم بأفسد لها من حرص المرء على المال والشرف لدينه.

Bu hadisi, Tirmîzî ve İbn Hibbân rivâyet etmektedirler.²³²

130. Dünyayı terk eyle ki Hak Teâlâ sana muhabbet eylesin. Ve halkın yedinde olan malından kat’ı tamâ eyle ki halk sana muhabbet eylesin.

“Dünyayı terk et ki, Allah Teâlâ seni sevsin. Halkın elinde olan malına tama etme ki, insanlar seni sevsin.”

²³⁰ Buhârî, Rikâk 15; Müslim, Zekât 120; Tirmîzî, Zühd 40; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, III/404, H. No: 7159.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/127, H. No: 4048; Tirmîzî, Zühd 20; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/ 47, H. No: 708.

²³² Tirmîzî, Zühd 43; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/95, H. No: 3218; Kudâî, *Müsnedü’ş-şihâb*, VII/84, H. No: 34380.

حدثنا أبو عبيدة بن أبي السفر . حدثنا شهاب بن عباد . حدثنا خالد بن عمرو القرشي عن سفيان الثوري عن أبي حازم عن سهل بن سعد الساعدي قال أتى النبي صلى الله عليه وسلم رجل فقال يا رسول الله دلني على عمل إذا أنا عملته أحبني الله وأحبنى الناس . فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ازهد في الدنيا يحبك الله . وازهد فيما في أيدي الناس يحبوك.

Bu hadisi, İbn Mâce rivâyet etmektedir. *Zevâid*'in'de bu hadisin senedinde bulunan râvi Halid b. Amr için zayıf demektedir.²³³

131. Rabbim bana arz eylemiştir ki batahâ-i Mekke'yi altın ile doldura. Ve ben demişimdir ki, Lâ, yâ Rabbi tene'im kılayım belki bir gün câi ve bir gün şeb'ân olayım, tâkim câi oldukça tazarru ile seni zikir ve fikredeyim. Şeb'an oldukça surûr ile sana hamd ve şükredeyim .

“Rabbim bana, Mekke civârını altın ile doldurayım dedi. Ben, hayır yâ Rabbi, dünyada ni'metlere kavuşmak istemem. Belki bir gün aç, bir gün tok durup, aç olunca, yalvararak seni zikir ve fikredeyim. Tok olunca sevinç ile sana hamd ve şükredeyim, dedim.”

أخبرنا سويد بن نصر أخبرنا عبد الله بن المبارك عن يحيى بن أيوب عن عبيد الله بن زحر عن علي بن يزيد عن القاسم أبي عبد الرحمن عن أبي أمامة : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن أغبط أوليائي عندي لمؤمن خفيف الحاذ ذو حظ من الصلاة أحسن عبادة ربه وأطاعه في السر وكان غامضا في الناس ولا يشار إليه بالأصابع وكان رزقه كفافا فصبر على ذلك ثم نفذ بيده فقال عجلت منيته قلت بواكيه قل تراثه وبهذا الإسناد عن النبي صلى الله عليه وسلم قال عرض علي ربي ليجعل لي بطحاء مكة ذهبا قلت لا يارب ولكن أشبع يوما وأجوع يوما وقال ثلاثا أو نحو هذا فإذا جعت ضرعت إليك وذكرتك وإذا شبعت شكرتك وحمدتك.

Tirmîzî, bu hadisin hasen olduğunu söylemektedir.²³⁴

132. Hak Teâlâ dünyayı üç cüz edib bir cüz'ünü mü'mine, bir cüz'ünü münâfika, bir cüz'ünü kâfire vermiştir. Mü'min, dünyasından tezevvüd edib tariki âhirete gider. Ve münâfık tezyin ve kâfir temettu' edib gider.

²³³ İbn Mâce, Züh'd 1; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VI/193, H. No: 5972.

²³⁴ Tirmîzî, Züh'd 35; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/207, H. No: 7835; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VII/191, H. No:18616.

“Allah Teâlâ dünyayı üçe ayırıp birini mü’mine, birini kâfire, birini münâfika vermiştir. Mü’mîn, dünyasından azığını alıp âhiret yoluna gider. Münâfık süslenir, kâfir ise nimetleri kullanıp gider.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

133. Bu dünya, Muhammed’e ve âline layık değildir.

“Bu dünya, Muhammed’e ve âline layık değildir.”

عن عائشة رضي الله عنها قالت قلت يا رسول الله ألا تستطعم الله فيطعمك قالت وبكيت لما رأيت به من الجوع فقال يا عائشة والذي نفسي بيده لو سألت ربي أن يجرى معي جبال الدنيا ذهباً لأجراها حيث شئت من الأرض ولكن اخترت جوع الدنيا على شبعها وفقر الدنيا على غناها وحزن الدنيا على فرحها يا عائشة إن الدنيا لا تنبغي لمحمد ولا لآل محمد يا عائشة إن الله لم يرض لأولى العزم من الرسل إلا الصبر على مكروه الدنيا والصبر عن محبوبها ثم لم يرض إلا أن يكلفني ما كلفهم فقال فاصبر كما صبر أولو العزم من الرسل والله مالي بد من طاعته وإنني والله لأصبرن كما صبروا بجهدتي ولا قوة إلا بالله²³⁵

Hadis yukarıdaki şekliyle *İhyâ*’da geçmektedir. Deylemî, bu hadisi Hz. Âişe’den kısa bir şekilde rivâyet etmektedir.²³⁶

134. Bir gün bir hasır üzerinde yatıp ondan kalktı da onun cesed-i şerifinde eser-i hasır âşikâra olduğundan Ashâb-ı Kiram ondan isti’zan etmişlerdir ki senin için bir firaş müheyyâ edelim. Ol Hazret buyurmuştur ki, benim bu dünya ile işim nedir? Ben bu dünya ile değilim, illâ ki bir râkıb mîsâliyim ki tarik üzerinde bir şecere tahtında mustazıl olub bir mikdar meks eder, ba’de ol şecereyi terk edib tarîkına gider.

“Hz. Peygamber bir gün bir hasır üzerinde yattı ve sonra kalktı. O’nun mübarek bedeninde hasır izi açıkça gözüktü. Ashap ondan utandı da sana bir yatak edinelim (dediler). O Peygamber buyurmuştur ki, benim bu dünya ile ne işim vardır. Benim bu dünya ile ilgim onda bir ağacın gölgesinde bir müddet kalıp yoluna devam edip giden bir süvâri gibi olmamdır.”

²³⁵ Gazzâlî, *İhyâ* IV/221.

²³⁶ Deylemî, *Firdevs*, V/426, H. No: 8628; *Müttakî el-Hindî, Kenzü’l-ummâl*, III/187, H. No: 6089.

حدثنا موسى بن عبد الرحمن الكندي حدثنا زيد بن حباب أخبرني المسعودي حدثنا عمرو بن مرة عن إبراهيم عن علقمة عن عبد الله قال : نام رسول الله صلى الله عليه وسلم على حصير فقام وقد أثر في جنبه فقلنا يا رسول الله لو اتخذنا لك وطاء فقال ما لي وما للدنيا ما أنا في الدنيا إلا كراكب استظل تحت شجرة ثم راح وتركها.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.²³⁷

135. Bu dünya bir köprüdür ki hemân bundan abûr edesiz. Bunu imâret etmeyib geçib yolunuza gidesiz.

“Bu dünya bir köprüdür ki bundan hemen geçesiniz. Tamiri ile uğraşmayıp yolunuza devam edesiniz.”

حدثنا محمد بن محمد قال سمعت الحسن بن محمد الرازي المذكر يقول سمعت أبي يقول سمعت يحيى بن معاذ يقول الدنيا أمير من طلبها وخادم من تركها الدنيا طالبة ومطلوبة فمن طلبها رفضته ومن رفضها طلبته الدنيا قنطرة الآخرة فاعبروها ولا تعمروها ليس من العقل بنيان القصور على الجسور الدنيا عروس وطلبها ماشطتها وبالزهد ينتف شعرها ويسود وجهها ويمزق ثيابها ومن طلق الدنيا فالآخرة زوجته فالدنيا مطلقة الأكياس لا تنقضي عدتها أبدا فخل الدنيا ولا تذكرها واذكر الآخرة ولا تنسها وخذ من الدنيا ما ييلغك الآخرة ولا تأخذ من الدنيا ما يمنعك الآخرة.

Ebû Nuaym, bu hadisi *Hilye*’sinde rivâyet etmektedir.²³⁸ Ayrıca İbn Asâkir’in Yahya b. Said ‘den rivâyetinde, Hz. İsa (a.s)’a ait bir söz olarak ifade edilmektedir.²³⁹

136. Habib-i Ekrem (s.a.v) dünyayı zem eyledikte ondan hayırlı olan eşyâyı istisnâ edib buyurmuştur ki, ملعوندر الا ذكر الله و تلاوت قرآن و رضاء الله, için dünya و ما فيها bulunan âmal ve kâl ve ahvâl ayân-ı cihan mel’un değildir.

“Dünya ve içindekiler mel’undur; ancak Allah Teâlâ’yı zikir, Kur’an’ı Kerim okumak ve Allah rızâsı için olan sözler, ameller, haller ve işler mel’un değildir.”

حدثنا محمد بن حاتم المكتب حدثنا علي بن ثابت حدثنا عبد الرحمن بن ثابت بن ثوبان قال سمعت عطاء بن قرة قال سمعت عبد الله ابن ضمرة قال سمعت أبا هريرة يقول : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ألا الدنيا ملعونة ملعون ما فيها إلا ذكر الله وما والاه وعالم أو متعلم.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/222, H. No: 2744; İbn Mâce, *Zühd* 3; Tirmîzî, *Zühd* 44; İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII/90, H. No: 6318.

²³⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, X/53.

²³⁹ Aclûni, *Keşfü’l hafâ*, II/490, H. No: 1320.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir.²⁴⁰

137. Sizin dünyanızdan bana muhabbetli olan eşya üç nesnedir, ki biri nisâdır. Ve biri hoş kokulu nesnelerdir. Ve gözümün nuru namaz içindedir.

“Sizin dünyanızdan bana sevdirilen şeyler üçtür: Kadın, güzel koku ve gözümün nuru içinde olan namaz.”

حدثني الشيخ الإمام أبو عبد الرحمن النسائي قال أخبرنا الحسين بن عيسى القومسي قال حدثنا عفان بن مسلم قال حدثنا سلام أبو المنذر عن ثابت عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : حبيب إلي من الدنيا النساء والطيب وجعل قرة عيني في الصلاة .

Ahmed b. Hanbel ve Nesâî, bu hadisi Hz. Enes'ten rivâyet etmektedirler.²⁴¹

138. İnsâf-ı batın ile ekl ve şürb edin ki, ol nübüvvettendir bir cüz dür.

“Karnınızın yarısını yemek ve su ile doldurunuz ki, bu peygamberlikten bir kısımdır.”

البسوا واشربوا في أنصاف البطون فإنه جزء من النبوة.

Elbânî, bu hadisin aslı olmadığını söylemektedir.²⁴² Hadis *İhyâ* 'da geçmektedir.²⁴³

139. Gıpta olunmaz, illâ ki iki ricâle olunur. Biri ol kimsedir ki Hak Teâlâ ona i'tâ' etmiştir. Ol dahi ol maldan leyl ve nehâr infâk eder. Ve biri ol kimsedir ki Hak Teâlâ ona Kur'an'ı vermiştir. Ol leyl, nehâr onunla amel eder.

“Yalnız iki şeye gıpta olunur: Biri Allah Teâlâ'nın mal verip, bu maldan gece gündüz veren kimse, diğeri de Allah Teâlâ'nın kendisine Kur'an verip, gece gündüz onunla amel eden kimsedir.”

²⁴⁰ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/201, H. No: 35332; İbn Mâce, *Zühd* 3; Tirmîzî, *Zühd* 14; Bezzâr, *Müsned*, V/144, H. No: 1736.

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X/412, H. No: 12234; Nesâî, *İşretü'n-Nisâ* 1; Ebû Ya'la, *Müsned*, VI/199-237, H. No: 3482, 3530, Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VII/288, H. No: 18913.

²⁴² Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisü'z-Zaife ve'l-Mevzûa*, I/274, H. No: 245.

²⁴³ Gazzâlî, *İhyâ*, III/80.

حدثنا ابن أبي عمر حدثنا سفيان الزهري عن أبيه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا حسد إلا في اثنتين رجل آتاه الله مالا فهو منه آتاء الليل وآتاء النهار ورجل آتاه الله القرآن فهو يقوم به آناء الليل وآناء النهار.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir. Ayrıca İbn Mes'ud ve Ebû Hureyre'den de benzer rivâyetlerin olduğunu söylemektedir.²⁴⁴

140. Ne güzeldir ki sâlih kimsenin helâl malı ola.

“Sâlih kimseye helâl mal ne güzeldir.”

حدثنا بكر بن سهل والمقدام بن داود قالوا ثنا عبد الله بن صالح حدثني موسى بن علي بن رباح عن أبيه عن عمرو بن العاص قال بعث إلي رسول الله صلى الله عليه وسلم فأمرني أن آخذ ثيابي وسلاحي فأتيته وهو يتوضأ فصعد في النظر ثم طأطأه فقال يا عمرو إني أريد أن أبعثك على جيش ليظفرك الله ويسلمكم وأزعب لك زعبة من المال [ص 23] صالحة فقلت يا رسول الله ما أسلمت رغبة في المال ولكني أسلمت رغبة في الإسلام وأكون مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال نعم ونعما بالمال الصالح للمرء الصالح أسلمت رغبة في الإسلام و أن أكون مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال لي : يا عمرو : نعم المال الصالح للرجل الصالح.

Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, bu hadisi الصالح للمرء الصالح şeklinde rivâyet etmektedir. Beyhakî ve İbn Hibbân ise hadisi نعم المال الصالح للرجل الصالح şeklinde rivâyet etmektedirler.²⁴⁵

141. Eğtabü evliyâ benim indimde ol mü'mindir ki ol hafîfü'l hâz ola ve salât ve sıyamından haz vâfir bula ve sır ve alâniyetinde Rabbisine gökçek ibâdet kıla ve nâs içinde meşârı bilbenun olmayıb gâmız ola. Ve rızk-ı kifâf olub onunla sâbır ola.

“Benim katımda en sevgili mü'min, hafîfü'l- hâz (bekar) olan, çok namaz kılan ve çok oruç tutan, gizli ve açıkta Rabbine iyi ibâdet eden ve insanlar içinde meşhur olmayıp rızkı yeteri derecede bulunan ve ona sabredendir.”

²⁴⁴ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 20, Tevhid 45; Müslim, Salatü'l-Müsâfirin 266; İbn Mâce, Zühd 22; Tirmîzî, Birr 24; İbn Mâce, Zühd 22.

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII/487, H. No: 17692; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/87, H. No: 3210; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, X/7, H. No: 9007; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/90, H. No: 1248.

حدثنا محمد بن يحيى . حدثنا عمر بن أبي سلمة عن صدقة بن عبد الله عن إبراهيم بن مرة عن أيوب بن سليمان عن أبي أمامة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إن أغبط الناس عندي مؤمن خفيف الحاذ . ذو حظ من صلاة . غامض في الناس . لا يؤيئه له . كان رزقه كفافا . وصير عليه . عجلت منيته وقل تراثه وقلت بواكيه .

İbn Mâce, *Zevâid*'inde hadisin senedinde bulunan râvi Eyyub b. Süleyman sebebiyle isnâdının zayıf olduğunu söylemektedir.²⁴⁶

142. Dünyasına muhabbet eden âhiretine zarar eder. Ve âhiretine muhabbet eden dünyasına zarar eder. Bundan sonra bâki olanı fâni üzerine tercih ediniz.

“Dünyasını seven âhiretine zarar verir, âhiretini seven dünyasına zarar verir.”
O halde bâki olanı fâni olana tercih ediniz.”

أخبرنا إسحاق بن إبراهيم بن إسماعيل قال : حدثنا قتيبة بن سعيد قال : حدثنا يعقوب بن عبد الرحمن الإسكندراني عن عمرو بن عمرو عن المطلب عن أبي موسى أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من أحب دنياه أضر بآخرته ومن أحب آخرته أضر بدنيته فآثروا ما يبقى على ما يفنى

Bu hadisi Ahmed b: Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Kudaî ve Hâkim rivâyet etmektedir. Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu; ancak onların hadisi tahrir etmediklerini söylemektedir.²⁴⁷

4. Kalbin Önemini Bildiren Hadisler

143. Hadis-i Kudsîyesinde buyurmuştur ki;

لايسعني ارضي ولا سمائي و و سعني قلب عبدي المؤ من الهين اللين الورع يا بن آدم سافر في نفسك تجدني في اول قدم . يا ابن آدم من سفر الباطن ابتلى بسفر الظاهر ولا يزداد مني الا بعدا . يا ابن آدم انا مكنون الا كوان وليس لي مكان سوى سرالانسان. يا ابن آدم من اعرض عن الدنيا فقد اقبل على الآخرة ومن اعرض عن الآخرة فقد اقبل على ومن اقبل على فقد دخل من الجسم الى اللروح ومن اللروح الى السر فوصل الى. يا ابن آدم من اراد ان يدخل حضور حضرتي فلا يلتفت الى الملك واللכות والجبروت فمن رضي بواحد منها فهو من المطر و دين عن حضور حضرتي لان المعراج هو العروج عما سوائي و الا نس بلقائي فان لى عبادالم اخلقهم للحنة ولا للنار وللثواب ولا للعقاب بل خلقتهم لمحبتى وهم اهل البقاء المحترقون بنور اللقاء عبدي انا لك فانت لمن و انا

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI/233, H. No: 22097; İbn Mâce, *Zühd* 4; Tirmîzî, *Zühd* 35; Hâkim, *el-Müstedrek*, VII/2552, H. No: 7148; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/208, H. No: 7829; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/152, 5927, 5928.

²⁴⁷ Ahmed b: Hanbel, *Müsned*, XV/8, H. No: 19586; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/46, H. No: 707; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, IX/ 150, H. No: 8757; Hâkim, *el-Müstedrek*, VIII/2800, H. No: 7853; Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, I/258, H. No: 418.

معك فانت مع من عبدى ان اتيتني بنفسك فلك رضائى وان اتيتنى بقلبك فلك جمالى و لقائى. يا داود انا بدك اللازم فالزم بدك اللازم. يا ابن آدم انا لا انظر الى صوركم ومحاسنكم بل انظر الى قلوبكم و نياتكم . لو لا حب الدنيا يحوم على قلب ابن آدم لنظر الى ملكوت لسماء ولو لا الا سباب تحجب قلب ابن آدم لو جدنى قريبا منه ايدا. يا ابن آدم من تقرب منى شبر اتقربت منه ذراعا ومن تقرب منى ذراعا تقربت منه باعا ومن اتانى يمشى اتيته هرولة. لايزال عبدى يتقرب لى بالنوافل حتى احب ومن احبته كنت سمعه الذى يسمع به وبصره الذى يبصر به و لسانه الذى ينطق به و يده التى يبطش بها ورجله التى يمشى بها فى يسمع و بى يبصر و بى ينطق و بى يبطش و بى يمشى ولن سألنى لاعطيته ماتقرب الى عبدى بمثل اداء ما افترضت عليه. يا ابن آدم انا تقرب اليك بستر عيوبك و انت تهرب منى بالغفلة عنى. يا ابن آدم لو ان اخوانك وجدوا رايحة ذنوبك لما جالسوك وانا الستار الحليم. يا ابن آدم اذا اصبحت اصبحت بين نعمتين عظيمتين لا تدري ايتهما اعظم عندك اذنوبك المستورة عن الناس ام الثناء الحسن عليك منهم ولو علموا ما اعلم منك لما كلمك احد من خلقى وانا الغفور الرحيم. يا ابن آدم ماتكلمت كلمة ولا نظرت نظرة ولا سمعة صوتا ولا شمت رائحة ولا بطشت شيئا ولا مشيت خطوة ولا تفكرت خطرة ولا تألمت بحزن وتلذذت بسرور الا وانا معك وحاضر عندك ومطلع عليك وناظر الى قلبك و قريب منك و رقيب على كل ذرة من ظاهرك و باطنك و محيط بك و خيط عليك و متصرف في جميع امورك فاشكرلى واعبدنى وهلم الى وتوكل على وفوض الى واراض عنى ارض عنك واحبك واكفيك فتجدنى معك اينما كنت ان كنت لى كنت لك بقدر ما تكون لى اكون لك.

“Allah Teâlâ, Hadis-i Kudside; “Göklere ve yere sığmam. Lâkin mü'min kulumun kalbine sığarım. Ey Âdemoğlu! Kendinde sefer eyle, ilk adımda beni bulursun. Ey insanoğlu! Batın seferinden mahrum olan, zâhir seferine tutulur. Benden uzaklığından başka bir şey artmaz. Ey insan! vücûdunda bir et parçası vardır. Onda kalb vardır. Özünde ruh vardır. Ruhtan içre sır vardır, sırdan içre ben. Ey insanoğlu! Kainatı, her varlığı yaratan benim. İnsanın sırrında başka benim yerim yoktur. Ey insan! Dünyadan yüz çeviren âhirete döner, âhiretten de yüz dönen bana dönmüş olur, bana dönen cisimden ruha, ruhtan sırra geçer ve sonra bana kavuşur. Ey insanoğlu! Huzuruma gelmek isteyen mülke, melekuta ve ceberuta bakmaz. Onlardan birine râzı olan, maksadına ermez. Çünkü mi'rac, masivadan uruc etmek ve benim likam ile ünsiyette olmaktır. Benim cennet, cehennem, sevab, ikab düşüncesinde olmayan kullarım vardır. Onları muhabbetim için yarattım. Onlar bekâ ehli olup likâ nuruyla yanımlıdır. Ey kulum! Ben senin içinim, sen kimin içinsin? Ben seninleyim, sen kiminlesin? Ey kulum nefsinı bana getirirsen rızam senin içindir. Kalbini bana verirsen cemâlim ve likâm senin içindir. Ey insan! Ben sizin suretlerinizin güzelliğine bakmam, kalplerinize ve niyetlerinize bakarım. Dünya sevgisi olmasaydı mü'minin kalbi benimle olur, göklerin melekutunu görürdü. Sebepler olmasaydı insanın kalbi beni her şeyden yakın bulmayı severdi. Ey insan! Bana bir karış yaklaşına ben bir adım

yaklaşırim. Bana bir adım yakalaşana ben bir kulaç yaklaşırim. Kulum bana nâfilelerle yaklaşır. Hatta onu severim. Sevdiğimin kulağı olurum, benimle işitir, gözü ben olurum, benimle görür, dili ben olur, benimle söyler, eli ben olurum, benimle tutar, ayağı ben olurum, benimle yürür. O zaman benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur, benimle tutar. Benden isterse ona veririm. Kulum bana farzlarla olduğu gibi, hiçbir şeyle yaklaşamaz. Ey insan! Ben sana ayıplarını örtmekle yaklaşırim, sen ise benden gâfil olup kaçarsın. Ey insan! Kardeşlerin sende günah kokusu bulsalar, seninle oturmazlar. Ben ise günahları örtücüyüm ve Halîm'im. Ey insan! Sabah'a çıktığında iki büyük nimet arasında olursun. Hangisinin daha büyük olduğunu bilemezsin. İşlediğin günahların insanlardan örtülü olması mı, yoksa seni övmeleri mi? Benim senin hakkında bildiklerimi onlar bilselerdi, kullarımdan biri seninle konuşmazdı. Halbuki ben mağfiret ediciyim ve Rahim'im. Ey insan! Söylediğin her söz, gittiğin herşey, duyduğun her ses, kokladığın her koku, tuttuğun her şey, gittiğin her yer, düşündüğün her şey, her üzüntüden elemin, her sevinçten izzetin olduğun zaman ben seninle idim, yanıdaydım. Hepsini biliyorum. Kalbine bakıyorum. Sana yakınım. Dışındaki ve içinde ki her zerreyi kontroldeyim. Seni kuşatmışım. Seni koruyucuyum. Her işinde tasarruf sahibiyim. O halde bana şükret ve bana ibâdet et. Bana gel. Bana tevekkül et, işlerini bana ısmarla. Benden râzı ol, senden râzı olayım, seni seveyim ve kâfi olayım. Nerede olsan beni bulursun. Benim için olduğun kadar, senin için olurum.”

Hadisinyere göğre sığmam mü'min kulumun kalbine sığarım kısmını¹⁹. nolu hadiste; kulum bana nâfilelerle yaklaşır kısmını 167.nolu hadiste verdik.

144. Rabbimi nur-u mutlak bulmuşum ve tahkîkan ben onu müşâhede kılmışım.

“Rabb’ımı, mutlak nur bulmuşum. Muhakkak ki ben onu müşâhede etmişim.”

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا وكيع عن يزيد بن إبراهيم عن قتادة عن عبد الله بن شقيق عن أبي ذر قال: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم هل رأيت ربك؟ قال نور أنى أراه.

Müslim bu hadisi, Ebû Zer'den rivâyet etmektedir.²⁴⁸

²⁴⁸ Müslim, İmân 178-179.

145. Gözlerim nâim olur ve kalbim hiç uyumaz. Rabbü'l-En'âm ile huzuru dâim bulur.

“Gözlerim uyur, kalbim hiç uyumaz. Rabbü'l-En'âm ile hep huzurda olur.”

حدثنا إسحق بن موسى الأنصاري حدثنا معن حدثنا مالك عن سعيد بن أبي المقبري عن أبي سلمة أنه [أخبره أنه] سأل عائشة : كيف كانت صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم [بالليل] في رمضا ؟ فقالت ما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يزيد في رمضان ولا في غيره على إحدى عشرة ركعة يصلي أربعا فلا تسأل عن حسنهن وطولهن ثم يصلي أربعا فلا تسأل عن حسنهن وطولهن ثم يصلي ثلاثا فقالت عائشة فقلت يا رسول الله أتمام قبل أن توتر ؟ فقال يا عائشة إن عيني تنام ولا ينام قلبي.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir. ²⁴⁹

146. Hak Teâlâ ile benim öyle bir vaktim olur ki onda ne bir melek-i mukarrebeye îtibar edebilirim. Ve nede bir nebiyyi mürsele iltifat edebilirim. Ancak onunla meşgul olurum.

“Allah Teâlâ ile öyle bir vaktim olur ki, o zaman ne bir mukarreb meleğe îtibar, ne de bir nebiyi mürsele iltifat edebilirim. Ancak onunla meşgul olurum.”

لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل.

Aclûnî, bu hadisin sofiye tarafından çokca zikredildiğini ve Kuşeyrî'nin, *Risâle*'sinde, Tirmîzî'nin, *Şemâil*'inde, bu hadisi zikrettiklerini söylemektedir. ²⁵⁰

147. Rabbimin indinde beytûtet eylerim. Yâni gece onun huzurunda onunla ünsiyet eylerim. Ve kendisi bana yedirir içirir.

“Geceyi Rabb'immin katında geçiririm. Kendisi bana yedirir içirir.”

وحدثني عن مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : إياكم والوصال إياكم والوصال قالوا فإنك تواصل يا رسول الله قال إني لست كهيتكم إني أبيت يطعمني ربي ويسقيني ²⁵¹

²⁴⁹ Muvattâ, Salât 314; Buhârî, Teheccüd 16, Terâvih 1; Müslim, Salati'l-Müsafirîn 218; Ebû Dâvûd, Salât 316; Tirmîzî, Salât 325.

²⁵⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/244, H. No: 2159.

148. Kim ki beni görmüştür, tahkîkan ol kimse Hakk'ı görmüştür. Kim ki benimle Mûsâfaha etmiştir, tahkîkan ol kimse Hak ile Mûsâfaha etmiştir. Ve bu yedullahdır ki onların elleri fevkindedir.

“Beni gören Hakk'ı görmüş olur. Benimle musâfaha eden, Hak'la musâfaha eder. Bu yed-i ilâhi olup, onların ellerinin fevkindedir.”

حدثنا خالد بن خلي حدثنا محمد بن حرب حدثني الزبيدي عن الزهري قال أبو سلمة قال أبو قتادة رضي الله عنه: قال النبي صلى الله عليه وسلم (من رآني فقد رأى الحق.)

Mârifetnâmede geçtiği şekilde bulamadık ancak hadisin baş tarafını Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedir.²⁵²

149. Hak lisân-ı Ömer ile nutkeder.

“Hak, Ömer'in dili ile söyler.”

حدثنا أحمد بن يونس ثنا زهير ثنا محمد بن إسحاق عن مكحول عن غضيف بن الحارث عن أبي ذر قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن الله تعالى وضع الحق على لسان عمر يقول به .

Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivâyet etmektedirler.²⁵³

150. Kalb-i mü'min beytullahdır.

“Mü'min'in kalbi Allah'ın evidir.”

القلب بيت الرب.

Aclûnî, bu hadisin merfû olarak aslının bulunmadığını ve Ali el-Kâri'nin hadisin manası sahihtir dediğini söylemektedir.²⁵⁴ İbn Teymiyye peygamberin sözlerinden değildir demektedir. Peygamberden bilinen bir isnadı yoktur.²⁵⁵

151. Kalb-i mü'min, arşullahdır.

²⁵¹ Muvattâ, Sıyam 828; Buhârî, İ'tisam 5; Müslim, Sıyam 57; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/235, H. No: 3566, 67, 68.

²⁵² Buhârî, Kitâbü't-Tâbir 10; Müslim, Rû'yâ 11.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/190, H. No: 5697; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 353, H. No: 31968; İbn Mâce, Mukaddime 11; Ebû Dâvûd, Haraç 18.

²⁵⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/148, H. No: 1884, 1885.

²⁵⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u- Fetâvâ*, XVIII/376.

“Mü'minin kalbi, arşullah'tır.”

قلب المؤمن عرش الله.

Aclûnî, Sağani'nin, bu hadise mevzû dediğini nakletmektedir.²⁵⁶

152. Mü'min'in kalbi, arz ve semâdan evsâ'dır.

“Mü'min'in kalbi yerden ve gökten; arştan ve kürsüden daha geniştir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

153. Allah Teâlâ, mü'min kulu kalbinde va'z ve nasihat eyler.

“Allah Teâlâ, mü'min kulunun kalbinde va'z ve nasihat eder.”

حدثنا احمد بن جعفر بن حمدان قال ثنا عبد الله بن احمد بن حنبل قال حدثني أبي قال ثنا أسود بن عامر قال ثنا عن حبيب عن ابن سيرين قال إذا أراد الله تعالى بعدد خيرا جعل له واعظا من قلبه يأمره وينهاه.

Bu hadisi, Ebû Nuaym, *Hilye*'sinde, Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-zühd*'ünde Deylemî *Müsned*'inde rivâyet etmektedirler.²⁵⁷

154. Allah Teâlâ, mü'minler kulubuna hayrı ilham eder.

“Allah Teâlâ, mü'minlerin kalbine hayrı ilham eder.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

155. Ey ümmetim sizden biriniz yoktur illâ ki rabbisi onunla tercümansız tekellüm eder.

“Ey ümmetim, Rabb'iniz hepinizle tercümansız konuşur.”

حدثنا عمر بن حفص حدثنا أبي قال حدثني الأعمش قال حدثني خيثمة عن عدي بن حاتم قال قال النبي صلى الله عليه وسلم (ما منكم من أحد إلا وسيلكمه الله يوم القيامة ليس بين الله وبينه ترجمان ثم ينظر فلا يرى شيئا قدومه ثم ينظر بين يديه فتستقبله النار فمن استطاع منكم أن يتقي النار ولو بشق تمره).

²⁵⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/148, H. No: 1886.

²⁵⁷ Ahmed b: Hanbel, *Kitâbü'z-zühd*, II/277; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, II/264; Deylemî, *Firdevs*, I/242, H. No: 936.

Buhârî, Müslim ve İbn Mâce, bu hadisi Adıyy b. Hâtım'den rivâyet etmektedirler.²⁵⁸

156. Bir emri işlemek murad eylediğinde kalbinden istiftâ kıl. Eğer kalbin sana fetvâ verdiğyse, yâni ol emre havaş ve ikbâli olduysa ol emri işle. Zirâ ki hayır vardır. Kalb onunla mutmain olur. Ve şer odur ki kalb onunla mütereddî kalır. Eğer sana nâs onunla fetvâ verirlerse de onu işleme.

“Bir iş yapacağın zaman kalbine danış, kalbin sana fetvâ verirse, yâni o işi isterse, onu yap. Zirâ onda hayır vardır. Kalp onunla huzur bulur. Şer odur ki, kalp onunla mütemerrid olur. İnsanlar sana fetvâ verseler de onu yapma.”

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن سلمة انا الزبير أبو عبد السلام عن أيوب بن عبد الله بن مكرز ولم يسمعه منه قال حدثني جلساؤه وقد رايته عن وابصة الأسدي قال عفان حدثني غير مرة ولم يقل حدثني جلساؤه قال : أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا أريد ان لا ادع شيئاً من البر والإثم إلا سألته عنه وحوله عصابة من المسلمين يستفتونه فجعلت أخطاهم فقالوا إليك يا وابصة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت دعوني فأدنو منه فإنه أحب الناس الي ان أدنو منه قال دعوا وابصة ادن يا وابصة مرتين أو ثلاثا قال فدنوت منه حتى قعدت بين يديه فقال يا وابصة أخبرك أو تسألني قلت لا بل أخبرني فقال جئت تسألني عن البر والإثم فقال نعم فجمع أنامله فجعل ينكت بهن في صدري ويقول يا وابصة استفت قلبك واستفت نفسك ثلاث مرات البر ما اطمأنت إليه النفس والإثم ما حاك في النفس وتردد في الصدر وان أفتاك الناس وأفتوك .

Şuayb Arnavud senedinin Zübeyr Ebû Abdü's-Selam sebebiyle zayıf olduğunu söylemektedir.²⁵⁹

157. Hak Teâlâ her emirde rıfk ve mülâyemeti sever. Ve hazin ve rahîm olan kalbe sohbetiyle nazar eder.

“Allah Teâlâ her işte rıfk ve yumuşaklığı sever. Hazîn ve rahîm olan kalbe sohbetiyle nazâr eder.”

حدثنا عبد العزيز بن عبد الله حدثنا إبراهيم بن سعد عن صالح عن ابن شهاب عن عروة بن الزبير أن عائشة رضي الله عنها زوج النبي صلى الله عليه وسلم قالت دخل رهط من اليهود على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا السام عليكم قالت عائشة ففهمتها فقلت وعليكم السام واللعنة قالت فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم (

²⁵⁸ Buhârî, Rikâk 49; Müslim, Zekat 66; İbn Mâce, Mukaddime 13.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV/34, H. No: 17929; Dârimî, *Büyu'* 2; Ebu Ya'lâ, *Müsned*, III/162, H. No: 1586, 1587; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/432, H. No: 7312.

مهلا يا عائشة إن الله يحب الرفق في الأمر كله) . فقلت يا رسول الله أو لم تسمع ما قالوا ؟ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (قد قلت وعليكم).

Buhârî ve Müslim, bu hadisi Hz. Âişe'den rivâyet etmektedirler.²⁶⁰

158. Kulubu îbad arz üzerinde Hak Teâlâ için evanî, onun indinde onların ehabbı erakkı ve eşfâk olanıdır.

“Kulların kalbi, yeryüzünde Hak Teâlâ’nın kabıdır. Onun katında en sevgilisi en yumuşak ve şefkâtli olanıdır.”

حدثنا جعفر الفريابي ثنا إسحاق بن راهويه ثنا بقة بن الوليد عن محمد بن زياد عن أبي عتبة الخولاني يرفعه إلى النبي صلى الله عليه وسلم قال : إن لله آنية من أهل الأرض وآنية ربكم قلوب عباده الصالحين وأحبها إليه ألينها وأرقها.

Taberânî bu hadisi, Utbe el-Havlânî'den ceyyid bir senedle rivâyet etmiştir.²⁶¹ Ayrıca hadis, Hakîm'in Sehl b. Sa'd'dan rivâyeti olarak *Kenzü'l-ummâl*'de geçmektedir.²⁶²

159. Allah Teâlâ sizin sûretinize ve mehâsininize nazar etmez. Lâkin kulûbunuza ve niyetlerinize nazar eder.

“Allah Teâlâ sizin sûretinize ve güzelliğinize bakmaz, lâkin kalplerinize ve niyetlerinize bakar.”

حدثني أبو الطاهر أحمد بن عمرو بن سرح حدثنا ابن وهب عن أسامة (وهو ابن زيد) أنه سمع أبا سعيد مولى عبد الله بن عامر بن كريز يقول سمعت أبا هريرة يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكر نحو حديث داود وزاد ونقص ومما زاد فيه إن الله لا ينظر إلى أجسادكم ولا إلى صوركم ولكن ينظر إلى قلوبكم وأشار بأصابعه إلى صدره.

Bu hadisi Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir. ²⁶³ Hadisin aynı manada farklı lafızlarla rivâyetleri vardır.

²⁶⁰ Buhârî, Rikâk 35; Müslim, Selâm 10; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/39, H. No: 5370.

²⁶¹ Taberânî, *Müsnedü's-şâmiyyin*, II/19, H. No: 840.

²⁶² Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/244, H. No: 1225.

²⁶³ Müslim, Birr 33; İbn Mâce, Zühd 9; İbn Hibbân, *Sahîh* I/306, H. No: 395.

160. Bir mü'min yoktur ki onun kalbinde kenz-i gayb olmaya. Hak Teâlâ bir ibâdına hayr murad eyledikte onun için kalbinden bir kapı açar. Acâib-i âlâ-i ve garâib-i kibriyâsını ona gösterir.

“Kalbinde gayb hazinesi olmayan bir mü'min yoktur. Allah Teâlâ bir kuluna iyilik murad edince, onun kalbinde bir pencere açar. Şaşılacak nimetlerini ve kibriyâsının garipliklerini ona gösterir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

161. Bir mü'min yoktur illâ ki onun dört gözü vardır. İki gözü başındadır ki onlar ile umur-u zâhireyi görür. Ve iki gözü kalbindedir ki onlar ile umur-u gaybiyeyi müşâhede eder. Bundan sonra Hak Teâlâ bir ibâdına hayr murad eylese onun kalbinde olan basîret gözünü feth eder.

“Her mü'minin dört gözü vardır. İki gözü başındadır. Onlarla dış işleri ve şeyleri görür. İki gözü kalbindedir. Onlarla gaybi şeyleri müşâhede eder. Allah Teâlâ bir kuluna iyilik dilerse kalbindeki basîret gözünü açar.”

حدثنا أبو بكر بن خالد ثنا محمد بن يونس الكديمي وحدثنا أحمد بن إبراهيم بن يوسف ثنا عمران بن عبد الرحيم قال ثنا الحسين بن حفص ثنا سفيان الثوري عن ثور بن يزيد عن خالد بن معدان قال مامن عبد إلا وله أربع أعين عينان في وجهه يبصر بهما أمور الدنيا وعينان في قلبه يبصر بهما أمور الآخرة فإذا أراد الله بعبد خيرا فتح عينيه اللتين في قلبه فيبصر بهما ما وعد بالغيب وهما غيب فأمن الغيب بالغيب وإذا أراد بعبد غير ذلك تركه على ما هو عليه ثم قرأ أم على قلوب أقفالها.

Ebû Nuaym, bu hadisi *Hilye*'sinde rivâyet etmektedir.²⁶⁴

162. Kulûb-u ibâd ısbâ-ı Rahmandan iki ısbâ-ı beyndir ki onları her nice murad ederse öylece dönderir.

“Kulların kalbi Rahman'ın iki parmağı arasındadır ki, onu dilediği tarafa çevirir.”

حدثنا أبو موسى الأنصاري حدثنا معاذ بن معاذ عن أبي بن كعب صاحب الحرير حدثني شهر بن حوشب قال قلت لأم سلمة: يا أم المؤمنين ما كان أكثر دعاء رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان عندك؟ قالت كان أكثر دعائه يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك قالت قلت يا رسول الله ما أكثر دعائك يا مقلب القلوب ثبت

²⁶⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, V/212; Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl*, II/42, H. No: 3043.

قلبي على دينك ؟ قال يا أم سلمة إنه ليس آدمي إلا وقلبه بين أصبعين من أصابع الله فمن شاء أقام ومن شاء أزاغ
قتلا معاذ { ربنا لا تزغ قلوبنا بعد إذ هديتنا }

Tirmîzî, bu hadisi Ümmü Seleme'den rivâyet etmekte ve hadisin hasen olduğunu söylemektedir.²⁶⁵

اللهم يا مقلب القلوب ثبت قلوبنا على دينك وطاعتك برحمتك يا ارحم الرحمين 163.

“Ey kalpleri evirip çeviren Rabbim, kalblerimizi dinin ve taatın üzerine sabit kıl.”

حدثنا أبو العباس محمد بن يعقوب الأصم ثنا بحر بن نصر ثنا بشر بن بكر ثنا عبد الرحمن بن يزيد بن جابر قال : ثنا بشر بن عبيد الله قال : سمعت أبا إدريس الخولاني قال : سمعت النواس بن سمعان الكلابي رضي الله عنه يقول : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : ما من قلب إلا بين أصبعين من أصابع الرحمن إن شاء ؟ أقامه و إن شاء أزاغه و كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : اللهم يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك و الميزان بيد الرحمن يرفع أقواما و يخفض آخرين إلى يوم القيامة.

Hâkim, bu hadisi *Müstedrek*'te rivâyet etmekte ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu söylemektedir.

164. Hak Teâlâ'nın ibâdını tezyin eylediği zinetlerin ahseni akıldır.

“Allah Teâlâ'nın kullarını süslediği şeylerin en güzeli akıldır.”

ما خلق الله خلقا أكرم من العقل.

Fetteni bu hadisi, Hakîm'in *Nevâdir*'inde zayıf bir senedle rivâyet ettiğini söylemektedir.²⁶⁶

165. Hak Tealâ, âlemden mukaddem akıllı halk eylediğinde, ona culus eyle emretmiştir. Hemandem câlis olmuştur. Ba'de ona kıyâm ile fermân etmiştir. Akl fil hâl kıyâm etmiştir. Bâde ona ikballe işâret etmiştir. Akl o demde ikbal etmiştir. Ba'de ona idbâr ile teklif etmiştir. Akl ol anda idbâr etmiştir. Bâde ona tekellüm ile işâret etmiştir. Akıl ol saatte tekellüm etmiştir. Bâde ona istima' ile emretmiştir. Akıl itaatle istimâ' etmiştir. Ba'de ona nazar ile ferman etmiştir. Akıl ona nazar etmiştir. Bâde ona idrâk ile

²⁶⁵ İbn Mâce, Dua 2; Tirmîzî, Deavât 96; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, II/319, H. No: 1553

²⁶⁶ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 29.

işâret etmiştir. Akıl ol zamanda süratle cümleyi idrak etmiştir. Bâde ona insiraf ile emretmiştir. Akıl ol saatte müsârif olmuştur. Bâde Hak Teâlâ akla hitâb etmiştir ki, İzz ve Celâl ve azâmetim ve kibriyam ve saltanatım ve mahlukatıma olan kudretim hakkı için bana senden mükerrem ve mahbûb ve muhterem bir kimse halk etmemişim ve herkezi etmem. Ancak seninle ma'ruf olurum ve seninle ma'bud olurum. Ve seninle ibâdımı tezyin ederim. Ve seninle onları tahsin ederim. Ve seninle dostlarımı ihya ederim . Ve seninle men' ve ita' ederim. Ve seninle muhabbet ve inâyet ederim. Ve seninle terbât ve hidâyet ederim. Ve seninle hitâb ve itâb ederim. Ve senin için âlemler halk ederim.

“Allah Teâlâ, bütün alemden önce akıllı yarattı. Ona otur buyurdu. O da oturdu. Sonra ona kalk buyurdu, hemen kalktı. Sonra ona gel diye işaret etti, hemen geldi. Sonra geri dön dedi, geri döndü. Sonra ona konuş buyurdu. Hemen konuştu. Sonra ona dinle buyurdu. Akıl söz dinleyip hemen dinledi. Sonra ona bak buyurdu. Akıl O'na baktı. Sonra ona anla buyurdu. Akıl hemen, her şeyi idrak etti. Sonra ona bırak buyurdu. Hemen bıraktı, ayrıldı. Sonra ona izzetim, celâlim, azâmetim, kibriyam, saltanatım ve kudretim hakkı için bana senden kerim, sevgili ve muhterem bir kimse yaratmadım ve yaratmamda. Ancak seninle bilinirim, seninle ibâdet olunurum. Seninle kullarımı tezyin ederim, seninle onları beğenirim, seninle dostlarımı diriltirim, seninle men eder, seninle veririm. Seninle sever ve inâyet ederim. Seninle terbiye ve hidâyet ederim. Seninle hitâb ve ikab ederim. Senin için âlemler yaratırım, buyurmuştur.”

حدثنا أحمد بن زنجويه القطان البغدادي قال حدثنا محمد بن بكر بن الريان قال حدثنا حفص بن عمر قاضي حلب عن الفضل بن عيسى الرقاشي عن أبي عثمان النهدي عن أبي هريرة قال قال رسول الله : لما خلق الله عز وجل العقل قال له قم فقام ثم قال له أدبر فأدبر ثم قال له أقعد فقع فقال وعزتي ما خلقت خيرا منك ولا أكرم منك ولا أفضل منك ولا أحسن بك آخذ وبك أعطي وبك أعرف وبك أعاقب وبك الثواب وعليك العقاب.

Marifetnamedeki şekliyle hadisin tam metnini bulamadık. Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat* ve *Mu'cemü'l-kebîr* de, Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*'da bu hadisi rivâyet etmektedirler.²⁶⁷ İbn Teymiyye hadisin mevzû olduğunu söylemektedir.²⁶⁸

²⁶⁷ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, II/503, H. No: 1866; *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/283, H. No: 8086; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* IV/155, H. No: 4633; Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl*, III/383, H. No: 7057, 7058.

²⁶⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u-fetâvâ*, XXXV/153.

166. Bedeni insanda bir pâre lahm vardır ki kaçan ol ıslâh olsa cem‘i beden ıslâh olur. Ve kaçan ol fesâd olsa cem’i beden fesâd olur. Âgah olunuz ki ol kalbi insandır.

“İnsan bedeninde bir et parçası vardır ki, o sâlih olunca bütün beden sâlih olur. Bozuk olursa, bütün beden bozuk olur. Biliniz ki o, insanın kalbidir.”

حدثنا أبو نعيم حدثنا زكرياء عن عامر قال سمعت النعمان بن بشير يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول (الحلال بين والحرام بين وبينهما مشبهات لا يعلمها كثير من الناس فمن اتقى المشبهات استبرأ لدينه وعرضه ومن وقع في الشبهات كراع يرعى حول الحمى أوشك أن يواقعها ألا وإن لكل ملك حمى ألا وإن حمى الله في أرضه محارمه ألا وإن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسدت فسد الجسد كله ألا وهي القلب.

Buhârî bu hadisi, Nûman b. Beşir’ den rivâyet etmektedir.²⁶⁹

167. اذا احببت عبيدي كنت له سمعا وبصرا و لسانا ويدا و مؤبدا.

Hadis-i Kudsîde; Kulumu sevince, onun kulağı, gözü, dili, eli ve kuvveti ben olurum.

قال الله تعالى من أخاف لي وليا فقد بارزني بالمحاربة وما تقرب إلي عبدي المؤمن بمثل أداء ما افترضت عليه ولا يزال عبدي المؤمن يتنفل حتى أحبه ومن أحبته كنت له سمعا وبصرا ويدا ومؤيدا إن سألتني أعطيته وإن دعاني أجبته وما ترددت في شيء أنا فاعله ما ترددت في قبض نفس عبدي المؤمن يكره الموت وأنا أكره مساءته ولا بد له منه وإن من عبادي المؤمنين لمن يشتهي الباب من العبادة فأكفه عنه لئلا يدخله عجب فيفسده ذلك وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا الغني ولو أفقرته لأفسده وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا الفقر ولو بسطت له لأفسده ذلك وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا الصحة ولو أسقمته لأفسده ذلك وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا السقم ولو صححته (في الحديث الآتي أصححته) لأفسده ذلك إني أدبر عبادي بعلمي بقلوبهم إني عليم خبير.

Mârifetnâmede hadisin bir kısmı geçmektedir. Hadisin tam metnini Ebû Nuaym, *Hilye*’sinde rivâyet etmektedir. Hadisin anlam olarak aynı fakat farklı metinlerle rivâyeti vardır.²⁷⁰

²⁶⁹ Buhârî, Îmân 39; Müslim, Müsakât 107; İbn Mâce, Fiten 14; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/257, H. No: 297; Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, V/50, H. No: 5741.

²⁷⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VIII/319; İbnü’l-Cevzî, *İlelû’l-Mütenâhiye*, I/44, H. No: 26, 27; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, I/230, H. No: 1156.

لي خزانة اعظم من العرش و اوسع من الكرسي وازين من الملكوت واطيب من الجنة ارضها الا 168. يمان وسمائها المعرفة وشمسها الشوق و قمرها المحبة و نجومها الخواطر و سحبها العقل و مطرها المرحمة وانهارها الخدمة و اشجارها الطاعة و اثمارها الا خلاق الحسنة و قصورها الهمة ولها اربعة اركان لي خزانة اعظم و لها اربعة ابواب توكل و العلم و الحلم و الذكر و الانس الا و هي القلب من

عبد عارف كامل..

“Hadis-i Kudsîde: Benim arştan büyük, kürsiden geniş, melekûtta süslü, cennetten tayyib bir hazinem vardır. Arzı îmân, semâsı mârifet, güneşi şevk, ayı muhabbet, yıldızları düşünceler, bulutu akıl, yağmuru merhamet, nehirleri hizmet, ağaçları tâat, meyveleri güzel huylar, köşkleri himmettir. O’nun dört direği vardır. Tevekkül, tefviz, sabır, rızâ kapısı vardır. İlim, hilm, zikir, üns. Biliniz ki o, kâmil olan ârif kulunun kalbidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

169. كشفت لي الارض فرأيت مشارقها ومغاربها

“Benim için yeryüzü bir araya getirildi. Doğusunu ve batısını gördüm.”

حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن ايوب عن أبي قلابة عن أبي أسماء الرحيبي عن ثوبان قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله زوى لي الأرض فرأيت مشارقها ومغاربها وإن أمتي سيبلغ ملكها ما زوي لي منها وأعطيت الكنزين الأحمر والأصفر وإني سألت ربي لأمتي أن لا يهلكها بسنة عامة وأن لا يسلط عليهم عدوا من سوى أنفسهم فيستبجح بيضتهم وإن ربي قال يا محمد إني إذا قضيت قضاء فإنه لا يرد وإني أعطيتك لأمتك أن لا أهلكهم بسنة عامة وأن لا أسلط عليهم عدوا من سوى أنفسهم فيستبجح بيضتهم ولو اجتمع عليهم من أقطارها أو قال ما بين أقطارها حتى يكون بعضهم يهلك بعضها ويسبي بعضهم بعضا.

Tirmîzî, bu hadisin hasen –sahîh olduğunu söylemektedir.²⁷¹

170. تخلقوا باخلاق الله

“Allah Teâlâ’nın ahlâkı ile ahlâklanınız.”

حدثنا عثمان بن محمد ثنا احمد بن محمد بن سهل النيسابوري أبو الفضل ثنا أبو عثمان سعيد بن عثمان الخياط قال سمعت ذا النون يقول معاشره العارف كمعاشره الله يحتملك ويحلم عنك تخلقا بأخلاق الله الجميلة قال وسمعت ذا النون يقول لا تتقن بمودة من لا يحبك إلا معصوما ووال من صحبتك ووافك على ما تحب وخالفك فيما

²⁷¹ Müslim, Fiten 19; İbn Mâce, Fiten 9; Ebû Dâvûd, Fiten 1; Tirmîzî, Fiten 14.

تكره فإنما يصحب هواه ومن صخب هواه فإنما هو طالب راحة الدنيا قال وسمعت ذا النون يقول كل مطيع مستأنس وكل عاص مستوحش وكل محب ذليل وكل خائف هارب وكل راج طالب.

Ebû Nuaym, *Hilye*'sinde ve Cürcânî *et-Tarîfât*'ında bu hadisi rivâyet etmektedirler.²⁷² Elbânî, aslının olmadığını söylemektedir.²⁷³

171. Yâ Ali kendini fehm eylesin. Tâkim ömrünü zayı etmiş olmasın. Ve kalbinden bîgâne kalmayasın.

Ey Ali, kendini tanıyasın, anlayasın ki; ömrünü boşa geçirmiş olmasın ve kalbine yabancı kalmayasın.

Hadisin kaynağını bulamadık.

5. Açlığın Faziletini Bildiren Hadisler

172. Hadis-i Kudî' de buyurmuşdur ki;

يا ابن آدم اني جعلت العزة في الطاعات والناس يطلبونها في ابواب السلاطين فكيف يجدونه و جعلت العلم في الجوع والناس يطلبونه في كثرة الاكل فكيف يجدونه و جعلت جلاء القلب في السهر والناس يطلبونه في كثرة النوم فكيف يجدونه يا ابن آدم كيف تطمع في العلم والعمل مع الشبع و كيف تطمع في جلاء القلب مع كثرة النوم وكيف تطمع في الحكمة مع كثرة الكلام و كيف تطمع في الانس بي مع الاستئناس بالناس و كيف تطمع في حبي مع حب الدنيا فاطلب العلم والعمل في الجوع و جلاء القلب في السهر و الحكمة في الصمت وأنسي و لقائي في العزلة و حبي ورضائي في ترك الدنيا يا ابن آدم الصوم لي و انا اجزي به ان للصائم فرحتين اذا فطر فرح و اذا القينى فرح.

“Ey Âdemoğlu! Ben izzeti, taâtte bulundurdum. İnsanlar ise onu sultanların kapılarında ararlar. Nasıl bulsunlar! İlmi, açlıkta bulundurdum. İnsanlar onu çok yemekte ararlar; onu nasıl bulabilirler! Gönül cilasını, gece uyanıklığında bulundurdum. İnsanlar onu çok uykuda ararlar, onu nasıl bulabilirler! Ey insanoğlu! Karnın tokken ilim ve ameli nasıl isteyebilirsin! Çok uyuduğun halde gönlünün parlamasını nasıl arayabilirsin! Çok konuştuğun halde, hikmeti nasıl bulabilirsin! İnsanlar ile meşgul iken, ünsiyeti nasıl isteyebilirsin. Dünya sevgisinde olduğun halde, benim muhabbetimi nasıl taleb edebilirsin! İlim ve ameli açlıkta ara, gönül parlaklığını gece uyanıklığında,

²⁷² Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IX/376; Cürcânî, *et-Târîfât*, s. 169.

²⁷³ Elbanî, *Silsiletü'l-ehadisi'z-zaiife* VI/346, H. No: 2822.

hikmeti susmada, üns ve likâyı uzlette, muhabbet ve rızâyı dünyayı terkte ara. Ey Âdemoğlu! Oruç benim içindir. Onun karşılığını ben veririm. Oruçlunun iki sevinci vardır: Bir orucunu açtığı zaman sevinir, bir de bana kavuşunca sevinir.”

حدثنا أبو نعيم حدثنا الأعمش عن أبي صالح عن أبي هريرة : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : يقول الله عز وجل الصوم لي وأنا أجزي به يدع شهوته وأكله وشربه من أجلي والصوم جنة وللصائم فرحتان فرحة حين يفطر وفرحة حين يلقى ربه²⁷⁴

Mârifetnâme’de geçen şekliyle hadisin tam metnini bulamadık; ancak hadisin sonunda oruçla ilgili olan kısmı Buhârî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedir.

173. Ademoğlu batnından şerli bir kab doldurmamıştır. Ona üç beş lokmacık kifâyet eder ki sulbüne kuvvet ve kıvâm olalar. Bundan sonra her kim ki şehvet ile mübtelâ olub batnını doldurmak ister. Bâri sülüsü taâmına ve sülüsü şarâbına olsun tâkim sülüsü nefsi için kalsın.

“Ademoğlu karnından kötü bir torba doldurmamıştır. Ona üç beş lokmacık yetiştir. Sulbüne kuvvet, bedenine metânet verir. Demek ki, şehvetine uyup midesini doldurmak isteyen, bâri üçte birini yemekle, üçte birini su ile doldursun ve üçte biri boş kalsın.”

حدثنا سويد بن نصر أخبرنا عبد الله بن المبارك أخبرنا إسماعيل ابن عياش حدثني سلمة الحمصي و حبيب بن صالح عن يحيى بن جابر الطائي عن مقدم بن معدي كرب قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما ملأ آدمي شرا من بطن بحسب ابن آدم أكالات يقمن صلبه فإن كان لا محالة فتلت لطعامه وثلت لنفسه .

Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.²⁷⁵

174. Şeb’an iken ekl-i taâm, hem marazdır hem harâm .

“Tok iken yemek yemek, hem hastalık, hem harâmdır.”

أصل كل داء البردة.

Bu hadis, *Kenzu ’l-ummal* ve *Keşfü ’l-hafâ*’da geçmektedir.²⁷⁶

²⁷⁴ Buhârî, Tevhid 35.

²⁷⁵ İbn Mâce, Et’ime 29; Tirmîzî, Zühed 47; Hâkim, el-Müstedrek, VIII/2830, H. No: 7945; Beyhakî, Şu’abü ’l-îmân V/28, H. No: 5638.

175. Kesreti ekl şevmdir. Ve nevâm ve ekûl mezmumdur.

“Çok yemek kötüdür. Çok uyuyan ve çok yiyen mezmumdur.”

أخبرنا أبو سعد الماليني أنا أبو أحمد بن عدي الحافظ ثنا أحمد بن الحسن بن عبد الجبار الصوفي ثنا علي بن الجعد أنا أبو إسحاق أظنه قال الشيباني عن يعقوب بن محمد بن طحلاء عن أبي الرجال عن عمرة عن عائشة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أراد أن يشتري غلاما فألقى بين يديه تمرا فأكل الغلام فأكثر فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن كثرة الأكل شؤم وأمر برده.

Bu hadisi, Beyhakî *Şuabü'l-îmân*'ında, Deylemî *Firdevs*'inde rivâyet etmektedirler. Beyhakî, isnâdında Ali b. Ca'd künyesiyle yer alan İbrahim b. Herâse'nin rivâyet ettiği tarikten başka bir tarikle hadisin bilinmediğini söylemektedir.²⁷⁷

176. Şî're ile ekl edenin kalbi kasîdir. Ve hikmetten mahrum ve hakkı nâsiyedir.

“Boğazının kulu olanın kalbi serttir. Hikmetten mahrumdur. Hakk'ı unutucudur.”

وأخبرنا أبو عبد الرحمن السلمي أنا علي بن المؤمل بن الحسن بن عيسى ثنا محمد بن يونس الكديمي : فذكره بإسناده مثله وزاد في الحديث متنا منكرا فضربت عليه وهو قوله : عليكم بلباس الصوف تجدون قلة الأكل وعليكم بلباس الصوف تعرفون فيه الآخرة فإن النظر في الصوف يورث في القلب التفكير يورث الحكمة و الحكمة تجري في الجوف مجرى الدم فمن كثر شكره قل طعمه وكل لسانه ومن قل تفكره كثر طعمه وعظم بطنه وقسا قلبه والقلب القاسي بعيد من الله بعيد من الجنة قريب من النار ويشبه

Bu hadisi, Beyhakî *Şuabü'l-îmân*'ında rivâyet etmektedir.²⁷⁸ Beyhakî bu hadisin müdrîc olduğunu söylemektedir.²⁷⁹

177. Hak Teâlâ bir kuluna muhabbet eylese, onu ucuz taam olan yerde cai' eder.

“Allah Teâlâ bir kulunu sevse, onu ucuz yemek olan yerde aç tutar.”

²⁷⁶ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, X/4, H. No: 28077; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/146, H. No: 380.

²⁷⁷ Beyhaki, *Şu'abü'l-îmân*, V/31, H. No: 5661; Deylemî, *Firdevs*, III/301, H. No: 4907.

²⁷⁸ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, V/150, H. No: 6151.

²⁷⁹ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 191.

إذا أحب الله عز وجل عبداً في دار الدنيا يوضعه في موضع الطعام الرخيص والخبز الكثير لا يجد طعاماً يملأ بطنه ولي الله عز وجل.

Deylemî, bu hadisi İbn Mes'ud'dan rivâyet etmektedir.²⁸⁰

178. Hak Teâlâ'nın mahlûkundan evliyâsı ehl-i cu' ve atşâdır. Onları inciten şakî ve yeri ateştir. Kim ki onlara hor bakıp alçak tutarsa ya bir fiil ile incitip, ya bir söz atarsa ol Aziz-i Züntikâm mecmua-ı iskâm edib rûsvâyı amm ve ı'şini harâm eder.

“Allah Teâlâ'nın mahlukatından sevdikleri aç ve susamış olanlardır. Onları inciten şaki olup, yeri ateştir. Onlara hor bakıp aşağı tutan veya bir şey ile incitip, yahut söz atarsa, O Azizü'l-intikam onu hastalıklara düçar edip, insanlara rûsvay edip, geçimini harâm eder.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

179. Kim ki batn-ı câidir ve kalbi kânidir ve hakkı zâkirdir. Onun mukarrabinden olduğu zahirdir.

“Bir kimse karnı aç olup, kalbi kanâatte bulunup Hakk'ı zikrederse, onun mukarreblerden olduğu bellidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

180. Şeytan İbn Âdem'in urukunda cereyân-ı dem gibi câidir. Bundan sonra onun yollarını cu' ile ve atşâ' ile dayyîk etmek mukarrabînîn kâridir.

“Şeytan, insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır. Onun yolunu açlık ve susuzlukla kesmek, mukarreblerin işidir.”

إن الشيطان يجرى من ابن آدم مجرى الدم فضيقوا مجاريه بالجوع.

Hadis, Gazzâlî'nin *İhyâ*'sında müttetekun aleyh olarak geçmektedir.²⁸¹ Irâkî, kısıminin bazı sofiler tarafından hadise sonradan derc edildiğini

²⁸⁰ Deylemî, *Firdevs*, I/250, H.No: 969.

²⁸¹ Gazzâlî, *İhyâ*, III/82.

söylemektedir.²⁸² Hadise derc edilen kısım olmaksızın Buhârî ve Müslim’de de geçmektedir.²⁸³

181. Cu’i etvâliniz indillâh efdâlinizdir. Ebgâdınız her nevvâm ve ekuldur ki tembelinizdir.

“En uzun aç duranınız Allah katında en efdâlinizdir. En çok kızılanınız çok uyuyan ve çok yiyeninizdir ki, tembelininizdir.”

وقال الحسن أيضا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أفضلكم عند الله منزلة يوم القيامة أطولكم جوعا وتفكرا في الله سبحانه وأبغضكم عند الله عز وجل يوم القيامة كل نائم أكل شروب.

Hadis, Gazzâlî’nin *İhyâ*’sında geçmektedir.²⁸⁴

182. Her kim ki batnı ca’i olur. Onun kalbinde nur-u mârifet lem‘a olur.

“Karnı aç olanın kalbinde, mârifet nuru parlar.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

183. Ehl-i cu’ ehli hikmettir. Ve bedenleri mülazım sıhhattedir.

“Aç duranlar, hikmet sahipleridir. Bedenleri sağlamdır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

184. Hak Teâlâya halkın akrabi hulku ahsen olandır. Ve batnı ecu’ ve atşâ‘ ve kalbi ahzen olandır. Hak Teâlâ mahlukatını şeb’an eder ve evliyâsını câmi’ ve atşân eder.

“Allah Teâlâ’ya halkın en yakını, ahlâkı en güzel olandır. Karnı en aç ve en susuz, kalbi en üzüntülü olandır. Allah Teâlâ mahluklarını doyurur. Evliyâsını aç ve susuz eder.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

²⁸² Aclunî, *Keşfü’l-hafâ*, I/256, H.No: 671.

²⁸³ Buhârî, Ahkâm 21; Müslim, Selam 24.

²⁸⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, III/81.

185. Nefsinizi câi' eyleyiniz tâkim kalbinize nur-u irfan sâtı ola. Kalbiniz yenâbi hikmetle dola. Ve ehl-i arz ve semâ sizinle ferah bula.

“Karnınızı aç tutunuz ki kalbinizde mârifet nuru parlasın. Kalbiniz hikmet pınarları ile dolar.Yerde ve gökte olanlar,sizinle sevinir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

186. Hz. İsâ (a.s) buyurmuştur ki, batnınızı câi eyleyiniz, ola kim kulûbunuzla Rabbinizi göresiz.

“Karnınızı aç tutunuz; ta ki kalbinizle Rabbinizi göresiniz.”

قال عيسى عليه السلام يا معشر الحواريين أجيئوا أكبادكم وأعروا أجسادكم لعل قلوبكم ترى الله عز وجل.

Tâvus mürsel olarak rivâyet etmektedir. Gazzâli'nin *İhyâ*'sında geçmektedir..²⁸⁵

وقال صلى الله عليه وسلم لا تميتوا القلوب بكثرة الطعام والشراب فإن القلب كالزرع يموت إذا كثر عليه الماء

“Çok yemek ve içmekle kalplerinizi öldürmeyiniz. Çünkü kalpler, çok su içinde kalmış ekinler gibi ölür.”

وقال صلى الله عليه وسلم لا تميتوا القلوب بكثرة الطعام والشراب فإن القلب كالزرع يموت إذا كثر عليه الماء.

Hadis, Gazzali'nin *İhyâ*'sında geçmektedir..²⁸⁶

188. ان الحلال يأتيك قطرة قطرة و ان الحرام يأتيك كالسيل جزافا جزافا

“Helâl sana damla damla, harâm ise sel gibi gelir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

²⁸⁵ Gazzâli, *İhyâ* III/81.

²⁸⁶ Gazzâli, *İhyâ*, III/81.

189. Her derdin aslı tuhme ve her devânın aslı cu' dur.

“Her derdin aslı çok yemek ve her devânın esası açlıktır.”

البطنة أصل الداء والحمية أصل الدواء وعودوا كل بدن بما اعتاد لم أجد له أصلا.

Hadis, Gazzâli'nin *İhyâ* 'sında geçmektedir.²⁸⁷

ان شدة سكرات الموت على قدر لذات الدنيا ومن لذتها الا كل و الشرب فمن اكثر من هذه فقد اكثر من ذلك

“Ölüm hastalığının şiddeti, dünya lezzetleri miktarıncadır. Yemek ve içmek de dünya lezzetlerindendir. Bunları çok yapan, o şiddeti çoğaltmış olur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

6. Gece İbâdetinin Faziletinin Bildiren Hadisler

191. Hadis-i Kudsi'de buyurmuşdur ki

يا ابن آدم كيف تطمع في انجلاء القلب مع كثرة النوم فأخر نومك الى القبر و اطلب نور قلبك في قلة النوم و سهر الليل كذب من ادعي محبتي واذا اجنه الليل نام عني .

Hadis-i Kudsi'de: “Ey Âdemoğlu, çok uyumakla kalbinin parlamasını nasıl istersin? Uykuyu kabre bırak ve kalbinin nurunu az uykuda ara ve geceleri ibâdetle geçir. Beni sevdiğini söyleyip de gece olduğunda benden yüz çevirip uyuyan yalancıdır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

192. Her gece nısf-i ahiri kaldıkta, Hak Teâlâ semayı dünyaya nüzul edib derki: من يدعوني فاستجيب له و من يسئلىنى فا عطيه ومن يستغفرني فاغفر له

“Gecenin üçüncü kısmında, Hakk Teâlâ semâ-yı dünyaya der ki: Dua edenin duasını kabul ederim, isteyene veririm.”

²⁸⁷ Gazzâli, *İhyâ*, III/87.

حدثنا يحيى بن يحيى قال قرأت على مالك عن ابن شهاب عن أبي عبد الله الأغر وعن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ينزل ربنا تبارك وتعالى كل ليلة إلى السماء الدنيا حين يبقى ثلث الليل الآخر فيقول من يدعوني فأستجيب له ومن يسألني فأعطيه ومن يستغفرني فأغفر له

Müslim, bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.²⁸⁸

193. Her gecenin evvelki sülüsü geçtiği hinde Hak Teâlâ semâyı dünyaya nâzil olub tâ fecr mâzi oluncaya dek derki, ومن ذا الذي يدعوني فاستجيب له ومن ذا الذي يسألني فأعطيه

ومن ذا الذي يستغفرني فأغفر له

“Her gecenin ilk üçte biri geçtiği zaman Hak Teâlâ'nın rahmeti dünyaya inip, sabah oluncaya kadar der ki: İsteyen yok mudur vereyim, dua eden yok mu kabul edeyim, istiğfar eden yok mu, mağfiret edeyim.”

وحدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا يعقوب (وهو ابن عبد الرحمن القاري) عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ينزل الله إلى السماء الدنيا كل ليلة حين يمضي ثلث الليل الأول فيقول أنا الملك أنا الذي يدعوني فأستجيب له من ذا الذي يسألني فأعطيه من ذا الذي يستغفرني فأغفر له فلا يزال كذلك حتى يضيء الفجر.

Müslim, bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.²⁸⁹

194. Nısf-ı leyl geçdikde Hak Teâlâ semay-ı dünyaya nüzul kılıb tâ sabah münfecir oluncaya dek der ki, هل من سائل يعطى له هل من داع يستجاب له هل من مستغفر يغفر له

“Her gecenin ikinci yarısı oldukça, Hak Teala semâyı dünyaya nüzul edip buyurur ki: Bana dua edenin duasını kabul ederim, isteyene veririm, istiğfar edeni, mağfiret ederim.”

حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا أبو المغيرة حدثنا الأوزاعي حدثنا يحيى حدثنا أبو سلمة بن عبد الرحمن عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا مضى شطر الليل أو ثلثاه ينزل الله تبارك وتعالى إلى السماء الدنيا فيقول هل من سائل يعطي هل من داع يستجاب له هل من مستغفر يغفر له حتى ينفجر الصبح

“Müslim, bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.”²⁹⁰

²⁸⁸ Müslim, Salati'l-Müsafir 168.

²⁸⁹ Müslim, Salati'l-Müsafir 169.

²⁹⁰ Müslim, Salati'l-Müsafir 170.

195. Sabah açıldığı vakit uyumak rızka manidir. Ve gamları câmi‘ dir.

“Sabah açıldığı vakit uyumak rızka mânidir ve üzüntüleri toplayıcıdır.”

حدثنا عبد الله ثنا أبو إبراهيم الترمذاني ثنا إسماعيل بن عياش عن بن أبي فروة عن محمد بن يوسف عن عمرو بن عثمان بن عفان عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الصبحة تمنع الرزق.

Ahmed b. Hanbel, bu hadisi *Müsned*’inde rivâyet etmektedir.²⁹¹

7. Az Konuşmayı Bildiren Hadisler

196. Hadis-i Kudsî’de buyurmuştur ki;

يا ابن آدم اذا وجدت قساوة في قلبك و سقما في بدنك و حرمانا في رزقك فا علم انك تكلمت في ما لا يعنيك يا ابن آدم كيف تطمع في الحكمة مع كثرة الكلام فا طلب الحكمة في صمت القلب واللسان. يا ابن آدم لا تغتن احد ايدا فان من ترك الغيبة ظهرت سريرته و ظهرت محبته و علا قدره. يا ابن آدم لا يستقيم لك دينك حتى يستقيم لسانك و لا يستقيم لسانك حتى يسقيم قلبك و لا يستقيم قلبك حتى تستحي مني.

Hadis-i Kudsî’de; “Ey Âdemoğlu! Kalbinde kasvet, bedeninde hastalık, rızkinda mahrumluk bulduğun zaman bil ki, malayâni (boş söz) söylemişsin. Ey Âdemoğlu! Çok konuşmakla nasıl hikmet istersin, kalp ve dil ile susarak hikmeti ara. Ey Âdemoğlu! Asla bir kimseyi gıybet etme. Zirâ gıybeti terk edenin sırrı ve muhabbeti zâhir olur, derecesi yükselir. Ey Âdemoğlu! Dilin doğru olmayınca, dinin doğru olmaz, kalbin doğru olmayınca dilin doğru olmaz. Benden hayâ etmedikçe kalbin doğru olmaz.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

197. Selâmeti insan fi hıfzı lisândadır.

“İnsanın selâmeti, dilini korumasındadır.”

من أراد أن يسلم فليحفظ لسانه.

Muttakî el-Hindî, Askarî’nin, *Emsâl*’inde bu hadisi Enes (r.a)’dan rivâyet etmekte olduğunu söylemektedir.²⁹²

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/392, H. No:530.

198. Söylersen hayır söyle ve illâ sükût eyle .

“Ya hayır konuş, ya sus.”

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا أبو الأحوص عن أبي حصين عن أبي صالح عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذ جاره ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرا أو ليصمت)

Bu hadisi, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmîzî rivâyet etmektedir. Tirmîzî, hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.²⁹³

199. Cirm-i lisân âzâdan asgârdır. Ve cürmü cümleden ekberdir. Ameli ve züll-ü ekserdir.

“Dilin cirmi diğer azalardan küçük, fakat cürmü hepsinden büyüktür. İşi ve zullü çoktur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

200. Kim ki sâmit olur, her belâdan necât bulur.

“Susan, her belâdan kurtulur.”

حدثنا قتيبة حدثنا ابن لهيعة عن يزيد بن عمرو المعافري عن أبي عبد الرحمن الحبلي عن عبد الله بن عمرو قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صمت نجا .

Bu hadisi, Tirmîzî, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî rivâyet etmektedirler. Tirmîzî hadisin garib olduğunu söylemektedir.²⁹⁴

201. Kim ki kâzib olur ol hâsir ve hâib olur.

“Yalan konuşan, zarar ve ziyan eder.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

²⁹² Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/353, H. No: 6899.

²⁹³ Buhârî, Edeb 31; Müslim, Îmân 47-48; Ebû Dâvûd, Edeb 132; Tirmîzî, Birr 43.

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/37, H. No: 6481; Tirmîzî, Kıyâme 50; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, II/556, H. No: 1954.

202. Kezb-i lisân, mecânib-i îmândır. Ve kizbin eşeddi bühtandır.

“Yalan söylemek, îmândan uzaklaşmadır ve yalanın şiddetlisi bühtandır.”

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ نا أبو العباس محمد بن يعقوب نا محمد بن عبيد بن عتبة الكوفي أبو جعفر نا أسيد بن زيد نا جعفر الأحمر عن إسماعيل عن قيس عن أبي بكر : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الكذب مجانب الإيمان

Beyhakî, bu hadisi, *Şuabü'l-îmân*'da Hz. Ebû Bekir'den mevkûf olarak rivâyet etmektedir. İsnâdının zayıf olduğunu söylemektedir.²⁹⁵

203. Rüyada ziyâde söylemek, Hüdâ'ya iftirâ eylemektir.

“Rüyadan çok konuşmak, Hüdâ'ya iftirâ etmektir..”

Hadisin kaynağını bulamadık.

204. Gıybet ahbes kelimadır. Ve islamda otuz zinâdan eşeddi harâmıdır.

“Gıybet sözlerin en çirkinidir. İslamda otuz zinâdan daha büyük harâmıdır.”

حدثنا محمد بن جعفر بن اعين ثنا يحيى بن ايوب المقابري ثنا شعيب بن حرب ثنا يونس بن ابي إسحاق ثنا مجاهد عن جابر بن عبد الله وأبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الغيبة أشد من الزنى قيل وكيف قال : الرجل يزني ثم يتوب فيتوب الله عليه وإن صاحب الغيبة لا يغفر له حتى يغفر له صاحب.

Bu hadis, yukarıdaki şekliyle Taberânî'nin *Mu'cemü'l-evsat*'ında rivâyet edilmektedir.²⁹⁶ Aclûnî, Saganî'nin bu hadise mevzû dediğini söylemektedir.²⁹⁷

205. Mü'min ta'n ve lânet ve bihayâ olmaz. Nası ta'yib eden ol ayıb ile mübtelâ olmadıkça ölmez.

“Mü'min ta'n etmez, lânet etmez ve hayâsız olmaz. İnsanları ayıplayan o ayba mübtelâ olmadıkça ölmez.”

²⁹⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, IV/206, H. No: 4805, 4806, 4807; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/623, H. No: 8222.

²⁹⁶ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VII/306, H. No: 6086.

²⁹⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/106, H. No: 1812.

حدثنا أحمد بن منيع حدثنا محمد بن الحسن بن أبي يزيد الهمداني عن ثور بن يزيد عن خالد بن معدان عن معاذ بن جبل قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من غير أخاه بذنب لم يمت حتى يعمل له قال أحمد من ذنب قد تاب منه.

حدثنا محمد بن يحيى الأزدي البصري حدثنا محمد بن سابق عن إسرائيل عن الأعمش عن إبراهيم عن علقمة عن عبد الله قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس المؤمن بالطعان ولا اللعان ولا الفاحش ولا البذيء.

Hadis, Mârifetnâme’de tek bir hadis olarak zikredilmiştir; fakat biz hadisi orada geçtiği şekliyle bulamadık. Yukarıda, ayrı iki hadis olarak bulduğumuz hadisi verdik. Tirmîzî, birinci hadis için garib ve senedi muttasıl değil, demektedir. İkinci hadis için ise hasen-garib demektedir.²⁹⁸

206. Kelime-i tayyibe sadakadır. Ve tebessüm dahi hasenedir.

“İyi söz sadakadır. Tebessüm de hasenedir.”

وقال أبو هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم : الكلمة الطيبة صدقة.

Bu hadisi Mârifetnâme’de geçtiği şekliyle tek bir hadis olarak kaynaklarda bulamadık; fakat iki farklı metin olarak bulduk. Birinci hadisi, Buhârî ve Müslim, Ebû Hureyre’den merfû olarak rivâyet etmektedirler.²⁹⁹

أخبرنا أبو عبد الله بن يوسف أنا أبو سعيد بن الأعرابي نا يحيى بن أبي طالب عن عبد الوهاب بن عطاء أنا سعيد عن قتادة عن الحسن : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من الصدقة أن تسلم على الناس و أنت منطلق الوجه.

İkinci hadis, Beyhakî’nin *Şuabü’l-îmân*’ında Hasan’dan mürsel olarak rivâyet edilmektedir.³⁰⁰

207. İt’âmı taâm ve gece kıyâm ve tayyib kelâm, mucîb-i rızâyı Rabbü’l-Enâmdır.

²⁹⁸ Tirmîzî, Birr 48; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/206, H. No: 192.

²⁹⁹ Buhârî, Edeb 34; Müslim, Zekat 56; Acluni, *Keşfü’l-hafâ*, II/169, H. No: 1947.

³⁰⁰ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, VI/253, H. No: 8053; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, IX/117, H. No: 25262.

“Yemek yedirmek, geceyi ibâdetle geçirmek ve güzel söz, Allah Teâlâ’nın rızasını kazânmaya sebeptir.”

حدثنا علي بن حجر حدثنا علي بن مسهر عن عبد الرحمن بن إسحق عن النعمان بن سعد عن علي قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم إن في الجنة غرفا ترى ظهورها من بطونها وبطونها من ظهورها فقام أعرابي فقال لمن هي يا رسول الله ؟ قال لمن أطاب الكلام وأطعم الطعام وأدام الصيام وصلى الله بالليل والناس نيام.

Tirmîzî, hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir.³⁰¹

208. Safayı kalb iki hasletde tamamdır. Biri a’tayı fuzûli mal ve biri imsâkı fuzûli kelimadır.

“Kalp safası iki hasletle tamamlanır: Biri, elindeki fazla malı vermek; diğeri, lüzümsüz sözden dilini tutmaktır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

209. Mü’mini müvâcehesinde medh edersen, tahkîk onu keskin ustura ile zebh edersin.

“Mü’mini yüzüne karşı medh edersen, onu keskin bıçakla kesmiş olursun.”

حدثنا محمد بن صباح حدثنا إسماعيل بن زكرياء حدثنا بريد بن عبد الله بن أبي بردة عن أبي بردة عن أبي موسى قال : سمع النبي صلى الله عليه وسلم رجلا يثني على رجل ويطريه في المدحة فقال (أهلكتم أو قطعتم ظهر الرجل .)

Bu hadisi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.³⁰²

210. Kişi lisânını hıfz etmedikçe, hakîkatî îmânı bulmaz.

“Kişi dilini korumadıkça, îmânın hakikatini bulamaz.”

حدثنا محمد بن عبد الله الحضرمي قال حدثنا سفيان بن بشر قال حدثنا حفص بن غياث عن بن عون عن عطاء البزار عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يصيب احدكم حقيقة الايمان حتى يخرن من لسانه.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/152, H. No: 1337; Tirmîzî, *Birr* 54.

³⁰² Buhârî, *Edeb* 54; Müslim, *Zühd* 67; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/879, H. No: 9015.

Taberânî, bu hadisi *Mu'cemü'l-evsat* ve *Mu'cemü's-sagîr*'inde Enes'ten rivâyet etmektedir.³⁰³

211. Ve Hüdâ hakkı için zindanda habs olunmağa lisândan ehûc yeryüzünde bir nesne olmaz.

“Allah hakkı için, zindanda haps olmaya, yeryüzünde dilden uygun bir şey olmaz.”

حدثنا علي بن عبد العزيز و بشر بن موسى قالوا ثنا أبو نعيم ثنا الأعمش عن يزيد بن حيان عن عنبس بن عتبة قال قال عبد الله : والله الذي لا إله إلا هو ما على وجه الأرض شيء أحوج إلى طول سجن من لسان.

Taberânî, bu hadisi *Mu'cemü'l-kebir*'inde ve İbn Ebi Şeybe *Musannef*'inde rivâyet etmektedirler.³⁰⁴ Heysemî, Taberânî'nin rivâyet ettiği hadisin râvilerinin sika olduğunu söylemektedir.³⁰⁵

212. Sumt-u lisân bir hikmet-i mümtâzedir ki onu işleyen pek azdır.

“Dilini tutmak mümtaz bir hikmettir. Onu yapan pek azdır.”

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ حدثني أبو بكر محمد بن أحمد بن بالويه نا إسحاق بن الحسن بن ميمون نا عفان نا حماد بن سلمة نا ثابت عن أنس : أن لقمان كان عند داود و هو يسرد الدرع فجعل يفتله هكذا بيده فجعل لقمان يتعجب و يريد أن يسأله فتمنعه حكمته أن يسأل فلما فرغ منها ضمها على نفسه و قال : نعم درع الحرب هذه فقال لقمان : أن الصمت من الحكم و قليل فاعله كنت أريد أن أسألك فسكت حتى كفيته هذا هو الصحيح عن أنس أن لقمان قال : الصمت حكم و قليل فاعله.

Beyhakî, bu hadisi *Şuabü'l-îmân*'ında Enes' ten rivâyet etmektedir.³⁰⁶

213. Zikri ilâhiden gayrı kelâmı kesir etme ki kalbin kâsi olur. Halbu kim kalbi kâsi olan Hak Teâlâ'dan bâid ve âsi olur.

³⁰³ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VI/285, H. No: 5609; *Mu'cemü's-sagîr*, II/165, H. No: 964; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, 3/355, H. No: 6908.

³⁰⁴ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, V/320, H. No: 26499; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, IX/149, H. No: 8744; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/835, H. No: 8894.

³⁰⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/545, H. No: 18184.

³⁰⁶ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, IV/264, H. No: 5026; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/350, H. No: 6880; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/41, H. No: 1623.

“Zikrullah’tan başka sözleri çok söyleme ki, kalbin kararır. Halbuki kararan kalp, Allah Teâlâ’dan uzaklaşır ve ona âsi olur.”

حدثنا أبو عبد الله بن أبي ثلج البغدادي صاحب أحمد بن حنبل حدثنا علي بن حفص حدثنا إبراهيم بن عبد الله بن حاطب عن عبد الله ابن دينار عن ابن عمر قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تكثروا الكلام بغير ذكر الله فإن كثرة الكلام بغير ذكر الله قسوة للقلب وإن أبعد الناس من الله القلب القاسي حدثنا أبو بكر بن أبي النضر حدثني أبو النضر عن إبراهيم بن عبد الله بن حاطب عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم نحوه بمعناه

Tirmîzî, bu hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir.³⁰⁷

214. Tûba ona kim lisânına mâlik olmuştur. Kendi beytine sığıb nâsdan uzlet kılmıştır.

“Diline sahip olana ve kendi evine sığıp, insanlardan uzlet edene müjdeler olsun.”

حدثنا إبراهيم قال حدثنا عيسى بن سليمان الشيزري قال حدثنا إسماعيل بن عياش عن شرحبيل بن مسلم عن ثوبان مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قال النبي صلى الله عليه وسلم : طوبى لمن ملك لسانه ووسعه بيته وبكى على خطيئته.

Bu hadisi, Taberânî ve Beyhakî rivâyet etmektedirler.³⁰⁸

215. Kazâ-i havâice ketmân ile iânet gerekdir. Zirâ ki her nimet sahibi mahsûd olub siyânet gerekdir.

“İşlerini görmeye gizlilikle yardımcı olmalıdır. Çünkü her nimet sahibine hased olunur. Bundan korunmalıdır.”

حدثنا فاروق الخطابي ثنا أبي خالد عبدالعزيز بن معاوية القرشي وأبو مسلم الكشي قالوا ثنا سعيد بن سلام العطار ثنا ثور بن يزيد عن خالد بن معدان عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم استعينوا على حوائجكم بالكتمان فإن كل ذي نعمة محسود .

Ebû Nuaym, bu hadisi *Hilye*’sinde rivâyet etmektedir.³⁰⁹

³⁰⁷ Tirmîzî, Zühed 62.

³⁰⁸ Taberânî, *Mu’cemü’l-’evsat*, III/177, H. No: 2361; *Mu’cemü’s-sağir*, I/140, H. No: 212; Beyhakî, *Su’abü’l-îmân*, VI/260, H. No: 8079; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, X/537, H. No: 18152.

216. Sen bir kavme akılları ermediği söz söylemezsin illâ ki ol söz ekserine fitne olur.

“İnsanlara akıllarının almadığı bir sözü söylersen, o söz çoğuna fitne olur. O halde öyle yapma.”

وحدثني أبو الطاهر وحرمة بن يحيى قالا أخبرنا ابن وهب قال أخبرني يونس عن أبي شهاب عن
عبيد الله بن عبد الله ابن عتبة أن عبد الله بن مسعود قال ما أنت بمحدث قوما حديثا لا تبلغه عقولهم إلا كان لبعضهم
فتنة

Müslim bu hadisi, Abdullah İbn Mes’ud’dan rivâyet etmektedir.³¹⁰

217. Fitne nâim bulunmuştur, onu iykaz eden tard olunmuştur.

“Fitne uykudadır, onu îkaz eden [uyandıran] tard olunmuştur.”

الفتنة نائمة لعن الله من أيقظها.

Muttakî el-Hindî, Râfî’nin, *Emâliye* kitabında bu hadisi Enes’ten rivâyet ettiğini söylemektedir.³¹¹

218. İfşâ-i sır harâmdır. Ve ifşâ eden melamdır.

“Sırrı başkalarına söylemek harâmdır. Başkalarının gizli şeylerini açan ayıplanmıştır.”

219. hadisle beraber değerlendirecektir.

219. Bir kimse bir kimseye tenhâda bir söz söylese ol söz onda emanettir. Onu kimseye demesin ki ol hıyânettir.

“Bir kimse bir kimseye yalnız bir yerde söz söylese, o söz onda emanettir. Onu kimseye demesin. Çünkü hıyânettir.”

³⁰⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, V/215.

³¹⁰ Müslim, Mukaddime 5.

³¹¹ Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, XI/167, H. No: 30891; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II/108, H. No: 1817.

قال صلى الله عليه وسلم إنما يتجالس المتجالسان بالأمانة ولا يحل لأحدهما أن يفشي على صاحبه ما يكره.

Mârifetnâme de iki ayrı hadis olarak verilmektedir ancak biz bir hadis metni olarak bulduk. Hadis Beyhakî'nin *Şuabü'l-îmân* ve Gazzâlî'nin *İhyâ*'sında geçmektedir. Beyhakî mürsel olduğunu söylemektedir.³¹²

220. Sudûru ahrar, gubûru ahrârdır.

“Seçkinlerin kalpleri, sır mezarlarıdır.”

حدثنا عثمان بن محمد العثماني ثنا ابو الحسن الرازي قال سمعت يوسف بن الحسين يقول قال ذو النون صدور الأحرار قبور الأسرار قال وسئل ذو النون لم أحب الناس الدنيا قال لأن الله تعالى جعلها خزانة أرزاقهم فمدوا.

Ebû Nuaym, *Hilye*'sinde bu hadisi rivâyet etmektedir.³¹³

221. Âdemoğlu sabah dâhil oldukta cemi' âzası lisânına Allah için müstakîm ol derler. Zirâ ki eğer sen müstâkîm olursan biz dahi müstâkîm oluruz. Eğer sen meûc olursan biz dahi zarar buluruz derler.

“İnsanoğlunun bütün uzuvları sabah olunca lisânına Allah için doğru ol. Sen doğru olursan biz de doğru oluruz. Eğer sen eğri olursan biz de eğri oluruz derler.”

حدثنا محمد بن موسى البصري حدثنا حماد بن أبي زيد عن أبي الصهباء عن سعيد بن جبير عن أبي سعيد الخدري رفعه قال : إذا أصبح ابن آدم فإن الأعضاء كلها تكفر اللسان فتقول اتق الله فينا فإنما نحن بك فإن استقمتم استقمنا وإن اعوججت اعوججنا.

Tirmizi, bu hadisin Hammad b. Zeyd'in hadisi olarak bilindiğini söylemektedir.³¹⁴

222. Hadis-i Kudsî 'de; eğer yüreğinde pergelik, ve bedeninde bir zayıflık, ve rızıkında bir noksanlık bulduksa teyekkun eyle ki malayâni kelâm söylemişsin. Ol kelâmın tesirinden bu belâlara düşmüşsün.

³¹² Gazzâlî, *İhyâ*, II/179.

³¹³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IX/377.

³¹⁴ Tirmîzî, *Zühd* 60.

“Hadis-i Kudsi’de; Ey Âdemoğlu, eğer yüreğinde bir sertlik, bedeninde bir zaiflik ve rızıkında bir eksiklik bulursan iyice bil ki, faydasız söz söylemişsin, o sözün tesirinden bu belâlara düşmüşsün.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

223. Nâs-ı yüzü üzere ilkâ etmez illâ ki hısâd-ı elsineleri eder.

“İnsanın yüzü koyun cehennem ateşine atan, ancak dilidir.”

حدثنا أبو خليفة ثنا أبو الوليد ثنا عبد الحميد بن بهرام ثنا شهر بن حوشب ثنا عبد الرحمن بن غنم عن معاذ بن جبل قال : يا رسول الله أي الأعمال أفضل ؟ قال : فأخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم لسانه ثم وضع عليه أصبعه فاسترجع معاذ فقال : يا رسول الله أنؤاخذ بكل ما نقول ويكتب علينا قال : فضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم منكب معاذ مرات وقال : ثكلتك أمك يا ابن أم معاذ وهل يكب الناس على مناخرهم في نار جهنم الا حصائد السنتهم.

Bu hadisi, Taberânî ve Beyhakî rivâyet etmektedirler.³¹⁵

8. Uzletin İzzet ve İhtiram Verdiğini Bildiren Hadisler

224. يا ابن آدم عجبت لمن ايقن انه يدخل القبر وحده كيف يستأنس بالناس يا ابن آدم لا تكن كالمصباح يحرق نفسه ليضي للناس. يا ابن آدم كيف تطمع في الانس بي مع الاستئناس بالناس فا طلب لقاء في الغزلة . يا ابن آدم لو ان اخوانك و جد و اريج ذنوبك لما جالسوك و انا لستار الحلیم يا ابن آدم لو علم الناس ما اعلم من ذنوبك لما كلمك احد من خلقي و انا الغفور الرحيم

“Hadis-i Kudsi’de: Ey Âdemoğlu! Şaşarım o kimseye kabre yalnız olarak konma zamanı yaklaşır da o hala insanlarla ünsiyyet peşindedir. Ey Âdemoğlu! İnsanları aydınlatmak için kendini yakan mum gibi olma. Ey insanoğlu! İnsanlarla enis olduğun halde benimle ünsiyeti nasıl istersin? Benim likamı uzlette iste. Ey Âdemoğlu! İnsanlar, günahının kokusunu alsalardı seninle oturmazlardı, ben ise Settar ve Halîm’im. Ey Ademoğlu! İnsanlar senin benim bildiğim günahlarını bilselerdi hiçbirisi seninle konuşmazlardı. Ben ise Gafur ve Rahîm’im.”

225. Nâsın âfeti değildir illâ ki nâsdır.

³¹⁵ Taberânî, *Mu‘cemü’l-kebîr*, XX/64; H. No: 116; Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, IV/247, H. No: 248; Heysemî, *Mecma‘u’z-zevâ‘id*, X/538, H. No:18156.

“İnsanların âfeti, insanlardan başkası değildir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

226. Mü'min hayırlı malı ganemidir ki onunla cibâli eâliyesinde ve evdiye havâlisinde bulunub, diniyle fitnelerden emin olur.

“Mü'min'in hayırlı malı koyundur. Onunla yüksek dağlarda ve ova kenarlarında bulunup, din fitnelerinden emin olur.”

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن عبد الرحمن بن عبد الله ابن أبي صعصعة عن أبيه عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (يوشك أن يكون خير مال المسلم غنم يتبع بها شعف الجبال ومواقع القطر يفر بدينه من الفتن.)

Buhârî, bu hadisi Ebû Said el-Hudri'den rivâyet etmektedir.³¹⁶

227. Mulûk ile câlis olan fitneye vâki olur.

“Meliklerle oturan fitneye düşer.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

228. Madem ki ulemâ mulûk ile ihtilat etmeyib dünyaya girmemiştir. Onlar ibâd üzerine emaniyyü resul olmuşlardır. Vaktâ ki mulûk ile ihtilat ederler, bundan sonra onlardan ırak olunuz ki tahkîkan onlar rasul-ü haineler olmuşlardır.

“Âlimler, hükümdarlarla karışmayıp, dünyaya girmeyince, onlar kullar üzerine emin elçilerdir. Hükümdarlarla oturup kalktıkları zaman onlardan uzak olunuz ki, onlar hain elçiler olmuşlardır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

229. Kim ki zâlime zulmünde iâne ile bir söz söyler tahkîkan Hak Teâlâ o zâlimi ona Mûsâllat eyler.

“Zâlime zulmünde yardım için bir söz söyleyene, Hak Teâlâ o zâlimi musallat eder.”

³¹⁶ Buhârî, Îmân 10, Fiten 14; İbn Mâce, Fiten 13; Ebû Dâvûd, Fiten 4; İbn Hibban, *Sahîh*, XIII/290, H. No: 5958.

من أعان ظالما سلطه الله عليه.

Muttakî el-Hindî, İbn Asâkir'in, bu hadisi İbn Mes'ud'dan rivâyet etmekte olduğunu söylemektedir.³¹⁷

230. Benden sonra hâkimler gelse gerekdir. Ve kim ki onların kapısına gider. Ve kızblerini tasdik eder. Zulûmlerine muîn olur. Ol kimse benden değildir.

“Benden sonra hâkimler gelecektir. Kim onların kapısına gider ve yalanlarını tasdik eder ve zulûmlerine yardım ederse, o benden değildir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

231. Köşe-i vahdette uzlet kılmak, su-i celîs ile mukârin olmakdan elzem ve elyâkdir.

“Vahdet köşesinde uzlet eden, kötü kişiyle oturmaktan iyi ve sâlim iş yapmış olur.”

أخبرنا أبو محمد إسماعيل بن رجاء العسقلاني ثنا أبو أحمد القيسراني ثنا محمد بن جعفر الخرائطي ثنا سعدان بن يزيد ثنا الهيثم بن جميل ثنا شريك عن أبي محجل عن معفس بن عمران بن حطان عن بن الشنية قال رأيت أبا ذر وحده قاعدا في المسجد محتبيا بكساء من صوف فقال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الوحدة خير من الجلوس السوء والجلوس الصالح خير من الوحدة وإملاء الخير خير من السكوت والسكوت خير من إملاء الشر.

Kudâî, bu hadisi *Müsned*'inde rivâyet etmektedir.³¹⁸

232. Muhabbeti riyâset iflah olmaz ve tâlibi hükümet rahat bulmaz.

“Başkanlığı seven iflah olmaz. Hükümet sürmek isteyen rahat bulmaz.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

233. Câhil kendi nefsinin adüvvüsü olacak, gayrısına nice sadık olacaktır.

“Câhil, kendi nefsinin düşmanı olunca, başkasına nasıl arkadaş olacaktır.”

³¹⁷ Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/499, H. No: 7593; Aclûni, *Keşfü'l-hafâ*, II/315, H. No: 2380; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 211, H. No: 21.

³¹⁸ Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, II/237, H. No: 1266.

Hadisin kaynağını bulamadık.

234. Akıllı düşman, ahmak dostan yegirgidir.

“Akıllı düşman, ahmak dosttan yeğdir.”

العدو العاقل ولا الصديق الجاهل.

Ebû Hâzim’in sözü olarak zikredilmektedir. Hadis değildir.³¹⁹

235. Zümre-i nisvân hayâl-i şeytandır. Ve ricâl için belây-ı candır. Ve dal’u macundan halk olunmuş nâdandır.

“Kadınlar zümresi, şeytan hayalleridir. Erkekler için can belâsıdır. Eğri kaburga kemiğinden yaratılmış câhildir.”

الشباب شعبة من الجنون والنساء حبال الشيطان والخمر جماع الإثم والغلول من جمر جهنم والنياحة من عمل الجاهلية والسعيد من وعظ بغيره والشقي من شقي في بطن أمه.

Hadisi *Mârifetnâme*’de geçtiği şekilde bulamadık. Ancak hadis, kadınlar şeytanın kemendidir şeklinde Kudâî’nin *Müsned*’inde vardır.³²⁰

236. Tâife-i nisâ, mağlubâtı câhil ve gâliben gafillerdir. Nisvan tâifesi nâkısât-ı akıl ve’d-dindirler.

“Kadınlar, çoğunlukla câhil ve gâfildirler. Kadınların akılları ve dinleri noksandır.”

حدثنا محمد بن رمح بن المهاجر المصري أخبرنا الليث عن ابن الهاد عن عبدالله بن دينار عن عبدالله بن عمر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال :يا معشر النساء تصدقن وأكثرن الاستغفار فإني رأيتكن أكثر أهل النار فقالت امرأة منهن جزلة وما لنا يا رسول الله أكثر أهل النار قال تكثرن اللعن وتكفرن العشير وما رأيت من ناقصات عقل ودين أغلب لذي لب منكن قالت يا رسول الله وما نقصان العقل والدين ؟ قال أما نقصان العقل فشهادة امرأتين تعدل شهادة رجل فهذا نقصان العقل وتمكث الليالي ما تصلي وتفطر في رمضان فهذا نقصان الدين.

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Müslim, Ebû Dâvûd rivâyet etmektedirler.³²¹

³¹⁹ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II/72, H. No: 1716.

³²⁰ Kudâî, *Müsnedü’ş-şihâb*, I/66, H. No: 55.

237. Vatkâ ki halkı görürsün ki ahidlerinde gadr edib emânetlerinde hıyânet eder ve birbirlerine adâvet ederler. Tahkîkan ol zaman fitne zamanıdır. Ashâb-ı Kiram ona demişlerdir ki ol zamanda bulunan mü'min neylesin. Ol hakîm-i ilâhi buyurmuştur ki, ol zamanda olan ehl-i îmân umur-u nâsa karışmayıp lisânını hıfz eylesin ve hânesine mülâzemet eylesin ve mârufu ahz edib münkeri terkeylesin. Ancak kendi umuru için hânesinden dışarıya gitsin .

“Bir zaman gelir, insanları sözlerinde durmaz, emânetlerinde hıyânet ederler, birbirlerine düşman olurlar görürsünüz. İşte o zaman fitne zamanıdır. Ashab-ı Kiram ona demişlerdir ki o zaman da bulunan mü'min ne yapsın? O Hakîm-i ilâhi şöyle buyurmuştur. Ozaman da bulunan mü'min kişiler halkın işine karışmasın, lisanını koruyup, evine sığınsın ve ma'rufu alıp münkerden kaçınsın. Ancak kendi işleri için evinden dışarıya çıksın. ”

حدثنا هارون بن عبد الله ثنا الفضل بن دكين ثنا يونس بن أبي إسحاق عن هلال بن خباب أبي العلاء قال حدثني عكرمة قال حدثني عبد الله بن عمرو بن العاص قال بينما نحن حول رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ ذكر الفتنة [أو ذكرت عنده] فقال " إذا رأيتم الناس قد مرجت عهودهم وخفت أماناتهم وكانوا هكذا " وشبك بين أصابعه قال فقلت إليه فقلت كيف أفعال عند ذلك جعلني الله فداك ؟ قال " الزم بيتك واملك عليك لسانك وخذ بما تعرف ودع ما تنكر وعليك بأمر خاصة نفسك ودع عنك أمر العامة . "

Bu hadisi, Ahmed b. Hanbel , İbn Mâce ve Ebû Dâvûd rivâyet etmektedir.³²²

9. Zikrin Ünse sebeb Olduğunu Bildiren Hadisler

238. Hadis-i Kudsî'de buyurmuştur ki;

يا ابن آدم تفرد لذكرى اذكرك في الملاء الاعلى يا ابن آدم انا عند ظن عبدى بي وانا معه اذا ذكرنى فان ذكرنى في نفسه ذكرته في نفسى وان ذكرنى في ملاء ذكرته في ملاء آخر منه . يا ابن آدم انما ذكرني من نسي غيري اذكرني بنسيان غيري اذكرك بكشف حجبك عني اذكرني باللسان اذكرك بالرضى اذكرني بالقلب اذكرك باللقاء اذكرني تذلل اذكرك تفضلا اذكرني في النعمة اذكرك في الشدة اذكرني با لمجاهدة اذكرك بالمشاهدة اذكرني بالعبودية اذكرك بالربوبية اذكرني بالفناء اذكرك با لبقاء يا ابن آدم تنساني و تذكر غيري وانت محفوف بخير لسانك يذكرني وفي قلبك غيري لو عرفتني لما ذكرت غيري يا ابن آدم اذا ذكرتني شكرتني واذا نسيتني كفر تنى يا

³²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/26, H. No: 5343; Müslim, *İmân* 132; Ebû Dâvûd , *Sünnet* 16.

³²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/433, H. No: 6987; İbn Mâce, *Fiten* 10; Ebû Dâvûd, *Melâhim* 17.

ابن آدم بذكري فتنعمو بى فافرح يا ابن آدم انما اتخذ خلتي من لا يغير عن ذكرى يا ابن آدم اذا كان الغالب على عبدى ذكرى عشقتى وعشقتك يا ابن آدم من اشغله ذكرى عن مسئلتى اعطيته افضل ما اعطى السائلين .

Hadis-i Kudsî'de: "Ey insanoğlu, beni zikretmek için ayrıl, seni mele-i alâda yâd edeyim. Ey insanoğlu, kulumun zannettiği gibiyim ve onunla beraberim. Beni kendinde zikredeni, nefsimde zikrederim, kalabalıkta zikredeni ondan hayırlı kalabalıkta anarım. Ey insanoğlu, benden başkasını unutarak beni zikredersen, hicâbımı aşarak seni yad ederim; beni dinle zikret, seni rızamla anayım; beni kalb ile zikret, seni likâmla anayım; beni tezellülle zikret, seni üstünlükle zikredeyim; beni nimetlerimle zikret, seni müşâhede ile anayım, beni ubudiyetle zikret, seni rububiyetle anayım; beni fenâ ile zikret, seni bekâ ile anayım. Ey insanoğlu beni unutup, başka şeyleri hatırlarsın. Dilinle beni zikreder, kalbinde ise başkası vardır. Beni tanısaydın başkasını zikretmez, hatırlamazdın. Ey insanoğlu, beni zikredince bana şükredersin. Unuttuğun zaman, bana küfredersin. Ey insanoğlu, zikrimi büyük nimet bil, benimle ferahlan. Ey insanoğlu, beni anmaktan dönmeyen dostluğumu kazânır. Ey insanoğlu, zikrim kulumda galib olunca bana âşık olur, bende ona âşık olurum. Ey insanoğlu, zikrimin, bana duadan meşgul ettiği kimseye, isteyenlere verdiğimden iyisini veririm."

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو المغيرة قال ثنا هشام بن الغاز قال حدثني أبو النضر قال : دعاني وائلة بن الأسقع وقد ذهب بصره فقال يا خباب قدني إلى يزيد بن الأسود الجرشي فذكر الحديث فقال أبشر فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول عن الله عز وجل انا عند ظن عبدي بي فليظن بي ما شاء .³²³

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو معاوية وابن نمير قالا حدثنا الأعمش عن أبي صالح عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله عز وجل : أنا مع عبدي حين يذكرني فإن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي وإن ذكرني في ملأ ذكرته في ملأ هم خير منهم وإن اقترب إلى شبرا اقتربت إليه ذراعا وإن اقترب إلى ذراعا اقتربت إليه باعا فإن أتاني يمشى أتيته هرولة وقال ابن نمير في حديثه أنا عند ظن عبدي بي وأنا معه حيث يذكرني³²⁴ .

Marifetnâmede geçen şekliyle hadisin tam metnini bulamadık. Hadisin baştarafında geçen kulumun zannı üzereyim ve kulum beni kendi nefsinde zikrederse kısmını Ahmed b. Hanbel rivâyet etmektedir.

239. افضل الذكر لا اله الا الله .

³²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XIII/220, H. No: 16916.

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, VII/224, H. No: 7416.

“Zikrin efdâli, lâ ilahe illallah’tır.”

حدثنا يحيى بن حبيب بن عربي حدثنا موسى بن إبراهيم بن كثير الأنصاري قال سمعت طلحة بن خراش قال سمعت جابر بن عبد الله رضي الله عنهما يقول : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول أفضل الذكر لا إله إلا الله وأفضل الدعاء الحمد لله.

Bu hadisi, Tirmîzî ve İbn Mâce rivâyet etmektedir. Tirmîzî Mûsâ b. İbrahim’den başka bir yolla hadisin rivâyetinin bilinmediğini ve hadisin garib olduğunu söylemektedir.³²⁵

240. لا اله الا الله حصنى فمن دخل حصنى أمن من عذابي

Hadis-i Kudsi’de: “Lâ ilâhe illallah benim kal’amdır. Ona giren azabımdan emin olur.”buyurmaktadır.

أخبرنا محمد بن الفضل الإمام إمام مسجد عبد الله ثنا الحسين بن غياث ثنا أحمد بن علي ثنا علي بن موسى الرضا قال حدثني أبي موسى بن جعفر حدثني أبي جعفر بن محمد حدثني أبي محمد بن علي حدثني أبي علي بن الحسين حدثني أبي الحسين بن علي حدثني علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله تعالى : لا إله إلا الله حصني فمن دخله أمن عذابي.

Hadisi kudsi, Kudâî’nin *Müsned*’inde, Ali b. Ebi Tâlib’den rivâyet edilmektedir.³²⁶

241. Bir cemâat bir mecliste Hak Teâlâ’yı zikretmezler illâ ki onlara melekler tavaf edip rahmete şâmil olur ve gönüllerine âram ve sekînet nâzil olur ve onları Hak Teâlâ kendi indinde olan ervâh-ı melâike beyninde zikreder.

“Bir cemaat bir mecliste, Hak Teâlâ’yı zikredince melekler onları tavaf edip, rahmet şâmil olur. Gönüllerine rahatlık ve sekîne iner. Onları Allah Teâlâ kendi katında olan melekler arasında yâd eder.”

حدثنا يحيى بن يحيى التميمي وأبو بكر بن أبي شيبه ومحمد بن العلاء الهمداني - واللفظ ليحيى - (قال يحيى أخبرنا وقال الآخرون حدثنا) أبو معاوية عن الأعمش عن أبي صالح عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نفس عن مؤمن كربة من كرب الدنيا نفس الله عنه كربة من كرب يوم القيامة ومن يسر

³²⁵ İbn Mâce, Edeb 55; Tirmîzî, Deavât 9; İbn Hibbân, *Sahîh* III/126, H. No: 846.

³²⁶ Kudâî, *Müsnedü’ş-şihâb*, II/323, H. No: 1451; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, I/52, H. No: 158.

على معسر يسر الله عليه في الدنيا والآخرة ومن ستر مسلما ستره الله في الدنيا والآخرة والله في عون العبد ما كان العبد في عون أخيه ومن سلك طريقا يلتمس فيه علما سهل الله له به طريقا إلى الجنة وما اجتمع قوم في بيت من بيوت الله يتلون كتاب الله ويتدارسونه بينهم إلا نزلت عليهم السكينة وغشيتهم الرحمة وحفتهم الملائكة وذكرهم الله فيمن عنده ومن بطأ به عمله لم يسرع به نسبه.

Bu hadisi, Müslim ve İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedirler³²⁷

242. Zikrullah ile tilâvet-i Kur'an'a müdâvemet kıl ki tahkîkan onlar sana ruy-i zeminde nur-u mübindir. Ve fevk-ı semâda zikr-i cemîldir.

“Allah Teâlâ'nın zikri ile Kur'an-ı Kerim okumaya devam eyle. Onlar, elbette sana yeryüzünde açık nurdur. Gökyüzünde zikr-i cemîldir.”

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا إبراهيم بن مرزوق ثنا وهب بن جرير ثنا أبي قال : سمعت قيس بن سعد يحدث عن رجل : عن النبي صلى الله عليه و سلم في حديث ذكره قال : القرآن هو النور المبين و الذكر الحكيم و الصراط المستقيم.

Beyhakî, bu hadisi *Şuabü'l-îmân*'da rivâyet etmektedir. Ayrıca bu hadis *Kenzü'l-ummâl*'da da geçmektedir.³²⁸

243. Kim ki Zikrullah muhabbetini bulmuştur. Hak Teâlâ ona muhabbet kılmıştır.

“Zikrullah muhabbetini bulanı, Allah Teâlâ sever.”

أخبرناه علي بن أحمد بن عبدان نا أحمد بن عبيد الصفار ثنا أبو بكر عمر بن جعفر المعلى النرسي ثنا المعلى بن مهدي ثنا يوسف بن ميمون عن أنس بن مالك قال : سمعت النبي صلى الله عليه و سلم يقول : علامة حب الله حب ذكر الله و علامة بضع الله بغض ذكر الله.

Beyhakî, bu hadisi *Şuabü'l-îmân*'ında Enes'ten rivâyet etmektedir. Yusuf b. Meymûn'un münkerü'l-hadis olduğunu söylemektedir.³²⁹

244. Mevlâ'nın abdine tasadduku ona zikrini ilhâmıdır

³²⁷ İbn Mâce, Edeb 53. Müslim, Zikr 38-39; Ebû Dâvûd , Salât 349.

³²⁸ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/326, H. No: 1937; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/517, H. No: 2309.

³²⁹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/367, H. No: 410.

“Hakk Teâlâ’nın kuluna tasadduku, ona zikrini ilhamdır.”

وعن أبي الدرداء قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الضحى ركعتين لم يكتب من الغافلين ومن صلى أربعاً كتب من العابدين ومن صلى ستاً كفى ذلك اليوم ومن صلى ثمانياً كتبه الله من القانتين ومن صلى ثنتي عشرة بنى الله له بيتاً في الجنة وما من يوم وليلة إلا الله من يمن به على عباده وصدقة وما من الله على أحد من عباده أفضل من أن يلهمه ذكره.

Heysemî, bu hadisi *Mecmeu’z-Zevâid*’inde, Taberânî, *Müsnedü’ş-şamiyyin*’de rivâyet etmektedir.³³⁰

245. Kim ki lâ ilâhe illallah derse, kalbinden hicâbı ref’ olur.

“Lâ ilâhe illallah diyenin kalbinden perdesi kalkar.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

246. Her nesnenin bir muskalası vardır. Ammâ gönül muskalası zikrullah’tır.

“Her şeyin bir parlatıcısı vardır, gönlün parlatıcısı zikrullahtır.”

أخبرنا أبو بكر أحمد بن الحسن القاضي ثنا أبو العباس الأصم ثنا محمد بن إسحاق ثنا علي بن عياش ثنا سعيد بن سنان حدثنا محمد بن إسحاق ثنا علي بن عياش ثنا سعيد بن سنان حدثني أبو الزاهرية عن أبي شجرة و اسمه كثير بن مرة عن عبد الله بن عمر : عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه كان يقول: إن لكل شيء سقالة و أن سقالة القلوب ذكر الله و ما من شيء أنجى من عذاب الله من ذكر الله قالوا : و لا الجهاد في سبيل الله ؟ قال : و لو أن تضرب بسيفك حتى ينقطع.

Beyhakî, bu hadisi İbn Ömer’den rivâyet etmektedir.³³¹

247. Hak Teâlâ (ولذكر الله اكبر) dediği ol zikirdir ki (فاذكروني اذكركم) kavliyle size vaad etmiştir. Zirâ ki sizin onu zikretmenizden, O’nun zikretmesi ekber ve ecmeldir. Ve etmâm ve ekmeldir.

“(Allah Teâlâ’nın zikri büyüktür) buyurduğu, (Beni zikredin, bende sizi zikrederim) kelâmı ile size va’d eylediği zikirdir. Zirâ sizin O’nu zikr etmenizden, O’nun sizi zikretmesi daha büyük ve daha güzeldir.”

³³⁰ Taberânî, *Müsnedü’ş-şamiyyin*, III/ 301, H. No: 2326; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, II/494, H. No: 3419; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, VII/809, H. No: 21511.

³³¹ Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, II/429, H. No: 1848.

أخبرنا أبو الحسين أنا الحسين ثنا ابن أبي الدنيا ثنا هشام ثنا ابن فضيل ثنا فضيل بن مرزوق عن عطية :
- { و لذكر الله أكبر } قال هو قوله: فاذكروني أذكركم { فذكر الله إياكم أكبر من ذكركم إياه }

Beyhakî, bu hadisi *Şuabü'l-îmân*'da rivâyet etmektedir.³³²

248. Şeytan enfîni Ademoğlu'nun yüreğine va'az eder. Hak Teâlâ'yı zikrederse geriye hârit ve râcidir ve eğer unutursa yüreğini iltigam ile mağdagdır.

“Şeytan burnunu Ademoğlu'nun yüreğine koyar. O kişi Allah Teâlâ'yı zikr ederse, şeytan kaçır ve geri gider. Unutursa, şeytan onun yüreğini yalar.”

حدثنا محمد بن بحر حدثنا عدي بن أبي عمارة حدثنا زياد النميري عن أنس بن مالك : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن الشيطان واضع خطمه على قلب ابن آدم فإن ذكر الله خنس و إن نسي التقم قلبه فذلك الوسواس الخناس .

Bu hadisi, Beyhakî *Şuabü'l-îmân*'da rivâyet etmektedir. Ayrıca *Kenzü'l-ummâl*'da geçmektedir.³³³ Heysemî, Adiy b. Ebî Ümâre'nin zayıf olduğunu söylemektedir.

249. Sizin biriniz ol kadar çok zikrullah eylesin ki nâs ona mecnun söylesin.

“Sizin biriniz, o kadar çok zikrullah eylesin ki, insanlar ona aklını yitirdi, desin.”

أخبرنا عمر بن محمد الهمداني قال : حدثنا أبو الطاهر قال : حدثنا ابن وهب أخبرنا عمرو بن الحارث أن أبا السمح حدثه عن أبي الهيثم عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : (أكثروا ذكر الله حتى يقولوا مجنون).

İbn Hibbân, bu hadisi *Sahîh*'inde rivâyet etmektedir.³³⁴

250. Zikrullahdan efdâl bir sadaka olmaz .

“Zikrullah'dan üstün bir sadaka olmaz.”

³³² Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/449, H. No: 673, 674.

³³³ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, I/402, H. No: 540; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl* I/418, H.No: 1782.

³³⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, III/99, H. No: 817; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/415, H. No: 1053.

حدثنا محمد بن أبان ثنا محمد بن الليث أبو الصباح الهادي ثنا أبو همام الدلال نا داود بن عبد الرحمن العطار عن بن جريج عن عطاء عن بن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما صدقة أفضل من ذكر الله.

Taberânî, bu hadisi *Mucemu 'l-evsat*'ında rivâyet etmektedir.³³⁵

251. İnfâk-ı zeheb ve fiddaden ve darb-ı a'nak-ı a'dadan ve cem'ı a'mal-i sâlihadan size enfâ olan ve derecâtınızı irfâ kılan zikrullahdır.

“Altın ve gümüş vermekten, düşman boynunu vurmaktan ve bütün sâlih amellerden size faydalı olan ve derecenizi yükselten, Allah Teâlâ'nın zikridir.”

حدثنا الحسين بن حريث حدثنا الفضل بن موسى عن عبد الله بن سعيد هو ابن أبي هند عن زياد مولى ابن عياش عن أبي بحرية عن أبي الدرداء رضي الله عنه قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم ألا أنبئكم بخير أعمالكم وأزكاها عند مليكم وأرفعها في درجاتكم وخير لكم من إنفاق الذهب والورق وخير لكم من أن تلقوا عدوكم فتضربوا أعناقهم ويضربوا أعناقكم ؟ قالوا بلى قال ذكر الله تعالى فقال معاذ بن جبل رضي الله عنه ما شيء أنجى من عذاب الله من ذكر الله.

Tirmîzî bu hadisi Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmektedir. Bazılarının Abdullah b. Said'den bu senede benzer bir senedle, hadisi rivâyet ettiklerini söylemektedir.³³⁶

252. Zikredenle etmeyen misâli, Hayy ile meyyit gibidir.

“Rabb'ini zikredenle etmeyen, diri ile ölüye benzer.”

حدثنا محمد بن العلاء حدثنا أبو أسامة عن بريد بن عبد الله عن أبي بردة عن أبي موسى رضي الله عنه قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم (يذكر ربه والذي لا يذكر ربه مثل الحي والميت).

Buhârî, bu hadisi الذي مثل الذي lafzıyla rivâyet ederken, Müslim hadisi الذي مثل البيت الذي şeklinde rivâyet etmektedir.³³⁷

253. Bir kimse bir ameli sâlih işlemez ki Zikrullah'tan ona ziyâde necât verir ola.

³³⁵ Taberânî, *Mu'cemü 'l-evsat*, VIII/201, H. No: 7410; İbnü'l- Cevzî, *İlelü 'l-Mütenâhiye*, II/830, H. No: 1388; Heysemî, *Mecma' u'z-zevâ'id*, X/72, H. No: 16752; Müttakî el-Hindî, *Kenzü 'l-ummâl*, I/431, H. No: 1859.

³³⁶ Tirmîzî, *Deavât* 6.

³³⁷ Buhârî, *Deâvat* ; Müslim, *Salat* 211; İbn Hibbân, *Sahih*, III/135, H. No: 854.

“Bir kimse zikrullahdan çok, kurtarıcı bir amel işlemez.”

حدثنا عبيد بن غنم ثنا أبو بكر بن أبي شيبة (ح) وحدثنا الحسين بن اسحاق التستري ثنا عثمان بن أبي شيبة قال ثنا أبو خاد الأحمر عن يحيى بن سعيد عن أبي الزبير عن طاووس عن معاذ بن جبل قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ما عمل آدمي عملا أنجى له من عذاب الله من ذكر الله قالوا : ولا الجهاد في سبيل الله ؟ قال : ولا الا أن تضرب بسيفك حتى ينقطع ثلاث مرات.

Taberânî, bu hadisi *Mu'cem'ul-kebir*'inde, Hâkim, *Müstedrek*'inde Muaz b. Cebel'den rivâyet etmektedir.³³⁸ Heysemî, Taberânî'nin ricâlinin sahih olduğunu söylemektedir.³³⁹

254. Eğer bir kimse zeyline derâhim doldurub fukarâya taksim eylese ve bir âhir kimse zikrullah ile meşgul olsa indillah ol mutasaddıktan bu zâkir efdâldir.

“Bir kimse eteğine gümüş doldurup, fakirlere dağıtsa, diğer bir kimse de zikrullah ile meşgul olsa, Allah Teâlâ katında, zikreden, o sadaka verenden üstündür.”

عن أبي موسى قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو أن رجلا في حجره دراهم يقسمها وآخر يذكر الله كان الذاكر لله أفضل.

Bu hadisi Taberânî, *Mu'cemu'l-evsat*'ında rivâyet etmektedir.³⁴⁰ Heysemî, Taberânî'nin ricâlinin sahih olduğunu söylemektedir.³⁴¹

255. Eğer riyâzı cennete mûsâdîf olursuz onlarla mütenâ'im olunuz. Ve ol ravidar zikrullah meclisleridir.

“Cennet bahçelerine rastlarsanız, onları büyük nimet biliniz, onlardan faydalanınız. O bahçeler zikrullah meclisleridir.”

حدثنا عبد الوارث بن عبد الصمد بن عبد الوارث قال حدثني أبي قال حدثنا محمد بن ثابت البناني قال حدثني أبي عن أنس بن مالك رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا مررتم برياض الجنة فارتعوا قال وما رياض الجنة ؟ قال حلق الذكر.

³³⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, XX/166, H. No: 352; Hâkim, *el-Müstedrek*, I/697, H. No: 1825.

³³⁹ Heysemî, *Mecmâ'u'z-zevâ'id*, X/71, H. No: 16749.

³⁴⁰ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VI/451, H. No: 5966.

³⁴¹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/72, H. No: 16751.

Tirmîzî, bu hadisi Enes b. Malik'ten rivâyet etmektedir ve hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir. Ayrıca Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*'da hadisi rivâyet etmektedir.³⁴²

256. Bir kavim bir mecliste oturup zikrullah etmeyip ondan müteferrik olsalar güyâ ki onlar bir cîfe-i hârdan müteferrik olurlar. Ve o meclis için onlar yevm-i kıyâmette mütehassır kalırlar.

“Bir grup kimseler, bir mecliste oturup, Allah Teâlâ'yı zikretmeden dağılsalar, onlar sanki bir eşek ölüsünden ayrılmış, dağılmış olurlar. O meclis için onlar kıyâmet gününde hasarete kalırlar.”

حدثنا محمد بن الصباح البزاز ثنا إسماعيل بن زكريا عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم " ما من قوم لا يذكرون الله فيه إلا قاموا عن مثل جيفة حمار وكان عليهم حسرة

Ebû Dâvûd bu hadisi, Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.³⁴³

257. Ehl-i cennet hasret çekmezler illâ ki ol saatte mütehassır olurlar ki onda zikrullah etmeyib ol saati boş geçirmiştir.

“Cennet ehli, ancak içinde zikretmedikleri saate üzürlüler, ah keşke hiçbir saatimiz, zamanımız zikirsiz geçmeseydi derler.”

حدثنا أبو عامر محمد بن ابراهيم النحوي المصري ثنا سليمان بن عبد الرحمن الدمشقي ثنا يزيد بن يحيى أبو خالد عن ثور بن يزيد عن خالد بن معدان عن جبير بن نفيير عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ليس يتحسر أهل الجنة الا على ساعة مرت بهم لم يذكروا الله فيها.

Taberânî, *Mu'cemu'l-evsat*'ta, Beyhakî *Şuabü'l-îmân*'da hadisi rivâyet etmektedir.³⁴⁴ Heysemî, Taberânî'nin ricâlinin sahih olduğunu söylemektedir.³⁴⁵

³⁴² Tirmîzî, *Deavât* 88; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/398, H. No: 529.

³⁴³ Ebû Dâvud, *Edeb* 31.

³⁴⁴ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, XX/94, H. No: 183; Beyhaki, *Şu'abü'l-îmân*, I/392, H. No: 512.

³⁴⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/70, H. No: 16746.

258. Kim ki salât-ı subhu cemâatle edâ edip tulû-u şemse dek zikrullah ile meşgul olup iki rekat namaz kılsa onun için bir hac ve bir umre eciri tamamıyla hasıldır.

“Sabah namazını cemâatle kılıp, güneş doğuncaya kadar zikrullah ile meşgul olup, iki rekat namaz kılsa, onun için bir tam hac ve umre sevâbı vardır.”

حدثنا عبد الله بن معاوية الجمحي البصري حدثنا عبد العزيز بن مسلم حدثنا أبو ظلال عن أنس [بن مالك] قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الغداة في جماعة ثم قعد يذكر الله حتى تطلع الشمس ثم صلى ركعتين كانت له كأجر حجة وعمرة [قال] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تامة تامة.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir. Ayrıca hadisi Taberânî’de rivâyet etmiştir.³⁴⁶

259. Salât-ı fecri edâdan sonra tulû-u şemse deyin zikrullah ile meşgul olduğun dünya ve mâ fihâ ziyâde bana mahbubtur. Ve salât-ı asırdan sonra gurub-u şemse deyin zikrullah ile meşgul olduğum dünya ve mâ fihâ ziyâde bana mahbubtur.

Sabah namazını kıldıktan sonra, güneş doğuncaya kadar meşgul olmam, bana dünya ve içindekilerden daha sevgilidir. Ve İkinci namazından güneş batıncaya kadar zikrullah ile meşgul olmam dünya ve içindekilerden daha sevgilidir.

أخبرنا أبو طاهر الفقيه أنا أبو بكر القطان ثنا الفضل بن العباس و أخبرنا أبو نصر بن قتادة ثنا أبو العباس الضبعي ثنا الحسن بن علي بن زياد قالاً : ثنا إسماعيل بن أبي أويس ثنا عبد الله بن وهب بن مسلم البصري عن توان بن مسعود عن حدثه عن أنس بن مالك قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا عثمان بن مظعون من صلى صلاة الفجر في جماعة ثم جلس يذكر الله حتى تطلع الشمس كان له في الفردوس سبعون درجة بعد كل درجتين كحضر الفرس الجواد المضمهر سبعين سنة و من صلى صلاة الظهر في جماعة كان له في جنات عدن خمسون درجة بعد ما بين كل درجتين كحضر الفرس الجواد المضمهر خمسين سنة و من صلى العصر في جماعة كان له كأجر ثمانية من ولد إسماعيل كلهم رب بيت يعتقهم و من صلى العشاء في جماعة كان له كقيام ليلة القدر.

Mârifetnâmede ki bu hadisi hadisi tam metniyle bulamadık. Beyhakî’nin *Şuabü’l-îmân*’da rivâyet ettiği yakın manadaki hadisi yukarıda verdik.³⁴⁷

³⁴⁶ Tirmîzî, Ebvabü’s-Sefer 412; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebîr*, VIII/178, H. No: 7741; *Mu’cemü’s-sağir*, II/293, H. No: 1189.

³⁴⁷ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, III/60, H. No: 2870.

260. Hak Teâlâ, Hazreti Yahyâ (a.s) ile Ben-i İsrâil'e emreylediği kelimât-ı hamsînin biri zikrullahtır. Zâkir-i mevlânın misâli ol racül gibidir ki onun katlini kasteden adûv onun izince sekr edip erişecek saatte heman bir metin kal'aya dâhil olur ve ol adûvden selâmet bulup emin olur. Kezâlik abd-i mü'min kendi nefsinı şeytandan mahruz ve mahfuz edemez illâ ki zikrullah ile edebilir.

“Hakk Teâlâ'nın Hazreti Yahyâ (a.s) ile İsrailoğullarına emreylediği beş kelâmın biri zikrullahtır. Allah Teâlâ'yı zikreden, şu kimseye benzer ki kendini öldürecek düşmanı arkasından koştaktadır. Tam yakalayacağı zaman, öbürü sağlam bir kal'aya girer. O düşmandan kurtulup emin olur. Bunun gibi, mümin de, kendi nefsinı şeytandan, ancak Allah Teâlâ'nın zikri ile korur.”

ثنا أبو موسى محمد بن المثنى ثنا أبو داود سليمان بن داود ثنا أبان - يعني : ابن يزيد العطار - عن يحيى بن أبي كثير عن زيد بن أبي سلام عن أبي سلام عن الحارث الأشعري : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : إن الله أوحى إلى يحيى ابن زكريا بخمس كلمات أن يعمل بهن و يأمر بني إسرائيل أن يعملوا بهن فكانه أبطاً بهن فأتاه عيسى فقال : إن الله أمرك بخمس كلمات أن تعمل بهن و يأمر بني إسرائيل أن يعملوا بهن فإما أن تخبرهم و إما أن أخبرهم فقال : يا أخي لا تفعل فإني أخاف أن تسبقتني بهن أن يخسف بي أو أعذب قال : فجمع بني إسرائيل ببيت المقدس حتى امتلأ المسجد و قعدوا على الشرفات ثم خطبهم فقال : إن الله أوحى إلي بخمس كلمات أن أعمل بهن و أمر بني إسرائيل أن يعملوا بهن أولهن أن لا تشركوا بالله شيئا فإن مثل من أشرك بالله كمثله رجل اشترى عبدا من خالص ما له بذهب أو ورق ثم أسكنه دارا فقال : اعمل و ارفع إلي فجعل يعمل و يرفع إلى غير سيده فأيكم يرضى أن عبده كذلك فإن الله خلقكم و رزقكم فلا تشركوا به شيئا و إذا قمتم إلى الصلاة فلا تلتفتوا فإن الله يقبل بوجهه إلى وجه عبده ما لم يلتفت و أمرك بالصيام و مثل ذلك كمثله رجل في عصابة معه مسك كلهم يحب أن يجد ريحها و إن الصيام أطيب عند الله من ريح المسك و أمرك بالصدقة و مثل ذلك كمثله رجل أسره العدو فأوثقوا يده إلى عنقه و قربوه ليضربوا عنقه فجعل يقول : هل لكم أن أفدي نفسي منكم و جعل يعطي القليل و الكثير حتى فدى نفسه و أمرك بذكر الله كثيرا و مثل ذكر الله كمثله رجل طلبه العدو سراعا في أثره حتى أتى حصنا حصينا فأحرز نفسه فيه و كذلك العبد لا ينجو من الشيطان إلا بذكر الله قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : و أنا أمرك بخمس أمرني الله بهن الجماعة و السمع و الطاعة و الهجرة و الجهاد في سبيل الله و من فارق الجماعة قيد شبر فقد خلع ربة الإيمان و الإسلام من رأسه إلا أن يرجع و من ادعى دعوى الجاهلية فهو من جثى جهنم قيل : يا رسول الله و إن صام و صلى ؟ قال : و إن صام و صلى تداعوا بدعوى الله الذي سماكم بها المؤمنین المسلمین عباد الله .

Mârifetnâmede hadisin birkısmı geçmektedir. Hadisin tam metnini İbn Huzeyme *Sahîh*'inde ve Hâkim *Müstedrek*'inde rivâyet etmektedir.³⁴⁸

³⁴⁸ Hâkim, el-Müstedrek, II/592, H. No: 1534; İbn Huzeyme, *Sahîh*, III/195, H. No: 1895.

261. Bir saat tefekkür etmek, bir yıl ibâdet etmekten hayırlıdır.

“Bir saat tefekkür etmek, bin yıl ibâdet etmekten hayırlıdır.”

تفكر ساعة خير من عبادة سنة.

Bu hadis, İbn Şeybe'nin *Musannef*'inde خیر من قیام ليلة şeklinde rivâyet edilmektedir.³⁴⁹ Şevkânî, İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûat*'ında İbn Hibbân'dan rivâyet ettiği hadiste ستین سنة ve Deylemî'nin rivâyetinde ثمانین سنة şeklinde rivâyet ettiğini söylemektedir.³⁵⁰

262. Kim ki kalbinde fikrullah dolmuştur. Onun muîni her halde Allah olmuştur.

“Kalbine Allah Teâlâ'nın tefekkürü dolanın, her halde yardımcısı Allah Teâlâ'dır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

263. Hak Teâlâ'nın mahlûkatını tefekkür ediniz. Ancak zatı pâkini tefekkür etmeyiniz ki onun kadrine kadir olamazsınız.

“Hak Teâlâ'nın mahlûkatını tefekkür ediniz. Ancak zatını tefekkür etmeyiniz, düşünmeyiniz. Onu anlayamazsınız.”

حدثنا سليمان بن أحمد ثنا عبدالله بن أحمد بن حنبل حدثني أبي ثنا عبد الصمد بن عبدالوارث ثنا عبدالجليل بن عطية عن شهر عن عبدالله بن سلام قال خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم على ناس من أصحابه وهم يتفكرون في خلق الله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم فيم تتفكرون قالوا نتفكر في الله قال لا تفكروا في الله وتفكروا في خلق الله فإن ربنا خلق ملكا قدماه في الأرض السابعة السفلى ورأسه قد جاوز السماء العليا ما بين قدميه إلى ركبتيه مسيرة ستمائة عام وما بين كعبيه إلى أخمص قدميه مسيرة ستمائة عام والخالق أعظم من المخلوق.

³⁴⁹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/190, H. No: 35223.

³⁵⁰ Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 251, H. No: 94.

Ebû Nuaym, *Hilye*'sinde bu hadisi Abdullah b. Selam'dan merfû olarak rivâyet etmektedir. Abdullah b. Ömer'den ve İbn Abbas'tan da aynı anlamda farklı rivâyetler vardır.³⁵¹

264. يا ابن آدم اجلك يضحك من املك وقضائي يضحك من حذرک وتقدير يضحك من تدبيرک.

“Ey insanoğlu, ecelin emeline, kazâm ondan kaçmana, takdirim tedbirine güler.”

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ قال : سمعت أبا منصور الصوفي ابن ابنة إبراهيم بن حمش الزاهد يقول : سمعت جدي يقول : يضحك القضاء من الحذر و يضحك الأجل من الأمل ويضحك التقدير من التدبير و تضحك القسمة من الجهد و الغناء

Beyhakî *Şu'abü'l-îmân*'ında bu hadisi rivâyet etmektedir.³⁵²

265. Emelinizi kâsır edib, ecelinizi hâzır biliniz.

“Emellinizi kısa tutup, ecelinizi yakın biliniz.”

حدثنا عبد الله قال : حدثني احمد بن عبد الأعلى قال : حدثنا أبو سعيد التميمي عن مالك بن مغول عن الحسن قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لأصحابه : " أكلکم يحب أن يدخل الجنة " ؟ قالوا : نعم يا رسول الله قال : " قصرُوا الأمل وأثبتُوا آجالكم بين أبصاركم واستحيوا من الله حق حياته"

İbn Ebi'd-Dünya Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmektedir.³⁵³

266. Dünya üç gündür. Biri, geçmiş dünkü gündür ki ondan bedende bir nesne kalmamıştır. Ve biri, gelecek yarındır ki ona vaslın ma'lum olmamıştır. Biri, bugündür ki henüz içindesin zevâl bulmamıştır. Bundan sonra ömrün ancak bulunduğu bir gündür. Onun kadrini bil ki kıymeti haddenden efzûndur.

“Dünya üç gündür. Biri geçmiş, dünkü gündür. Ondan elinde bir şey yok. Biri gelecek, yarınki gündür. Ona erişeceğin bilinmez. Biri bugündür ki henüz içindesin, geçmemiştir. Demek ki ömrün, ancak içinde bulunduğu bir gündür. Onun kıymetini bil ki, kıymeti çok büyüktür.”

³⁵¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VI/67; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/106, H. No: 5708; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/370, H. No: 1005.

³⁵² Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/551, H. No: 242.

³⁵³ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kasrû'l-emel*, s. 42, H. No: 31.

حدثنا عبد الله حدثنا ابي حدثنا عبد الله بن يزيد حدثنا ابراهيم بن الوليد العبدي ابو اسحاق قال بلغني ان عيسى بن مريم قال الدهر يدور على ثلاثة ايام امس خلا وعظت به واليوم زادك فيه وغدا لا تدري ما لك فيه والامور تدور على ثلاثة امر بان لك رشده فاتبعه وأمر بان لك غيه فاجتنبه وأمر اشكل عليك فكله الى الله.

Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-zühd*'ünde Hz. İsâ'nın zühdü bahsinde Ebû İshâk'tan rivâyet etmektedir.³⁵⁴

267. Her işte teenni Rahman'dandır. Ve acele etmek şeytandandır.

“Her işte teenni Rahman'dandır. Acele etmek şeytandandır.”

حدثنا أبو مصعب المدني حدثنا عبد المهمين بن عباس بن سهل ابن سعد الساعدي عن أبيه عن جده قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الأناة من الله والعجلة من الشيطان

Tirmîzî, bu hadisin râvilerinden Abdülmüheymin b. Abbas b. Sehl hakkında tenkidlerin olduğunu ve hadisin garib söylemektedir.³⁵⁵ Hadisin farklı lafızlarla da rivâyeti vardır.

268. Ateş hatabı yediği misâl, hased hasenâtı ekl ve mahveder.

“Ateşin odunu yediği gibi, hased de sevapları yiyip yok eder.”

حدثنا عثمان بن صالح البغدادي ثنا أبو عامر يعني عبد الملك بن عمرو ثنا سليمان بن بلال عن إبراهيم بن أبي أسيد عن جده عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال " إياكم والحسد فإن الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب " أو قال " العشب.

Ebû Dâvûd, bu hadisi Ebû Hureyre'den ve Enes'ten rivâyet etmektedir. Aynı manada farklı lafızlarla da rivâyeti vardır.³⁵⁶

269. الكبرياء ردائي والعظمة ازارى فمن نازعنى فى واحد منهما ادخلته نارى

Hadis-i Kudsi'de: “Kibriyâ dış elbisem, azamet iç elbisemdir. Bunlardan birini benden almak isteyen cehenneme sokarım.”

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-zühd*, I/182.

³⁵⁵ Tirmîzî, Birr 66; Ebû Ya'lâ, *Müsne'd*, VII/248, H. No: 4256; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/350, H. No: 943.

³⁵⁶ Ebû Dâvûd , Edeb 52; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, V/266, H. No: 6608.

حدثنا موسى بن إسماعيل ثنا حماد ح وثنا هناد يعني ابن السري عن أبي الأحوص المعنى عن عطاء بن السائب قال موسى عن سلمان الأغر وقال هناد عن الأغر أبي مسلم عن أبي هريرة قال هناد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم " قال الله [عزوجل] الكبرياء ردائي والعظمة إزاري فمن نازعني واحدا منهما قذفته في النار "

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce ve Ebû Dâvûd rivâyet etmektedirler.³⁵⁷

270. Hak Teâlâ cem'i şerleri bir hâneye va'z edib onun kapısını kibr eylemiştir.

“Allah Teâlâ bütün kötülükleri bir eve toplamış, kapısını kibir eylemiştir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

10. Tevekkülün Faziletini Bildiren Hadisler

271. Hadis-i Kudsi'de buyurmuştur ki;

يا ابن آدم اعتصم بي اهدك وتوكل على اكفك وان توكل على غيري قطعت اسباب السماوات و الارض عنك يا ابن آدم انظر الى الدهر هل انقطع الى احد فلم اعزه او توكل على فلم اكفه انا رض بصلاتك يوما فيوما فارض عني برزقك يوما فيوما يا ابن آدم ان كنت قد تكفلت لك بالرزق فالاهتمام لما ذا و اذا كان كل شئ بقضائي فالجزع لما ذا يا ابن ادم هلم الى توكل على اكفك يا ابن آدم ليس لك شئ عندي افضل من التوكل على والرضى بما قضيت.

“Hadis-i Kudsi'de: Ey Âdemoğlu, bana tutun, sana hidâyet vereyim, bana tevekkül et, sana kâfi olayım, benden başkasına tevekkül edersen gök ve yer sebepleri senden kesilir. Ey Âdemoğlu dehre bak, benim için her şeyden kesilip de, aziz etmediğim, bana tevekkül edip de kâfi gelmediğim kimse var mı? Ben senin her günlük namazından râzıyım; sen de benim her günlük rızkıma râzı ol. Ey Âdemoğlu! Senin rızkını ben üzerime alınca, senin ihtimamın neyedir? Her şey benim hükmüm ile olunca feryadın neyedir? Ey Âdemoğlu! Bana gel, sana yeterim. Ey insanoğlu! Bana göre senin tevekkülden üstün bir şeyin yoktur. Kazâma râzı olmaktan efdâl bir halin yoktur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

³⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII/188, H. No: 7376; İbn Mâce, *Zühed* 16; Ebû Dâvûd, *Libâs* 29.

272. Ey ümmetim eğer siz Allah Teâlâ'ya tevekkül-ü tâm ile tevekkül eyleseniz. Ol rızk-ı tuyûru verdiği gibi sizin rızkınızı dahi verir. Tuyûr açlıkla sabahlayıp şeb'an ahşamlar.

“Ey ümmetim, eğer siz Allah Teâlâ'ya tam tevekkül etseniz kuşların rızkını verdiği gibi sizin rızkınızı da verir. Kuşlar sabahleyin aç kalkıp tok olarak akşamlarlar.”

حدثنا علي بن سعيد الكندي حدثنا ابن المبارك عن حيوة بن شريح عن بكر بن عمرو ن عن عبد الله بن هبيرة عن أبي تميم الجيشاني عن عمر بن الخطاب قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو أنكم كنتم توكلون على الله حق توكله لرزقتم كما يرزق الطير تغدو خماصا وتروح بطانا.

Tirmîzî, bu hadisin hasen–sahîh olduğunu söylemektedir.³⁵⁸

273. Sizden biriniz yakı açarsa ya efsunlanırsa, tahkîkan tevekkülden baîd olur.

“Sizden birisi yakı açar veya efsun yaparsa, tevekkülden uzaklaşır.”

حدثنا محمد بن بشار حدثنا عبد الرحمن بن مهدي حدثنا سفيان عن منصور عن مجاهد عن عقار بن المغيرة بن شعبة عن ابيه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اكتوى أو استرقى فقد برئ من التوكل.

Tirmîzî, bu hadisin hasen–sahîh olduğunu söylemektedir.³⁵⁹

274. Kim ki nâsdan ziyâde metin ve kavî olmak dilerse Hak Teâlâ'ya tevekkül kılsın.

“İnsanlardan sağlam ve kuvvetli olmak isteyen, Hakk Teâlâ'ya tevekkül etsin.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

275. Kim ki Hak Teâlâ'ya tevekkül edip kazâsına râzı olur, tahkîkan ol kimse talebinden kifâyet ve giderinden rahat bulur.

“Hak Teâlâ'ya tevekkül edip kazâsına râzı olan; istemekten kurtulur, kederden rahat bulur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/253, H. No: 205; İbn Mâce, *Zühd* 14; Tirmîzî, *Zühd* 33.

³⁵⁹ Tirmîzî, *Tıb* 14.

276. Teşe'üm ve tetîr şirkdendir. Lâkin tevekkül onları gönülden izale edendir.

“Uğursuzluk ve fal şirk tendir. Lâkin tevekkül, onları gönülden silendir.”

حدثنا محمد بن كثير أخبرنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن عيسى بن عاصم عن زر بن حبيش عن عبد الله بن مسعود : عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال " الطيرة شرك الطيرة شرك " ثلاثا " وما منا إلا ولكن الله يذهب بالتوكل . "

Tirmîzî, hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.³⁶⁰

277. Hakk'a tevekkül kılmak nâsdan me'yus olmaktır. Zirâ ki nâs ne mu'ti ve ne mânidir. Ve ne dâr ve ne nâfidir. Bil ki cümlesi emsâl-i âlât-ı sânidir.

“Hakk'a tevekkül etmek, insanlardan beklememektir. Çünkü insanlar ne verebilir, ne de vermeye engel olabilir. Zarar ve fayda yapamazlar, belki hepsi Sâni'nin âletleri gibidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

278. Ashâb-ı Kiram'ın birisi nagasından nüzul edib demiştir ki yâ Râsulullah, nâgayı salıverib tevekkül edeyim. Yohsa rabt edeyim ol hazret ona buyurmuştur ki nâganı bağla, ondan tevekkül eyle.

“Ashâb-ı Kiram'dan birisi devesinden inip: Yâ Rasulullah, deveyi salıverip tevekkül mü edeyim, yoksa bağlayayım mı? dediğinde, Rasulullah Efendimiz ona: “Deveyi bağla, sonra tevekkül eyle.” buyurdu.”

حدثنا عمرو بن علي حدثنا يحيى بن سعيد القطان حدثنا المغيرة بن أبي قرة السدوسي قال سمعت أنس بن مالك يقول : قال رجل يا رسول الله أعقلها وأتوكل أو أطلقها وأتوكل ؟ قال أعقلها وتوكل .

Tirmîzî, Enes'ten gelen rivâyetin bu vecihten başka bir vecihle bilinmediğini, hadisin bu vecihle garib olduğunu; fakat farklı senedlerle rivâyetinin olduğunu söylemektedir.³⁶¹

279. ايها الشاكر الزيادة لك و ايها الذاكر القرية لك و ايها المتوكل انالك و انا حسبك

³⁶⁰ Ebû Dâvûd, Tıb 24; Tirmîzî, Siyer 47.

³⁶¹ Tirmîzî, Kıyâme 60; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/439, H. No: 731.

Hadis-i Kudsî’de: “Ey şükreden, ni’metlerin artması senin, ey zikreden, yakınlığın artması senin, ey mütevekkil! Ben senin içinim ve sana kâfiyim.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

280. Her kim ki nâsdan ganî olmak murâdı olur ol kendi yedinde bulunandan ziyâde yedullahda olan rızkına i’tibar ve i’timad eylesin ki gınâ bulur.

“Kim insanlara muhtaç olmamak isterse, kendi elinde bulunandan çok, Allah Teâlâ’nın yed-i kudretinde olan rızkına îtibar ve itimat eylesin.”

حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن أخبرنا محمد بن المبارك حدثنا عمرو بن واقد حدثنا يونس بن حلبس عن أبي إدريس الخولاني عن أبي ذر : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الزهادة في الدنيا ليست بتحريم الحلال ولا إضاعة المال ولكن الزهادة في الدنيا أن لا تكون بما في يديك أوثق مما في يدي الله وأن تكون في ثواب المصيبة إذا أنت أصبت بها أرغب فيها لو أنها أبقيت لك.

Tirmîzî, hadisin bu vecihten başka bir vecihle bilinmediğini ve hadisin garib olduğunu söylemektedir. Ayrıca Ebû İdris Havlânî’nin isminin Âizullah b. Abdullah olduğunu söylemektedir. Hadisin senedindeki râvi Amr b. Vakıd’ın ise münkerü’l-hadis olduğunu söylemektedir.³⁶²

281. الرزق مقسوم و مفروغ عنه ليس تقوى تقى بزائده و لا فجور فاجر بناقصه.

“Rızık ayrılmıştır. Muttâkînin takvâsı ile artmaz, fâcirin fücûru ile azalmaz.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

282. Hak Teâlâ dört nesneden fariğ olmuştur. Halk ve hulk, rızk ve eceldir ki onlar rahm-ı maderden her nice gelmiştir. Bî tebdil ve tahvil ve bî tağyir ve te’hir ve minval üzere kalmıştır.

“Allah Teâlâ dört şeyi bitirmiştir. Yaratma, huy, rızık ve eceldir ki, onlar ona rahminden nasıl gelmişse, değişmeden, gecikmeden o minval üzere kalırlar.”

حدثنا أبو الوليد هشام بن عبد الملك حدثنا شعبة أنبأني سليمان الأعمش قال سمعت زيد بن وهب عن عبد الله قال : حدثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو الصادق المصدق قال (إن أحدكم يجمع في بطن أمه

³⁶² Tirmîzî, Zühd 29.

أربعين يوما ثم علة مثل ذلك ثم يكون مضغة مثل ذلك ثم يبعث الله ملكا فيؤمر بأربعة برزقه وأجله وشقي أو سعيد فوالله إن أحدكم - أو الرجل - يعمل بعمل أهل النار حتى ما يكون بينه وبينها غير باع أو ذراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل أهل الجنة فيدخلها وإن الرجل ليعمل بعمل أهل الجنة حتى ما يكون بينه وبينها غير ذراع أو ذراعين فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل أهل النار فيدخلها.

Buhârî ve Tirmîzî hadisi rivâyet etmektedirler. Hadisin anlam olarak aynı; fakat metin olarak farklı rivâyetleri vardır.³⁶³

11. Tefvizin Faziletini Bildiren Hadisler

283. Hadis-i Kudsî’de buyurmuştur ki;

يا ابن آدم كلّمك ضالّ الا من هديته و كلّمك مريض الا من شفّيته و كلّمك فقير الا من تريّد وانا اريد ان لم تسلّم لما اريد اتعب نفسك اغنيته فكونوا لى اكن لكم معينا ونصيرا عبدى انت تريّد وانا اريد ان لم تسلّم لما اريد اتعب نفسك بما نريد ثم لا يكون الا ما اريد من استسلم لقضائىوصبر على بلائى كتبته صديقا عندى عبدى لا تطلب منى ان احعلك فى حال واحدا وادعك على كيفية واحدة فلست بفاعل ذلك لانى خلقتك لتعرفى بجميع صفاتى فلو اقمّتك فى العافية لتعرفنى نافعا وجلت صفاتى وشؤنى و ان كنت طالبا فاطلب منى ان اطعك على اختلاف صفاتى وشؤنى.

Hadis-i Kudsî de: “Ey Âdemoğlu! Benim hidâyet ettiklerim dışında hepiniz sapıtmışsınız. Benim şifâ verdiklerim hariç, hepiniz hastasınız. Benim zengin ettiklerim hariç, hepiniz fakirsınız. O halde benim için olunuz; size yardımcı olayım. Ey kulum! Sen de dilerdin, ben de dilerim. Benim murat ettiğim gibi murat etmediysen, benim gibi murat etmeye kendini zorla. Çünkü sonra yalnız benim dilediğim olur. Kazâma teslim olan ve belâma sabredeni, katımda sıddıklardan yazarım. Ey kulum! Seni hep bir halde bulundurmamı benden isteme. Ben bunu yapmam. Çünkü seni bütün sıfatlarımla tanıman için yarattım. Seni afiyet üzere bulundurursam, beni faydalı bilirsin. İstersen benden iste.”

حدثنا عبيدالله بن عبدالرحمن بن بهرام الدارمي حدثنا مروان (يعني ابن محمد الدمشقي) حدثنا سعيد بن عبدالعزيز عن ربيعة بن يزيد عن أبي إدريس الخولاني عن أبي ذر : عن النبي صلى الله عليه وسلم فيما روى عن الله تبارك وتعالى أنه قال يا عبادي إني حرمت الظلم على نفسي وجعلته بينكم محرما فلا تظالموا يا عبادي كلّمك ضالّ إلا من هديته فاستهدوني أهدكم يا عبادي كلّمك جائع إلا من أطعمته فاستطعموني أطعمكم يا عبادي كلّمك عار إلا من كسوته فاستكسوني أكسكم يا عبادي إنكم تخطئون بالليل والنهار وأنا أغفر الذنوب جميعا فاستغفروني أغفر

³⁶³ Buhârî, Kader 1; Tirmîzî, Kader 4.

لكم يا عبادي إنكم لن تبلغوا ضري فتضروني ولن تبلغوا نفعي فتنفعوني يا عبادي لو أن أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم كانوا على أتقى قلب رجل واحد منكم ما زاد ذلك في ملكي شيئاً يا عبادي لو أن أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم كانوا على أفجر قلب رجل واحد ما نقص ذلك من ملكي شيئاً يا عبادي لو أن أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم قاموا في صعيد واحد فسألوني فأعطيت كل إنسان مسألته ما نقص ذلك مما عندي إلا كما ينقص المخيط إذا أدخل البحر يا عبادي إنما هي أعمالكم أحصيها لكم ثم أوفيكم إياها فمن وجد خيراً فليحمد الله ومن وجد غير ذلك فلا يلومن إلا نفسه.

Hadisin, *Mârifetnâme*'de geçtiği şekliyle tam metnini bulamadık; ancak Müslim'in rivâyet ettiği benzer bir hadisi verdik.³⁶⁴

284. Peygamber (s.a.v) bir duasında şöyle buyurmuştur:

اللهم انى اسلمت نفسى اليك و وجهت وجهى اليك وفوضت امرى اليك والجات ظهري اليك رغبة و رهبة اليك لا ملجأ ولا منجأ لك الا اليك اللهم لا مانع لى اعطيت ولا معطى لما منعت ولا راد لما قضيت ولا ينفذ ذا الحد منك الحد لا اله الا الله و حده لا شريك له الملك و له الحمد يحيى ويميت بيده الخير و هو على كل شىء قدير و اليه المصير و لا حول و لا قوة الا بالله العلى العظيم .

Hız. Peygamber duasında şöyle buyurdu: “Yâ Rabbi nefsimi Sana teslim ettim, yüzümü Sana döndüm, işim Sana ısmarladım. Sırtımı Sana dayadım. Rağbetim Sana, korkmam Sendendir. Senden başka sığınağım ve kurtarıcım yoktur. Yâ Rabbi Senin verdiğine kimse mani olamaz. Sen mani olunca kimse bir şey veremez. Sen hükmedince kimse geri çeviremez. La ilahe illâllahü vahdehü lâ şerîkeleh lehül mülkü ve lehü'l hamdü yuhyi ve yûmit, biyedihil hayr ve hüve alâ külli şeyin kadîr ve ileyhil masîr. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahil aliyyl azîm.”

حدثنا مسدد حدثنا أبو الأحوص حدثنا أبو إسحق الهمداني عن البراء بن عازب قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (يا فلان إذا أويت إلى فراشك قل اللهم أسلمت نفسي إليك ووجهت وجهي إليك وفوضت أمري إليك وألجأت ظهري إليك رغبة ورهبة إليك لا ملجأ ولا منجأ منك إلا إليك آمنت بكتابك الذي أنزلت . وبنبيك الذي أرسلت . فإنك إن مت في ليلتك مت على الفطرة وإن أصبحت أصبت أجراً).³⁶⁵

حدثنا محمد بن سنان حدثنا فليح حدثنا عبدة بن أبي لبابة عن وراد مولى المغيرة بن شعبة قال كتب معاوية إلى المغيرة اكتب إلي ما سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول خلف الصلاة فأملى علي المغيرة قال :

³⁶⁴ Müslim, Birr 55.

³⁶⁵ Buhârî, Tevhid 34; Müslim, Zikr 56; Ebû Dâvûd, Edeb 107; Tirmîzî, Deavât 16.

سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول خلف الصلاة (لا إله إلا الله وحده لا شريك له اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد).³⁶⁶

حدثني محمد بن مقاتل أبو الحسن أخبرنا عبد الله أخبرنا خالد الحذاء عن أبي عثمان النهدي عن أبي موسى قال: كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزاة فجعلنا لا نصعد شرفا ولا نعلو شرفا ولا نهبط في واد إلا رفعنا أصواتنا بالتكبير قال فدنا منا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال (يا أيها الناس اربعوا على أنفسكم فإنكم لا تدعون أصم ولا غائبا إنما تدعون سميعا بصيرا) . ثم قال (يا عبد الله بن قيس ألا أعلمك كلمة هي من كنوز الجنة لا حول ولا قوة إلا بالله).³⁶⁷

Bu hadisi, *Mârifetnâme*'de geçtiği şekliyle tek bir hadis metni olarak bulamadık; ancak farklı zamanlarda Peygamberimizin yapmış olduğu aynı manadaki dualarını kaynaklardan bulduk, burada onları verdik.

285. Zirve-i îmân iki hasleddir. Biri Hak Teâlâ'ya teslimdir. Ve biri kazâsına rızâdır.

“Îmânın zirvesi iki haslettir. Biri Hak Teâlâ'ya teslim, diğeri sabır ve rızadır.”

أخبرنا محمد بن عبد الله الحافظ ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا أبو عتبة ثنا بقية عن بحير بن سعيد عن خالد بن معدان عن يزيد بن مرثد عن أبي الدرداء قال : ذروة الإيمان أربع : الصبر للحكم و الرضا بالقدر و الإخلاص للتوكل و الاستسلام للرب عز و جل.

Mârifetnâme'de geçen hadise benzer bir hadisi Beyhakî *Şuabü'l-îmân*'ında Ebû'd-Derda'dan rivâyet etmektedir.³⁶⁸

286. Abdin îmânı kâmil olmaz. Tâ onda beş haslet hasıl olmadıkça, biri Hak Teâlâ'ya tevekküldür. Birisi ona tefviz-i umurdur ve biri O'nun emrine teslimdir. Biri O'nun belâsına sabırdır ve biri kazâsına rızâdır.

“Şu beş haslet hasıl olmadıkça, kulun îmânı kâmil olmaz. Hakk'a tevekkül, tefvîz, teslim, belâsına sabır, kazâsına rızâdır.”

لا يكمل عبد الإيمان بالله حتى تكون فيه خمس خصال التوكل على الله والتفويض إلى الله والتسليم لأمر الله والرضا بقضاء الله والصبر على بلاء الله إنه من أحب الله وأبغض الله وأعطى الله ومنع الله فقد استكمل الإيمان.

³⁶⁶ Buhârî, Kader 12.

³⁶⁷ Buhârî, Kader 7; Müslim, Mesâcid 139.

³⁶⁸ Beyhakî , *Şuabü'l-îmân*, I/219, H. No: 202.

Bu hadis, *Kenzü'l-ummâl*'da ve *Fevâidü'l-mecmua*'da geçmektedir. *Kenzü'l-ummâl*'da bu hadis için, Bezzâr'ın farklı lafızlarla İbn Ömer'den rivâyeti olduğu söylenmektedir.³⁶⁹

287. Beş nesne îmandandır ki herhalde Hak Teâlâ'ya tevekküldür ve cemi' umuru Ona tevfidir. Ve Onun her emrine teslimdir. Ve sadmei veliyy indinde sabırdır. Ve onun her kazâsına rızadır.

“Beş şey îmandandır: Her halde Hak Teâlâ'ya tevekkül, her işi O'na ısmarlamak, her emrine teslim olmak, belâyâ sabretmek, kazâyâ râzî olmak.”

خمس من الإيمان من لم يكن فيه شيء منهن فلا إيمان له التسليم لأمر الله والرضا بقضاء الله والتفويض إلى الله والتوكل على الله والصبر عند الصدمة الأولى.

Bu hadis, *Kenzü'l-ummâl*'da geçmektedir.”³⁷⁰

288. Hayır oradadır ki Hak Teâlâ onu ihtiyar edip vücûda getirmiştir.

“Hayır Allah Teâlâ'nın beğenip yarattığındadır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

289. Hayır ondadır ki vaki olmuştur. Bundan sonra tefviz eden kimse rahat ve teslim olan selâmette olmuştur.

“Hayır vaki olandadır. O halde tefviz eden kimse rahat ve selâmette olmuştur.”

Hadisin kaynağını bulamdık.

290. Size lâzımdır ki acizler âdetiyle mûtat olasız yâni tedbir-i umur ile yorulmayıp takdire havâle kılasız ve Hak Teâlâ'nın tedbir ve tasrifine teslim olasız.

“Âcizlerin âdetini adet edinesiniz yâni tedbir ile yorulmayıp, takdire havale edesiniz ve Hak Teâlâ'nın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

³⁶⁹ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/37, H. No: 68; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 453, H. No: 8.

³⁷⁰ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/37, H. No: 68.

من لم يرض بقضائي ويصبر على بلائي فليلتبس ربا سواي. 291.

Hadis-i Kudsî'de: Ey insanoğlu! Kazâma râzı olmayan, belâma sabretmeyen, nimetlerime şükretmeyen, verdiğime kanâat etmeyen, kendine başka Rabb arasın. Ey insanoğlu! Belâma sabreden, benden râzı olmuş olur.

حدثنا يحيى بن عبد الباقي المصيصي حدثني سعيد بن زياد حدثني أبي زياد بن قائد عن أبيه قائد بن زياد عن جده زياد بن أبي هند عن أبي هند الداري قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : قال الله تبارك وتعالى من لم يرض بقضائي ويصبر على بلائي فليلتبس ربا سواي.

Taberânî, bu hadisi *Mu'cemu'l-Kebir*'inde, Beyhakî *Şu'abü'l-îmân*'ında zayıf bir senedle rivâyet etmektedirler.³⁷¹

12. Sabrın Faziletini Bildiren Hadisler

292. Ey ümmetim! İmân iki nısfdır. Bir nısfı sabırdır bir nısfı şükürdür ve efdâli sabırdır. İbtida-i musibette bulunan sabırdır. Buyurmuştur ki sabır-ı ibtidaya musibette bulunan teslimiyedir. Ve buyurmuştur ki sabır her taatin mebd-i dir ve her musibetten içtinabın aslıdır ve buyurmuştur ki her ibâdetin aslı sabırdır. Ve buyurmuştur tûba ona kim mihnetlere sâbırdır. Ve buyurmuştur ki bir acı kelimeye sabreylemeyen kimse nice acı kelimâtı isti'ma eylese gerektir. Mulisi zaferdir ve buyurmuştur ki sabır muraddır. Onu terci eden hürdür. Ve buyurmuştur ki mihnetlere sabır hüsn-ü yakine yetmektir. Ve buyurmuştur ki Hak Teâlâ'dan ziyâde sabırlı kimse yoktur ki müşrikleri ona iftirâ eylediğin işidib onlara yine âfiyet ve rızkı ihsân eder. Ve buyurmuştur ki sabrın evveli acı ve ahiri tatlı ve lezzetlidir ve buyurmuştur ki sabır sıfatı haktır. Ve buyurmuştur ki imânın başı sabırdır. Ve buyurmuştur ki sabır ile semahattedir. Ve buyurmuştur ki sabırdan hayırlı bir atıye itâ' olunmamıştır. Ve buyurmuştur ki sabır Allah Teâlâ'dandır, acele şeytandandır. Ve buyurmuştur ki nusret sabır iledir ve ferah kerb iledir. Ve buyurmuştur ki her kim malında ya nefsinde bir musibet erişse onu ketmedib şekva eylese tahkîkan Hak Teâlâ ona, lezzeti imân ve izzeti ihvan kerm ve ihsân eder. Ve cem'i zenubun mağrifet eyler. Ve buyurmuştur ki Hazreti Eyyub aleyhisselam ol dîdan ile mübtela iken her seher vaktinde Hak Teâlâ onu vasıtasız iade edip lutûf ve keremi ile habibim Eyyub nicesin, belâmız hali ile nicesindir der imiş. Ve

³⁷¹ Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, XXII/320, H. No: 807; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/218, H. No: 200; Şekvânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 252, H. No: 98.

Hazreti Eyyub aleyhisselam halâveti hitâb izzetle müsteâb olup miratı sabrı Onundur Onu dermiş. Vakta ki Eyyub aleyhisselam afiyati rahiyenin almıştır ol insi iyâdetinden müstevhiş olmuştur. Onun için hasretle zarardan şekvâ kılmıştır. Ve buyurmuştur ki yevm-i kıyâmette sabırlarla mücâzet olundukta derler ki İlâhenâ bizi bir daha dünyaya gönder ki kendi luhumumuzu makaslarla kendimiz doğrayıp elemine sabredelim ta ki bu devlete bundan dahi ziyâde erelim.

293. “Ey ümmetim! İmân iki yarımdır. Yarısı sabır, yarısı şükürdür. Sabrın en üstünü, musibetin başında bulunan sabırdır. Musibet anındaki sabır, teslimiyettir. Sabır, her tâatin mebedidir, her musibetten sakınmanın aslıdır. Her ibâdetin aslı sabırdır. Sıkıntılara sabredene müjdeler olsun. Bir acı söze sabredemeyen, bir çok acı sözler duyar. Sabreden zafer bulur. Sabır acıdır, onu yutan hürdür. Sıkıntılara sabretmek, hüsn-i yakine kavuşmaktır. Hak Teâlâ’dan sabırlı kimse yoktur; Zirâ müşriklerin kendisine iftiralarını işitip, yine onlara sıhhat ve rızık ihsân eder. Sabrın başlangıcı acı, sonu tatlı ve lezizdir. Sabır, Hakk’ın sıfatıdır. İmânın başı sabırdır. İmân sabır ile cömertliktir. Bir kimseye sabırdan daha hayırlı bir bahşîş verilmemiştir. Sabır, Allah Teâlâ’dandır. Acele şeytandandır. Yardım sabır iledir. Neş’e keder iledir. Malına veya kendine bir musibet gelen, onu gizler ve şikâyet etmezse, Allah Teâlâ ona, muhakkak, imân lezzetini ikrâm ve ihsân eder. Bütün günahlarını yarlıgar. Hz.Eyyub a.s’ın hastalığında yaraları kurtlandığı zaman, her seher vaktinde, Hak Teâlâ onu vasıtasız iyâdet edip, lütfu ve keremiyle: Habibim Eyyub! Nasılsın? Belâımız gelmesiyle nicesin? derdi, Hazreti Eyyub aleyhisselam, Hak Teâlâ’nın hitabının lezzeti ile sabır acılığını unutturdu. Eyyub aleyhisselam, âfiyet kokusunu alınca o iyâdet (hasta yoklama) ünsiyetinden korkar olmuştur. Onun için hasretle darr’ından şikâyet etmiştir. Kıyâmet günü, sabredenlere karşılıkları verildiği zaman derler ki Yâ Rabbi! Bizi bir daha dünyaya gönder de, kendi etlerimizi, makaslarla, kendimiz doğrayıp acısına sabredelim ve bu büyük sevaplardan daha çok pay alalım.”

أخبرنا أبو القاسم الحرفي أنا أحمد بن سلمان الفقيه نا عبد الله بن أبي الدنيا نا محمد بن عبد الملك القرشي نا أبو عوانة عن المغيرة بن عامر قال : الشكر نصف الإيمان و الصبر نصف الإيمان و اليقين و الإيمان كله³⁷²

حدثنا محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن ثابت قال : سمعت أنسا رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال (الصبر عند الصدمة الأولى).³⁷³

³⁷² Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* IV/109, H. No: 4448.

Mârifetnâme de geçtiği şekliyle hadisin tam metnini bulamadık. Ancak bazı bulduğumuz kısımları burada verdik.

294. اني لا منع اوليائي عن نعيم الدنيا كما يمنع الرعي الشفيق الابل عن مبارك العزة المنتنة.

“Hadis-i Kudsi’de: Merhametli çobanın hayvanını kokmuş, çürümüş şeylerden men ettiği gibi bende evliyâmı dünya nimetlerinden men ederim.”

إن الله تعالى ليحمي عبده المؤمن كما يحمي الراعي الشفيق غنمه عن مواقع الهلكة.

es-Sevab isimli eserinde İbn Hibbân’ın Huzeyfe’den rivâyet ettiği hadisi *Kenzü’l-ummâl*’de geçtiği şekilde verdik. Ayrıca Hâkim *Müstedrek*’inde rivâyet etmektedir. Buhâri ve Müslim’in şartlarına göre hadisin sahih olduğunu söylemektedir.³⁷⁴

295. اذا احب الله قوما ابتلاهم

“Allah Teâlâ sevdiklerine belâ verir.”

حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن يزيد بن أبي حبيب عن سعد بن سنان عن أنس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أراد الله بعبده الخير عجل له العقوبة في الدنيا وإذا أراد الله بعبده الشر أمسك عنه بذنبه حتى يوافي به يوم القيامة وبهذا الإسناد عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن عظم الجزاء مع عظم البلاء وإن الله إذا أحب قوما ابتلاهم فمن رضي فله الرضا ومن سخط فله السخط

Tirmîzî, hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir. Hadisin anlam olarak aynı; fakat metin olarak farklı rivâyetleri vardır.³⁷⁵

13. Rızânın Faziletini Bildiren Hadisler

296. Hadisi Kudsi’de buyurulmuştur ki;

يا ابن آدم من لم يرض بقضائي ولم يصبر علا بلائي فليتمس ربا سوائي. يا ابن آدم ارض عني حتى ارضى عنك وارزقك محبتى. يا ابن آدم انت تريدوا اريد ولا يكون الا ما اريد فمتى رضيت بما اريد اعطيتك ما تريد. يا ابن آدم ليس لك شفاء سوى الرضى بقضائي فيكيا ابن آدم ان اراض بصلواتك يوما بيوم فارض عني بقوتك

³⁷³ Buhârî, Cenâiz 41.

³⁷⁴ Hâkim, el-Müstedrek, IV/344, H. No: 7857; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, III/336, H. No: 6826.

³⁷⁵ Tirmîzî, Zühhd 57; İbn Mâce, Fiten 23.

يوما بيوم ولا تطلبني برزق غدكما انالا اطلبك بصلوات غد يا ابن ادم لن يتقرب الى المتقربون بشئ احب الى من الرض بقضائى. وقال عز و جل عبدى رضيت انك لن تتقرب الى بشئ احب الى من الرض بقضائى. . وقال عز و جل عبدى انى رضيت عنى رضيت عنك و ان افردتني بحاجتك قضيتها لك. وقال عز و جل عبدى ان رضائى فى رضائك بقضائى فمنى رضيت بقضائى وجدت رضائى. وحضرت حبيب اكرم صلى الله عليه وسلم دعا ايتمشدركه. اللهم انى اسألك الرضى بقضائك.

“Hadis-i Kudsî’de: Ey insanoğlu! Kazâma râzı olmayan, belâma sabretmeyen, kendine başka Rabb arasın. Ey insanoğlu! Benden râzı ol ki bende senden râzı olayım ve sana muhabbetimi veririm. Ey insanoğlu senin için kazâma râzı olmaktan başka şifâ dilediğim olur. Ben istediğin şeyden râzı olursam, sana dilediğini veririm. Ey insanoğlu! Senin için kazâma râzı olmaktan başka şifâ ve çâre yoktur. Ey insanoğlu! Günbe-gün kıldığın namazlardan râzıyım, sende her günkü rızkın için benden râzı ol. Senden yarınki namazı istemediğim gibi, sen de benden yarınki rızkını isteme. Ey insanoğlu, kazâma râzı olmaktan başka sevdiğim bir şeyle bana yaklaşmak isteyenler yanaşamazlar. Ey kulum! Kazâma râzı olmaktan sevgili bir şeyle bana yaklaşamazsın. Benden râzı olursan, ben de senden râzı olurum. İhtiyacını yalnız benden istersin, onu sana veririm. Ey kulum!, Benim rızam, senin rızandır. Kazâmdan râzı olursan rızâmı bulursun. buyrulmaktadır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

297. اللهم انى اسألك الرضى بقضائك

“Yâ Rabbi senden kazâna rıza istiyorum.”

حدثنا إبراهيم بن محمد بن عرق الحمصي ثنا عمرو بن عثمان ثنا أبي ثنا محمد بن مهاجر عن يونس بن ميسرة بن حلبس عن أم الدرداء أن فضالة بن عبيد كان يقول : اللهم إني أسألك الرضا بعد القضاء وبردج العيش بعد الموت ولذة النظر إلى وجهك والشوق إلى لقائك من غير ضراء مضرة ولا فتنة مضلة وزعم أنها دعوات كان يدعو بها النبي صلى الله عليه وسلم.

Hadisi, Taberânî *Mucemu’l-kebir*’inde rivâyet etmektedir. Hadisin anlam olarak aynı; fakat metin olarak farklı rivâyetleri vardır.³⁷⁶

³⁷⁶ Taberânî, *Mu‘cemü’l-kebir*, 18/319, H. No: 825; Hâkim, *el-Müstedrek*, I/724, H. No: 1900; Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, I/217, H. No: 195.

298. Hak Teâlâ ol kimseye merhamet eylesin ki nefsinı bilmişdir. Ve lisânına mâlik olmuştur. Ve Rabbisinin kazâsına râzı olmuştur.

“Allah Teâlâ nefsinı bilen, diline sahip olan ve kazâyâ rızâ gösteren kuluna merhamet etsin.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

299. Hak Teâlâ’nın yeryüzünde öyle kulları vardır ki gönülleri güneşden envardır. Ve fiilleri enbiya fiilidir. Onlar için dünyada ne az vardır ne çok. Hak Teâlâ onlara her ne kısmet eylemiş ise, ona râzı olmuştur. Ve rızâ-ı Hakk’ı dahi bulmuşlardır. Ve buyurmuştur ki Hak Teâlâ rahat ve huzuru rızâda kılmıştır. Ve tâ’b ve gâmı saht-ı kazâda kılmıştır. Ve buyurmuştur ki Hak Teâlâ’dan az rızık ile râzı olursa, Hak Teâlâ ondan az amel ile râzı olur. Ve buyurmuştur ki kim ki Hak Teâlâ’dan râzıdır. Bilesin ki Hak Teâlâ dahi ondan râzıdır. Zirâ ki Hak Teâlâ buyurmuştur ki kendi rızâsı ibâdî rızâsından mukaddem olduğun duyurmuştur. Ve buyurmuştur ki efdâl-ü âmal Hak Teâlâ’dan râzı olmaktır. Ve Ona muhabbet kılmaktır. Ve buyurmuştur ki kim ki rızâyı Hakkı saht-ı nas talep ederse, Hak Teâlâ ondan râzı olup nâsı dahi ondan râzı eder. Ve kim ki rızâyı nâsı saht-ı hak ile talep ederse, Hak Teâlâ ona saht edib nâsı dahi ona saht etdirir. Ve buyurmuştur ki hayrın cümlesi kazâyâ rızadır. Eğer râzı olabilmessen sabreyle, ta ki sabır tecrid ile rızaya müngalib ola. Ve buyurmuştur ki kemâl-i îmân kazâyâ rızâdadır ve belâyâ sabırdır.

“Allah Teâlâ’nın yeryüzünde öyle kulları vardır ki, gönülleri güneşten parlak, işleri peygamber işidir. Onlar için dünyada ne az vardır, ne çok. Allah Teâlâ onlara ne kısmet etmiş ise, râzı oluşlardır. Hakk’ın rızâsını da bulmuşlardır. Hak Teâlâ rahat ve sürûru rızâ da bulundurmuştur. Sıkıntı ve üzüntüyü kazâyâ rızâsızlıkta kılmıştır. Hakk Teâlâ’dan, az rızıkla râzı olandan, o da az amelle râzı olur. Hakk Teâlâ’dan râzı olandan, Hakk’ında râzı olduğunu bil. Zirâ, Allah Teâlâ: “ Allah onlardan râzıdır, onlarda Allah ’dan râzıdır” buyurmuştur. Amellerin en üstünü, Allah Teâlâ’dan râzı olmaktır ve o’nu sevmektir. Hakk’ın rızâsını insanların rızâsızlığı ile isteyenden, Hak Teâlâ râzı olup, insanları da ondan râzı eder. Hakk’a rızâsızlıkla insanların rızâsını arayana, Hakk Teâlâ gadap edip, insanları da ondan rızâsız yapar. Bütün hayır, kazâyâ rızâdadır. Râzı olamazsan sabreyle. Tâ ki tadrîcen, sabır rızâ hâlini alsın. İman’ın kemâli ,kazâyâ rızâ ve belâyâ sabırdır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

300. Hemûmun galîl olsun ki mukadder olan olur ve mukadder olmayan olmaz.

“Hz. Peygamber İbn Mes’ud hazretlerine buyurdu ki: “Çok düşünme, üzülmeye, kaderde olan olur, olmayan olmaz.

أخبرنا أبو عبد الرحمن السلمي أنا علي بن بندار ثنا محمد بن أحمد بن يحيى الترمذي ثنا أبو حفص عمر بن عميرة التنيسي و أخبرنا أبو عبد الرحمن السلمي ثنا أبو العباس بن ميكال ثنا علي بن سعيد ثنا الصغاني - ح و أخبرنا أبو حسين بن بشران أنا الحسين بن صفوان ثنا أبو بكر بن أبي الدنيا ثنا محمد بن إسحاق الصغاني قال : ثنا ابن أبي مريم ثنا نافع بن يزيد حدثني عياش بن عباس أن عبد الملك بن مالك الغفاري حدثه أن جعفر بن عبد الله بن الحكم حدثه عن خالد بن رافع : أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال لابن مسعود: لا تكثر همك ما يقدر يكن و ما ترزق يأتك.

Beyhakî, *Şu ‘abü’l-îmân*’da hadisi İbn Mes’ud’dan rivâyet etmektedir.³⁷⁷

301. Hak Teâlâ’nın kazâsına râzı olan saâdet-i sermediyeyi bulur.

“Hak Teâlâ’nın kazsına râzı olan ebedi saâdete kavuşur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

14. Allah’ı Tanımayı ve Mevlaya Muhabbeti Bildiren Hadisler

302. Hadisi Kudsi’de buyurulmuştur ki;

يا ابن آدم من عرف نفسه فقد عرفني ومن عرفني فقد طالبنى ومنطالبنى فقد وجدنى ومن وجدنى نال كل مناء وفوق ما يمتناه فلا يؤثر على غيرى يا ابن آدم تواضع تعرفنى تجوع ترانى تجرد لعبادتى تصل إلى يا ابن آدم انا الرب فاعرفنى يا ابن آدم انما عرفنى من عرف نفسه وانما وجدنى من ترك نفسه أعرف نفسك يا انسان لتعرفنى يا ابن آدم من ازال معرفتى عن قلبه فقد عمى قلبه يا ابن آدم من دخل بيت معرفتنا زال عنه الخوف والحنون وكان آمنا يا داود كنت كنز امخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الحلق ليعرفونى يا داود تقرب الى بعداوة نفسك واعرفنى بالمعرفة التى لا يقابلها الجهليا داود تعلم العلم النافع والعلم النافع ان تعلم ان جلالى وعظمتى وكبريائى وقدرتى غالب على كل شئ لان هذه المعرفة هى التى تقربك منى يا داود من عرفنى جعلت البلاء قيده والصبر صيده.

³⁷⁷ Beyhakî, *Şu ‘abü’l-îmân*, II/70, H. No: 1188; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl* I/109, H. No: 505.

Hadis-i Kudsî’de: “Ey insanoğlu, nefsini bilen beni bilir. Beni bilen, beni arar. Beni arayan beni bulur. Beni bulan her istediğine kavuşur, ummadıklarına da erişir. Bana başkası te’sir edemez. Ey Âdemoğlu! Alçak gönüllü ol. Beni tanırsın aç dur, beni görürsün. Bana ibâdet için insanlardan ayrıl, Bana kavuşursun. Ey insanoğlu! Rabb benim; o halde beni tanı. Ey insanoğlu! Nefsini bilen beni de bilir, nefsi terk eden muhakkak beni bulur. Beni bilmek için, kendini bil. Ey insanoğlu! Bizi tanıma odasına girenden korku ve üzüntü gider ve emin olur. Ey Dâvûd!, Ben gizli hazine idim. Tanınmayı istedim ve beni tanımaları için mahlûkatı yarattım. Ey Dâvûd! Nefsine düşman olup bana yaklaş, karşılığında bilgisizlik olmayan bir mârifetle beni bil. Ey Dâvûd! Faydalı ilim öğren. Faydalı ilim, celâlimi, azametimi, kibriyâmı ve kudretim her şeye gâlip olduğunu bilmendir. Çünkü bu mârifet, yâni bunları bilmek, seni bana yaklaştırır. Ey Dâvûd! Beni tanıyanın bağıni belâ, avını sabır yaparım.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

جذبة من جذبات الحق توازي عمل الثقلين. انا اعلمكم بالله و ان المعرفة فعل القلب. او عرفتم الله. 303.
حق معرفته

لزالت بدعائكم الجبال.

“Hakk’ın cezbelereinden bir cezbe bütün insanların ve cinlerin amelleri gibidir. Allah Teâlâ’yı en iyi bileniniz benim, bilmek kalbin işidir. Allah Teâlâ’yı hakkıyla bilseydiniz, duanızla dağlar yok olurdu. Rabb’ini çok bileniniz, nefsinin çok bileninizdir.”

Mârifetname de geçen şekliyle hadisin tam metnini bulamadık. Ancak aynı manaları taşıyan farklı rivâyetleri aşağıda verdik.

جذبة من جذبات الحق توازي عمل الثقلين.

Hadis bu şekliyle şöhret bulmuştur.³⁷⁸

حدثنا محمد بن سلام قال أخبرنا عبدة عن هشام عن أبيه عن عائشة قالت :كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أمرهم أمرهم من الأعمال بما يطيقون قالوا إنا لسنا كهيتك يا رسول الله إن الله قد غفر لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر فيغضب حتى يعرف الغضب في وجهه ثم يقول (إن أتاكم وأعلمكم بالله أنا).

³⁷⁸ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I/397, H. No: 1069.

Mârifetnâmede انما اعلمكم بالله و ان المعرفة فعل القلب de bir bab başlığı olarak geçmektedir. Buhârî, bazen zayıf hadisleri sened kısmını vermeden bab başlığı olarak kullanmaktadır. Bunun yanında bu babda yer alan hadisi de yukarıda verdik.³⁷⁹

لو خفتم الله حق خيفته لعلمتم العلم الذي لا جهل معه ولو عرفتم الله حق معرفته لزالتم بدعائكم الجبال

Hadisle ilgili olarak *Kenzu'l-ummâl*'da, Hakîm'in bu hadisi Muaz'dan rivâyet ettiği söylenmektedir.³⁸⁰

(سبحانك ما عرفناك حق معرفتك يا معروف . اللهم يا حي يا قيوم يا بد يع السماوات والا . 304. رض يا مالك الملك

يا ذاالجلال والاکرام نسئلك بعزتك ان تحي قلوبنا وابصا رنا بنور معرفتك يا معرف.)

Münâcâtında: “Ya Rabbi! Ey her ayıp ve kusurdan münezzeh olan Allah’ım! Seni hak mârifetle bilemedim” derdi. “Allâhümme, ya Hayyü, ya Kayyûm, ya Bedîessemâvâtı vel ard, ya Mâlîke’l mülk, mârifet nuru ile diriltmeni istiyoruz, ey Ma’ruf, ” derdi.

Hadisin kaynağını bulamadık.

(اللهم اجعل لي في قلبي نورا و في سمعي نورا و في بصري نورا وعن يميني نورا و عن 305. شمال نورا وامامي نورا

وخلفي نورا و فوقي نورا وتحتي نورا و في شعري نورا و في بشري نورا وفي لحمي نورا و في دمي نورا وجعلني نورا.)

“Yâ Rabbi! Kalbime, kulağıma, gözüme nur ver. Sağımdan, solumdan, önümden, arkamdan, üstümden, altımdan nur ver. Saçıma, derime nur ver. Etimi, kanımı nurlu eyle ve beni nur eyle.”

حدثنا علي بن عبد الله حدثنا ابن مهدي عن سفيان عن سلمة عن كريب عن ابن عباس رضي الله عنهما قال بت عند ميمونة فقام النبي صلى الله عليه وسلم فأثى حاجته فغسل وجهه ويديه ثم نام ثم قام فأثى القرية فأطلق شناقها ثم توضأ وضوءا بين وضوءين لم يكثر وقد أبلغ فصلى فقامت فتمطيت كراهية أن يرى أني كنت أتقيه

³⁷⁹ Buhârî, Îmân 13.

³⁸⁰ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/142, H. No: 5881, 5893.

فتوضأت فقام يصلي فقامت عن يساره فأخذ بأذني فأدارني عن يمينه فتتامت صلاته ثلاث عشرة ركعة ثم اضطجع فنام حتى نفخ وكان إذا نام نفخ فأذنه بلال بالصلاة فصلى ولم يتوضأ وكان يقول في دعائه (اللهم اجعل في قلبي نورا وفي بصري نورا وفي سمعي نورا وعن يميني نورا وعن يساري نورا وفوقي نورا وتحتي نورا وأمامي نورا وخلفي نورا واجعل لي نورا.)

Buhârî ve Müslimin şartlarına göre sahîhtir. Hadisin anlam olarak aynı fakat metin olarak farklı rivâyetleri vardır.³⁸¹

(خلق الله آدم علي صورته. رأيت ربي علي صورة شاب امرد قطط. رأيت ربي في احسن. 306. صورة فوضع يده بين

كتفي فوجدت بردها بين ثديي فعلمت ما في السموات والارض.)

“Allah Teâlâ, Ademi [Ademin ruhunu] kendi suretinde yarattı. Rabb’imi en güzel surette gördüm. Yed’ini omzuma koydu. Soğukluğunu göğsümde buldum. Böylece göklerde ve yerde olanları bildim.”

حدثنا محمد بن عبد الله الحضرمي ثنا محمد بن سعيد القرشي ثنا أبي عن عبد الرحمن بن اسحاق عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن معاذ بن جبل قال : أبطأ علينا النبي صلى الله عليه وسلم لصلاة الفجر حتى كادت أن تدركن الشمس ثم خرج فصلى بنا فخف في صلاته ثم انصرف وأقبل علينا بوجهه فقال : على مكانكم أخبركم ما بطأني عنكم اليوم في هذه الصلاة اني صليت في ليلتي هذه ما شاء الله ثم ملكني عيني فنمت فرأيت ربي عز وجل في أحسن صورة وأجملها فقال : محمد فقلت : لبيك يا رب قال : فيم يختصم الملائة الأعلى ؟ قلت : لا أدري فوضع كفه بين كتفي فوجدت برد أنامله بين ثديي فعلمت من كل شيء وبصرته ثم قال : يا محمد قلت : لبيك يا رب قال : فيم يختصم الملائة الأعلى ؟ قلت : في الكفارات قال : وما هن ؟ قلت : المشي على الاقدام الى الجمعات واسباغ الوضوء في السبرات والدرجات قال : وما هو ؟ قلت : اطعام الطعام ولين الكلام والصلاة بالليل والناس نيام قال : سل قلت : اللهم اني أسألك الحسنات وترك المنكرات وحب المساكين وأن تغفر لي وترحمني واذا أردت فتنة بين خلقك فنجنني اليك غير مفتون واسألك حبك وحب من يحبك وحب عمل يقريني الى حبك.

Mârifetnâme’de geçen şekliyle hadisin metnini bulamadık; ancak yakın manada farklı metinler rivâyet edilmektedir.³⁸²

انما الاعمل بالنيات ولكل امرئ ما نوى. 307.

³⁸¹ Buhârî, Deâvât 10; Müslim, Salâti’l-Misâfirin 181.

³⁸² Ebû Ya’lâ, Müsned, IV/475, H. No: 2608; Taberânî, Mu’cemü’l-levsat, I/53, H. No:38; Mu’cemü’l-kebîr, XX/143, H. No: 292.

“Yapılan işler niyetlere göre değerlendirilir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır.”

حدثنا الحميدي عبد الله بن الزبير قال حدثنا سفيان قال حدثنا يحيى بن سعيد الأنصاري قال أخبرني محمد بن إبراهيم التيمي أنه سمع علقمة بن وقاص الليثي يقول سمعت عمر بن الخطاب رضي الله عنه على المنبر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى فمن كانت هجرته إلى دنيا يصيبها أو إلى امرأة ينكحها فهجرته إلى ما هاجر إليه

Buhârî, Müslim ve İbn Mace, bu hadisi Ömer b. Hattab'dan rivâyet etmektedirler. Tirmîzî bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.³⁸³

308. Hadisi Kudsi'de buyurulmuştur ki;

يا ابن آدم ان أردت حبي فاخرج حب الدنيا من قلبك فاني لم أجمع حبي وحب الدنيا في قلب واحد أبدا. يا ابن آدم كيف تطمع في حبي مع حب الدنيا فاطلب حبي ورضاي في ترك الدنيا. يا ابن آدم تفرغ لعبادتي أملأ قلبك بمحبتتي واقبل على اكفك. يا ابن آدم اخدمني فاني احب من يخدمني اذا أحب العبد لقائي أحببت لقاءه لايزال عبي يتقرب الى بالنوافل حتى أحبه فاذا أحببته كنت سمعه الحديث. [يا ابن آدم أوجبت محبتى للمتحابين في يا داود جنتي للمطيعين وذكرى للذاكرين وكفايتي للمتوكلين وزياتي للشاكرين ورحمتي للمحسنين وانسى للعارفين وانا خاصة للمحبين يا داود انى اذا اطلعت على قلب عبدى ولم اجد فيه حب الدنيا والآخرة ملأته من حبي. يا داود انى اذا أحببت عبدا شددت عليه البلاء حتى يدعوني بذكرى وصاحب لمن صاحبنى و مختار لمن اختارنى ومطيع لمن أطاعنى مأحبنى عبد من قلبه الا قبلته لنفسى. يا داود ما عرفنى من لم يحبني فكيف يحبني من لايعرفني كذب من ادعى محبتى اذا جنه الليل نام عنى اليس كل محبي يحب الخلوة مع حبيبه . يا داود ليس للمحبين دواء سوى لقائي . يا داود أنا بذك اللزوم فالزوم بذك اللزوم. يا داود سلنى أن أحب لك الشوق الى فانى جعلت قلوب المشتاقين من رضوان تشتغلون بغيرى وأنا مشتاق اليكما هذا الجفاء ألاطال شوق الابرار الى لقائي وانى اليهم لاشد شوقا اذا كان الغالب على عبدى ذكرى عشقته و عشقتى فوجدنى.

“Ey insanoğlu! Benim sevgimi, muhabbetimi istersen, dünya sevgisini kalbinden çıkar. Çünkü ben hiçbir zaman kendi sevgimle dünya sevgisini bir kalpte bulundurmam. Ey insanoğlu! Dünyayı sevdiğin halde, benim sevgimi nasıl ararsın. Sevgimi ve rızamı dünyanın terkinde ara.Ey insanoğlu! Bana ibadete çok zaman ayır, kalbini sevgimle doldurayım ve sana lazım olanları ben üzerime alayım. Ey Ademoğlu! Bana hizmet et. Çünkü Ben, Bana hizmet edeni severim. Bir kulum bana mülaki olmayı severse, Ben de onu görmek isterim. Kulum bana nafilere yaklaşır. Ta ki onu severim. Onu sevince kulağı Ben olurum. Ey Ademoğlu! Benim için sevişenlere muhabbetim

³⁸³ Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1; İbn Mâce, Zühd 21; Ebû Dâvûd, Talâk 11.

gerekli olur. Ey Dâvûd! Cennetim taat edenlerin, zikrim zikr edenlerin, yeterliliğim tevekkül edenlerin, arttırmam şükredenlerin, rahmetim ihsân edenlerin, ünsiyetim ariflerindir. Ben ise muhiblerimin. Ey Dâvûd! Bir kulumun kalbini yoklarım, onda dünya ve ahiret sevgisi bulmazsam, onu muhabbetimle doldururum. Ey Dâvûd! Bir kulumu sevince, ona çok belâ veririm, nihayet Beni çağırır; kendini sevdiğim gibi sesini de severim. Ey Dâvûd! Yeryüzünde olanlara bildir ki, beni seveni severim, celisim olanın celisi olurum, zikrimle enis olanın enisi olurum. Benimle sohbet edenin sahibi olurum. Beni seçeni, Ben de seçerim. İtaat edenin dileğini yaparım. Beni kalbimden seven kulumu, kendim için kabul ederim. Ey Dâvûd! Beni sevmeyen tanıyamaz. Beni tanımayan nasıl sever? Gece olup, Beni bırakıp da uyuyan seviyorum dese yalan söylemiş olur. Her seven, sevdiği ile تنها bir yerde kalmak istemez mi? Ey Dâvûd! Muhiblerin beni görmekten başka çareleri yok. Ey Dâvûd! Sana lazım olanı Ben veririm, sen de lazım olanı yap. Ey Dâvûd! Benden, Bana olan şevki senin için sevmemi iste. Zira Ben, müştak olanların kalplerini rıdvandan kıldım ve onları vech-i kerimimin nuru ile nurlandırdım. Ey kulum! Beni sev. Ey kulum! Ben sizi istediğim halde, sizin için Benden başkalarıyla meşgul oluyorsunuz? Bu cefa olmaz mı? Kullarım Bana kavuşmak isterler, Ben onlara daha çok kavuşmak isterim. Kulumda zikrim galib olursa, Ben ona aşık olurum, o da Bana âşık olur ve Beni bulur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

309. Hak Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır ki ondan bir rahmetle halkı alem birbiriyle terâhüm ederler. Ve doksan dokuzuyla yevm-ü kıyâmette kendi ibâdına merhamet eylese gerekdir.

“Allah Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır. O rahmetten bir tanesiyle, dünyada olanlar birbirlerine merhamet ederler. Doksan dokuzu ile kıyâmette kullarına merhamet edecektir.”

حدثني الحكم بن موسى حدثنا معاذ بن معاذ حدثنا سليمان التيمي حدثنا أبو عثمان النهدي عن سلمان الفارسي قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن لله مائة رحمة فمنها رحمة بها يتراحم الخلق بينهم وتسعة وتسعون ليوم القيامة.

Hadisin anlam olarak aynı fakat metin olarak farklı rivâyetleri vardır.³⁸⁴

310. Hak Teâlâ cemildir. Muhabbet cemaldır.

“Allah Teâlâ Cemildir, muhabbet cemaldır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

311. Hak Teâlâ bir abdine muhabbet eylese, cem’i ehli semâvat ve arz ona muhabbet ederler.

“Allah Teâlâ bir kulunu severse, gökte ve yerde olanların hepsi onu sever.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

312. Muhabbet ezelde kadimdir ve hemîşe bâkidir.

“Muhabbet ezelde kâdimdir ve dâima bâkidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

313. Hak Teâlâ’ya muhabbet eden kimse, kırâatı Kur’an’a muhabbet ve müdâvemet eyler.

“Allah Teâlâyı seven, Kur’an-ı Kerim okumayı sever ve okumaya devam eder.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

314. حب في الله ترحب الله

“Allah için sevmek, Allah Teâlâ’dan selâmettir. O halde Allah için seven, Allah’ın sevgilisidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

315. Kim ki çok zikrullah ederse Allah Teâlâ ona muhabbet eder.

“Allah Teâlâ’yı çok zikreden Allah Teâlâ sever.”

³⁸⁴ Buhârî, Rikâk 19; Müslim, Tevbe 17-18; İbn Mâce, Zühd 35; Tirmîzî, Deavât 111.

Hadisin kaynağını bulamadık.

316. Kim ki muhabbeti ilahiyi muhabbeti halka tercih ederse, mi'neti halkdan ona kifâyet eyler.

“Allahın sevgisini, insanların sevgisine tercih edeni, Allah Teâlâ insanların sıkıntısından kurtarır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

317. Hak Teâlâ muhabbet eder ki ibâdı beyninde olan meveddeti kadîme hıfz oluna.

“Allah Teâlâ, kulları arasında bulunan eski sevgiyi korumayı, devam ettirmeyi sever.”

إن الله تعالى يحب المداومة على الإخاء القديم فداوموا عليه.

إن الله تعالى يحب حفظ الود القديم.

Mârifetnâme'de geçen hadisin iki farklı şekildeki rivâyeti, *Kenzu'l-Ummal*'da geçmektedir.³⁸⁵

318. Benim senem kebir ve cismim zayıf, ve azmim refik ve ecelim kârib olub likâ-i mevlâya ve ervâh-ı enbiyâya ve ihvânı safâya muhabbet ve şevkim müşeddid olmuştur.

“Yaşım büyük, cismim zaîf, azmim refik, ecelim yakîn olup, likâ-yı Mevlâ'ya, peygamberlerin ruhlarına ve iyi arkadaşlara muhabbet ve şevkim kuvvetlenmiştir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

319. Kim ki âşık ve afif olup muhabbetin ket ve ihvâ kılıp meyyit olmuştur. Ol kimse şehit ecrin bulmuştur.

“Âşık ve afif olup, muhabbetini saklayıp ölen, şehit sevabı alır.”

³⁸⁵ Müttâkî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, IX/27, H. No: 24759, 60.

انا عبد الرحمن بن محمد قال انا احمد بن علي واخبرنا ابراهيم ابن دينار قال اخبرنا ابو علي بن نبهان قالا اخبرنا الحسن بن الحسين بن دوما قال انا احمد بن نصر الذارع قال حدثنا احمد بن محمود الانباري قال حدثنا سويد بن سعيد قال نا علي بن مسهر عن ابي يحيى القتات عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله (ص) من عشق وكنتم وعف فمات فهو شهيد.

Bu hadis,İbn Abbas'tan merfû olarak rivâyet edilmektedir. Hadis sahîh değildir. Şehidlik mertebesi Allah katında en değerli mertebelerden biri olarak zikredilmektedir. Böyle bir makama ulaşmak çok kolay değildir.³⁸⁶

320. Ehli aşk ile meşveret eylemeyiniz. Zirâ ki onların yürekleri muhterik ve akılları meslûp olduğundan rey ve tedbirleri olmaz.

“Âşıklarla meşveret eylemeyiniz. Zirâ onların kalpleri yanık olup akılları çalışmadığından, rey ve tedbirleri olmaz.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

321. Ervah kendi aleminde cünudu mücennededirler. Vakta ki bu aleme gelirler, Hak Teâlâ ile birbirine ârif olanlar iltifat eyler ve münker olanlar muhâlefet eyler. Havada biribirine mülâkat eyledikte uyul-ü emsâli biribirine istişmam eyler.

“Ruhlar kendi aleminde saflar halindedirler, bu aleme geldiklerinde Hak Teâlâ ile birbirlerini tanıyanlar ülfet eyler, münkir olanlar muhalefet ederler. Havada birbiriyle karşılaştıklarında, atlar gibi birbirlerini koklarlar.”

أخبرنا أبو زكريا بن أبي إسحاق قال : أنا أبو عبد الله بن يعقوب قال : نا محمد بن عبد الوهاب قال : أنا جعفر بن عون قال : أنا إبراهيم الهجري عن أبي الأحوص عن عبد الله بن مسعود قال : الأرواح جنود مجندة تلاقى فتشام كما تشام الخيل فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف و لو أن مؤمنا جاء إلى مسجد فيه مائة ليس فيهم إلا مؤمن واحد جاء حتى يجلس مع المؤمن و لو أن منافقا جاء إلى مسجد فيه مائة ليس فيهم إلا منافق واحد جاء حتى يجلس معه أو إليه.

Beyhakî, *Şu 'abü 'l-îmân*'da hadisi Abdullah b. Abbas'tan rivâyet etmektedir.³⁸⁷

³⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *İlelü'l-Mütenâhiye*, II/771, H. No: 1286, 87, 88; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/372, H. No: 6999, 7000; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/363, H. No: 3538.

³⁸⁷ Beyhakî, *Şu 'abü 'l-îmân*, VI/497, H. No: 9038.

322. Kim ki kalbinde mevlâsı muhabbetin bulmuştur. O kimse bilsin ki mevlâsı dahi ona muhabbet kılmıştır. Zirâ ki muhabbet ona, Hak tarafından gelmiştir.

“Kalbinde Mevlâ’sının muhabbetini bulan, Mevlâ’sının da kendisini sevdiğini bilsin. Zirâ muhabbet ona, Hak tarafından gelmiştir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

323. اللهم ارزقني حبك و حب من يقربني اليك

Hiz. Peygamber bir duasında: “Yâ Rabbi! Bana kendi sevgini ve beni sana yakalaştıranların sevgisini ver.”

حدثنا سفيان بن وكيع حدثنا ابن أبي عدي عن حماد بن سلمة عن أبي جعفر الخطمي عن محمد بن كعب القرظي عن عبد الله بن يزيد الخطمي الأنصاري : عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه كان يقول في دعائه اللهم ارزقني حبك وحب من ينعمني حبه عندك اللهم ما رزقتني مما أحب فاجعله قوة لي فيما تحب اللهم وما زويت عني مما أحب فاجعله لي قوة فيما تحب.

Tirmîzî, bu hadisin hasen- garib olduğunu söylemektedir. Hadisin anlam olarak aynı; fakat metin olarak farklı rivâyetleri vardır.³⁸⁸

324. اللهم اجعل حبك احب الى من نفسى و سمعى و بصرى و اهلى و مالى و من الماء البارد

“Yâ Rabbi! Kendi sevgini bana, kendimden, kulağımdan, gözümden, ehlimden, malımdan ve soğuk sudan sevgili eyle.”

حدثنا أبو كريب حدثنا محمد بن فضيل عن محمد بن سعد الأنصاري عن عبد الله بن ربيعة الدمشقي حدثنا عائذ الله أبو إدريس الخولاني عن أبي الدرداء قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كان من دعاء داود يقول اللهم إني أسألك حبك وحب من يحبك والعمل الذي يبلغني حبك اللهم اجعل حبك أحب إلي من نفسي وأهلي ومن الماء البارد قال وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا ذكر داود يحدث عنه قال كان أعبد البشر.

Tirmîzî, bu hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir.³⁸⁹

325. اللهم انى أسئلك الرضى بقضائك و أسئلك الشوق الى لقائك و النظر الى وجهك الكريم برحمتك .
يا أرحم

³⁸⁸ Tirmîzî, Deavât 76; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VI/76, H. No: 29592.

³⁸⁹ Tirmîzî, Deavât 75.

الرحيم.

“Yâ Rabbi! Kazâna râzı olmamı istiyorum. Likâna şevk istiyorum. Vechine bakmak istiyorum. Birahmetike yâ erhamerrahimin.”

أخبرنا أبو العباس القاسم بن القاسم السيارى بمرور ثنا أبو الموجه ثنا علي بن خشرم أنبأ عيسى بن يونس عن أبي بكر بن أبي مريم الغساني عن ضمرة بن حبيب عن زيد بن ثابت رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم علمه وأمره أن يتعاهد أهله في كل صباح : لبيك اللهم لبيك وسعديك والخير في يديك ومنك وإليك اللهم ما قلت من قول أو حلفت من حلف أو نذرت من نذر فمشتيتك بين يدي ذلك كله ما شئت كان وما لم تشأ لا يكون ولا حول ولا قوة إلا بك إنك على كل شيء قدير اللهم ما صليت من صلاة فعلى من صليت وما لعنت من لعن فعلى من لعنت أنت وليي في الدنيا والآخرة توفي مسلما وألحقني بالصالحين اللهم إني أسألك الرضا بعد القضاء وبرد العيش بعد الموت ولذة النظر إلى وجهك وشوقا إلى لقائك في غير ضراء مضرة ولا فتنة مضلة وأعوذ بك أن أظلم أو أظلم أو أعتدي أو يعتدي علي أو أكسب خطيئة أو ذنبا لا تغفر اللهم فاطر السماوات والأرض عالم الغيب والشهادة ذا الجلال والإكرام فإني أعهد إليك في هذه الدنيا وأشهدك وكفى بك شهيدا إني أشهد أن لا إله إلا أنت وحدك لا شريك لك لك الملك ولك الحمد وأنت على كل شيء قدير وأشهد أن محمدا عبدك ورسولك وأشهد أن وعدك حق ولقاءك حق والساعة آتية لا ريب فيها وإنك تبعث من في القبور وأنك إن تكلمي إلى نفسي تكلمي إلى ضعف وعورة وذنوب وخطيئة وإني لا أثق إلا برحمتك فاغفر لي ذنوبي كلها إنه لا يغفر الذنوب إلا أنت وتب علي إنك أنت التواب الرحيم.

Hâkim Müstedrek'inde rivâyet etmektedir.³⁹⁰

اللهم انى اعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عقوبتك وأعوذ بك منك ل احصى ثناء عليك. 326.
انت كما اثبتت

على نفسك.

“Habib-i Ekrem: Yâ Rabbi rızâsızlığından rızâna, ukûbetinden affına ve senden sana sığınırım.”

حدثنا الأنصاري حدثنا معن حدثنا مالك عن يحيى بن سعيد عن محمد بن إبراهيم التيمي أن عائشة قالت : كنت قائمة إلى جنب رسول الله صلى الله عليه وسلم ففقدته من الليل فلمسته فوقع يدي على قدميه وهو ساجد وهو يقول : أعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عقوبتك لا أحصي ثناء عليك أنت كما أثنيت على نفسك

Tirmîzî, hadisin hasen olduğunu ve Hz. Âişe'den başka vecihlerle de rivâyet edildiğini söylemektedir.³⁹¹

³⁹⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, I/724, H.No: 1900.

ان احب الا حباب الى من عبدنى لا لنوال ولكن ليعطى الربوبية حقها فمن اظلم ممن عبدني لجنة. 327. اونار.

“Hadis-i Kudsi’de: Bana en sevgili olan, bana verdiğim mal yüzünden değil, kendisine rububiyetim verilenin ibâdet etmesidir.”

أوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام إن أود الأوداء إلى من عبدني بغير نوال لكن ليعطى الربوبية حقها وفي الزبور من أظلم ممن عبدني لجنة أونار لو لم أخلق جنة ولا نارا ألم أكن أهلا أن أطاع.

Allah Teâlâ’nın Hz. Davud (a.s)’a kendisine olan ibadetin ihسانlar karşılığında değilde rubûbiyeti karşısında yapılması gerektiğini vahyetmiştir.³⁹²

328. الحب يعمى ويصم

“Bir şeyin sevgisi, insanı sağır ve kör eder.”

حدثنا حيوة بن شريح ثنا بقية عن أبي بكر بن أبي مريم عن خالد بن محمد الثقفي عن بلال بن أبي الدرداء عن أبي الدرداء عن النبي صلى الله عليه وسلم قال " حبك الشيء يعمي ويصم "

Ebû Dâvûd, bu hadisi Ebû’d-Derdâ’dan mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Ancak hadisin senedinde bulunan râvilerden Ebû Bekr b. Ebi Meryem sebebiyle senedinin zayıf olduğunu söylemektedir.³⁹³

329. Hak Teâlâ abdine muhabbet edib ameline buğz eder. Ve ameline muhabbet edib cesedine buğz eder.

“Allah Teâlâ kulunu sevip, işini sevmeyebilir.”

حدثنا حفص عن هشام عن الحسن قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله لا يقبل عمل عبد حتى يرضى عنه.

*Mârifetnâmedeki hadise yakın manada bir hadisi yukarıda verdik. Hadis İbn Ebi Şeybe’nin Musannef’inde geçmektedir.*³⁹⁴

³⁹¹ Müslim, Salât 222; Tirmîzî, Deavât 78; Ebû Dâvûd, Salât 152.

³⁹² Gazzâlî, *İhyâ*, IV/306.

³⁹³ Ebû Davud, Edeb 125.

330. Vaktâ ki Hak Teâlâ bir abdine muhabbet eyler. Onun muhabbetini nice suya ilkâ eyler. Ve her kim ki ol sulardan içen ona muhabbet eder.

“Allah Teâlâ bir kulunu sevince, onun sevgisini bir çok sulara karıştırır. O sulardan içen, o’nu sever.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

331. الدنيا حرام على اهل الآخرة و الآخرة حرام على اهل الدنيا و كلاهما حرامان على اهل الله.

“Dünya âhiret ehline, âhiret de dünya ehline harâmdır. Ehlullahâ ise ikisi de harâmdır.”

الدنيا حرام على أهل الآخرة والآخرة حرام على أهل الدنيا والدنيا والآخرة حرام على أهل الله

Kenzu’l-ummâl’de hadisi Deylemî’nin İbn Abbas’tan rivâyet ettiği söylenmektedir.³⁹⁵

15. Evliya Hikmetinin Faziletini Bildiren Hadisler

332. Hadisi Kudsi’de buyurmuştur ki;

يا ابن آدم العلم الباطن هو سرا خفيته عن خلقى و اودعته عند خاصة عبادى وهو نتيجة معرفتى يا ابن آدم تخلق بأخلاق اظهر العلم من قلبك حتى يعظك ويعمرك يا ابن آدم كيف تطمع فى العلم مع الشبع وكيف تطمع فى يا ابن آدم مع كثرة الكلام فاطلب العلم فى الجوع والحكمة فى الصمت يا ابن آدم انى اهب الهبة فى قيام الاسحار وأنتم نأتون واضع الحكمة فى البطون الخالية وأنتم تشبعون فكيف تجدون.

“Ey Âdemoğlu! Bâtın ilmi sırdır. Onu kullarımdan gizledim ve has (seçkin) kullarıma emanet ettim. O beni tanımanın neticesidir. Ey insanoğlu! Ahlâkımla ahlâklan ki, ilim kalbinden çıksın. Sana nasihat versin ve seni yaşatsın. Ey insanoğlu!, Karnın tok olduğu halde, nasıl ilme heves edersin, çok konuştuğun halde nasıl hikmete heves edersin. İlmi açıklıkta, hikmeti susmada ara. Ey insanoğlu! Ben mevhîbemi seher

³⁹⁴ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/80, H. No: 34341.

³⁹⁵ Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, III/184, H. No: 6071; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I/493, H. No: 1314.

vaktinde uyanık olanlara veririm, siz ise uyuyorsunuz. Hikmeti karnı boş olanlara veririm, siz ise toksunuz. O halde bunları nasıl bulabilirsiniz.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

333. Hz. Hızır ile Hz. Mûsâ (a.s) bir sefinede iken bir tayr onun kenarına konub deryadan su içmiştir. Bundan sonra onu gördükte Hızır aleyhisselam Hz. Mûsâ aleyhisselama hitab etmiştir ki, Yâ Mûsâ! Tahkîkan Hak Teâlâ bana bir ilim öğretmiştir ki onu sen bilmezsin. Ve sana bir ilim öğretmiştir ki onu ben bilmem. Benim ilmim ve senin ilmin ilmullah indinde değil illâ ki bu tayrın deryadan aldığı iki katre su gibidir.

“Hz. Hızır ile Hz. Mûsâ Aleyhisselam bir gemide iken, bordasına bir kuş konup, denizden su içmiştir. Onu görünce Hızır Aleyhisselam, Mûsâ Aleyhisselam’a: Ey Mûsâ! Allah Teâlâ, bana bir ilim öğretmiştir ki, onu sen bilmezsin, sana bir ilim öğretmiştir, onu ben bilmem. Benim ilmim ve senin ilmin, Allah Teâlâ’nın ilmine göre, bu kuşun engin denizden aldığı iki damla su gibidir, demiştir.”

حدثنا عبد الله بن محمد قال حدثنا سفيان قال حدثنا عمرو قال أخبرني سعيد بن جبیر قال: قلت لابن عباس إن نوحا البكالي يزعم أن موسى ليس بموسى بني إسرائيل إنما هو موسى آخر ؟ فقال كذب عدو الله حدثنا ابن أبي كعب عن النبي صلى الله عليه وسلم (قام موسى النبي خطيبا في بني إسرائيل فسئل أي الناس أعلم ؟ فقال أنا أعلم فعتب الله عليه إذ لم يرد العلم إليه فأوحى الله إليه إن عبدا من عبادي بمجمع البحرين هو أعلم منك . قال يا رب وكيف به ؟ فقيل له احمل حوتا في مكمل فإا فقدته فهو ثم فانطلق وانطلق بفتاه يوشع بن نون وحمل حوتا في مكمل حتى كانا عند الصخرة وضعا رؤوسهما وناما فانسل الحوت من المكمل فاتخذ سبيله في البحر سربرا وكان لموسى وفتاه عجا فانطلقا بقية ليلتهما ويومهما فلما أصبح قال موسى لفتاه آتنا غداءنا لقد لقينا من سفرنا هذا نصبا . ولم يجد موسى مسا من النصب حتى جاوز المكان الذي أمر به قال له فتاه أرأيت إذ أؤينا إلى الصخرة ؟ فإني نسيت الحوت قال موسى ذلك ما كنا نبغي فارتدا على آثارهما قصصا فلما انتهيا إلى الصخرة إذا رجل مسجى بثوب أو قال تسجى بثوبه فسلم موسى فقال الخضر وأنى بأرضك السلام ؟ فقال أنا موسى فقال موسى بني إسرائيل ؟ قال نعم قال هل أتبعك على أن تعلمني مما علمت رشدا ؟ قال إنك لن تستطيع معي صبرا يا موسى إني على علم من علم الله علمنيه لا تعلمه أنت وأنت على علم علمكه لا أعلمه . قال ستجدني إن شاء الله صابرا ولا أعصي لك أمرا فانطلقا يمشيان على ساحل البحر ليس لهما سفينة فمرت بهما سفينة فكلموهم أن يحملوهما فعرف الخضر فحملوهما بغير نول فجاء عصفور فوق على حرف السفينة فنقر نقرة أو نقرتين في البحر فقال الخضر يا موسى ما نقص علمي وعلمك من علم الله إلا كنقرة هذا العصفور في البحر فعمد الخضر إلى لوح من ألواح السفينة فنزعه فقال موسى قوم حملونا بغير نول عمدت إلى سفينتهم فخرقتها لتغرق أهلها ؟ قال ألم أقل لك إنك لن تستطيع معي صبرا ؟ قال لا تؤاخذني بما نسيت - فكانت الأولى من موسى نسيانا - فانطلقا فإذا غلام يلعب مع الغلمان فأخذ الخضر برأسه من أعلاه فاقتلع رأسه بيده فقال موسى أقتلت نفسا زكية بغير نفس ؟ قال ألم أقل لك إنك لن تستطيع معي صبرا ؟ - قال ابن عيينة وهذا

أؤكد - فانطلقا حتى إذا أتيا أهل قرية استطعما أهلها فأبوا أن يضيفوهما فوجد فيها جدارا يريد أن ينقض فأقامه قال الخضر بيده فأقامه فقال له موسى لو شئت لاتخذت عليه أجرا قال هذا فراق بيني وبينك) . قال النبي صلى الله عليه وسلم (يرحم الله موسى لوددنا لو صبر حتى يقص علينا من أمرهما)

Bu hadis, Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler. *Mârifetnâme*'de hadisin bir kısmı verilmiştir..³⁹⁶

334. Kim ki kırk gün Hak Teâlâ'ya hulûs ile ibâdet eylerse, onun yenâbı' hikmet lisânına cereyan eyler.

“Allah Teâlâ'ya kırk gün hâlis olarak ibâdet edenin dilinden, hikmet pınarları akar.”

حدثنا أبو الحسين ثنا الحسن بن علوية ثنا يحيى بن معاذ ثنا علي بن محمد الطنافسي عن أبي معاوية عن حجاج عن مكحول قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من عبد يخلص العبادة لله أربعين يوما إلا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه.

Bu hadisi, İbn Ebi Şeybe ve Ebû Nuaym rivâyet etmektedirler. Hadisin anlam olarak aynı; fakat ve metin olarak farklı rivâyetleri vardır.³⁹⁷

335. Kim ki ilmiyle âmil olur, Hak Teâlâ ona bilmediği ilmi ilham eder.

“İlmi ile amel edene, Allah Teâlâ bilmediklerini ilham eder.”

حدثنا عثمان بن محمد العثماني حدثني أحمد بن عبدالله بن سليمان القرشي قال سمعت أبا الحسن علي بن صالح بن هلال القرشي يقول ثنا أحمد ابن أصرم المزني العقيلي قال سمعت يحيى بن معين يقول التقى أحمد بن حنبل وأحمد بن أبي الحواري بمكة فقال أحمد بن حنبل لأحمد بن أبي الحواري يا أحمد حدثنا بحكاية سمعتها من أستاذك أبي سليمان الداراني فقال يا أحمد قل سبحان الله بلا عجب فقال أحمد بن حنبل سبحان الله وطولها بلا عجب فقال أحمد بن أبي الحواري سمعت أبا سليمان يقول إذا اعتقدت النفوس على ترك الآثام جالت في الملكوت وعادت إلى ذلك العبد بطرائف الحكمة من غير أن يؤدي إليها عالم علما قال فقام أحمد بن حنبل ثلاثا وجلس ثلاثا وقال ما سمعت في الإسلام حكاية أعجب من هذه إلي ثم ذكر أحمد بن حنبل عن يزيد بن هارون عن حميد الطويل عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم قال من عمل بما يعلم ورثه الله علم ما لم يعلم .

Ebû Nuaym, bu hadisi *Hilye*'sinde rivâyet etmektedir. Bu sözü, Ahmed b. Hanbel'in tâbiinden Hz. İsa (a.s)'a âit bir söz olarak rivâyet ettiğini; ancak bazı râvilerin

³⁹⁶ Buhârî, İlim 44, H. No: 122; Müslim, Fezâil 168; Tirmîzî, Tefsirü'l Kur'an 19.

³⁹⁷ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/80, H.No: 34344; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, X/70.

bu isnâd zincirini kullanarak bu sözü Hz. Peygambere isnâd ettiklerini ve bu senedle bu hadisin Ahmed b. Hanbel'e atfedilemeyeceğini söylemektedir.³⁹⁸

336. Kalbi mü'min yenbû-i hikmetdir.

“Mü'minin kalbi, hikmet pınarıdır.”

حدثنا عثمان بن محمد العثماني ثنا محمد بن أحمد بن محمد البغدادي ثنا عبد الله بن سهل الرازي قال سمعت يحيى بن معاذ يقول مفاوز الدنيا تقطع بالأقدام ومفاوز الآخرة تقطع بالقلوب قال وسمعتة يقول يا ابن آدم لا يزال دينك متمزقا ما دام القلب بحب الدنيا متعلقا قال وسمعتة يقول ما ركن إلى الدنيا أحد إلا لزمه عيب القلوب ولا مكن الدنيا من نفسه أحد إلا وقع في بحر الذنوب وسمعتة يقول ورأى رجلا يوما يقلع الجبل في يوم حار وهو يغني فقال مسكين ابن آدم قلع الأحجار أهون عليه من ترك الأوزار قال وسمعتة يقول من لم يرض عن الله في الممنوع لم يسلم من الممنوع قال وسمعتة يقول طلبوا الزهد في بطن الكتب وإنما هو في بطن التوكل لو كانوا يعملون وسمعتة يقول وسئل متى يعلم الرجل أنه قد أصاب الطريق وأمن هذا الخلق قال إذا استحلوه واستمروهم وأحبوا لقاءه وكره لقاءهم قال ونظر يوما إلى إنسان وهو يقبل ولدا له صغيرا فقال أتعبه قال نعم قال هذا حيك له إذ ولدته فكيف بحب الله له إذ خلقه قال وسمعتة يقول سبخوا في بحر البلايا حتى جاوزوها إلى العطايا ثم سبخوا في بحر العطايا حتى جاوزوها إلى رب البرايا قال وسمعتة يقول وقيل له من أي شيء دوام غمك قال من شيء واحد قيل وما هو قال خلقتي ولا أدري لم خلقتي وسمعتة يقول من أشخص بقلبه إلى الله انفتحت ينابيع الحكمة من قلبه وجرت على لسانه.

Mârifetnâme'de geçen hadisi bulamadık; aynı manayı ifade eden başka bir hadis metnini yukarıda verdik.³⁹⁹

337. Hikmet gönülde bir nurdur.

“Hikmet gönülde bir nurdur.”

حدثنا الحسين بن اسحاق التستري ثنا يحيى الحماني ثنا أبو بكر بن عياش عن أبي المهلب عن عبيد الله بن زحر عن علي بن يزيد عن القاسم عن أبي أمامة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن لقمان قال لابنه : يا بني عليك بمجالس العلماء واستمع كلام الحكماء فإن الله يحيي القلب الميت بنور الحكمة كما يحيي الأرض الميتة بوابل المطر.

Mârifetnâme'de geçen şekliyle hadisi bulamadık; ancak benzer bir rivâyeti Taberânî *Mu'cemü'l-kebir*'inde yapmaktadır.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, X/15.

³⁹⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, X/52.

338. Hikmetin semeresi fûz ve felâhdır.

“Hikmetin meyvesi kurtuluştur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

339. Mü'minin matlubu hikmetdir. Ve münâfıkın matlubu şehvetdir.

“Mü'minin matlubu hikmet, münâfıkın ki şehvettir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

340. Hikmet mü'minin yitiğidir. Onu nerde bulursa alır.

“Hikmet mü'minin kaybettiği malıdır. Onu nerede bulursa alır.”

حدثنا محمد بن عمر بن الوليد الكندي حدثنا عبد الله بن نمير عن إبراهيم بن الفضل عن سعيد المقبري
عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الكلمة الحكمة ضالة المؤمن فحيث وجدها فهو أحق بها

Tirmîzî, hadisin garib olduğunu söylemektedir.⁴⁰¹

341. Hâkimin sermâyesi hikmetdir.

“Hâkimin sermâyesi hikmettir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

342. İlim ikidir. Biri ilmi zâhir-i Kur'andır ki HakTeâlâ'nın mahlûkatı üzerine hüccet ve bürhandır. Ve biri batın –ı Kur'andır ki ol ilmi nafi' rabbanidir.

“İlim ikidir: Biri Kur'an-ı Kerim'in zâhir ilmi olup, Hak Teâlâ'nın kullarına hüccet ve delilidir. Diğer Kur'an'ın bâtin ilmi olup faydalı ve Rabbâni bir ilimdir.”

حدثنا بن نمير قال حدثنا هشام عن الحسن قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم العلم علمان علم في
القلب فذاك العلم النافع وعلم على اللسان فتلك حجة الله على عباده

⁴⁰⁰ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/200, H. No: 7812

⁴⁰¹ İbn Mâce, *Zühhd* 15; Tirmîzî, *İlim* 19; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/241, H. No: 35681.

İbn Ebi Şeybe, bu hadisi Hasan'dan mevkûf olarak rivâyet etmektedir. Hadisin aynı anlamı ifade eden farklı metinleri vardır.⁴⁰²

343. ادبني ربي فأحسن تأديبي

“Rabb'im beni terbiye etti, ne güzel terbiye eyledi.”

أدبني ربي فأحسن تأديبي

Şevkânî, hadisin subut bulmuş bir senedinin olmadığını söylemektedir.⁴⁰³

16. Evliyanın Fazilet ve Bereketlerinin Hadislerle Bildirilmesi

344. من كان لي وليا كنت له مطيعا فليشقو ليحكم بي علي فوعزتي لو سألني زوال الدنيا لازلتها له
ومن اكرم و ليا لي.

وجبت كرامته على.

“Hadis-i Kudsî'de: Veli kulumun dilediğini yaparım. O bana tutunur. Benimle hükmeder. Eğer benden dünyanın zevâlini [yok olmasını] istese, onun için dünyayı yok ederim. Çok sevdiğime kerâmet veririm.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

345. اوليائي تحت قبائي لا يعرفهم غيري

“Benim evliyâm, benim kubbelerimin, örtülerimin altındadır. Benden başkası onları tanımaz.”

أوليائي تحت قبائي لا يعرفهم غيري

Münâvi et-*Teârif*'te ve Cürcânî et-*Târifat*'ta “الملاية” kelimesinin târifini yaparken kullanmışlardır. Bunun dışında bir kullanım bulamadık. Kubbe kelimesini Cürcânî, قبايى şeklinde kullanmıştır.⁴⁰⁴

⁴⁰² İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII/80, H. No: 34361.

⁴⁰³ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl* XI/406, H. No: 31895; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/72, H. No: 164. Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 327, H. No: 25.

⁴⁰⁴ Cürcânî, et-*Târifat*, s: 295; Münâvi, et-*Teârif*, s. 276.

346. Ümmetin evliyâsı rü'yet olundukta Hak Teâlâ zikrolunur. Zirâ ki didâr-ı evliyâ ile müşerref olanın kalbinde fikri hak bulunur.

“Ümmetimin evliyâsı göründükleri zaman, Allah Teâlâ hatırlanır. Zirâ evliyâ yüzünü görmekle şereflenenin kalbinde, Allah fikri bulunur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

347. Benim ümmetimde öyle rical olur ki onlar nâsdan münferid olurlar. Ve nâs onlardan taaccübde kalır. Onlar inden nâs mecânin addolunurlar. Ve nâs Onların indinde mecânin bulunurlar. Âgah olunuz ki tahkîkan onlar abdallardır.

“Ümmetimde öyle insanlar bulunur ki, onlar insanlardan ayrılırlar. İnsanlar onlara şaşar. Onlara deli derler. İnsanlar da onlara deli görünür. Biliniz ki, onlar abdallardır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

348. Hak Teâlâ'nın halkından evliyâsı ehli cu' ve kim ki onlara eziyet eylerse Hak Teâlâ ondan onların intikâmını alır.

“Allah Teâlânın halkından evliyâsı açlık ve susuzlukta olanlardır. Onlara eziyet edenden Allah Teâlâ intikamlarını alır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

349. مثلكم اغضب كما يغضب البشر انما انا بشر

“Bende sizin gibi bir insanım, insanlar kızdığı gibi ben de kızarım.”

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا ليث عن سعيد بن أبي سعيد عن سالم مولى النصرين قال سمعت أبا هريرة يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول اللهم إنما محمد بشر يغضب كما يغضب البشر وإنني قد اتخذت عندك عهدا لن تخلفنيه فأیما مؤمن آذيته أو سببته أو جلدته فاجعلها له كفارة وقربة تقربه بها إليك يوم القيامة.

Müslim, bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.⁴⁰⁵

350. ان القلوب لتصدى كما يتصدى الحديد و جلاؤها ذكر الموت و تلاوة القرآن

⁴⁰⁵ Müslim, Birr 90.

“Kalpler demirin paslanması gibi paslanır. Cilâsı ölümü hatırlamak ve Kur'an-ı Kerim okumaktır.”

أخبرنا أبو طاهر الفقيه أنا أبو حامد بن بلال اليزار ثنا إبراهيم بن عبد الله أنا عبد الرحيم بن هارون أنا عبد العزيز بن أبي رواد ح و أخبرنا الإمام أبو الطيب سهل بن محمد بن سليمان أنا أبو علي حامد بن محمد بن عبد الله الهروي ثنا محمد بن صالح الأشج ثنا عبد الله بن عبد العزيز بن أبي رواد ثنا أبي عن نافع عن ابن عمر قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن هذه القلوب تصدأ كما يصدأ الحديد إذا أصابه الماء قيل : يا رسول الله و ما جلاؤها قال : كثرة ذكر الموت و تلاوة القرآن

Beyhakî, bu hadisi *Şu'abü'l-îmân*'ında İbn Ömerden zayıf bir senedle rivâyet etmektedir.⁴⁰⁶

351. Günahından tevbe edici,hiç günahı olmayan gibidir.

“Günahdan tevbe eden, hiç günahı olmayan gibidir.”

حدثنا أحمد بن سعيد الدارمي . حدثنا محمد بن عبد الله الرقاشي . حدثنا وهيب بن خالد معمر عن عبد الكريم عن أبي عبيدة بن عبد الله عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: التائب من الذنب كمن لا ذنب له.

Bu hadisi, İbn Mace ve Beyhakî rivâyet etmektedirler. İbn Mace bu hadisi İbn Mes'ud'un *hadisinin ikinci kısmından tahrir etmiştir.*⁴⁰⁷

352. Madem ki bir kul hâlet-i nez'a varmamıştır. Ol her ne zaman tevbe ederse Hak Teâlâ onun tevbesin kabul eder.

“Kulun canı boğazına gelene kadar tevbesi kabul olur.”

حدثنا إبراهيم بن يعقوب حدثنا علي بن عياش حدثنا عبد الرحمن بن ثابت بن ثوبان عن أبيه عن مكحول عن جبير بن نفير عن ابن عمر : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن الله يقبل توبة العبد ما لم يغرغر.

Tirmîzî, hadisin hasen-garib olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁸

353. ان الله سبعين حجابا من نورو ظلمة لو كشفها لا حرقت سبحان وجه ما انتهى اليه

⁴⁰⁶ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/352, H. No: 2014.

⁴⁰⁷ İbn Mâce, *Zühd* 30; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, V/437, H. No: 7178.

⁴⁰⁸ İbn Mâce, *Zühd* 30; Tirmîzî, *Deavât* 107; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, V/390, H. No: 7063.

“Allah Teâlâ ile kullar arasında nurdan ve zulmetten yetmiş perde vardır. Onları açsa, aradan kaldırsa, O’na bakan gözler yanardı.”

حدثنا محمد بن عمرو ثنا يحيى بن سليمان الجعفي ثنا عمي عمرو بن عثمان ثنا أبو مسلم قائد الأعمش عن الأعمش عن أنس بن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم قال سألت جبريل عليه السلام هل ترى ربك قال إن بيني وبينه سبعين حجاباً من نور لو رأيت أدناها لاحترقت.

Taberânî, bu hadisi *Mucemu’l-evsat*’ında Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmektedir. Ebû Dâvûd senedindeki râvi Kâid el-Âmeş’in rivâyet ettiği hadislerin mevzû olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁹

354. اعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك

“Yanında sana düşman olan nefesine düşmanlık et.”

أعدى أعدائك نفسك التي بين جنبيك.

Aclûnî, bu hadisi Beyhakî’nin *Zühd*’ünde zayıf bir senedle rivâyet ettiğini bildirmektedir. Halk arasında اعدى عدوك بالأفراد في عدوك şeklinde meşhur olduğunu söylemektedir.⁴¹⁰

355. رجعنا من الجهاد الا صغر الي الجهاد الاكبر

“Küçük cihaddan büyük cihada döndük.”

عن جابر :قدم النبي صلى الله عليه وسلم من غزاة فقال عليه الصلاة والسلام : قدمتم خير مقدم وقدمتم من الجهاد الأصغر إلى الجهاد الأكبر قالوا : وما الجهاد الأكبر ؟ قال : مجاهدة العبد هواه

Aclûnî, hadisin *İhyâ*’da geçtiğini ve Câbir’den zayıf bir senedle rivâyet edildiğini söylemektedir. Ayrıca Hâfız İbn Hacer’in *Tesdidü’l-gavs* eserinde halk arasında رجعنا من الجهاد الا صغر الي الجهاد الاكبر şeklinde İbrahim b. Iyle’nin sözü olarak meşhur olduğunu söylemektedir.⁴¹¹

⁴⁰⁹ Taberânî, *Mu’cemü’l-evsat*, VI/210, H. No: 6403; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, I/252, H. No: 251; Şevkânî, *Fevâ’idü’l-mecmû’a*, s. 450, H. No: 16.

⁴¹⁰ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I/160, H. No: 412.

⁴¹¹ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 1/424,

جددوا ايمانكم واكثروا من قول لا اله الا الله فان قولها لا يترك ذنبا ولا يشبهها عمل ليس لها دون 356. الله حجاب حتى

تخلص اليه.

“İmânınızı yenileyiniz, Lâ ilâhe illâllah kelimesini çok söyleyiniz. Çünkü bunu söylemek, günah bırakmaz. Ona benzer bir amel yoktur.”

Mârifetnâmedeki şekliyle bulamadık. Hadis iki farklı rivâyette geçmektedir.

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : جددوا ايمانكم قيل يا رسول الله وكيف نجدد إيماننا قال أكثروا من قول لا إله إلا الله .

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde rivâyet etmektedir.⁴¹²

حدثنا الحسن بن عرفة حدثنا إسماعيل بن عياش عن عبد الرحمن بن زياد بن أنعم عن عبد الله بن يزيد عن عبد الله بن عمرو قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم التسبيح نصف الميزان والحمد يملأه ولا إله إلا الله ليس لها دون الله حجاب حتى تخلص إليه

Tirmîzî, hadisin hasen-garîb olduğunu söylemektedir.⁴¹³

الناس كلهم هلكى الا العالمين والعالمون كلهم هلكى الا العاملين و العاملون كلهم هلكى الا 357. المخلصين و المخلصون

على خطر عظيم.

“İnsanların hepsi helâk olur, âlimler olmaz. Âlimlerin hepsi helâk olur, ilmiyle âmil olanlar olmaz. İlmiyle amel edenlerin hepsi helâk olur, muhlisler olmaz. Muhlisler ise büyük tehlikededir.”

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أخبرني أبو بكر بن عبد العزيز قال : سمعت يوسف بن الحسين يقول سمعت ذا النون المصري يقول : الناس كلهم موتى إلا العلماء والعلماء كلهم نيام إلا العاملون والعاملون كلهم يغترون إلا المخلصين والمخلصون على خطر عظيم قال الله عز وجل: ليسأل الصادقين عن صدقهم.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII/395, H. No: 8695.

⁴¹³ Tirmîzî, *Deavât* 88.

الناس كلهم Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân'da* Zennun'i Mısri'den rivâyet etmektedir. هلكى
şeklinde de rivâyet olunmuştur.

358. من امر بمعروف فليكن امره بمعروف

“Emri mâ'ruf yapan, emri mârufta olmalıdır.”

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ في آخرين قالوا نا أبو العباس نا عبيد بن عبد الرحمن بن أبي جعفر
المخزومي الدميطي بها نا أبي نا مسلم يعني ابن ميمون الخواص و كان بالرملة عن زافر حدثني المثني بن الصباح
عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: من أمر بمعروف فليكن أمره
بمعروف

Beyhakî, bu hadisi İbn Amr'dan rivâyet etmektedir.⁴¹⁴

359. يا مصرف القلوب صرف قلبي الى طاعتك

“Ey kalpleri çeviren, kalbimi taatine çevir.”

حدثنا محمد بن عبد حدثنا حاتم عن صالح بن محمد بن زائدة عن أبي سلمة : عن عائشة قالت : ما رفع
رسول الله صلى الله عليه وسلم في السماء إلا قال : (يا مصرف القلوب ثبت قلبي على طاعتك.)

Heysemî, senesinde bulunan Sâlih b. Muhammed b. Zâide sebebiyle senedi
zayıf olduğunu fakat hadisin sahîh olduğunu söylemektedir.⁴¹⁵

360. جاء شيطانك

“Peygaber (s.a.v): “Şeytanın geldi” buyurduğu öfke ateşine işaretir.”

حدثني هارون بن سعيد الأيلي حدثنا ابن وهب أخبرني أبو صخر عن ابن قسيط حدثه أن عروة حدثه أن
عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم حدثته أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج من عندها ليلا قالت فغرت
عليه فجاء فرأى ما أصنع فقال مالك ؟ يا عائشة أغرت ؟ فقلت وما لي لا يغار مثلي على مثلك ؟ فقال رسول الله
صلى الله عليه وسلم أقد جاءك شيطانك ؟ قالت يا رسول الله أو معي شيطان ؟ قال نعم قلت ومع كل إنسان ؟ قال نعم
قلت ومعك ؟ يا رسول الله قال نعم ولكن ربي أعانني عليه حتى أسلم

⁴¹⁴ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI/99, H. No: 7603; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/66, H. No: 5523.

⁴¹⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, amelü'l-yevm ve'l-leyl 91; Ebû Ya'lâ, *Müsne'd*, VIII/245, H. No: 4824; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VII/427, H. No: 11910.

Müslim, bu hadisi Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir.⁴¹⁶

اللهم اغنى بالعلم وزيني بالحلم و اكرمنى بالتقوى وجملى بالعافية. 361.

Peygamber duasında: “Yâ Rabbi, beni ilimle doldur. Hilm ile süsle. Takva ikrâm eyle. Beni afiyetle süsle.” Âmin.

اللهم أغنني بالعلم وزيني بالحلم وأكرمني بالتقوى وجملي بالعافية.

Müttakî el-Hindî, Râfî'nin hadisi İbn Ömer'den rivâyet ettiği söylemektedir.⁴¹⁷

المؤمن مرآة المؤمن 362.

“Mü'min mü'minin aynasıdır.”

أخبرنا أبو محمد عبد الرحمن بن عمر التجيبي ثنا بن الأعرابي ثنا عباس الدوري ثنا عثمان بن محمد بن ربيعة ثنا محمد عثمان المؤذن عن شريك بن عبد الله بن أبي نمر عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : المؤمن مرآة المؤمن.

Ebû Dâvûd, bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir. Hadis hasendir.⁴¹⁸

من غشنا ليس منا 363.

“Gîl ve gîş sahibi bizden değildir.”

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا يعقوب (وهو ابن الرحمن القاري) ح وحدثنا أبو الأحوص محمد بن حيان حدثنا ابن أبي حازم كلاهما عن سهل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من حمل علينا السلاح فليس منا ومن غشنا فليس منا.

Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.⁴¹⁹

اما والله انى لا خشاكم الله و اتفاكم له لكني أصوم وأفطر وأصلى وأرقدو أتزوج النساء 364.

⁴¹⁶ Müslim, Sıfatı'l-Münâfikîn 70.

⁴¹⁷ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, II/202, H. No: 3757.

⁴¹⁸ Ebû Dâvûd , Edeb 57; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, II/71, H. No: 2135; Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, I/105, H. No: 124, 125; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI/113, H. No: 7644.

⁴¹⁹ Müslim, Îmân 164; İbn Mâce, Ticârat 36

“Allah Teâlâ’ya yemin ederim ki, sizin en çok Allah’tan korkanınız benim, yine de oruç açarım, namaz kılarım, dinlenirim ve evlenirim.”

وحدثني أبو بكر بن نافع العبدي حدثنا بهز حدثنا حماد بن سلمة عن ثابت عن أنس أن نفرا من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم عن عمله في السر ؟ فقال بعضهم: لا أتزوج النساء وقال بعضهم لا أكل اللحم وقال بعضهم لا أنام على فراش فحمد الله وأثنى عليه فقال ما بال أقوام قالوا كذا وكذا ؟ لكني أصلي وأنام وأصوم وأفطر وأتزوج النساء فمن رغب عن سنتي فليس مني

Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.⁴²⁰

365. عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة

“Sâlihlerin, velilerin zikrolunduğu yere, Allah’ın rahmeti iner.”

حدثنا أبو حامد أحمد بن محمد بن الحسين ثنا الحسين بن محمد الجعيني ثنا محمد بن حسان قال سمعت ابن عيينة يقول عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة.

Ebû Nuaym *Hilye’sinde* rivâyet etmektedir. Şevkânî, İbn Hacer ve Irâkî’nin hadisin aslı olmadığını söylemektedir.⁴²¹

366. النظافة من الإيمان

“Temizlik îmândandır.”

حدثنا محمد بن العباس ثنا النضر بن هشام الأصبهاني ثنا إبراهيم بن حيان بن حكيم بن حنظلة بن سويد بن علقمة بن سعد بن معاذ الأنصاري حدثني شريك عن مغيرة عن إبراهيم عن علقمة عن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تخللوا فإنه نظافة والنظافة تدعو إلى الإيمان والإيمان مع صاحبه في الجنة .

Taberânî, bu hadisi *Mu’cemü’l-’evsat*’ında Abdullah b. Mes’ud’dan rivâyet etmektedir. Senedinde bulunan râvilerden İbrahim b. Hayyan’ın rivâyetleri mevzûdur.⁴²² Ancak الطهور شرط الإيمان şeklinde Müslim’de sika râvilerden gelen hadis sahîhtir.⁴²³

⁴²⁰ Müslim, Nikah 5.

⁴²¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, VII/28; Şevkânî, *Fevâ’idü’l-mecmû’a*, s, 254, H. No: 109.

⁴²² Taberânî, *Mu’cemü’l-’evsat*, VIII/153, H. No: 7307.

⁴²³ Müslim, Tahâret 1.

HÂTİME KISMINA AİT HADİSLERİN SİHHAT ve KAYNAK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanlarla İyi Geçinmenin Faydalarını Bildiren Hadisler

367. Hadis-i Kudsi'de buyurulmuştur ki;

يا ابن آدم انكم لا تحسنون الا الى من احسن اليكم ولا تصلون الا من وصلكم ولا تكلمون الا من كلمكم
و لا تطعمون الا من اطعمكم ولا تكرمون الا من اكرمكم و ليس لا حد فضل على احد انما الفضل للذين يحسنون
الى من اساء اليهم و يصلون من قطعهم و يكلمون من هاجرهم و يطعمون من حرمهم و يكرمون من اهانهم فاعفوا
واصفحوا او تواضعوا و استروا و ارحموا ارحمكم، يا ابن آدم لا يدخل جنتي الا من تواضع لعظمتي و قطع نهاره
بعبادتي و كف نفسه عن الشهوات من اجل و اخي الغريب و رحم المصاب و اكرم اليتيم و كان له كالاب الرحيم
وللارامل كالزوج الشفيق فمن كانت هذه صفاته ان دعاني لبيته و ان سألني اعطيتك و في قلوب عباد احببت يا ابن
ادم المال مالى و انت عبدى و الضيف رسولى فان منعت مالى عن رسولى فلا تطمع النعيم المقيم يا ابن ادم المال
مالى و الاغنياء وكلائي و الفقراء عيالى فمن بخل بمالى على عيالى ادخلته النار ولا ابا لى يا ابن ادم احسن خلقك
لعبادى حتى احبك و احببك فى قلوبهم يا ابن آدم ضع يدك على صدرك فما تحب لنفسك فاحبه لغيرك ، يا ابن ادم من
ترك العنف والغيبة و النميمة اظهرت محبته فى القلوب و نجته من العيوب والكروب ، يا ابن آدم كما ترحم كذلك
ترحم و كيف ترجو ان ارحمك و انت لا ترحم عبادى . يا ابن آدم من اسند اليه اليتيم و الا رملة ابتغاء مرضاتى
جعلته في ظلى يوم لا ظل الا ظلى ، يا ابن آدم انفق انفق عليك ، يا موسى انى اصطفتك لسبب شفقتك على خلقك
لانك كنت ترعى غنم شعيب فندت شاة من غنمك و اتبعته فاصابك الجهد فى طلبها حتى ادركتها فلما اخذتها
ضممتها الى حجرى و قلت لهم يا مسكينه لم تعبتنى و اتعبت نفسك فبرحمتك عليها اكرمتك بالنبوة يا ابن ادم
اذكرنى حين تغضب اذكرك حين اغضب و ارض بنصرتى لك فان نصرتى لك خير من نصرتك لنفسك ، يا ابن
ادم احسن خلقك لعبادى و عد المريض منهم حتى احببك فى قلوبهم ، و يقول الله يوم القيامة يا ابن آدم مرضت فلم
تعدننى فيقول يا رب كيف اعودك و انت رب العالمين فيقول اما علمت ان عبدى فلا نا مرض فلم تعده اما علمت
انك لو عدته لو جدتني عنده، و يقول الله تعالى يا ابن آدم استطعمتك فلم تطعنى فيقول يا رب كيف اطعمك و انت
رب العالمين فيقول استطعمتك عبدى فلان فلم تطعمه اما علمت انك لو اطعته لوجدت ذلك عندى . و يقول الله
تعالى يا ابن آدم استسقيتك فلم تسقنى فيقول يا رب كيف اسقيك و انت رب العالمين فيقول استسقاك عبدى فلان فلم
تسقه اما علمت انك لو اسقيته لو جدت ذلك عندى ، يا ابن آدم اذا ابتليتك فلم تشكنى الى عوادك اطلقتك من اسارى
ثم ابد لتك لحما خيرا من لحمك و دما خيرا من دمك ثم تستأنف العمل يا ابن آدم او جبت محبتى للمتحابين فى ف
يقول الله تعالى يوم القيامة ابن المتحابون فى فوعزتى و جلا لى اليوم اظلم فى ظلم يا ابن آدم المكين رسولى فان
اعطيته فقد اعطيتنى و ان منعته فقد منعتنى يا ابن آدم لا تؤذى احدا من خلقى رعاية لحقى.

Hadis-i Kudsi'de: Ey insanoğlu! Siz ancak ihsân edene ihsân edersiniz, size
gelene gidersiniz, sizinle konuşanla konuşursunuz, size yemek yedirene yedirirsiniz,

ikrâm edene ikrâm edersiniz. Bunda birinin diğerinden üstünlüğü yoktur. Üstün olanlar kötülük edene iyilik edenler, kendine gelmeye gidenler, kendinden uzak duranlarla konuşanlar, yemek vermeyenlere yemek verenler, ihânet edenlere ikrâm edenlerdir. O halde bağışlayınız, Mûsâfaha ediniz, tevâzu ediniz, ayıpları örtünüz, merhamet ediniz ki merhamet olunaszınız. Ey insanoğlu! Cennete girenleriniz, ancak azametime tevâzû edenler, gündüzleri bana ibâdet edenler, benim için nefsini arzularından men edenler, yetime ikrâm edenler, ona merhametli baba gibi olanlar, dullara Şefkâtli zevc gibi olanlardır. Bu sıfatlarda olanlar bana dua ederse ona azık veririm. İsterse dilediğini yerine getiririm. Kullarımın kalbinde onu sevgili yaparım. Ey insanoğlu! Mal benimledir. Zenginler vekilimdir. Fakirler iyâlimdir. Benim malımla iyâlîme bahillik edeni cehennem'e sokarım. Ey insanoğlu! Kullarıma karşı iyi huylu ol. Böylece seni severim ve kullarıma seni sevdirim. Ey insanoğlu! Elini göğsüne koy, kendin için sevdiğini, başkası için de sev. Ey insanoğlu! Şiddeti, gıybeti, koğuculuğu terk edeni başkalarının gönlünde sevgili ederim. Onu ayıp ve sıkıntılardan kurtarırım. Ey insanoğlu! Merhamet ettiğin gibi merhamet olunursun. Sen kullarıma merhametli olmazsan, benim merhametimi nasıl ümit edersin! Ey insanoğlu, benim rızam için yetim ve dullara destek olanı, hiç gölge olmayan günde, kendi gölgemde bulundururum. Ey insanoğlu! Ver ki sana da verilsin. Ey Mûsâ! Seni mahlukatıma olan Şefkâtin için seçtim. Zirâ sen Şuayb (a.s)'ın koyularını güderdin. Koyunlarından biri kaçmıştı. Peşine düştün, yakalayınca kadar koştun, yoruldun. Yakalayınca onu dövmedin ve ona hay zavallı beni ve kendini niçin bu kadar sıkıntıya soktun, dedin. İşte o koyuna olan merhametine karşılık, sana peygamberlik verdim. Ey insanoğlu! Kızdığın zaman beni zikret ki, kızdığım zaman ben de seni zikredeyim. Sana olan yardımına râzı ol. Çünkü benim sana yardımım, senin kendine yardımından daha hayırlıdır. Ey insanoğlu, Kullarıma karşı iyi huylu ol, hasta olanlarını yokla, Bununla seni onların kalplerinde sevgili ederim. Allah Teâlâ kıyâmet günü buyurur ki: Ey insanoğlu! Hasta oldum, beni yoklamadın. Kul der ki, Yâ Rabbi, seni nasıl yoklaya bilirim? Çünkü sen alemlerin Rabbisin. Allah Teâlâ buyurur: Ama filanca kulumun hasta olduğunu bildiğin halde onu yoklamadın. Yoksa beni onun yanın da olacağım vaadini bilmiyor muydun? Ey insanoğlu! Senden yemek istedim, beni niçin yedirmedin? Yâ Rabbi, Sen alemlerin Rabbisin, Seni nasıl yedirebilirim? der. Filan kulum senden yemek istedi, onu yedirmedin. Onu yedirseydin, verdiğini benim yanında bulacağını bilmiyor muydun? buyurdu. Ey insanoğlu! Sana belâ verince, benden düşmanlarına şikâyet etme. Ey

insanoğlu! Muhabbetim benim için sevişenleredir. “Kıyâmette, Allah Teâlâ, benim için sevişenler nerededir? İzzet ve celâlime yemin ederim ki, bu gün onları kendi gölgemde gölgelendiririm.” Buyurur. “Ey zavallı insanoğlu, benim rasulüm vardır. Ona verdiğiniz bana, ondan esirgediğinizi benden esirgemişsiniz. Ey insanoğlu! Benim hakkımı gözeterek, mahluklarımdan hiçbirini incitme.

368. Rahman olan Allah merhamet edenlere merhamet eder. Siz yerde olanlara merhamet eyleyiniz. Tâkim gökte olanların halkı size merhamet eylesin.

“Rahman olan Allah, merhamet edenlere merhamet eder. Siz yerde olanlara merhamet ediniz ki, gökte olanların Hâlık’ı size merhamet etsin.”

حدثنا ابن أبي عمر حدثنا سفيان عن عمرو بن دينار عن أبي قابوس عن عبد الله بن عمرو قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الراحمون يرحمهم الرحمن ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء الرحم شجرة من الرحمن فمن وصلها وصله الله ومن قطعها قطعه الله.

Tirmîzî, hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.⁴²⁴

369. Sizden küçüklere merhamet eyleyiniz tâkim sizden büyükler size merhamet eylesin.

“Sizden küçüklere merhamet ediniz ki, sizden büyükler size merhamet eylesin.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

370. Mü’minlere lazımdır ki birbirine hayr sanub nush edeler. Ve biri birine merhamet edib îânesine gideler. Ve birbirinin elemiyle müteellim olub meserret semtine yideler. Nitekim beden bir uzvu müteellim oldukta cemi’ âzayı beden onun elemin bulur. Tâ evvel uzvun elemi zâil oluncaya dek cümle beden rahatsız olur.

“Mü’minler birbirinin iyiliğini düşünüp nasihat etmelidir. Birbirlerine merhamet edip yardım yapmalıdır. Birbirlerinin dertleriyle dertlenmeli, neş’elerine sevinmelidirler. Nitekim beden bir uzvu ağrınınca, bütün beden rahatsız olur. O uzvun acısı geçinceye kadar bütün beden ıstırapta olur.”

⁴²⁴ Buhârî, Edeb 13; Tirmîzî, Birr 16; Beyhakî, Şu’abü’l İmân, VII/476, H. No: 1148.

حدثنا محمد بن عبدالله بن نمير حدثنا أبي حدثنا زكرياء عن الشعبي عن النعمان بن بشير قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى

Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.⁴²⁵

371. Mü'minler birbirinin karındaşıdır. Ve âlimleriniz nefsi vahide gibidir.

“Mü'minler birbirinin kardeşidir. Âlimler bir kimse gibidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

372. Biri birinize nesne bahşeyleyiniz tâkim birbirinize muhabbet edesiz.

“Birbirinize bir şeyler bağışlayınız, hediye ediniz ki birbirinizi sevesiniz.”

وحدثني عن مالك عن عطاء بن أبي مسلم عبد الله الخرساني قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تصافحوا يذهب الغل وتهادوا تحابوا وتذهب الشحناء.

Buhârî bu hadisi *Edebü'l-Müfred*'inde rivâyet etmektedir. Hadisin anlam olarak aynı; fakat farklı metinlerle rivâyeti vardır.⁴²⁶

373. Halkın hayırlısı nâsa menfaatlisidir.

“İnsanların hayırlısı, onlara faydalı olanıdır.”

أخبرنا أبو محمد عبد الرحمن بن عمر الصفار أبنا أحمد بن محمد بن زياد ثنا محمد بن عبد الله الحضرمي ثنا علي بن بهرام ثنا عبد الملك بن أبي كريمة عن بن جريج عن عطاء عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: المؤمن إلف مألوف ولا خير في من لا يألف وخير الناس أنفعهم للناس.

Bu hadisi, Taberânî ve Kudâî rivâyet etmektedirler. Hadisin aynı anlamda, farklı metinlerle rivâyeti vardır.⁴²⁷

⁴²⁵ Müslim, Birr 65.

⁴²⁶ Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 1617; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 208, H. No: 594; Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, VI/479, H. No: 8976.

⁴²⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, VII/439, H. No: 10891,10892; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XII/34604, 34605.

374. Ümmetimin abdalı kesreti salât ve sıyâm ile cennete dâhil olmazlar. Rahmet-i kulûb ve selâmeti ve sehâveti nüfus ile dahil olurlar.

“Ümmetimin abdalları çok namaz ve çok oruçla cennete girmezler, kalplerinde ki merhamet, göğüslerinde ki selâmet ve kendilerinde bulunan sehâvet [cömertlik] sebebiyle girerler.”

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنا أبو حامد بن محمد بن الحسين بخسروجرى نا داود بن الحسين نا يحيى بن يحيى أنا صالح المري عن الحسن : أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : إن بدلاء أمتي لم يدخلوا الجنة بكثرة صلاتهم و لا صيامهم و لكن دخلوها بسلامة صدورهم و سخاوة أنفسهم

Beyhakî, bu hadisi *Şu'abü'l-îmân*'da Hasan'dan rivâyet etmektedir. Hadisin anlam olarak aynı; fakat metin olarak farklı rivâyetleri vardır.⁴²⁸

375. Yâ Muaz! Yetim uşaklara merhametli peder gibi olasın. Ve ekdiğin gibi biçersin yakinen bilesin.

“Ey Muaz! Yetim çocuklara merhametli baba gibi ol. Ne ekersen onu biçersin.”

حدثنا إسحاق بن إسماعيل حدثنا جرير عن الأعمش عن أبي إسحاق عن عبد الرحمن بن أبزى قال قال داود لابنه كن لليتيم كالأب الرحيم واعلم أنك كما تزرع كذاك تحصد.

Mârifetnâme'deki şekliyle hadisi bulamadık; fakat İbn Ebid'd-Dünya, *el-İyal*'inde Hz.Dâvûd'a âit bir söz olarak rivâyet etmektedir.⁴²⁹

376. Kim ki Müslüman karındaşın dünyada mesrûr ederse Hak Teâlâ onu dünyada ve âhirette mesrûr eder. Ve kimki mü'min karındaşın dünya kazâlarından birisinden halâs ederse Hak Teâlâ onu yevmü kıyâmette kazâlardan âzâd eyler.

“Müslüman kardeşini dünya da sevindireni, Allah Teâlâ dünya ve âhirette mesrûr eder. Mü'min kardeşini dünya sıkıntılarının birinden kurtaranı, Allah Teâlâ kıyâmet günü eleminden kurtarır. Hak Teâlâ'nın kulu, mü'min kardeşlerinin yardımında oldukça, Mevlâ'sı onun yardımındadır.”

⁴²⁸ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/439, H. No: 10891,10892; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XII/34604, 34605.

⁴²⁹ İbn Ebi'd-Dünya, *el-İyal*, II/820, H. No: 619.

حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب أن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أخبره: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة ومن ستر مسلما ستره الله يوم القيامة).

Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.⁴³⁰

377. Peder ve mâdırına ikrâm ve ihsân eden için cennetin iki bâbı meftûhdur.

“Ana ve babasına ikrâm ve ihsân eden için Cennet’in iki kapısı açıktır.

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ في التاريخ أنا أبو الطيب محمد بن عبد الله بن المبارك نا أبو محمد عبد الله بن يحيى بن موسى السرخسي بنيسابور نا سعيد بن يعقوب الطلقاني نا عبد الله بن المبارك عن يعقوب بن القعقاع عن عطاء عن ابن عباس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أصبح مطيعا في والديه أصبح له بابان مفتوحان من الجنة و إن كان واحدا فواحدا و من أمسى عاصيا لله في والديه أصبح له بابان مفتوحان من النار و إن كان واحدا فواحدا قال الرجل : و إن ظلماه ؟ قال : و إن ظلماه و إن ظلماه و إن ظلماه

Beyhakî, bu hadisi *Şu’abü’l-îmân*’da İbn Abbas’tan rivâyet etmektedir.⁴³¹

378. Hak Teâlâ ol kimseye rahmet eylesin ki kendi veledine muâvenet eyler.

“Evlâdına yardım edene, Allah Teâlâ merhamet etsin.”

حدثنا حفص بن غياث عن عبد الرحمن بن إسحاق عن الشعبي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رحم الله والدا أعان ولده على بره.

İbn Ebi Şeybe, bu hadisi *Musannef*’inde rivâyet etmektedir. Şevkânî, zayıf bir hadis olduğunu söylemektedir.⁴³²

379. Âmâlin efdâli, mü’minin balîna sururu idhâl etmekdir.

“Amellerin üstünü, mü’minin gönlünü sevindirmektir.”

⁴³⁰ Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Zikr 38; Ebû Dâvûd, Edeb 68.

⁴³¹ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, VI/206, H. No: 7916; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, XVI/467, H. No: 45482.

⁴³² İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, V/219, H. No: 25415; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, XVI/457, H. No: 45417; Şevkânî, *Fevâ’idü’l-mecmû’a*, s. 257, H. No: 127.

حدثنا محمد بن الفرّاح الأصبهاني ثنا إسماعيل بن عمرو البجلي ثنا شريك عن ليث عن مجاهد عن ابن عباس رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن أحب الأعمال إلى الله بعد الفرائض إدخال السرور على المسلم.

Taberânî, bu hadisi *Mucemu'l-kebir*'inde İbn Abbastan rivâyet etmektedir. Ayrıca hadisin aynı anlamda farklı metinlerle rivâyeti bulunmaktadır.⁴³³

380. Bir kimse kendi iyâline bir dirhem infak eylese benim indimde hak yoluna bin dinâr infakdan ahsendir. Ve bir kimse peder ve mâdırına bir gün mu'ti olsa benim indimde bin yıl ibâdetten hayırlıdır. Bir kimse iyâli indinde bir saat eğlense benim indimde bir mescidimde itikafdan efdâldır.

“Bir kimse kendi çoluk çocuğuna bir gümüş harcasa, bana göre hak yolunda harcanan bin gümüşten iyidir. Anne ve babasına, bir gün itaat eden, bana göre bin yıl ibâdetten hayırlıdır. Bir kimse çoluk çocuğu ile bir saat eğlense, bana göre bir mescidde itikaftan efdâldır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

381. İmânı ikmâl olan mü'min kendi ehliyle halkı ihsân olandır.

“İmânı kâmil olan mü'min, ehli ile ahlâkı güzel olandır.”

حدثنا أحمد بن منيع البغدادي حدثنا إسماعيل بن عليّة حدثنا خالد الحذاء عن أبي قلابة عن عائشة : قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً وأطفهم بأهله.

Tirmîzî, hadisin sahîh olduğunu söylemektedir.⁴³⁴

382. Nisvâna sanûb rıfk ve hilm ile muamele eyleyiniz ki onlar kendi nefislerine mâlik olmayıb sizin indinizde esir olup emânetullah bulunmuşdur.

“Kadınlarınıza iyilikle muamele ediniz. Çünkü onlar kendilerine sahip olamayıp, sizin yanınızda esir olup, Allah Teâlâ'nın emanetleridir.”

⁴³³ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, XI/59, H.No: 11079.

⁴³⁴ Tirmîzî, İmân 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, I/76, H. No: 173; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* VI/415, H. No: 8719.

حدثنا الحسن بن علي الخلال حدثنا الحسين بن علي الجعفي عن زائدة عن شبيب بن غرقدة عن سليمان بن عمرو بن الأحوص قال حدثني أبي : أنه شهد حجة الوداع مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فحمد الله وأثنى عليه وذكر ووعظ فذكر في الحديث قصة فقال ألا واستوصوا بالنساء خيرا فإنما هن عوان عندكم ليس تملكون منهن شيئا غير ذلك إلا أن يأتين بفاحشة مبينة فإن فعلن فاهجروهن في المضاجع واضربوهن ضربا غير مبرح فإن أطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ألا إن لكم على نسائكم حقا ولنسائكم عليكم حقا فأما حقكم على نسائكم فلا يطئن فراشكم من تكرهون ولا يأذن في بيوتكم لمن تكرهون ألا وحقهن عليكم أن تحسنوا إليهن في كسوتهن وطعامهن.

Tirmîzî, hadis in hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.⁴³⁵

383. Kendi abdine yediyle darb edenin keffâreti onu âzad eylemekdir.

“Kendi kölesini eliyle dövenin keffâreti, onu âzad etmektir.”

حدثني أبو كامل فضيل بن حسين الجحدري حدثنا أبو عوانة عن فراس عن ذكوان أبي صالح عن زاذان أبي عمر قال: أتيت ابن عمر وقد أعنت مملوكا قال فأخذ من الأرض عودا أو شيئا فقال ما فيه من الإجر ما يسوى هذا إلا أنني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : من لطم مملوكه أو ضربه فكفارته أن يعتقه.

Müslim ve Ebû Dâvûd rivâyet etmektedirler.⁴³⁶

384. Lisânına mâlik olanın ayıbı mestûrdur. Ve kazm-ı gayz edenin zenûbu mağfurdur.

“Diline sahip olanın ayıpları açığa çıkmaz, kızgınlığını yenip sabredenin günahları mağfîret olur.”

حدثنا أحمد قال حدثنا هلال بن بشر قال حدثنا عبد السلام بن هاشم البزاز عن خالد بن برد عن قتادة عن أنس قال قال رسول الله : من دفع غضبه دفع الله عنه عذابه ومن حفظ لسانه ستر الله عورته.

Taberânî, bu hadisi *Mu'cemu'l-evsat*'ında Enes'ten rivâyet etmektedir. Senedindeki râvilerinden Abdu's-Selam bin Hâşim zayıf bir râvi olduğunu ve Hilâl'in ondan rivâyetinde teferrüd ettiğini söylemektedir.⁴³⁷

⁴³⁵ Tirmîzî, Rızâ 11.

⁴³⁶ Müslim, Îmân 29; Ebû Dâvûd, Edeb 133.

⁴³⁷ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat* , II/189, H. No: 1342; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VIII/135, H. No: 12992.

385. Her kim ki peder ve mâdırına mu'ti olub sıla-ı rahim eylese ehli ve evlâdı, ve hıdâmıyla mülâyim söylese ve ihvânına ikrâm edib kendi hânesine mülâzemet eylese tahkîkan ol kimse tekmil-i mürüet eylemiştir.

“Babasına ve annesine itaat edip, sıla-i rahîm edip, ehli, çocukları ve hizmetçileri ile tamamlamıştır.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

386. Evliyâ ile muhâlese ve ulemâ ile mükâleme eyleyiniz ve hükemâ ile sohbet ve fukâra ile ünsiyet eyleyiniz.

“Evliyâ ile oturup âlimlerle konuşunuz. Hükemâ ile sohbet, fukara ile ünsiyet ediniz.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

387. Mü'min mü'mine, ruh ile cesed mesâbesindedir.

“Mü'min mü'mine, ruh ile cesed gibidir.”

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وأبو عامر الأشعري قالوا حدثنا عبدالله بن إدريس وأبو أسامة ح وحدثنا محمد بن العلاء أبو كريب حدثنا ابن المبارك وابن إدريس وأبو أسامة كلهم عن بريد عن أبي بردة عن أبي موسى قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعض.

Mârifetnâme'deki şekliyle hadisi bulamadık; fakat Buhârî ve Müslim'in benzer bir rivâyeti vardır.⁴³⁸

388. Mü'minin mü'mine nazarı ibâdetdir. Ve yüzüne tebessümü keffâretidir.

“Mü'minin mü'mine bakması ibâdetdir. Yüzüne gülmesi keffârettir.”

حدثنا أبو بكر أحمد بن الحسن القاضي أنا أبو منصور بن محمد بن أحمد الأهوازي نا عبد الله بن محمد بن عبد العزيز نا أبو الجهم العلاء بن موسى نا سوار بن مصعب عن كليب بن وائل عن عبد الله بن عمر قال : قال رسول الله صلى الله عليه وما من مسلم يصافح أخاه ليس في صدر واحد منهما على أخيه حنة لم تتفرق أيديهما حتى

⁴³⁸ Buhârî, Mezâlim 6, Edeb 36; Müslim, Birr 65.

يغفر الله لهما ما مضى من ذنوبهما ومن نظر إلى أخيه نظرة ليس في قلبه أو صدره حنة لم يرجع إليه طرفه حتى يغفر الله لهما ما مضى من ذنوبهما.

Mârifetnâme'deki hadise benzer bir rivâyeti Beyhakî *Şu 'abü 'l-îmân*'da rivâyet etmektedir.⁴³⁹

389. Mü'minin kalbine sururu idhâl etmek mucib-i rızâyı Rahmandır.

“Mü'minin kalbini sevindirmek, Allah Teâlâ'nın rızâsına götürür.”

حدثنا محمد بن المظفر قال ثنا عبدالله بن محمد بن عمر الحراني قال ثنا هاشم بن القاسم الحراني قال ثنا محمد بن اسحاق العكاشي عن الأوزاعي عن هارون عن قبيصة قال سمعت أبا بكر الصديق رضي الله تعالى عنه يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من سر مؤمنا فإنما يسر الله عز وجل ومن عظم مؤمنا فإنما يعظم الله عز وجل ومن أكرم مؤمنا فإنما يكرم الله تعالى.

Ebû Nuaym, bu hadisi *Hilye*'sinde rivâyet etmektedir. Aclûnî, Iglî'nin; hadisin aslı yoktur, hadis batıldır, dediğini söylemektedir.⁴⁴⁰

390. Yâ Ebâ Hureyre! Nefsine muhabbet eylediğin emri nâsa muhabbet eyle ki mü'min olasın. Câr'ınla mücâvereti gökçek eyle ki Müslüman olasın.

“Ey Ebû Hureyre! Kendin için sevdiğini insanlar içinde sev ki mü'min olasın. Komşunla komşuluğu iyi yap ki, Müslüman olasın.”

حدثنا بشر بن هلال الصواف البصري حدثنا جعفر بن سليمان عن أبي طارق عن الحسن عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من يأخذ عني هؤلاء الكلمات فيعمل بهن أو يعلم من يعمل بهن ؟ فقال أبو هريرة فقلت أنا يا رسول الله فأخذ بيدي فعد خمسا وقال اتق المحارم تكن أعبد الناس وارض بما قسم الله لك تكن أغنى الناس وأحسن إلى جارك تكن مؤمنا وأحب للناس ما تحب لنفسك تكن مسلما ولا تكثر الضحك فإن كثرة الضحك تميت القلب.

Tirmîzî, hadisin garib olduğunu söylemektedir.⁴⁴¹

391. Cibril-i Emin bana hüsn-ü mücâveretle öyle çok vasiyet ederdi ki komşu komşusundan mîras alır zannederdim.

⁴³⁹ Beyhakî, *Şu 'abü 'l-îmân*, V/270, H. No: 6624.

⁴⁴⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü 'l-evliyâ*, III/56, Aclûnî, *Keşfü 'l-hafâ*, II/349, H. No: 2498.

⁴⁴¹ İbn Mâce, *Zühhd* 24; Tirmîzî, *Zühhd* 1.

“Cibril-i Emin, komşuya iyi davranmayı o kadar söyledi ki, zannettim ki komşu komşunun vârisi olur.”

حدثنا محمد بن منهل حدثنا يزيد بن زريع حدثنا عمر بن محمد عن أبيه عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (ما زال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه)

Hadis, Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler⁴⁴²

392. Ol hazrete gelib cârından şekvâ eden mü'mine buyurmuşdur ki kendi cârında eziyetini keffedib onun eziyetine sabredersen tâkim mevt ile ondan ayrılıb gidersen. Bundan sonra hüsn-ü civâr ancak keff eziyet değildir. Bil ki hüsnü civâr eziyeti câra sabr ve tahammüldür.

“Kendi komşundan eziyeti kesip, onun eziyetine sabredesin. Ölünceye kadar bunu yapasın. Halbuki komşu ile iyi geçinmek, ona eziyet etmemek değil, belki onun eziyetlerine sabretmek ve katlanmaktır.”

حدثنا يحيى بن إسحاق ثنا بن لهيعة عن جبير بن أبي حكيم عن عراك بن مالك قال جاء رجل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله ان فلانا جاري يؤذيني فقال كف أذاك عنه وأصبر على أذاه فلم يلبث الا يسيرا حتى جاء فقال يا رسول الله ان فلانا جاري الذي كان يؤذيني قد مات قال فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم كفى بالدهر واعظا وكفى بالموت مفرقا.

Heysemî, *Müsned'ül-haris*'te rivâyet etmektedir. Farklı lafızlara aynı manada rivâyetleri de bulunmaktadır.⁴⁴³

393. Tahkîkan hüsn-ü hulk, ve hüsn-ü civâr, ve sıla-i rahm esbâb-ı rızâyı mevlâdır. Ve müzîbü cemi' hatâyâdır.

“Güzel ahlâk, komşu ile iyi geçinmek ve sıla-i rahim yapmak, Mevlâ'nın râzı olduğu sebeplerdendir. Bütün hatâları eriticidir.”

حدثنا أحمد بن يحيى الحلواني ثنا سعيد بن سليمان عن عيسى بن ميمون قال سمعت محمد بن كعب القرظي يحدث عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الخلق الحسن يذيب الخطايا كما يذيب الماء الجليد والخلق السوء يفسد العمل كما يفسد الخل العسل.

⁴⁴² Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr 141; Ebû Dâvûd, Edeb 132.

⁴⁴³ Heysemî, *Müsnedü'l-Haris*, II/856, H. No: 908.

Mârifetnâmede ki hadisin tam metnini bulamadık fakat aynı anlamda Taberânî ve Beyhakî'nin rivâyet ettiği benzer bir metni verdik.⁴⁴⁴

394. Hüsn-ü hulk Allah Teâlâ'nın rahmetinden sahibi enfinde bir yulardır ki bir melek yedindedir. Ve melek ise onu hayra çeker gider. Ve hayr onu cennete idhâl eder. Su-i hulk Allah Teâlâ'nın azabından sahibi enfinde bir yulardır ki bir şeytan elindedir. Ve şeytan ise onu şerre çeker gider. Ve şer onu cehenneme idhâl eder.

“Güzel ahlâk, Allah Teâlâ'nın rahmetinden, sahibinin burnunda bir yulardır. Bu da bir meleğin elindedir. Melek ise onu hayra çeker götürür. Hayır da onu cennete sokar. Kötü huy, Allah Teâlâ'nın azabından, sahibinin burnunda bir yulardır. O da şeytanın elindedir. Şeytan ise onu çeker, şerre götürür. Şer de onu cehenneme sokar.”

حدثنا عثمان بن أبي شيبة حدثنا جرير عن منصور عن أبي وائل عن عبد الله رضي الله عنه: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال (إن الصدق يهدي إلى البر وإن البر يهدي إلى الجنة وإن الرجل ليصدق حتى يكون صديقا وإن الكذب يهدي إلى الفجور وإن الفجور يهدي إلى النار وإن الرجل ليكذب حتى يكتب عند الله كذابا)

Mârifetnâme'deki şekliyle hadisin tam metnini bulamadık; fakat aynı anlamda Buhârî ve Müslim'de olan bir hadisin metnini verdik.⁴⁴⁵

395. Her kimde ki üç haslet olmaz ol kimse îmân taâmını bulmaz. Biri hilmdir ki onunla câhilin gazâbın reddeyley. Biri verâ'dır ki onunla muhâremeden men' eyler. Ve biri hüsnü hulkdur ki onunla halka müdârat eyler.

Kendinde üç haslet bulunmayan kimse, îmânın tadını bulamaz. Biri hilmdir, onunla câhilin gadâbını [kızgınlığını] giderir. Biri verâ'dır. Onunla harâmlardan korunur. Diğer de güzel huydur, onunla insanları idâre eder.

أخبرنا أبو علي الروذباري نا أبو بكر بن مهرويه الرازي نا أبو حاتم الرازي نا هشام بن عبد الله الرازي نا عبيد الله السجزي عن وهيب المكي قال : من لم يكن فيه ثلاث خلال فلا يعتد بعمله ورع يحجزه عن المحارم و حلم يرد به السفیه و خلق يدارى به الناس.

Beyhakî, bu hadisi *Şu'abü'l-îmân*'ında rivâyet etmektedir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, X/319, H. No: 10777; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI/247, H. No: 8036.

⁴⁴⁵ Buhârî, *Birr* 69; Müslim, *Birr* 103.

396. مدارات ناسدر افضل صدقات

“Sadakanın efdâli insanları güzel idâredir.”

حدثنا أحمد بن خليف قال حدثنا موسى بن عيسى الطباع قال حدثنا يوسف بن محمد بن المنكر عن أبيه عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله : مداراة الناس صدقة.

Bu hadisi, İbn Hibbân ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. Taberânî, Yusuf b. Muhammed'den bu hadisi Mûsâ b. İsâ'nın dışında kimsenin rivâyet etmediğini söylemektedir.⁴⁴⁷

397. Edâ-ı ferâizle emrolunduğum gibi müdâret-i nâs ile memurum.

“Farzları edâ ile emr olunduğum gibi, insanları iyi idâre etmekle de memurum.”

إن الله تعالى أمرني بمدارة الناس كما أمرني بإقامة الفرائض.

Deylemî, bu hadisi Hz.Âişe'den rivâyet etmektedir.⁴⁴⁸

398. Rıfk ve müdâradan behremend olan dünya ve âhiret hayrın bulmuştur. Ve rıfk ve müdâradan mahrum olan dünya ve âhiret hayrından behre kalmıştır.

Rıfk ve müdaradan mahrum olan, dünya ve ahiret hayrından nasipsiz kalmıştır.

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة ثنا أبو معاوية ووكيع عن الأعمش عن تميم بن سلمة عن عبد الرحمن بن هلال عن جرير قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم " من يحرّم الرفق يحرّم الخير كله . "

Müslim ve Ebû Dâvûd, bu hadisi Cerîr'den rivâyet etmektedirler. Hadisin aynı manada farklı lafızlarla rivâyetleri vardır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI/339, H. No: 8425.

⁴⁴⁷ İbn Hibbân, *Sahîh*, II/189, H. No: 471; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, I/286, H. No: 466; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI/343, H. No: 8445.

⁴⁴⁸ Deylemî, *Firdevs* I/176, H. No: 659; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/407, H. No: 7168; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/257, H. No: 679.

⁴⁴⁹ Müslim, *Birr* 74; Ebû Davud, *Edeb* 11.

399. İmândan sonra aklın başı müdâret-i nâsıdır. Ve halka teveddüdle hüsnü imtizâc ve istinasıdır. Zirâ ki istişâre edenin işi rastdır. Ve kendi reyine kâni olanın sonu iflasdır.

“İmândan sonra aklın başı, insanlarla iyi geçinmektir. İstişâre edenin işi doğrudur. Kendi rey’ine kâni olanın sonu iflastır.”

حدثنا هشيم عن علي بن زيد عن سعيد بن المسيب قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رأس العقل بعد الإيمان بالله مداراة الناس ولن يهلك رجل بعد مشورة وأهل المعروف في الدنيا هم أهل المعروف في الآخرة

İbn Ebi Şeybe, bu hadisi Said İbn Müseyyeb’den rivâyet etmektedir.⁴⁵⁰

400. Emânet kabz etmeyen rahat bulur. Ve nâsdan bir nesne suâl etmeyen azîz olur.

“Emânet tutmayan rahat bulur. İnsanlardan bir şey istemeyen azîz olur.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

401. Mü’minlere nush ve şefkât alâmeti saâdetdir.

“Mü’minlere nasihat ve şefkât, saâdet alametidir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

402. Hak Teâlâ refikdir ve refiki sevib ünfü almaz ve rıfk içün eylediği lutfu ünf içün kılmaz.

“Hak Teâlâ refik’tir. Refiki yumuşaklığı sever, şiddeti sevmez. Rıfk için yaptığı lutfu ünf [şiddet] için yapmaz.”

حدثنا حرملة بن يحيى التجيبي أخبرنا عبدالله بن وهب أخبرني حيوة حدثني ابن الهاد عن أبي بكر بن حزم عن عمرة (يعني بنت عبدالرحمن) عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يا عائشة إن الله رفيق يحب الرفق ويعطي على الرفق ما لا يعطي على العنف وما لا يعطي على ما سواه.

Bu hadisi, Müslim ve İbn Mace Hz. Âişe’den rivâyet etmektedirler.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, V/221, H. No: 25428.

403. Hak Teâlâ bir beyt ehline hayr murad eylese onları rıfk ile mutad edib ünfünden âzâd eder. Zirâ ki ünf bir nesnede bulunmaz illâ ki onu zeyyin eder. Ve ünf bir nesne de bulunmaz illâ ki onu şeyin eder.

“Hak Teâlâ bir ev halkına iyilik murad etse, onlara rıfkı adet ettirir, şiddetten kurtarır. Çünkü rıfkın bulunduğu şey, aziz olur. Ünfün bulunduğu şey, değersiz olur.”

وأخبرنا أبو علي الروذباري ثنا الحسين بن الحسن بن أيوب الطوسي أنا أبو حاتم الرازي ثنا أبو معاوية ثنا حفص بن ميسرة ثنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا أراد الله بأهل بيت خيرا أدخل عليهم الرفق في المعاش

Beyhakî, bu hadisi *Şu'abü'l-îmân*'ında Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir. Hadisin anlam olarak aynı; fakat metinlerle rivâyetleri vardır.⁴⁵²

404. Ya Ebâ Zer! Eğer mü'min karındaşın nef'in olmadıysa, bâri zararın olmasın .Ve ol senden surur bulmadıysa gam hem bulmasın. Ve eğer onu lisânın medh etmediyse zem-i hem kılmasın. Zirâ ki Müslüman odur ki onun yedinden ve lisânından müslümanlar selâmet bulalar. Ve cümlesi onun zarar ve ziyânından emin olalar.

“Ey Ebâ Zer, eğer mü'min kardeşine faydan olmadıysa, bari zararın olmasın. Eğer o senden sürur bulmadıysa, üzüntü de bulmasın. Eğer dilin onu medh etmedi ise, zem de etmesin. Zirâ Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların selâmette olduğu kimsedir, herkes onun zararından emin olur.”

حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن ابن عجلان عن القعقاع بن حكيم عن أبي صالح عن أبي هريرة : قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده والمؤمن من أمنه الناس على دمائهم وأموالهم.

Mârifetnâmedeki şekliyle hadisin tam metnini bulamadık. Tirmîzî'nin benzer bir rivâyetini burada verdik. Tirmîzî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemektedir.⁴⁵³

405. Ey ümmetim ve ashâbım! Ahlâkı Hak ile mütehallık olunuz. Tahkîkan ilim ve hilm onun ahlâkıdır. Ve ilim ancak teallümle vücûda gelir. Ve hilm, hem

⁴⁵¹ Müslim, Birr 77; İbn Mâce, Edeb 9.

⁴⁵² Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, V/253, H. No: 6560.

⁴⁵³ Tirmîzî, *Îmân* 41.

tahallümle hâsıl olur. Hayrı ihtiyâr eden kimse, hayr bulur. Ve şerden hazer eden, hıfz olunub selâmette kalır.

“Ey ümmet ve ashâbım! Allah Teâlâ’nın ahlâkı ile ahlâklanınız. İlim ve hilm O’nun ahlâkındandır. İlim ancak öğrenmekle elde edilir. Hilm ise hilme gayretle olur. İyilik isteyen iyilik bulur. Kötülükten kaçan selâmette olur.”

حدثنا إبراهيم قال حدثنا إسحاق بن عمر المؤدب قال حدثنا محمد بن الحسن بن أبي يزيد الهمداني قال حدثنا سفيان الثوري عن عبد الملك بن عمير عن رجاء بن حيوة عن أبي الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (إنما العلم بالتعلم وإنما الحلم بالتحلم من يتحر الخير يعطه ومن يتق الشر يوقه ثلاث من كن فيه لم يسكن الدرجات العلا ولا أقول لكم الجنة من تكهن أو استقسم أو رده من سفر تطير.

Bu hadisi Taberânî *Mucemu’l-evsat*’ında Ebû’d-Derdâ’dan rivâyet etmektedir.⁴⁵⁴

406. İlmi taleb ediniz, ilim ile bile hilm ve sekîneti taleb eyleyiniz. Ve tâlim eylediğiniz talebelere mülâyim söyleyiniz ve teâllüm eylediğiniz üstâdlara tâ’zim eyleyiniz. Cebâbire-i ülemâdan olmayınız ki cehliniz size gâlib olmasın.

“İlim öğreniniz, ilim ile beraber hilm ve sekineyi edininiz. Öğrettiğiniz talebelere mülâyim, yumuşak söyleyiniz. İlim öğrendiğiniz üstâdlara tâ’zim ediniz. Katı âlimlerden olmayınız ki, câhilliğiniz size galip olmasın.”

حدثنا عبد الله حدثني أبي حدثنا وكيع حدثنا العلاء بن عبد الكريم عن بعض أصحابه قال قال عمر رحمه الله تعلموا العلم وتعلموا للعلم السكينة والحلم وتواضعوا لمن تعلمون وليتواضع لكم من تعلمون ولا تكونوا من جبابرة العلماء ولا يقوم علمكم مع جهلكم.

Ahmed b. Hanbel, bu hadisi *Kitabü’z-zühd*’ünde Ömer (r.a)’dan rivâyet etmektedir.⁴⁵⁵

407. Ey ümmetim sizde kat’ı rahm edene sılayı rahm eyleyiniz. Ve sizi mahrum edene siz kerem kılınız. Ve size cehille muâmele edene siz hilm ile olunuz. Bu hasılla indillâh re’fet bulunuz.

⁴⁵⁴ Taberânî, *Mu’cemü’l- evsat*, III/320, H. No: 2685.

⁴⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z- zühd*, II/29.

“Ey ümmetim! Sizden sıla-i rahmi kesene siz sıla-i rahm yapınız. Sizi mahrum edene siz kerem kılınız. Size bilgisizlikle muâmale edene, siz hilm ile olunuz. Bu hasletlerle Allah katında yükseklik bulunuz.”

حدثنا إدريس بن الحكم العنزي نا محمد بن عمر نا عبد الملك بن الحسن عن عبد الله بن أبي سفيان عن أبيه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ابتغوا الرفعة عند الله وقال وما هي يا رسول الله قال تصل من قطعك وتعطي من حرمك وتحلم عن من جهل عليك.

İbn Ebi'd-Dünya *Mekârim-i Ahlâk*' ında bu hadisi rivâyet etmektedir.⁴⁵⁶

408. Hak Teâlâ dini islâmı mekârimi ahlâk ile mahfûf ve mehâsini âmâlle müzeyyen kılmıştır ki onlar hüsnü muaşere ve ve kerem tabiatıdır. Ve leyin'ül cânib ve bezl ve ma'rufdur. Ve it'amı taam ve bezl-i selamdır ve iyâdeti marîz, tevkir ve ihtiyardır. Aff-ı müsi' ve ve hüsn-ü cîvardır. Ve kazm-i gayz ve ıslahdır ve cûd ve kerem ve semahdır. Ve izhârı mehâsin ve ve setr-i uyubdur.

“Hak Teâlâ İslam dinini güzel ahlâk ile ve güzel ameller ile süslemiştir, ki onlar hüsn-ü muâşeret, kerem-i tabiat, yumuşaklık, bezl, yemek yedirmek, selam vermek, hasta yoklamak, yaşlıları tevkir, kusurları bağışlamak, komşuluk, kızgınlığını yenmek, ıslah, cömertlik, kerem ve ayıpları örtmektir.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

409. Müslümanın müslüman üzerinde hukuku altıdır ki müslümanı mülâki oldukta ona selam veresin ve seni dâvet eyledikte icâbet edib gidesin ve senden nasihat istedikte ona nasihat edesin. Ve atsayı akabinde hamd eyledikte ona dua edesin. Ve marîz olduk da iyâdesine gidesin. Vefat oldukta cenâzesine gidesin.

“Müslüman'ın Müslüman üzerinde hakkı altıdır: Karşılaşınca selam veresin. Dâvet edilince gidesin. Nasihat isteyene nasihat edesin. Aksırıp elhamdülillah diyene, yerhamukallah diyesin. Hastalanınca ziyaretine gidesin. Ölünce cenâzesine gidesin.”

حدثنا يحيى بن أيوب وقتيبة وابن حجر قالوا حدثنا إسماعيل (وهو ابن جعفر) عن العلاء عن أبيه عن أبي هريرة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال حق المسلم على المسلم ست قيل ما هن ؟ يا رسول الله قال إذا

⁴⁵⁶ İbn Ebi'd-Dünya, *Mekârimü'l-ahlâk*, I/30, H. No: 23.

لَقِيْتَهُ فسلم عليه وإذا دعاك فأجبه وإذا استنصحك فانصح له وإذا عطس فحمد الله فسمته وإذا مرض فعده وإذا مات فاتبعه

Tirmîzî, hadisin hasen olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁷

410. Mü'mim heyyin ve leyyin olup nağa gibi çekilirse gider ve eğer bir taş üzerinde nuh olunursa ider. Ol Hazretin gazâda mübârek sin-i rubaiyyesi şehid oldukta Ashâb-ı Kiram'a girân gelib dediler ki bu kavme lânet eyle ki sana bu fiili işlediler. Bundan sonra ol Hazret ashâbına cevap etmişdir ki ben mahlukât-ı Hüdâ'ya lânet için ba's olunmamışım. Ancak onları Hakka dâvet için ba's olunmuşumdur. Rahmeten lil âlemin bulunmuşumdur. اللهم اهد قومي فانهم لا يعلمون buyurmuşdur.

Mü'min uysal ve yumuşak olup, çekilirse gider. Taş üzerinde bağlanırsa durur. Rasululahın gazâda dişi şehid oldukta ashâbı kirama ağır gelip, sana bu işi yapana lanet edin dediler. Cevâbında: Ben Allah Teâlâ'nın mahluklarına lânet için gönderilmedim. Ancak onları Hakka dâvet için gönderildim. Yâ Rabbi, kavmime hidâyet ver, Zirâ onlar bilmiyorlar.

أخبرنا أبو سهل أحمد بن محمد بن إبراهيم الهرازي النيسابوري ثنا أبو علي حامد بن محمد بن معاذ الهروي ثنا علي بن شكان الساسي نا عبد الله بن عبد العزيز بن أبي رواد عن أبيه عن نافع عن ابن عمر قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المؤمنون هينون لينون مثل الجمل إن قدته انقاد وإن انخته استناخ الأول مع إرساله أصح وقْد.

Beyhakî, bu hadisi İbn Ömer, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den merfû olarak farklı lafızlarla rivâyet etmektedir.⁴⁵⁸

411. Yetim uşak döğülse onun ağlaması için arş-ı Rahmân hareket eylerse Hak Teâlâ der ki, ey benim meleklerim siz şâhid olunuz ki ol yetimi râzı edeni ben kendi indimde râzı ederim.

“Bir yetim çocuk dövülse, ağlamasıyla Arş-ı Rahmân titrer. Hak Teâlâ der ki, ey benim meleklerim, siz şâhid olunuz ki, o yetimi râzı edeni, gönlünü alanı, kendi katımda râzı ederim.”

⁴⁵⁷ Müslim, Selam 4; Tirmîzî, Edeb 1; İbn Mâce, Cenâiz 1.

⁴⁵⁸ Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, VI/272, H. No: 8129.

وبه عن درست بن زياد عن علي بن زيد عن سعيد ابن المسيب قال اليتيم إذا بكى اهتز له العرش فيقول الله عز وجل من أبكى اليتيم الذي غيببت أباه. قالوا أنت العليم الحكيم. قال يا ملائكتي من سكته برضاه أعطيته من الجنة حتى رضاه.

İbn Ebi'd-Dünya, bu hadisi *el-İyal*'inde rivâyet etmektedir.⁴⁵⁹

412. Kim ki bazardan evlâdına bir turfanda meyve getirirse tasadduk etmiş olur. İbtidâen inâse versin ki onlarda rikkati ağıleb olduğundan Hak Teâlâ onlara erhamdır.

“Pazardan çocuğuna bir turfanda meyve getiren sadaka vermiş olur. Önce kız çocuğuna versin. Onlar ince kalpli olduğundan, Hak Teâlâ onlara daha merhametlidir.”

" من حمل طرفة من السوق إلى ولده كان كحامل صدقة وابدؤوا بالإناث فإن الله تعالى رق للإناث ومن رق لأنثى كان كمن بكى من خشية الله ومن بكى من خشية الله غفر له ومن فرح أنثى فرحه الله تعالى يوم الحزن.

Hadis mevzûdur. Hadisin anlam olarak aynı; fakat farklı rivâyetleri vardır.⁴⁶⁰

413. Veledin vâlideyni üzerinde üç hakkı vardır ki doğduktaki ismin gökçek etmek, ve âkıl olduk da kitâbeti öğretmektir. Bâliğ oldukda tezvic eylemektir.

“Çocuğun ana baba üzerinde üç hakkı vardır: Doğduğu zaman güzel isim koymak, akli ermeye başlayınca yazı öğretmek, baliğ olunca evlendirmek.”

إن من حق الولد على والده أن يعلمه الكتابة وأن يحسن اسمه وأن يزوجه إذا بلغ.

Hadis *Kenzu'l-ummâl*'de İbn Neccar'ın Ebû Hureyre'den rivâyeti olarak geçmektedir. Ayrıca Beyhakî de bu hadise benzer bir hadis rivâyet etmektedir.⁴⁶¹

414. Zevcin zevcesi üzerinde olan hukuku budur ki eğer avradı deve tekletisi üzerinde bulunsa bile kendi nefsin zevcinden men' etmesin ve ondan izinsiz ramazanın gayrısında bir gün oruç tutmasın ve zevcinden habersiz hanesinden bir yere gitmesin. Sevab umarken günaha yetmesin.

⁴⁵⁹ İbn Ebi'd-Dünya, *el-İyal*, II/818, H. No: 615.

⁴⁶⁰ Fettenî, *Tezkiretü'l mevzû'ât*, s. 131; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 133, H. No: 48.

⁴⁶¹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI/401, H. No: 8665; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XVI/457, H. No: 45416.

“Zevcin zevcesi üzerinde olan hakları şöyledir ki, bir deve tekitlisi üzerinde bulunsa bile, kendi nefsinin zevcinden men etmesin, ondan izinsiz ramazan’ın dışında bir gün oruç tutmasın, kocasından habersiz bir yere gitmesin. Sevab umarken günaha batmasın.”

وعن عباس أن امرأة من خثعم أتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت : يا رسول الله أخبرني ما حق الزوج على الزوجة فإني امرأة أيم فإن استطعت وإلا جلست أيما ؟ قال: فإن حق الزوج على زوجته إن سألتها نفسها وهي على ظهر بعير أن لا تمنعه نفسها ومن حق الزوج على الزوجة أن لا تصوم تطوعا إلا بإذنه فإن فعلت جاعت وعطشت ولا يقبل منها ولا تخرج من بيتها إلا بإذنه فإن فعلت لعنتها ملائكة السماء وملائكة الرحمة وملائكة العذاب حتى ترجع.

Hadis, *Mecm ‘u’z-zevâ’id*’de ve *Kenzü’l-ummâl*’de geçmektedir.⁴⁶²

415. Eğer bir avrat zevci hanesinden firar ederse onun namazı kabul olmaz. Tâ edib elin eline verib her ne işlersen işle demedikçe halâs bulmaz.

“Eğer bir hanım zevcinin evinden kaçarsa, evine dönüp dilediğini yap demedikçe, namazı kabul olmaz.”

أخبرنا عمر بن سعيد بن سنان و الحسين بن عبد الله القطان و عدة قالوا : حدثنا هشام بن عمار قال : حدثنا الوليد بن مسلم قال : حدثنا زهير بن محمد عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (ثلاثة لا يقبل الله لهم صلاة ولا يرفع لهم إلى السماء حسنة : العبد الأبق حتى يرجع إلى مواليه فيضع يده في أيديهم والمرأة الساخط عليها زوجها حتى يرضى والسكران حتى يصحو.)

İbn Hibbân zayıf bir senedle hadisi rivâyet etmektedir.⁴⁶³

416. Bir avrat beş vakit namazı kılsa ve bir ay orucun tutsa kendini na mahremden hıfz etse ve zevcine itaatle gitse ol avrat cennet-i âlaya dâhil olur.

“Bir kadın beş vakit namazını kılsa, bir ay orucunu tutsa, kendini nâmahremden korusa ve kocasına itaat etse, Cennet-i Âla’ya girer.”

⁴⁶² Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, IV/563, H. No: 7638; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, XVI/405, H. No: 44808.

⁴⁶³ İbn Hibbân, *Sahîh*, XII/178, H. No: 5355; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, XVI/33, H. No: 43814.

أخبرنا عبدالله بن أحمد بن موسى الجواليقي بعسكر مكرم قال : حدثنا داهر بن نوح الأهوازي قال : حدثنا أبو همام محمد بن الزبرقان قال : حدثنا هذبة بن المنهال عن عبدالمليك بن عمير عن أبي سلمة عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (إذا صلت المرأة خمسها وصامت شهرها وحصنت فرجها وأطاعت بعلها دخلت من أي أبواب الجنة شاءت

İbn Hibbân, bu hadisi *Sahîh*'inde rivâyet etmektedir.⁴⁶⁴

417. Cârın câr üzerinde olan hukuku sekizdir. Eğer senden bir nesne borç isterse ita' edesin. Ve eğer seni dâvet ederse davetine gidesin. Ve eğer senden istiânet ederse iânet edesin. Ve eğer bir hayra ererse tehniye edesin. Ve eğer bir musibet erişirse tâziye edesin. Ve eğer mariz olursa iâde edesin. Ve eğer mevt erişirse cenazesine gidesin. Ve eğer gayb olursa menzil ve iyâlin muhafaza edesin. Câr o cârdır ki bâzının üç kat hakkı vardır. Ve bâzının iki kat hakkı vardır. Ve bâzının bir kat hakkı vardır. Âmma üç kat hakkı olan câr garîb ve Müslim olan cârındır ki biri garâbet hakkı biri İslam hakkı, ve biri civâr hakkıdır. Ve ammâ iki kat hakkı olan câr senin müslim cârındır. Ammâ bir kat hakkı olan câr zimmî cârındır.

“Komşunun komşu üzerinde hakkı sekizdir: Senden bir şey borç isterse veresin, seni dâvet ederse, dâvetine gidesin. Senden yardım isterse, yardım edesin. Hayırlı işine göz aydına gidesin. Bir belâ gelirse, baş sağlığına gidesin. Hasta olursa, ziyâret edesin. Ölürsa cenâzesine gidesin. Evden uzağa giderse, evini ve çoluk çocuğunu koruyasın. Komşu üçtür. Bâzısının üç kat hakkı vardır, bâzısının iki kat hakkı vardır, bâzısının ise bir kat hakkı vardır. Üç kat hakkı olan komşu, senin yakın ve Müslüman olan komşundur, ki biri akrabalık hakkı, biri İslam hakkı, biri de komşu hakkıdır. İki kat hakkı olan komşu, senin Müslüman komşundur. Bir kat hakkı olan komşun ise zimmî komşundur.”

أخبرنا أبو سعد أحمد بن محمد الماليني قال : أنا أبو أحمد بن عدي الحافظ قال : نا أبو قصي الدمشقي قال : نا سليمان بن عبد الرحمن قال : نا سويد بن عبد العزيز قال : نا عثمان بن عطاء الخراساني عن أبيه عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من أغلق باباه دون جاره مخافة على أهله و ماله فليس ذاك بمؤمن و ليس بمؤمن من لم يأمن جاره بوائقه أتدري ما حق الجار إذا استعانك أعنته و إذا استقرضك أقرضته و إذا افتقر عدت عليه و إذا مرض عدته و إذا أصابه خير هنأته و إذا أصابته مصيبة عزيتته و

⁴⁶⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, IX/471, H. No: 4163.

إذا مات اتبعت جنازته و لا تستطيل عليه بالبناء تحجب عنه الريح إلا بإذنه و لا تؤذيه بقتار قدرك إلا أن تغرف له منها و إن اشتريت فأكهة فاهد له فإن لم تفعل فأدخلها سرا و لا يخرج بها ولدك ليغيظ بها ولده أتدرون ما حق الجار و الذي نفسي بيده ما يبلغ حق الجار إلا قليلا ممن رحم الله فما زال يوصيهم بالجار حتى ظنوا أنه سيورثه ثم قال : رسول الله صلى الله عليه و سلم : الجيران ثلاثة فمنهم من له ثلاثة حقوق و منهم من له حقان و منهم من له حق فأما الذي له ثلاثة حقوق فالجار المسلم القريب له حق الجار و حق الإسلام و حق القرابة و أما الذي له حقان فالجار المسلم له حق الجوار و حق الإسلام و أما الذي له حق واحد فالجار الكافر له حق الجوار قلنا يا رسول الله نطعمهم من نسكنا ؟ قال لا تطعموا المشركين شيئا .

Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*'da bu hadisi rivâyet etmektedir. Hadis zayıftır.⁴⁶⁵

418. Kusûru cinân ol mü'minler içindir ki onlar it'amı taâm ve ifşâyı selâm ve gündüz sıyâm ve gece kıyâm ederler.

“Cennet kasırları, yemek yediren, selâmı sesli veren, gündüz oruçlu, gece ibâdet edici olan mü'minler içindir.”

حدثنا عمرو بن محمد الناقد حدثنا محمد بن فضيل بن غزوان حدثنا عبد الرحمن بن إسحاق عن النعمان بن سعد : عن علي بن أبي طالب قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن في الجنة لغرفا يرى ظهورها من بطونها و بطونها من ظهورها فقال أعرابي : لمن هي يا رسول الله ؟ قال : لمن أطعم الطعام وأفشى السلام وصلى بالليل والناس نيام

İbn Hibbân , bu hadisi kavî bir senedle rivâyet etmektedir.⁴⁶⁶

419. Bu dindir ki ben size layık görmüşümdür. Halbukim bunu ıslah eylemez illâ ki iki haslet eyler biri hüsn-ü hulkdur. Ve biri sehâdır. Bundan sonra bunlarla bu dine ikrâm eylemek lâzımdır.

“Benim size lâıyk gördüğüm bu dindir. Bunu ancak iki haslet düzeltir: Güzel huy ve cömertlik. O halde bunlarla bu dine ikrâm eylemek lâzımdır.”

حدثنا موسى بن زكريا التستري ثنا عمرو بن الحصين العقيلي ثنا إبراهيم بن عطاء عن أبي عبيدة عن الحسن عن عمران بن حصين قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن الله عز وجل استخلص هذا الدين لنفسه ولا يصلح لدينكم إلا السخاء وحسن الخلق فزينوا دينكم بهما

⁴⁶⁵ Taberânî, *Müsneddü's-şamiyyin*, III/356, H. No: 2458; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/84, H. No: 9560; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, IX/50, H. No: 24891, İbn Hacer, *Fethü'l- bâri*, X/456.

⁴⁶⁶ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, I/344, H. No: 438; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/225, H. No: 509.

Taberânî, bu hadisi *Mucemu'l-evsat*'ında İmran b. Husayn'dan rivâyet etmektedir. Heysemî, senesinde bulunan râvi Amr b. Husayn metruk olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁷

420. Mü'mine helâl olmaz ki üç geceden ziyâde küs tutub hicret eyliye ve biri birine mülâki oldukda yüzlerin döndürüb ırâs ederler. Ve ikisinin hayırlısı ibtidâen selam verib söyleyendir.

“Mü'minin üç geceden fazla küsüp uzaklaşması ve birbirlerine rastladıklarında birbirlerinden yüz çevirmeleri helâl olmaz. İkisinin hayırlısı önce selam veren ve konuşandır.”

حدثنا علي بن عبد الله حدثنا سفيان عن الزهري عن عطاء بن يزيد الليثي عن أبي أيوب رضي الله عنه : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال (لا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث يلتقيان فيصد هذا ويصد هذا وخيرهما الذي يبدأ بالسلام.)

Hadis, Buhârî ve Müslim rivâyet etmektedirler.⁴⁶⁸

421. Sadaka-i yesire fezâil-i kesîredir...

Az sadaka çok sevaptır. Birbirinden uzaklaşanları barıştırmaktır.

أخبرنا إسماعيل بن رجاء الخطيب أبنا أبو أحمد القيسراني ثنا محمد بن جعفر الخرائطي ثنا عباس الترقفي ثنا عبد الله بن يزيد أبو عبد الرحمن المقرئ ثنا عبد الرحمن بن زياد عن راشد بن عبد الله المعافري عن عبد الله بن يزيد عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أفضل الصدقة إصلاح ذات البين

Beyhakî ve Kudaî, bu hadisi Abdullah b. Amr'dan rivâyet etmektedirler.⁴⁶⁹

422. Kim ki mü'min mâbeynin ıslah eyler. Hak Teâlâ ona her bir kelime için bir ragabe itkâ sevâbın bahşeyler.

“İki mü'min arasını bulana [onları barıştırana], Allah Teâlâ her kelimesi için bir köle azat etmiş kadar sevap verir.”

⁴⁶⁷ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XVIII/159, H. No: 347; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, III/315, H. No: 4706.

⁴⁶⁸ Buhârî, İsti'zan 9; Müslim, Birr 25; Ebû Dâvûd, Edeb 55; Tirmîzî, Birr 21.

⁴⁶⁹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, II/244, H. No: 1280; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/490, H. No: 11092.

وروي عن أنس بن مالك رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من أصلح بين الناس أصلح الله أمره وأعطاه بكل كلمة تكلم بها عتق رقبة ورجع مغفورا له ما تقدم من ذنبه

Elbânî, bu hadisi, İsbahânî'nin rivâyet ettiğini ve hadisin garib olduğunu söylediğini söylemektedir.⁴⁷⁰

423. Bir mil mesâfe gidip bir hasta iâde eyle ve iki mil mesâfe yürüyüp bir mü'min karındaşını ziyaret eyle ve üç mil mesâfe meşyedib ıslâhı zatı elbeyn eyle.

“Bir mil yol gidip hasta yokla, iki mil gidip bir mü'min kardeşini ziyaret et, üç mil gidip iki kişiyi barıştır.”

حدثنا عبدالله بن محمد ثنا محمد بن احمد بن معدان ثنا أبو عمير ثنا ضمرة عن ابن عطاء عن أبيه قال تعاهدوا اخوانكم بعد ثلاث فان كانوا مرضى فعودوهم وإن كانوا مشاغيل فأعينوهم وإن كانوا نسوا فذكروهم وكان يقال امش ميلا وعد مريضا وامش ميلين وأصلح بين اثنين وامش ثلاثا وزر أخا في الله

İbn Ebi'd-Dünya, *el-İhvân*'da, bu hadisi Mekhûl'den mürsel olarak rivâyet etmektedir. Münâvî'de *Feyzü'l-Kadir*'de, Suyuti'nin hadisin bir senedini bulamadığını, Beyhakî'nin Ebû Ümâme'den bir rivâyetinin olduğunu fakat bu rivâyette de Ali b. Yezid Elhâni'nin olduğunu ve Buhârî'nin bu kişi hakkında münkerü'l-hadis dediğini ve diğer bir râvi Amr b. Vakîd'ında metruk bir râvi olduğunu söylemektedir.⁴⁷¹

424. Sultana garib olân, Rahmandan baîd olur. Ve etbâ çok olanın şeytanı kesir olur. Ve malı çok olanın hem ve gâmı bî hisâb ve şedîd olur.

“Sultana yakın olan Rahman'dan uzak olur. Etbâ çok olanın şeytanı da çok olur. Malı çok olanın düşünce ve derdi sayısız olur.”

حدثنا محمد بن عيسى ثنا محمد بن عبيد ثنا الحسن بن الحكم النخعي عن عدي بن ثابت عن شيخ من الأنصار أبي هريرة: عن النبي صلى الله عليه وسلم بمعنى مسدد قال: " ومن لزمك السلطان افتتن " زاد " وما ازداد عبد من السلطان دنوا إلا ازداد من الله بعدا "

⁴⁷⁰ Elbânî, *Zaîf-ü-Tergib-Terhib*, II/219, H. No: 1666.

⁴⁷¹ İbn Ebi'd-Dünya, *el-İhvân*, s.152, H. No: 101; Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, II/195, H. No:1647, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, V/198.

Mârifetnâmede geçen şekliyle hadisi bulamadık; ancak aynı manada benzer bir rivâyeti yukarıda verdik.⁴⁷²

425. Mulûk ve ümerâ ilmi ve hikmeti sizin indinizde terk etmişlerdir. Bundan sonra siz dahi onların mülkûn onların indinde terk eyleyiniz.

“Melikler ve emirler ilim ve hikmeti sizin yanınıza bıraktılar. Sizde mülkû onlara bırakınız.”

حدثنا ابو محمد بن حبان ثنا علي بن اسحاق ثنا الحسن بن الحسن ثنا ابن المبارك ثنا ابن عيينة عن خلف بن حوشب قال قال عيسى بن مريم عليه السلام للحواريين كما ترك لكم الملوك الحكمة فدعوا لهم الدنيا.

Ebû Nuaym, bu hadisi *Hilye*'sinde ve Ahmed b. Hanbel *Züh'd*'ünde Hz. İsâ'ya âit bir söz olarak rivâyet etmektedirler.⁴⁷³

426. Kim ki kâdı nasb olunur, ol bıçaksız zebh olunur.

“Kadı tayin edilen, bıçaksız boğazlanır.”

حدثنا نصر بن علي الجهضمي حدثنا الفضيل بن سليمان عن عمرو بن عمرو عن سعيد المقبري عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من ولي القضاء أو جعل قاضيا بين الناس فقد ذبح بغير سكين.

Tirmîzî, hadisin bu vecihle hasen-garib olduğunu söylemektedir. Hadisin farklı rivâyetleri de vardır.⁴⁷⁴

427. Mücâvere-i egni-yâ ve muaşere-i ümerâ ve ülemâyı dünyadan hazer üzere olunuz.

“Zenginlere devlet adamlarına ve dünya âlimlerine yakın olmaktan kaçınınız.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

428. Vaktâ ki mütevâzıları görürseniz onlara tevâzu eyleyiniz. Ve mütekebbirleri gördük de onlara tekebbür eyleyiniz. Ol onlara müzellettir. Ve sizlere tasadduk ve izzettir.

⁴⁷² Ebû Dâvûd, Sayd 4; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/48, H. No: 9404.

⁴⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-züh'd*, s. 475; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, V/74.

⁴⁷⁴ Ebû Dâvûd, Akdiyye 1; Tirmîzî, Ahkam 1.

“Mütevâzi olanları görürseniz onlara tevâzû eyleyiniz. Kibirlilere karşı kibirli olunuz. Onlar için aşağılık, sizin için ise sadakadır.”

إذا رأيتم المتواضعين من أمتي فتواضعوا وإذا رأيتم المتكبرين فتكبروا عليهم فإن ذلك مذلة.

Şevkânî, hadisin garib olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁵

429. Kim ki papuşu dikib sevbin tergi’ eder. Ve mevlâya sücud ile vechini gubâr eder. Tahkîkan ol kimse kibirden berîdir.

“Pabucunu dikip, elbisesini yamayan ve mevlâya secde ile alnını toprağa süren, kibirden beridir.”

من حلب شاته ورقع قميصه وخصف نعله وواكل خادمه وحمل من سوقه فقد برئ من الكبر.

Müttakî el-Hindî, Ebû Nuaym’ın, Hakîm b. Cühdem’den, onun da babasından rivâyet etmekte olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁶

430. Kim ki iyâliyle arpa ekmeği yiyib siyâb-ı sûf ile nâl-i mahsufi giyib, şâtını haleb ederse ve mesâkin ile mecâlis kılıb himârına rakib olub yoluna giderse tahkîkan Hak Teâlâ ol kimsenin kalbinden kibri mahvetmiştir.

“Kim iyâliyle arpa ekmeği yiyip, yünlü elbise ile nalinlerini giyip koyunu sağar ve miskinlerle oturup, merkebine binip yoluna giderse Hak Teâlâ o kimsenin kalbinden kibri giderir.”

من لبس الصوف وانتعل المخصوف وركب حماره وحلب شاته وأكل معه عياله فقد نحى الله عنه الكبر أنا عبد بن عبد أجلس جلسة العبد وأكل العبد إني قد أوحى إلي أن تواضعوا ولا يبغي أحد على أحد إن يد الله مبسوط في خلقه فمن رفع نفسه وضعه الله ومن وضع نفسه رفعه الله ولا يمش امرؤ على الأرض شبرا يبتغي به سلطان الله إلا كبه الله

İbn Asâkir, bu hadisi İbn Ömer’den rivâyet etmektedir. Hadisin aynı manada farklı rivâyetleri vardır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 253, H. No:104.

⁴⁷⁶ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/538, H. No: 7793.

⁴⁷⁷ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/539, H. No: 7797.

431. Dört nesne savm ile vuduu bozar ameli salih hedm eder ki onlar; kizb, gıybet ve nemime ve nâmahreme nazardır. Bu dördü sâga-i usul her şerdir. Nitekim su sâgai usul her şeceredir.

“Dört şey oruç ile abdesti bozup salih ameli yıkar; yalan, gıybet, söz taşımak ve nâmahreme bakmaktır. Bu dördü her şerrin esâsıdır. Ağacın esasının su olması gibidir.”

خمس يفطرن الصائم وينقضن الوضوء : الكذب والغيبة والنميمة والنظر بشهوة واليمين الكاذبة.

*Mârifetnâmedeki şekliyle hadisi bulamadık. Fakat aynı manada benzer bir rivâyeti Kenzu'l-ummâl'de bulduk.*⁴⁷⁸

432. إذا أتى علي امتي مائة وثمانون سنة فقد حلت العزوبة والعزلة والترهب على رؤس الجبال.

“Ümmetime, yüz seksen [hicri] yılı gelince, bekarlık, uzlet ve dağ başlarına çekilmek helâl olur.”

إذا أنت علي أمتي ثلاثمائة وثمانون سنة فقد أحللت لهم العزبة والعزلة والترهب على رؤس الجبال.

Hadis Müttakî el-Hindî'nin *Kenzü'l-ummâl'inde* geçmektedir.⁴⁷⁹

433. يأتي على الناس زمان لا تنال المعيشة فيه الا بالمعصية فاذا كان ذلك الزمان حلت العزوبة.

“Bir zaman gelir, o zaman ancak günahla mâişet te'min edilir. O zaman gelince evlenmemek helâl olur.”

وروى عبد الله ابن مسعود أنه صلى الله عليه وسلم قال سيأتي على الناس زمان لا يسلم لذي دين دينه إلا من فر بدينه من قرية إلى قرية ومن شاهر إلى شاهر ومن جحر إلى جحر كالثعلب الذي يروغ قيل له ومتى ذلك يا رسول الله قال إذا لم تنل المعيشة إلا بمعاصي الله تعالى فإذا كان ذلك الزمان حلت العزوبة قالوا وكيف يا رسول الله وقد أمرتنا بالتزويج قال إذا كان ذلك الزمان كان هلاك الرجل على يد أبويه فإن لم يكن له أبوان فعلى يدي زوجته وولده فإن لم يكن فعلى يدي قرابته قالوا وكيف ذلك يا رسول الله قال يعيرونه بضيق اليد فيتكلف ما لا يطيق حتى يورده ذلك موارد الهلكة.

⁴⁷⁸ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VIII/500, H. No: 23820.

⁴⁷⁹ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XI/145, H. No: 30970.

Abdullah b. Mes'ud'tan rivâyet edilen şekliyle hadis zayıftır. Hadis *İhya'da* geçmektedir.⁴⁸⁰

خيركم بعد المأتين الخفيف الحاذ الذي لا اهل له و لا ولده له 434.

İkiyüz yılından sonra sizin hayırlınız, hafifü'l haz olanınız, yâni hanımı ve çocuğu olmayanınızdır.

أخبرنا أبو محمد عبد الله بن يحيى بن عبد الجبار السكري ببغداد أنا إسماعيل بن محمد الصفار نا عباس بن عبد الله الترقفي نا رواد بن الجراح عن سفيان عن منصور عن ربعي عن حذيفة قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : خيركم في المأتين كل خفيف الحاذ قالوا : يا رسول الله و ما خفيف الحاذ قال الذي لا أهل له و لا ولد.

Beyhakî, bu hadisi *Şu'abü'l-îmân*'ında Huzeyfe'den rivâyet etmektedir. Hadisin senesinde bulunan Ravâd b. Cerrâh, Süfyan 'dan rivâyetin de teferrüd etmiştir.⁴⁸¹

كلكم راع و كلكم مسئول عن رعيته 435.

“Hepiniz çobansınız ve hepiniz raiyetinizden mesulsünüz.”

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا ليث ح وحدثنا محمد بن رمح حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر: عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال : ألا كلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته فالأمير الذي على الناس راع وهو مسئول عن رعيته والرجل راع على أهل بيته وهو مسئول عنهم والمرأة راعية على بيت بعلها ولده وهي مسئولة عنهم والعبد راع على مال سيده وهو مسئول عنه ألا فكلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته.

Tirmîzî, hadisin İbn Ömer'den gelen rivâyetinin hasen-sahîh olduğunu, bazılarının da hadisi mürsel olarak rivâyet ettiğini söylemektedir.⁴⁸²

ان الهارب عن عياله كالعبد الأبق لا يقبل له صلاة ولا صيام 436.

“Çoluk çocuğundan kaçan, efendisinden kaçan köle gibidir. Namazı ve orucu kabul olmaz.”

⁴⁸⁰ Gazzâli, *İhyâ* II/232.

⁴⁸¹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/292, 10350, Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XI/222, H. No: 31302.

⁴⁸² Buhârî, Ahkâm 1; Nikah 81; Vesâyâ 9; Müslim, İmâre 20; Ebû Dâvûd, Harac 1; Tirmîzî, Cihad 27.

Ayrıca Deylemî, Ebû Said'den hadisi rivâyet etmektedir.⁴⁸⁶

440. أعطيت قوة اربعين رجلا في البطش والجماع و اعطى المؤمن قوة عشرة .

“Bana tutma ve cima’da kırk adam kuvveti verildi. Mü’mine ise on adam kuvveti verildi.”

وعن المغيرة عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده عن النبي قال : أعطيت قوة أربعين في البطش والنكاح وما من مؤمن إلا أعطي قوة عشرة وجعلت الشهوة على عشرة أجزاء وجعلت تسعة أجزاء منها في النساء وواحدة في الرجال ولولا ما ألقى عليهن من الحياء مع شهواتهن لكان لكل رجل تسع نسوة مغتلمات.

Taberânî, bu hadisi zayıf bir senedle rivâyet etmektedir.⁴⁸⁷

441. Halkın hayırlısı, ehline hayırlı ve menfaatli olan kimsedir.

“İnsanların hayırlısı, ehline hayırlı ve faydalı olan kimsedir.”

حدثنا محمد بن يحيى حدثنا محمد بن يوسف حدثنا سفيان بن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم خيركم خيركم لأهله وأنا خيركم لأهلي وإذا مات صاحبكم فدعوه

Tirmîzî, hadisin bu vecihle garib olduğunu; ancak Sevrî'nin rivâyetinin sahîh olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁸

442. Veled dünyada surur, âhirette nurdur.

“Çocuk dünyada sevinç, âhiret de nurdur.”

الولد سر أبيه.

Mârifetnâme'de geçen şekliyle bu hadisi bulamadık; ancak *Tezkiretü'l-mevzûat*'ta bu hadise benzer bir rivâyet bulduk; ancak aslının olmadığı söylenmektedir.⁴⁸⁹

443. Avradın bereketlisi kız doğurmakla istiftâh edendir.

⁴⁸⁶ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XVI/279, H. No: 44460; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 125, H. No: 21.

⁴⁸⁷ Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, I/339, H. No: 571.

⁴⁸⁸ İbn Mâce, *Nikah* 50; Tirmîzî, *Menâkıb* 140.

⁴⁸⁹ Fettehî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 130.

“Kadının bereketlisi kız doğurmakla başlayanıdır.”

عن وائلة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من بركة المرأة تكبيرها بالأنتى أما سمعت الله تعالى يقول { يهب لمن يشاء إناثا ويهب لمن يشاء الذكور } فبدأ بالإناث قبل الذكور.

Harâitî, bu hadisi Vasıla b. Esgâ'dan merfû olarak rivâyet etmektedir. Ayrıca Deylemî'de bu hadisi Müsned'inde rivâyet etmektedir..⁴⁹⁰

444. الحرفة امان من الفقر

“San’at, fakirlikten emniyettir.”

الصناعة في الكف أمان من الفقر.

Mârifetnâme de geçen şekliyle hadis olarak bulamadık. Arapların bizdeki “sanat altın bileziktir” şeklindeki atasözüne yakın bir kullanımı Arap atasözlerinin toplandığı bir kaynakta yukarıdaki şekliyle bulduk.⁴⁹¹

445. يا ابا ذر زرنى غبا تذدحبا

Ey Ebâ Zer, gün aşırı ziyaretime gel, muhabbeti artır.

أخبرنا أبو حامد أحمد بن أبي خلف الاسفرايني بها نا محمد بن يزداد بن مسعود نا محمد بن عبد الله بن سليمان أبو الأيوب البصري نا عويد بن أبي عمران الجوني عن أبيه عن عبد الله بن الصامت عن أبي ذر قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا أبا ذر زر غبا تذددحبا.

Hadisin farklı senedlerle bir çok rivâyeti vardır.⁴⁹²

446. Hak Teâlâ rahm vasl edeni vasl eder, kat’ edeni kat’ eder.

“Hak Teâlâ sıla-i rahm yapanı vasi eder, keseni kat’ eder.”

حدثنا خالد بن مخلد حدثنا سليمان حدثنا عبد الله بن دينار عن أبي صالح عن أبي هريرة رضي الله عنه : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال (إن الرحم شجنة من الرحمن فقال الله من وصلك وصلته ومن قطعك قطعته)

⁴⁹⁰ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XVI/483-611, H. No: 45567, 46046; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/396, H. No: 2658; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 133, H. No: 48.

⁴⁹¹ Meydânî, *Mecmeü'l-emsâl*, II/258.

⁴⁹² Kudâî, *Müsneidü's-şihâb*, I/327, H. No: 367; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI/326, H. No: 8362, 8363.

Buhârî, bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir. Tirmîzî, hadisin sahîh olduğunu söylemektedir.⁴⁹³

447. حرمة الجار كحرمة الام

“Komşuya hürmet, anaya hürmet gibidir.”

حرمة الجار على الجار كحرمة دمه

حدثنا أبو إسحاق نا عبيد الله بن موسى عن موسى بن عبيدة عن زيد بن عبد الرحمن عن سعيد بن المسيب قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : حرمة الجار على الجار كحرمة أبيه

Mârifetnâme'de geçen şekliyle hadisin metnini bulamadık. Fakat yukarıda aynı manaya gelen iki hadisin metnini verdik. Bunlardan birinci hadis, *Kenzu'l-ummâl*'da; ikincisi İbn Ebi'd-Dünya'nın *Mekârim-i -ahlâk*'ında geçmektedir. Burada hürmetten anlaşılması gereken mana annenin haram olması gibi komşununda haram olmasıdır.⁴⁹⁴

448. Eğer nâs gayrıdan görüb ikrâh eyledikleri eşyâdan ictinâb eyleseler, edebleri kemal bulub müeddebden müstâğni olurlardı.

“Eğer insanlar başkasından görüp, beğenmedikleri şeylerden sakınsalar, edebleri kemal bulup, edep göstericiye ihtiyaçları kalmazdı.”

Hadisin kaynağını bulamadık.

449. İhveyñ misâli yedeyndir ki biri birini gasl eder.

“İki kardeşlik, iki el gibidir. Birbirlerini yıkarlar.”

وقال صلى الله عليه وسلم مثل الأخوين إذ التقيا مثل اليدين تغسل إحداهما الأخرى وما التقى مؤمنان قط إلا أفاد الله أحدهما من صاحبه خيرا.

⁴⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/1681; Buhârî, Edeb 13; Tirmîzî, Birr 9; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/163, H. No: 443.

⁴⁹⁴ İbn Ebi'd-Dünya, *Mekârimü'l- ahlâk*, s. 217, H. No: 322; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, IX/52, H. No: 24896.

Hadisin anlam olarak aynı, fakat farklı rivâyetleri vardır. Tirmîzî, bu hadisin garib olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁷

452. Yılanları katl edesin meğer kim fudayb-ı fidda gibi görünen cân-ı ebyâda değmeyüb gidesin.

“Yılanları öldüresiniz, ancak gümüş gibi görünen beyaz yılan dokunmayasınız.”

حدثنا عمرو بن عون أخبرنا أبو عوانة عن مغيرة عن إبراهيم عن ابن مسعود أنه قال: اقتلوا الحيات كلها إلا الجان الأبيض الذي كأنه قضيب فضة.

Ebû Dâvûd, bu hadisi Abdullah b. Mes'ud'dan mevkûf olarak rivâyet etmektedir.⁴⁹⁸

GENEL DEĞERLENDİRME

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Mârifetnâme* adlı eserindeki hadisleri hadis metodolojisi açısından incelediğimiz bu araştıramızdaki elde ettiğimiz sonucu

⁴⁹⁷ Ebû Dâvûd, Edeb 66; Tirmîzî, Birr 15.

⁴⁹⁸ Ebû Dâvûd, Edeb 174.

tablolarla da göstermeye çalışacağız. *Mârifetname*'de bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla 500'ün üzerinde hadis bulunmaktadır. Biz çalışmamızda tekrarlanan hadisleri araştırmamıza almadık. Hadislerin (452) tanesini değerlendirmeye çalıştık.

Tablo1: Senedin Müntehası Açısından Hadislerin Tasnifi:

RİVÂYET BAKIMINDAN	Kudsî	48	%10.6
	Merfû	259	%57.3
	Mevkûf	26	%5.7
	Maktû	13	%2.8
	Geçmiş Peygamberlere Ait Sözler	8	%1.7

Tablo 2: Kaynak Tesbiti Açısından Hadislerin Tasnifi:

KAYNAK BAKIMINDAN	İlk Dokuz Muhaddisin Eserlerinde Yer Alanlar	145	%32
	İlk Dokuz Muhaddisin Eserlerinin Dışında Yer Alanlar	173	%38.2
	Başvurduğumuz Kaynaklarda Bulunamayanlar	104	%23

Tablo 3: Sıhhat Bakımından Hadislerin Genel Değerlendirmesi:

SIHHAT BAKIMINDAN	Makbûl	158	%34.9
	Merdûd	85	%18.8
	Hakkında Hüküm Bulunamayanlar	76	%16.8

SONUÇ

Dönemin şartlarına göre ileri bir seviyede yazılmış olan *Mârifetnâme*, İbrahim Hakkı'nın en önemli eseridir. Eserde dini bilimler yanında pozitif bilimler de önemli bir

yer tutmaktadır. Ayrıca kitap, eski ile yeniği kaynaştırma çabası içerisinde. Bu eser, bu araştırma dışında tekrar tekrar tetkik edilebileceği gibi, ihtiva ettiği malzemeden dolayı astronomi, anatomi, fizyoloji, psikoloji, sosyoloji, tefsir, kelam, fıkıh, tasavvuf vb. bir çok ilim açısından da incelenebilir.

Araştırmamızın konusu olan bu eserdeki hadislerin sayısı tekrarlarla beraber 500'ü geçmektedir. Araştırmamızda kullanılan bu hadislerin hadis metodolojisi açısından değerini tespit etmek hedeflenmişti. Bunun için de öncelikle kitabı daha iyi tanımak amacıyla kitabın müellifi ile yazıldığı çevre tetkik edildi. Daha sonra *Marifetnâme*'nin muhtevasına kısaca temas edildi. Eserin islâmi ilimler içindeki yeri ile kendinden sonrakilere tesiri anlatıldı. Tespit edilen hadislerin kaynaklarına işaret edilip, değerlendirmede bulunmadan önce de diğer eserleri kısaca ele alınıp incelendi.

Araştırmamızda öncelikle *Marifenâme*'de geçtiği şekliyle hadisler verilmiştir. Daha sonra günümüz Türkçe'siyle sadeleştirilmiş şekli verilmiştir. En sonunda kaynaklarda geçtiği şekliyle hadisin Arapça metni verilmiştir. Kaynaklarda bulamadığımız hadislerin benzerleri verilmiştir. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda yer alan hadislerle ilgili değerlendirmelere araştırmamızda yer verilmiştir.

Zikredilen hadis ve haberlerin zaman zaman tekrar edildiği kitapta, serdedilen haberlerin değerlendirilmesi hemen hemen hiç yapılmamıştır. Konu işlenirken öncelikle ayetler verilmiş, ardından da kudsi hadisler ve konuyla ilgili hadisler peş peşe sıralanmıştır. Bu yönüyle İbrahim Hakkı, Gazzâli ile aynı metodu takip etmiştir. Hatta Gazzâli'nin *İhya*'sında olduğu gibi eserine zayıf hadisleri de almıştır. Bunun yanında ağırlıklı olarak muteber hadis kaynaklarında bulunan hadisleri kullanmıştır.

Daha çok ileri sürülen fikir ve görüşlerin te'yid ve açıklamasında kullanılan 500'ü geçkin hadis ve haberin kullanımında hadis ilminde büyük yeri olan isnad sistemine hiç yer vermemiştir.

Ayrıca kitapta lafızdan ziyâde manaya dikkat edilmiştir. Bundan dolayı eserde zikredilen hadis ve haber lafızları, mukayesesini yaptığımız hadis kitaplarıyla çoğu zaman farklılık arzeder.

Bununla beraber araştırmamızda yaklaşık olarak hadislerin %70'inin kaynağına ulaşıldı. *Marifetnâme*'de kullanılan hadislere baktığımızda bunların % 32'sinin Kütüb'ü-Tis'a kaynaklarında, %38'ininde diğerk hadis kaynaklarında geçtiğini görmekteyiz. Aynı zamanda, eserdeki hadislerin % 34'ünü makbul rivâyetler, %18'ini ise merdud rivâyetler oluşturmaktadır. Hadislerin % 57 'sinin merfû olduğunu görmekteyiz. *Mârifetnâme*'de her ne kadar zayıf rivayetler olsa da kullanılan hadislerin çoğunluğunu itibâriyle amel edilebilir makbul rivâyetlerin oluşturması bize eserin kıymetini göstermektedir.

HADİSLER FİHRİSTİ

Hadis No.

Hadisler

1

	407	ابتغوا الرفعة عند الله وقال
	306	أبطأ علينا النبي صلى الله عليه وسلم لصلاة الفجر
حتى		
	16	انتقوا فراسة المؤمن
	130	أتى النبي صلى الله عليه وسلم رجل فقال يا رسول الله دلني على
عمل		
	112	أتى النبي صلى الله عليه وسلم رجل فقال يا رسول الله من أزهّد الناس في
الدنيا		
	383	أتيت ابن عمر وقد أعتق مملوكا قال فأخذ من
الأرض		
	156	أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا أريد
	33	أتيت النبي صلى الله عليه وسلم عاشر
عشر		
	105	أخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم ببعض جسدي
	14	الأدمي بنيان الرب
	343	أدبني ربي فأحسن تأديبي
	432	إذا أنت على أمتي ثلاثمائة وثمانون
سنة		
	177	إذا أحب الله عز وجل عبدا في دار الدنيا
	403	إذا أراد الله بأهل بيت خيرا
	295	إذا أراد الله بعبده الخير
عجل له		
	153	إذا أراد الله تعالى بعبده خيرا
	221	إذا أصبح ابن آدم فإن الأعضاء
	428	إذا رأيت المتواضعين
	416	إذا صلت المرأة خمسها
	194	إذا مضى شطر الليل أو ثلثاه ينزل الله تبارك
وتعالى		
	321	الأرواح جنود مجندة تلاقي
	215	استعينوا على حوائجكم بالكتمان
	174	أصل كل داء
البردة		
	15	اطلبوا الخير

354	أعدى أعدائك نفسك
440	أعطيت قوة أربعين في البطش
421	أفضل الصدقة إصلاح
181	أفضلكم عند الله منزلة يوم القيامة أطولكم
جو عا	
452	اقتلوا الحيات كلها إلا الجان الأبيض
265	أكلكم يحب أن يدخل الجنة
138	البسوا واشربوا
124	اللهم اجعل رزق آل محمد قوتا
361	اللهم أغنني بالعلم
284	اللهم انى اسلمت نفسى اليك
297	اللهم انى أسألك الرضا بعد القضاء
34	ألم تروا الإنسان إذا مات شخص
9	أمرت أن نكلم الناس
158	إن لله أنية من أهل الأرض
397	إن الله تعالى أمرني بمداراة الناس
كما	
294	إن الله تعالى ليحمي عبده المؤمن
317	إن الله تعالى يحب المداومة على
الإخاء	
169	إن الله زوى لي الأرض فرأيت
مشارقتها	
419	إن الله عز وجل استخلص هذا الدين لنفسه
19	إن الله عز وجل فتح السموات لحزقيل حتى
نظر	
309	إن لله مائة رحمة فمناها رحمة
329	إن الله لا يقبل عمل عبد حتى
159	إن الله لا ينظر إلى أجسادكم
352	إن الله يقبل توبة
267	الأناة من الله
379	إن أحب الأعمال إلى الله
282	إن أحدكم يجمع في بطن أمه أربعين يوما ثم
علقة	

131	إن أغبط أوليائي عندي لمؤمن
141	إن أغبط الناس عندي مؤمن خفيف الحاذ
381	إن أكمل المؤمنين إيماننا
414	أن امرأة من خثعم أتت رسول الله صلى الله عليه وسلم
فألت	
117	إن الدنيا حلوة خضرة
446	إن الرحم شجنة من الرحمن
175	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أراد أن يشتري غلاما
فألقي	
360	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج
83	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خطب في حجة الوداع فقال إن الشيطان قد
بيئس	
325	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم علمه وأمره أن
يتعاهد أهله	
255	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا مررتم برياض
الجنة	
38	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذكروا
محاسن	
249	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : أكثروا ذكر
الله	
374	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : إن بدلاء أمتي لم
يدخلوا	
93	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن الدين
ليأرز	
260	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : إن الله أوحى إلى يحيى ابن
زكريا	
60	أن رسول الله قال : إن المؤمن إذا حضر
147	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : إياكم
والوصال	
409	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال حق المسلم
على	
125	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قد أفلح من أسلم

202	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم :الكذب مجانب الإيمان	قال
90	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم :كل أمتي يدخلون الجنة	قال
300	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لابن	مسعود
334	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ما أخلص	عبد
13	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ما من	مولود
376	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم :قال المسلم أخو	المسلم
142	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من أحب	دنياه
418	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من أغلق	بابه
363	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من حمل علينا	السلح
206	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من الصدقة أن	تسلم
80	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من قرأ القرآن	وعمل
108	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من كانت الدنيا همه وسدمه	ولها
402	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يا عائشة إن	الله
192	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ينزل ربنا تبارك وتعالى	كل ليلة
120	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر بالسوق	
190	ان شدة سكرات الموت على قدر لذات الدنيا	
3	أن الشمس انخسفت فصلى نبي الله	
180	إن الشيطان يجرى من ابن آدم	
248	إن الشيطان واضع خطمه على قلب ابن آدم	

	394	إن الصدق يهدي إلى البر
	266	إن عيسى بن مريم قال الدهر يدور على ثلاثة
أيام		
	207	إن في الجنة غرفا ترى ظهورها
	418	إن في الجنة لغرفا يرى ظهورها
	337	إن لقمان قال لابنه : يا بني عليك بمجالس العلماء
	212	أن لقمان كان عند داود و هو يسرد الدرع
	100	إن لكل عمل شرة
	246	إن لكل شيء صقالة صاقل
	405	إنما العلم بالتعلم وإنما الحلم
بالتحلم		
	219	إنما يتجالس المتجالسان
بالأمانة		
	59	إن مثل المؤمن في الدنيا كمثل
الجنين		
	413	إن من حق الولد على والده
	69	إن الميت ليعلم من يغسله
	364	أن نفرا من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم عن عمله في
السر		
	10	أن النبي صلى الله عليه وسلم مر بقوم
يلقحون		
	76	أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا أخذ
مضجعه		
	39	إن النبي صلى الله عليه وسلم قال : اثنتان
يكرههما		
	450	أن النبي صلى الله عليه وسلم دخل غيضة مع بعض
أصحابه		
	126	أنه انتهى إلى النبي صلى الله عليه وسلم وهو يقول { ألهاكم
التكاثر }		
	382	أنه شهد حجة الوداع مع رسول الله صلى الله عليه وسلم
فحمد		
	81	إن هذا القرآن مأدبة الله فاقبلوا من
	350	إن هذه القلوب تصدأ

41	أنه كان يحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر عليه
بجنازة	
323	أنه كان يقول في دعائه اللهم
ارزقني	
188	ان الهلال يأتيك قطرة قطرة
327	أوحى الله تعالى إلى داود عليه السلام إن أود
الأوداء	
345	أوليائي تحت قبائي
251	ألا أنبئكم بخير أعمالكم وأزكاها
435	ألا كلكم راع وكلكم مسئول
86	ألا لا يحل ذو ناب من السباع
268	إياكم والحسد فإن الحسد
279	أيها الشاكر الزيادة لك
7	أي الناس أشد بلاء
	ب
305	بت عند ميمونة فقام النبي صلى الله عليه وسلم فأتى
حاجته	
189	البطنة أصل الداء والحمية أصل
الدواء	
140	بعث إلي رسول الله صلى الله عليه وسلم فأمرني أن آخذ
ثيابي	
237	بينما نحن حول رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ ذكر
الفتنة	
	ت
351	التائب من الذنب
40	تحفة المؤمن
366	تخللوا فإنه نظافة والنظافة تدعو
إلى	
356	التسبيح نصف الميزا
372	تصافحوا يذهب الغل
423	تعاهدوا أخوانكم بعد ثلاث فإن كانوا مرضى
فعودوهم	
121	تعس عبد الدينار والدرهم

261	تفكر ساعة خير	
438	تناكحوا تكثروا فإني أباهي	
29	تلا رسول الله صلى الله عليه وسلم : { فمن يرد الله أن يهديه يشرح صدره	للإسلام }
	ث	
47	ثلاث أحبهن ويكرههن	
26	ثلاث يفرح بهن البدن	
436	ثلاثة لا تجاوز صلاتهم آذانهم العبد الأبق	
	حتى	
415	ثلاثة لا يقبل الله لهم صلاة	
	ج	
392	جاء رجل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله ان	فلانا
451	جاء شيخ يريد النبي صلى الله عليه وسلم فأبطأ القوم	عنه
356	جددوا ايمانكم قيل	
303	جذبة من جذبات الحق	
66	الجنة مطوية معلقة بقرون الشمس	
	ح	
137	حبيب إلي من الدنيا النساء	
106	حب الدينار رأس	
447	حرمة الجار على الجار	
122	حفت الجنة بالمكاره	
	خ	
263	خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم على ناس من	أصحابه
393	الخلق الحسن يذيب	
287	خمس من الإيمان من لم يكن	
431	خمس يفطرن الصائم وينقضن	
	الوضوء	
22	الخير فيما وقع	
441	خيركم خيركم لأهله	
434	خيركم في المائتين كل خفيف	

د

157	دخل رهط من اليهود على رسول الله
7	دخلنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم في نساء
	المهاجرات
135	الدنيا أمير من طلبها وخادم من تركها
331	الدنيا حرام على أهل الآخرة
114	الدنيا ساعة فاجعلها طاعة
113	الدنيا سجن المؤمن
43	الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر فإذا
43	الدنيا سجن المؤمن وسنته فإذا فارق الدنيا
115	الدنيا لا تصفوا لمؤمن

ذ

285	ذروة الإيمان أربع
38	ذكر عند النبي صلى الله عليه وسلم هالك

بسوء

ر

368	الراحمون يرحمهم الرحمن
	ارحموا
399	رأس العقل بعد الإيمان بالله
110	رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم

خير

231	رأيت أبا ذر وحده قاعدا في المسجد
378	رحم الله والدا أعان
281	الرزق مقسوم ومفروغ

ز

280	الزهادة في الدنيا ليست بتحريم الحلال
111	الزهد في الدنيا يريح القلب

س

145	سأل عائشة : كيف كانت صلاة رسول الله
353	سألت جبريل عليه السلام هل ترى ربك قال إن
144	سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم هل

رأيت

5	السعيد من سعد
---	---------------

209	سمع النبي صلى الله عليه وسلم رجلا يثني على
رجل	
365	سمعت ابن عيينة يقول عند ذكر
الصالحين	
293	سمعت أنسا رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال (
الصبر عند	
239	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول أفضل
الذكر	
149	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول :إن الله تعالى
وضع	
307	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم :إنما الأعمال بالنيات
يقول	
136	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ألا
الدنيا	
166	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول (الحلال بين
والحرام	
291	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : قال الله تبارك وتعالى من لم
يرض بقضائي	
349	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول اللهم إنما
محمد	
173	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما ملأ
آدمي	
163	سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : ما من قلب إلا بين
أصبعين	
75	سمعت زياد النميري ونحن في جنازة
ونكرو	
37	سمعت سفيان الثوري يقول الناس نيام
284	سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول خلف الصلاة (لا إله إلا الله
وحده	
243	سمعت النبي صلى الله عليه وسلم : علامة حب الله
يقول	
73	سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول يبعث كل
عبد	

433	سيأتي على الناس زمان لا يسلم لذي دين
	ش
235	الشباب شعبة من الجنون والنساء حبائل
الشيطان	
24	الشريعة اقوالى و الطريقة افعلى
293	الشكر نصف الإيمان
	ص
195	الصبحة تمنع الرزق
220	صدور الأحرار قبور الأسرار
444	الصناعة فى الكف
	ط
214	طوبى لمن ملك لسانه ووسعه
276	الطيرة شرك الطيرة شرك
	ع
234	العدو العاقل ولا الصديق الجاهل
17	عرف نفسك يا انسان لتعرفنى
18	عرف نفسه فقد عرف ربه
342	العلم علما علم فى القلب
176	عليكم بلباس الصوف تجدون قلة
	غ
204	الغيبة أشد من الزنى
	ف
217	الفتنة نائمة لعن الله من أيقظها
101	فوالذى نفسى بيده لا يؤمن
	ق
167	قال الله تعالى من أخاف لى ولّىا
269	قال الله [عزوجل] الكبرياء ردائى
والعظمة	
4	قال لجبريل هل زالت الشمس
375	قال داود لابنه كن لليتيم
77	رأيت أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فرحوا بشىء لم أرهم
قال	
278	قال رجل يا رسول الله أعقلها وأتوكل

74	قال رجل يا رسول الله أينام اهل الجنة
425	قال عيسى بن مريم عليه السلام للحواريين كما ترك لكم
186	قال عيسى عليه السلام يا معشر
406	قال عمر رحمه الله تعلموا العلم وتعلموا
437	قد تعس عبد الزوجة
21	قدم سبي على رسول الله صلى الله عليه وسلم فإذا
94	قدم نبي الله صلى الله عليه وسلم المدينة وهم يأبرون
355	قدم النبي صلى الله عليه وسلم من غزاة
79	القرآن شافع مشفع
242	القرآن هو النور المبين
150	القلب بيت الرب
151	قلب المؤمن عرش الله
133	قلت يا رسول الله ألا تستطعم الله فيطعمك
	ك
12	كان ابن مسعود إذا خطبنا بالكوفة قال : الشقي من شقي
2	كانت العضباء لا تسبق
303	كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أمرهم أمرهم من الأعمال بما
89	كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا خطب
123	كان شهد بدرا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم
32	كان النبي صلى الله عليه وسلم يقول : كفى
49	كان يقول ما اهدى الى اخي هدية
59	كذلك المؤمن يجزع من الموت فإذا
206	الكلمة الطيبة صدقة

340	الكلمة الحكمة ضالة
20	كنت كنزا لا أعرف
47	كنا في مجلس . فجاء النبي صلى الله عليه وسلم وعلى رأسه
أثر ماء	
119	كنا مع أبي بكر رضي الله عنه إذا استسقى
78	كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالجحفة فخرج
علينا	
284	كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزاة
فجعلنا	
	ل
165	لما خلق الله عز وجل العقل
254	لو أن رجلا في حجره
272	لو أنكم كنتم تاكلون على الله حق
303	لو خفتم الله حق خيفته لعلمتم العلم
6	لو لا ك لولاك
96	ليأتين على أمتي ما أتى على بني
إسرائيل	
168	لي خزانة اعظم من العرش و
اوسع	
97	لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا بني إن
قدرت	
146	لي مع الله وقت لا يسعني
2	ليس بؤمن مستكمل الإيمان
127	ليس الغني عن كثرة
205	ليس المؤمن بالطعان
257	ليس يتحسر أهل الجنة
	م
216	ما أنت بمحدث قوما
164	ما خلق الله خلقا أكرم
129	ما ذئبان جائعان
359	ما رفع رسول الله صلى الله عليه وسلم في
السماء	

391	ما زال جبريل يوصيني بالجار	حتى
250	ما صدقة أفضل من ذكر الله	
253	ما عمل آدمي عملا أنجى له من عذاب	الله
23	ما من شر جزئ	
161	ما من عبد إلا وله أربع أعين عيان	
256	ما من قوم يقومون من مجلس	
155	ما منكم من أحد إلا وسيكلمه	
388	ما من مسلم يصفاح أخاه ليس في صدر	
373	المؤمن إلف مألوف	
387	المؤمن للمؤمن كالبنيان	
362	المؤمن مرآة المؤمن	
68	المؤمن يموت بعرق	
		الجبين
410	المؤمنون هينون لينون مثل	
		الجميل
92	التمسك بسنتي عند فساد امتي	
82	مررت في المسجد فإذا الناس يخرطون في	
		الأحاديث
170	معاشرة العارف كمعاشرة الله	
51	من أحب لقاء الله أحب لقاءه	
102	من أحدث في أمرنا	
99	من أخذ بسنتي	
197	من أراد أن يسلم فليحفظ لسانه	
422	من أصلح بين الناس	
229	من أعان ظالما سلطه	
273	من اكتوى أو استرقى	
91	من أكل طيبا وعمل في سنة وأمن	
		الناس
25	من أكل فولة بقشرها	

244	من صلى الضحى ركعتين
258	من صلى الغداة في جماعة
200	من صمت نجا
205	من عير أخاه بذنب
84	من قرأ القرآن واستظهره
198	من كان يؤمن بالله واليوم الآخر
241	من نفس عن مؤمن كربة
11	موتوا قبل أن تموتوا
398	من يحرم الرفق
449	مثل الأخوين إذ التقيا
370	مثل المؤمنين في توادهم
404	المسلم من سلم المسلمون من لسانه
344	من كان لي وليا كنت له مطيعا فليشقر
429	من حلب شاته ورقع قميصه
430	من لبس الصوف وانتعل المخصوف
358	من أمر بمعروف
384	من دفع غضبه دفع الله عنه عذابه
377	من أصبح مطيعا في والديه
426	من ولي القضاء أو جعل قاضيا
389	من سر مؤمنا فإنما يسر الله
412	من حمل طرفة من السوق
390	من يأخذ عني هؤلاء الكلمات
395	من لم يكن فيه ثلاث
443	من بركة المرأة تبكيها
439	من ترك التزويج

396	مداراة الناس صدقة
28	الموت اليوم للمؤمن تحفة والنعش
40	الموت ربحانة المؤمن
	ن
357	الناس كلهم موتى
134	نام رسول الله صلى الله عليه وسلم على
حصير	
88	نزلنا مع النبي صلى الله عليه وسلم خبير ومعه من
مع	
98	نسخ عمر كتابا من التوراة بالعربية
8	نصرت بالصبا
	و
46	و الذي لا إله غيره ما على الأرض
211	والله الذي لا إله إلا هو ما على وجه الأرض
45	والله لذي لا إله غيره ما من نفس
85	وعظنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما بعد صلاة
الغداة	
442	الولد سر أبيه
247	و لذكر الله أكبر
424	ومن لذك السلطان افتنن
	لا
87	لا ألفين أحدكم متكئا على
240	لا إله إلا الله حصني فمن
128	لا تتخذوا الضيعة
213	لا تكثروا الكلام بغير ذكر الله
187	لا تميتوا القلوب بكثرة الطعام
139	لا حسد إلا في اثنتين
95	لا يؤمن أحدكم حتى يكون
420	لا يحل لمسلم أن يهجر
143	لا يسعني ارضي ولا سمائي و و
سعني	
210	لا يصيب أحدكم حقيقة الايمان

107	لا يصيب أحد من الدنيا إلا
286	لا يكمل عبد الإيمان بالله
	ى
445	يا أبا ذر زر غبا تزدد حبا
196	يا ابن آدم اذا وجدت قساوة في قبلك
271	يا ابن آدم اعتصم بى اهدك وتوكل على اكفك
103	يا ابن ادم افنت عمرك في طلب الدنيا
172	يا ابن آدم اني جعلت العزة في الطاعات
367	يا ابن آدم انكم لا تحسنون الا الى من احسن
238	يا ابن آدم تفرد لذكرى اذكرك فى الملاء
224	يا ابن آدم عجبت لمن ايقن انه
191	يا ابن آدم كيف تطمع في انجلاء
302	يا ابن آدم من عرف نفسه فقد عرفنى
294	يا ابن آدم من لم يرض بقضائى ولم
يصبر	
162	يا أم المؤمنين ما كان أكثر دعاء رسول
الله	
1	يا ايها الناس كيف زعمتم في الدنيا
223	يا رسول الله أي الأعمال أفضل ؟
283	يا عبادي اني حرمت الظلم على نفسي وجعلته
بين	
259	يا عثمان بن مظعون من صلى صلاة
الفجر	
116	يا عجب كل العجب للمصدق
284	يا فلان إذا أويت إلى فراشك
236	يا معشر النساء تصدقن وأكثرن
411	اليتيم إذا بكى اهتز له العرش
252	يذكر ربه والذي
264	يضحك القضاء من الحذر و يضحك الأجل
193	ينزل الله إلى السماء الدنيا كل ليلة
226	يوشك أن يكون خير مال المسلم

BİBLOYOGRAFYA

Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*

Ebû'l-Fidâ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs ammâ işteherâ mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Halep, ts.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk: Şuayb Arnavud, Adil Mürşit, I-XX, Kâhire, 1995/1416

....., *Kitâbü'z-zühd*

....., *Kitâbü'z-zühd*, 1ciltte 2cilt, Darü'l-Fikri'l-Câmîi, y.y, 1984

Altıntaş, Hayrânî, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, M.E.B.Yayınları, İstanbul, 1992

Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*

Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I-IX, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990

....., *el-i'tikâd*

....., *el-i'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebili'r-reşâd*, Darü'l-Kitabi'l Arabi, Beyrut, 1988

Bezzâr, *Müsned*

Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdulhalik el-Bezzâr, *el-Bahru'z-zehhâr el-ma'ruf bi Müsnedi'l- Bezzâr*, I-XIII, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 1993/1414(son cilt, 2005/ 1426)

Binark, İsmet ve Sefercioğlu, Nejat, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Biblografyası*, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 280, Ankara, 1977

Buhârî

Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahihü'l- Buhârî* , Thesaurus Islamicus Foundation ; Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmi, Vaduz 2000/1421.

....., *Edebü'l-müfred*

....., *Edebü'l-müfred*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1984

Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbâ'*

Abdurrahman b. Muhammed b. İyâz Cezîrî, *Kitabü'l-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbâ'*, I- V, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1972/1392

Cürcânî, *et-Ta'rifât*

Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcânî, *et-Ta'rifât*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

Çağrı, Mustafa, “İbrahim Hakkı Erzurumi” *DİA*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1999

Çavuşoğlu, Hayrunnîsa, “Erzurumlu İbrahim Hakkı”, *Türk Kültürü*, sayı. 120, Ankara, 1972

Çelebioğlu, Amil, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988

Çiftçi, Cemil, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Şule Yayınları, İstanbul, 2000

Darimî,

Ebü M. Abdullah b. Abdirrahman b. Fadl b. Behram ed-Dârimî, *el-Camiü's-sahîh Müsnedü'd-Dârimî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

Dârekutnî, *Sünen*

Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1 ciltte 2cilt, I-IV, Darü'l-Mehâsin Li't-Tibâ', Medine, 1966.

Deylemî, *Firdevs*

Ebü Şücâ Şirûye b. Şehredâr b. Şirûye ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-Mesur el-Hitab: el-firdevsü'l-ahbar*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986

Diclehan, Şakir, *Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1980

Ebü Dâvûd,

Ebü Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, I-II, Darü'l-Cinân, Beyrut, 1988

Ebü Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*

Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk İsfahânî Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, I-X, 1ciltte 2 cilt, Matbaatü's-Saâde, Kâhire, 1979

Ebu's-Suud Efendi, *Tefsir-i Ebu's-suud*

Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmâd Ebu's-Suud Efendi, *el-müsemma irşâdü'l-akli's-selîm İlâ mezâyâ el-Kur'ani'l-Kerim*, 4. bs. Darü'l-İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1994

Ebû Ya'lâ, *Müsned*

Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsned-ü Ebû Ya'lâ*, I-XVI, Beyrut , ilk cilt 1984/1404, son cilt 1994/ 1414

Elbânî, *Daifü't-tergib ve't-terhib*

Muhammed Nasîrüddin Elbânî, *Daifü't-tergib ve't-terhib*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad 2000/1421

....., *Silsiletü'l-ehadisi 'z-zaîfe*

....., *Silsiletü'l-ehadisi 'z-zaîfe ve'l-mevzua ve eseruha's-seyyi' fî'l-ümme*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 2001/1422.

el-Medenî, *İthafatü's-seniyye*

Şeyh M. Mekki et-Trabzoni el-Medenî, *İthafatü's-seniyye fî'l-ehadisi 'l-kudsiyye*, yy, ts.

Erk, Hasan Basri, *Erzurumlu Bilginler*, Işıl Matbaası, İstanbul, 1947

Erzurumlu, İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, nşr: Yusuf Ziyâ Kırımı, Ahmed Kâmil Matbaası, İstanbul, h. 1330

....., *Marifetnâme*, sad: Durali Yılmaz ve Hüsnü Kılıç, Çelik Yayınevi, İstanbul, ts

Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*

Cemâleddîn Muhammed Tahîr b. Ali El-Hindî Fettehî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, Beyrut, ty

Gazzâlî, *İhyâ*

Ebû Hâmid Hücetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ'ü ulûmid-dîn; el-implâ an işkalati'l-ihyâ*, I-VI, hmş, thc: Ebu'l-Fazl Ziyaüddin Abdürrahim b. Hüseyin İraki, 4. bs, Darü'l-Hayr, Beyrut, 1997/1417

Göker, Lütfî, “Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetname”, *Diyanet Dergisi*, c. XVII, sayı: 2 (Mart-Nisan 1978)

Gölpınarlı, Abdülbâki “Erzurumlu İbrahim Hakkı”, *Türk Ansiklopedisi*, c.19, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971

İbn Teymiyye, *Mecmû'u- Fetâvâ*

Ebu'l Abbas Takiyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'u- Fetâvâ*, Dar-ü Alemlî'l-Kütüb, 1991.

Hâkim, *el-Müstedrek*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en- Nîsaburî, *el- Müstedrek ale's-sahihayn fî'l-hadis*, I-X, Mektebetü'l Nizâr Mustafa el-Baz, Mekke, 2000/1420.

Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*

Nureddin Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menbau'l- Fevâid*, I-X, Beyrut, 1967

....., *Müsnedü'l-Hâris*

....., *Bugyetü'l-bahis an zevâ'idi Müsnedi'l-Hâris*, I-II, Mektebetü'l-Arabiyeti's-Suudi, Medine, 1992

Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*

Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, 5. bs, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985/1405

İbn Batta, *el-ibâne*

Ebû Abdullah Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed Ukberi İbn Batta, *el-İbâne an şeriatil-firâki'n-naciye ve mücânebetü'l-firâki'l-mezmûme*, Darü'r-Râye, Riyad, 1988

İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*

Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehadisi'l-vâhiye*, I-II, Beyrut : Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983

....., *Kitabü'l-mevzûat*

....., *Kitabü'l-mevzûat*, I-III, 2.bs, Darü'l-Fikr, y.y, 1983

İbn Ebi'd-Dünya, *Kitabü'l-ıyal*

Ebü Bekr Abdullah b. Muhammed b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebü'd-Dünya, *Kitabü'l-ıyal*, Dar-ü İbni'l-Kayyim, Demmam, 1990

....., *el-ihvan*

....., *el-ihvan*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988

....., *Mekarimü'l-ahlak*

....., *Mekarimü'l-ahlak*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989/1409

....., *Kasrû'l-emel*

....., *Kasrû'l-emel*, Dar-ü İbn Hazm, Beyrut, 1997/1417

İbn Ebî Şeybe, *Musannef*

Ebü Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe El-Kufî, *el-Kitabu'l-musannef fî'l-ehadis ve'l-âsâr*, I-VII, Dârü't-Tac, Beyrut, 1989/1409

İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*

Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-barî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Kâhire, 1987/ 1407

....., *el-İmtâ'*

....., *el-İmtâ' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti's-semâ'*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

İbn Hibbân, *Sahîh*

Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân et-Temîmî el-Bustî, *Sahih-i İbn Hibban bi tertibi İbn Belbân*, I-XVIII, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1988/1408

İbn Huzeyme, *Sahih*

Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme en-Nisâbûrî, *Sahih-i İbn Huzeyme*, I-IV, Beyrut, 1975/1395

İbn Mâce

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen-ü İbn Mâce*, I-II, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, y.y, 1975/1395

İbrahimhakkıoğlu, Uğur, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve İki Torunu Feyyaz Efendi İle Zakir Bey*, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1998

Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*

Ebû Abdullah Muhammed b. Selame b. Cafer b. Ali Kudaî, *Müsnedü's-şihâb*, I-II, 2.bs, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1986

Mâverdî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*

Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, Dar-ü İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1988

Meydanî, *Mecmeü'l-emsal*

Ebu'l Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisaburî Meydanî, *Mecmeü'l-emsal*, I-IV, İsa el-Bâbi el-Halebi, Kâhire, 1979

Muvatta

Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes, *Muvatta*, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997/1417

Münâvî, *Feyzü'l-kadir*

Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali Münavi, *Feyzü'l-kadir şerhi'l-camii's-sagir*, Darü'l-Mâ'rife, Beyrut, 1938

....., *et-Teârif*

....., *et-Tevfik alâ mühimmatı't-Teârif*, Darü'l-Fikri'l-Mısır, 1990

Müslim

Ebü'l Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccâc, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Kâhire, 1955/1374

Nesâi, *es-Sünenü'l-kübrâ*

Ebü Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesai, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-VI Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991

Önal, Sami, “190. Ölüm Yıldönümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı”, *Türk Kültürü*, sayı. 95, Ankara, 1970

Revnakoğlu, C. Server, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi*, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları: 3, Ercan Matbaası, İstanbul, 1961

Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*

Ebü Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, Mektebetü's-Sünneti'l-Muhammed, Kâhire, 1960

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*

Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, I-XXV, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1985/1405

....., *el-Mu'cemü'l-evsat*

....., *el-Mu'cemü'l-evsat*, I-X, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1985/1405

....., *el-Mu'cemu's-sağir*

....., *el-Mu'cemu's-sağir*, 1 ciltte iki cilt, Beyrut, 1985

....., *Müsnedü's-şâmiyyin*

....., *Müsnedü's-şâmiyyin*, I-III, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1989

Tirmizî

Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sâre es-Sülemi et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*: Thesaurus Islamicus Foundation ; Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmi, Vaduz 2000/1421

Topaloğlu, Bekir, “Marifetname” *DİA*, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003

Toprak, Celâleddin, “Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Hocası Şeyh İsmâil Fakîrullah,” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1975.)

Yıldız, M. Salih, “*Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Felsefe*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi SBE, 1997.)